

STUDIA ET ACTA
HISTORIAE
IVDAEORUM 10263
ROMANIAE

VI

EDITURA

HASEFER

1. 5747

**STUDIA ET ACTA
HISTORIAE IUDAEORUM ROMANIAE
VI**

Coperta seriei: VALERIU GIODĂC

Redactor: SANDU SINGER

**Tehnoredactare computerizată: MARILENA și
EUGEN IFTODE**

**© Ed. Hasefer a F.C.E.R.
B-dul I.C. Brătianu Nr. 35, Ap. 9
București, 70478 – România
Telefax 40-1-3122284
e-mail: re2000@fx.ro**

ISBN 973-8056-55-1

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAȘI

FEDERAȚIA COMUNITĂȚILOR
EVREIEȘTI DIN ROMÂNIA

Institutul de Istorie
„A.D. Xenopol”

Institutul de
Arheologie

Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor
din România

9244

STUDIA ET ACTA HISTORIAE IUDAEORUM ROMANIAE

VI

Coordonatori: Dr. SILVIU SANIE
Dr. DUMITRU VITCU

EDITURA

HASEFER

București, 2001

Carte editată cu sprijinul Ministerului Informațiilor Publice

SUMAR

<i>Cuvântul coordonatorilor</i>	9
Osy LAZĂR, Solomon WEINBERG , <i>Din istoria comunității evreilor din Galați</i>	11
Pincu PASCAL, <i>Contribuția evreilor din Piatra Neamț la dezvoltarea economică a orașului</i>	28
Louis ROMAN, <i>Imigrarea evreilor și situația provinciilor românești și a Ungariei (secolele XVIII-XIX)</i>	48
Silviu SANIE, <i>Contribuții la cunoașterea morfologiei stelelor și simbolismului funerar iudaic din estul României (II)</i>	108
Pincu PASCAL, <i>Sinagogi și rabini la Piatra Neamț</i>	119
Dan Dumitru IACOB, <i>Comunitatea evreiască din Vaslui la 1851</i>	133
Dumitru IVĂNESCU, <i>Contribuții privind evreei din Principatele Române în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866)</i>	173
Mihai-Ștefan CEAUȘU, <i>Structura economico-socială a populației evreiești din Bucovina (1848-1914)</i>	188
Dumitru VITCU, <i>Împrejurările și semnificația vizitei la Sinaia a diplomatului american Oscar S. Straus (1910)</i>	200
Ion PĂTROIU, Al. ZIMBLER, <i>Un episod din valul de emigrări al evreilor din România de la începutul secolului al XX-lea</i>	211
Ion LIHACIU, <i>Câteva considerații în legătură cu statutul limbii idiș în România în prima jumătate a secolului al XX-lea (I)</i>	228
Lya BENJAMIN, <i>Din creația literar-artistică evreiască din România în anii prigoanei. Semnificațiile ei istorico-documentare</i>	241

Cătălin TURLIUC, <i>Jewish emigration from Romania, 1945-1965</i>	268
Hildrun GLASS, <i>Viața evreiască din România după catastrofă. Ajutoare pentru supraviețuire și despăgubiri</i>	287

ACTA

Leon EȘANU, <i>Un document revelator</i>	304
<i>Memorii ale comunității evreilor din Iași din anul 1941</i>	306

MISCELLANEA

Andrei CORBEA, <i>Memoria ca opus al indiferenței</i>	314
Noemi BOMHER, <i>Reverie și vis în opera lui M. Blecher</i>	319
Ion AGRIGOROAIEI, <i>Dr. Wilhelm Filderman – contemporanul nostru</i>	328

RECENZII-PREZENTĂRI

Iacob GELLER, <i>Hamalbim u- Maavako ba – Reformim</i> [Rabinul Malbim și lupta sa contra reformiștilor], 1858-1864, Lod, 2000, (Șlomo Leibovici Laiș)	337
<i>Documente privitoare la istoria orașului Iași</i> , editate de Ioan CAPROȘU, vol. I (cu Petronel ZAHARIUC), II, III, Iași, 1999-2001 (Valentin Alexei CONSTANTINOV)....	340
Silviu SANIE, <i>Dăinuire prin piatră. Monumentele cimitirului medieval evreiesc de la Siret</i> , București, 2000 (Lucian-Zeev Herșcovici)	343

ISTORIA EVREILOR ÎN PROGRAMUL UNOR REUNIUNI ȘTIINȚIFICE

Șeiva SANIE, <i>Congresul Internațional „Les Juifs en Roumanie aux XIXe et XX siècles: Permanences et ruptures”</i> , Montpellier, 25-27 septembrie 2000	346
Samson MADIEVSKI, <i>„Probleme evreiești” la al 43-lea Congres al istoricilor germani</i>	349
Abrevieri	357
Autorii (Fișier biobibliografic)	359

CONTENTS

<i>Notice from the Coordinators</i>	9
Osy LAZĂR, Solomon WEINBERG , <i>Some Considerations on the History of Galați Jewish Community</i>	11
Pincu PASCAL, <i>Contribution of the Jewish People of Piatra Neamț to the town' economic development</i>	28
Louis ROMAN, <i>The Jewish Immigration and the situation of Romanian provinces and of Hungary (XVIII-XIX Centuries)</i>	48
Silviu SANIE, <i>Contributions on thoroughgoing study on Morphology of Stelas and Judaic funeral Symbolism in Eastern Romania (II)</i>	108
Pincu PASCAL, <i>Synagogues and Rabies of Piatra Neamț</i>	119
Dan Dumitru IACOB, <i>The Jewish Community of Vaslui in 1851</i>	133
Dumitru IVĂNESCU, <i>Contributions regarding the Jewish People of Romanian Principalities during Al. I. Cuza Reign (1859-1866)</i>	173
Mihai-Ștefan CEAUȘU, <i>The social-economic composition of the Jewish population in Bukowine (1848-1914)</i>	188
Dumitru VITCU, <i>The visit at Sinaia of the American Diplomat Oscar S. Straus in 1910. Circumstances and significances</i>	200
Ion PĂTROIU, Al. ZIMBLER, <i>An episode of the Jewish emigration from Romania in the twenty Century</i>	211
Ion LIHACIU, <i>Some considerations on the Idish language Status in Romania during first half of the twentieth century</i>	228
Lya BENJAMIN, <i>From the Jewish literary-artistic creation in Romania during the persecution years. Historical-documentary significations</i>	241

Cătălin TURLIUC, <i>Jewish emigration from Romania, 1945-1965</i>	268
Hildrun GLASS, <i>Jewish Life in Romania after disaster. Aids for survive and demages</i>	287

ACTA

Leon EȘANU, <i>A revelating document</i>	304
<i>Memoirs of the Jewish community of Iași</i>	306

MISCELLANEA

Andrei CORBEA, <i>The memory as an opposite of indifference</i>	314
Noemi BOMHER, <i>Reverie and dream into M. Blecher's Work</i>	319
Ion AGRIGOROAIEI, <i>Dr. Wilhelm Filderman – our contemporary</i>	328

BOOK-REVIEWS AND NOTES

Iacob GELLER, <i>Hamalbim u- Maavako ba – Reformim, 1858-1864, Lod, 2000, (Șlomo Leibovici Laiș)</i>	337
<i>Documente privitoare la istoria orașului Iași</i> , ed. by Ioan CAPROȘU, vol. I (with Petronel ZAHARIUC), II, III, Iași, 1999-2001 (Valentin Alexei CONSTANTINOV)	340
Silviu SANIE, <i>Dănuire prin piatră. Monumentele cimitirului medieval evreiesc de la Siret, București, 2000 (Lucian-Zeev Herșcovici)</i>	343

HISTORY OF THE JEWS IN THE PROGRAM OF SOME SCIENTIFICAL DEBATES

Șeiva SANIE, <i>The International Congress: „Les Juifs en Roumanie aux XIXe et XX siècles: Permanences et ruptures”, Montpellier, 25-27 septembre 2000</i>	346
Samson MADIEVSKI, <i>„Jewish problems“ at the 43th Congress of the German Historians</i>	349

Abbreviations	357
----------------------------	-----

Contributors (Biobibliographic card file)	359
--	-----

CUVÂNTUL COORDONATORILOR

Volumul de față, primul în noua secvență de timp cu atâtea semnificații cronologice, continuă publicarea unor contribuții la *Simpozionul Internațional „Istoria evreilor din România“* din 1999 (L. Roman, I. Pătroiu, Al. Zimblar, P. Pascal) în măsura în care au ajuns la coordonatori.

Tematica de o mare varietate cuprinde: a) *aspecte ale istorie locale* (Galați și Piatra Neamț), trepte spre monografiile fără de care nu se poate accede la o istorie generală fundamentată; b) *probleme de demografie* elemente de bază în cercetarea istoriei evreilor în secolul al XIX-lea sau în perioade recente; c) *emigrația*, cu începuturi mai mult decât seculare, de la cea din primii ani ai veacului XX la cea relativ recentă, după proclamarea Statului Israel; d) aportul evreilor în *viața economico-socială*; e) momente, portrete, considerații asupra unor *aspecte din spațiul literar, lingvistic sau arheologic*; f) implicațiile unor *acțiuni politice* în situația politico-juridică a evreilor-români; g) anii de *Șoah*; h) marile dificultăți ale reintegrării, problemele vitale ale comunității evreiești în primii ani postbelici, gândurile și mai ales acțiunile celor care au încercat să le rezolve.

Câteva documente reamintesc că în 2001 se împlinesc 60 de ani de la „Duminica aceea“ care a îndoliat pe veci Comunitatea ieșeană.

Sunt semnalate sau prezentate lucrări recent apărute și în final *Istoria evreilor* în dezbaterile unor reuniuni științifice internaționale, prilej de a releva elementele generale ale istoriei în Diaspora și aspectele specifice ale istoriei evreilor din România.

DIN ISTORIA COMUNITĂȚII EVREILOR DIN GALAȚI

Oszy LAZĂR, Solomon WEINBERG

Obștea gălățeană a ocupat un loc de frunte printre comunitățile evreiești din România. În pragul primului război mondial, ea se situa pe locul al patrulea ca mărime din țară după comunitățile din București, Iași, Botoșani¹. În perioada interbelică, ponderea ei absolută și relativă a continuat să crească².

Din marele port dunărean au descins o seamă de eminente personalități ale artei, literaturii, științei, ale vieții culturale și economico-sociale românești: pictorul Reuven Rubin, compozitorul Ludovic Feldman, poezii Nina Cassian, Barbu Nemțeanu, Ion Pribeagu, Sebastian Costin, prozatorii Iulia Soare, Mirel Brateș, Camillo Baci, dramaturgii Mihail Davidoglu, Dumitru Solomon, criticii și eseștii Ovid S. Crohmălniceanu, Edgar Reichman, Radu Bogdan, Radu Lupan, Willy Moglescu, publiciștii Eugen Preda, Mihai Stoian, rabinii Iacob Margulies, Osias și Isac Schapira, I.M. Zalman, lingvistul Ionel Rizescu, pianistul Radu Lupu, fruntașul sionist Samuel Pineles, industriașul Max Auschnit și mulți alții³.

În reconstituirea unor etape din istoria evreimii gălățene, căreia îi aparțin la origine, autorii au avut la dispoziție și o seamă de materiale și piese de arhivă, păstrate în familie, în condiții nu rareori dificile⁴.

E ușor de presupus că evreii au putut veni în veacurile următoare, pe Dunăre la Galați. Aici ei au putut ajunge și dinspre nord, din ținuturile poloneze, atrași de faima marelui port, contribuind cu experiența lor la dezvoltarea comerțului din Moldova⁵.

În izvoare sigure, evreii încep să fie menționați din secolul al XIV-lea. Nume evreiești apar în câteva documente de pe timpul lui Ștefan cel Mare. Evreii și-au văzut nestingheriți de treburi și sub urmașii marelui domnitor, până la urcarea în scaun a lui Petru Schiopu, care hotărăște în 1579 expulzarea din Moldova a negustorilor evrei

originari din Polonia⁶.

Actul domnesc⁷ constituia o măsură protecționistă în favoarea negustorilor de vite moldoveni și nu-i afecta direct pe evreii localnici⁸. Mărturie în acest sens stau documentele financiare – chitanțe de plată și împrumuturi – încheiate de evrei, după data promulgării deciziei de expulzare, ceea ce n-ar fi fost evident, posibil dacă aceștia nu s-ar fi aflat, în continuare, la fața locului.

La sfârșitul secolului al XVI-lea, începutul secolului XVII-lea, Galațiul se întindea pe valea Dunării, de-a lungul țarmului. Evreii locuiau mai cu seamă pe strada Dogarilor (ulterior Dogăriei) și pe străzile învecinate, până în cartierul Bădălan. Lăcașele de rugăciune erau adăpostite în simple case de locuit, nearătoase, care se șubrezeau repede. Denumirile lor din prima jumătate a secolului al XVIII-lea erau nu numai generice exista sinagoga Bet Hamidras⁹, ci oglindeau și repartiția enoriașilor pe profesii: Bet Hakneset șel Hasandlrs¹⁰, Bet Hakneset șel Haiutim¹¹. De altfel, meseriile exercitate prin excelență de evrei la acea vreme erau: cizmăria, croitoria și, în mare măsură, cojocăria. Primul cimitir, datând din anii 1590-1595¹², era situat în preajmă, cam în jurul Gării. În 1629 a fost înființat un nou cimitir, pe str. Pescarilor din cartierul Bădălan, care a ființat vreo 50-60 de ani. Din aceste două cimitire și din primele case de rugăciuni nu s-a mai păstrat nimic, din cauza nenumăratelor conflicte, tulburări, răzmerițe, a încăierărilor dintre marinarii de diferite nații, care pustiau orașul și cu deosebire zona portuară. Aceasta i-a determinat pe evrei să se mute, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în dealul orașului, pe atunci părăginit și puțin locuit. Ei s-au așezat pe străzile Cojocarilor (ulterior Principesa Maria), Israelită (ulterior Războieni), Serii, Movilei, Tecuci, Română, Traian. Pe această din urmă stradă s-au instalat micii negustori și familiile mai înstărite.

Un nou cimitir a fost amenajat la capătul străzii Tecuci, în 1774, cu câțiva ani înaintea inaugurării (în 1780) a Sinagogii Mari, alcătuită la început din două încăperi și un coridor lung, de pe str. Podul de Piatră (ulterior Marcu Aureliu), numită după pavajul de piatră care reunea cele două trotuare. Tot aici și-a avut primul sediu și Epitropia Comunității. În curtea Sinagogii Mari, a fost construită, din chiar primul ei an de funcționare, o mikva¹³, refăcută după o concepție arhitectonică originală în 1813, cu fonduri strânse din perceperea

gabelei¹⁴. În incinta propriu-zisă a localului de îmbăiere se ajungea pe o scară de marmură de 50 de trepte. Apa provenea direct de la un izvor. Deasupra mikvei era o baie de aburi.

Cei mai mulți evrei își câștigau existența din meserii. Se poate spune că, în acea vreme, unde locuiau evrei, meseriile se găseau în mâinile lor. Unii erau însă și negustori, comisionari, importatori și exportatori, bancheri, care, prin activitățile lor comerciale, au statornicit legături trainice între România și Germania, Austria, Franța, Anglia, Italia. Profesionalismul și corectitudinea oamenilor de afaceri și financiarilor evrei, între care și gălățenii, I. Mendl, Landauer Segala, Osias M. Finkelstein, Marcus Thal, Salomon Gentili ș.a., au dus până departe bunul renume al țării.

În 1805, a luat naștere Hevra Kedoșa¹⁵, ca instituție separată de Comunitate. Aceasta din urmă, din resurse proprii, a păstrat în continuare grija școlii, a culturii, a asistenței sanitare, înzestrându-le la timp cu tot ce era necesar pentru buna lor funcționare.

În 1812, Comunitatea, lipsită de subvenții din afară, hotărăște să-și asigure un venit din concesionarea gabelei. Ca atare, în temeiul unui proces-verbal încheiat la 17 octombrie, s-a închiriat această taxă lui Moise Zalman ben Iehuda Catz „pe un timp de doi ani, pe suma de 900 lei“. Acești bani pot fi folosiți numai „ca să se facă un bazin și o baie lângă sinagogă pentru că este o binefacere“. Iar dacă se vor ridica „intriganți“ asupra taxei, comisionarul „are putere a porunci hahamului să nu taie nimănui absolut nimic¹⁶“.

În 1826, s-a întemeiat „Breasla creditorilor“, asociație profesională cu nu mai puțin de 150 membri, care a înființat în curtea Sinagogii Mari o casă proprie de rugăciuni „Snaidrise și¹⁷“. În 1836, s-a ridicat o altă sinagogă, „Meuras Hamachpeila¹⁸“ situată pe str. Războieni. Ea era frecventată de fruntașii obștei.

În 1834, a fost ridicată, pe str. Războieni, casa de sănătate „Hekdeș¹⁹“, transformată, mult timp după aceea, în azil de bătrâni.

Întrucât clădirea, după un număr de ani de folosință, necesita reparații și reamenajări, comunitatea și-a propus un obiectiv mai ambițios, edificarea unui spital. Cum fonduri nu existau, iar gabela nu mai funcționa riguros, conducerea comunității a adoptat, la 25 decembrie 1845, hotărârea de a solicita Domnitorului instituirea unei taxe de un leu la fiecare mie de lei asupra tuturor mărfurilor importate

și exportate de evrei din Moldova. Două luni mai târziu a fost emis un Hrisov prin care Comunitatea israelită din Galați era autorizată să perceapă taxa propusă, numită *prosfora*²⁰ și implicit recunoscută persoană morală și juridică: „Incuviințăm strângerea unui asemenea venit pe care îl întărim prin acest Hrisov subț a noastră Domnească iscălitură și pecete.

Scrisu-s-au acest Hrisov în al 13-lea an al Domniei Noastre în orașul Eșii.

sem. MIHAIL GRIGORIE STURDZA VOD.

Departamentul Trebilor din Lăuntru no. 119

Secția 1.

No. 4421

1846 februarie în 23 zile²¹.

Acest memorabil document, care marchează, de altfel, începutul perioadei moderne din istoria obștii gălățene, reprezintă baza juridică de asigurare a resurselor financiare prin obolul modest al tuturor enoriașilor, în vederea ridicării unui spital la nivelul exigențelor timpului. Șapte luni mai târziu se perfectează formele de achiziție a terenului. Iată textul actului încheiat:

COMISIA INFRUMUȘĂRII ORAȘULUI GALAȚI

Între doritorii de a-și înființa așezare de locuință pe locurile slobode a politiei și anume în ulița Cojocarilor (ulterior str. Principesa Maria), fiind și obștea nației isdrailitene din Galați, potrivit cererei ce au făcut către această comisie... După încredințarea sa din 26 iunie anul următor 1846 No. 68, au eșit 40 stânjini²², fața despre răsărit alăturat cu ulița Cojocarilor 69, stânjini patru palme despre miază noapte megieșit²³ cu ulița Isdrailiteană, 40 stânjini fața despre apus alăturat cu ulița Poștei și 69 stânjini patru palme partea despre amiază: în totul două sute nouăsprezece stânjini.

Deci comisia, primind de la zisa obște banii prosforalei pe patru zeci stânjini față, cât doi galbeni stânjenu, fiind locul de starea a doua, și anume opt zeci galbeni, dă în a lor dispoziție sub pomenitul locul următoarele condiții.

Zisa obște a nației isdrailitene, de la luarea locului în termen de trei ani de zile, socotit de la vremea plățirii banilor, este dator, în temeiul art. 6 din luminatul Hrisov Domnesc, a-și înființa pe

acest loc la fața uliței bina²⁴ de piatră sau cărămidă acoperită cu oale²⁵ după așezământ, cu potrivită fațadă și după planul inginerului. Iar dacă în acest termen nu se va îngriji a-și face binaua precum mai sus s-a zis, atunci comisia îi va lua locul din a sa stăpânire și-l va da altuia datori, rămânind plata a se socoti cu un straf²⁶. Asemenea în termen de cinci ani se îndatorește a-și face pave²⁷, în jumătate partea feței locului său, sau va plăti comisiei analoghia ce se va socoti, că ea singură să urmeze cu asemenea lucrare.

Cu aceste mai sus condiții îngrădindu-se numitei obștii israilitene, volnic²⁸ va fi atât cât și urmașii săi din neam a stăpâni acest loc în pace și nestrămutat ca pe o dreaptă a sa proprietate nesupărat de către nimenea; pentru care i s-au dat acest document sub formalitățile cuvenite.

ss) Prezidentul comisiei Ghica ss) Secretariu N. Hărjău
Expert jurat J. Cernescu
No. 379, Galați, anul 1846, luna septembrie 25 zile.

Euforia provocată de consfințirea dreptului obștii de a fi stăpână pe veci pe locul unde avea să se înalțe spitalul – instituție emblematică, alături de sinagogă, școală, azil, orfelinat pentru orice comunitate, a fost însă de scurtă durată. Sfârșitul anului 1846 s-a dovedit dramatic pentru evreii din Galați, victime ale unor excese xenofobe dezlănțuite pe neașteptate, care i-au făcut să trăiască zile de groază până la potolirea spiritelor. Împrejurările și atmosfera momentului au fost veridic redade de Wilhelm Bikenbach, viceconsul prusac la Galați, într-un articol scris „pe viu“, sub impactul nemijlocit al evenimentelor. Textul a fost reprodus ulterior în „*Anuar pentru israeliți*“, XVIII, 1896, din care extragem câteva fragmente.

„Mai multe ziare au adus de curând știrea că în zilele de Crăciun s-ar fi săvârșit excese contra evreilor din Galați, excese care au degenerat chiar în fapte regretabile... Galați... este un port însemnat și o piață comercială importantă... importul și exportul său pe apă se urcă, în termen de mijloc, la zece milioane de fiorini. Portul e vizitat pe fiecă an de șapte până la opt sute de vapoare *di lungo corso*, vapoarele Lloydului austriac, ale societății vieneze de navigație pe Dunăre și cele ale guvernului rusesc își au acolo stațiile de căpitanie. Traficul seu cu localitățile de la frontiera rusească și cu Bulgaria,

provoacă asemenea o activitate însuflețită. Galații e un porto-franco și are vreo 30.000 de locuitori. Ca în toate porturile și mai ales în cele levantine, dai aci de o adunătură de cele mai variate populații și printre aceste de un norod ale cărui antecedente au jucat desigur un rol important în multe furtuni și prădăciuni, sevârșite în Moldova și în Turcia, înainte de buna orânduială să se fi introdus în aceste țări. Acest norod sporește pe fiecă an, și ne deslușim ușor că în vremea iernei, când lucrul lipsește, este cuprins de un fel de poftă pentru averea și proprietatea vecinilor sei. Atari atentate norodul din Brăila (din Muntenia, asemenea porto-franco) le-a îndreptat, în anii 1841, 42, 43, contra averei notabililor și comercianților creștini; ele au fost totdeauna înfrânate, în două rânduri chiar, cu multă vărsare de sânge, și *acuma s-au săvârșit în Galați contra evreilor*. Evreii din Galați sânt în mare parte sudeți²⁹, care stau exclusiv sub scutul Consulatelor respective, fiind apărați de aceste contra sus-ziselor obișnuiri ale autorităților locale, așa că prosperează mai mult sau mai puțin după mersul afacerilor lor... Grație lor sute de indivizi, creștini și necreștini, găsesc în fiecare an ocupație în timpul navigației și realizează câștiguri însemnate.

Nu credem că dezordinea, ce a avut loc, ar da comerțului de primăvară vre o lovitură. Domnitorul Moldovei, Principele Mihai Sturdza, este doară destul de experimentat în afacerile financiare și comerciale; el știe prețui înrăurirea ce stabilitatea și încrederea în siguranța personală o exercită asupra negoțului. Dacă aceste excese n-au fost cumva înscenate și ațâțate sub mână, de intrigi politice, ocârmuirea moldovenească va izbuti, fără doar și poate, de a preîntâmpina cu energie și izbândă orice încercare nouă de turburări a liniștei.“

Actele de agresiune a căror țintă a fost evreimea au lăsat un gust amar obștii, generând o stare de spirit depresivă în sânul ei. Ele au avut, în schimb, darul să potențeze fervoarea religioasă a credincioșilor, care au purces de îndată la înălțarea unor noi lăcașe de cult: Sinagoga Blinzer, de pe str. Războieni, Sinagoga lui Idl Blecher, de pe str. Arpei, frecventată de evreii ortodocși, casa de rugăciuni de la hotel Zucker, de pe str. Fraternității, cu program numai de sărbători, destinată evreilor austrieci cu dare de mână care trăgeau la acest hotel. Din mijlocul lor a și pornit ideea unui nou lăcaș de rugăciuni, edificiu

modern și monument arhitectonic totodată, idee care s-a materializat ulterior în forma unui Templu Coral.

În 1848, s-au deschis Sinagoga „Oel”³⁰, de pe str. Cojocarilor și Casa de rugăciuni rabin Gavril Edelstein, de pe str. Mare. Redresarea treptată a situației evreilor s-a repercutat benefic asupra activității comunitare.

În anul 1849, comitetul Epitropiei, care conducea și Spitalul Israelit și în fruntea căreia se afla Marcus Thal, reorganiza în bună măsură spitalul, destinând două saloane bătrânilor infirmi din oraș.

În anul 1850, s-a reconstruit Sinagoga Mare, în 1854, s-a înființat Sinagoga Dolingher, în casele lui Smil Dolingher, de pe str. Tecuci, iar în 1856 Sinagoga Fierarilor, de pe str. C.A. Rosetti.

În anul 1858, se înființează Sinagoga și Societatea Morarilor, pe str. Principesa Maria. Sinagoga a funcționat patru decenii, până în 1898.

În anul 1859, este aleasă noua conducere a comunității, în frunte cu Berman Horowitz, președinte și Rafael Flachs, Moise Diman și Pascal Schein, membri. După câteva luni ia ființă, pe str. Mavromol, prima școală primară a Comunității, cu patru clase, care funcționa pe baza programei analitice oficiale, având în plus ore de ebraică și de germană.

În primăvara aceluiași an, în primele zile de Pesah 9 și 10 aprilie, s-a dezlănțuit un nou val de violențe antievreiești. Instigați de un antisemit notoriu, Robe de Veneția, o bandă de greci străini de oraș au început să cutureie străzile cu o icoană înfiptă în vârful unei prăjini, strigând bezmetic „Moarte jidanilor”. Evreii întâlneau în cale – câteva sute la număr – au fost stâlciți în bătaie și jefuiți. A doua zi, grupul de huligani, căruia i s-a alăturat o imensă gloată de declassați și pierde vară – pleava străzii, dornică de prădăciuni – și-a reluat cu însutită furie acțiunea, devastând sinagogi – îndeosebi a avut de suferit Sinagoga Mare – aruncând în stradă și călcând în picioare cărțile sfinte. Poliția a intervenit abia după două zile, punând capăt dezordinilor. Un episod ieșit din comun, petrecut în ultima zi de *hol hamoed*¹ a sărbătorii, a avut darul să-i scoată pe evrei din starea de agitație anxioasă care-i cuprinsese. O ceată de arnăuți² chefuliau într-o cârciumă din Piața Veche. La un moment dat, unul din ei se adresă comesenilor: „Astă-seară

am poftă să omor cu mâna mea zece jidani". În hazul celor de față, se duse să se îmbrace de sărbătoare și curând se înapoie într-o costumație nouă – fustanelă și cama³³ la brâu. Fudul de cum arăta și de ce se pregătea să săvârșească, scoase camaua din teacă pentru a o încerca dacă era destul de tăioasă. Și tocmai când se privea, cu vădită mulțumire, în oglindă, îl podidi din senin sângele, mai întâi pe nas, apoi pe gură și în cele din urmă pe urechi. În pofida primului ajutor acordat, în mai puțin de două ore vajnicul spadasin era pe lumea cealaltă. Evreii văzură în aceasta un semn al providenței, o expresie a milosteniei divine, a nețărmuritei îndurări a Eternului Părinte al lui Israel. Ei se îmbărbătară, alungară teama care-i țintuia, seara, în case și se întoarseră la îndeletnicirile obișnuite. Viața își relua cursul normal.

În 1860, din inițiativa și cu suportul financiar al birjarilor evrei, s-au pus bazele Sinagogii Birjarilor din str. Războieni.

În anul 1864, s-a reluat discuția în jurul proiectului unui modern Templu Coral, inițiat în cercul evreilor austrieci care frecventau casa de rugăciuni improvizată la Hotelul Zucker.

Idea „a prins” la public și curând, colectele începute în acest scop prin oraș s-au finalizat prin achiziționarea, la licitație publică, a unui teren pe care s-au turnat ulterior temeliiile noului lăcaș de închinăciune.

În 1864 orașul a fost bântuit de câteva epidemii, care au secerat numeroase vieți. Pentru a împiedica răspândirea molimilor, primăria a hotărât dezgroparea cadavrelor înhumate în curțile bisericilor și concentrarea lor în cimitirul central, Eternitatea. Hotărârea nu făcea excepție pentru nici o confesiune, ea rezerva fiecărui cult o parcelă din spațiul comun. Comunitatea a depus multe diligențe pentru a explica celor în drept că, potrivit prescripțiilor mozaice, defuncții nu pot fi deshumați și nici îngropați alături de cei de alte religii. Până la urmă s-a convenit ca morții să rămână pe loc, dar pietrele funerare să fie culcate deasupra mormintelor și acoperite cu un strat gros de pământ, iar cimitirul situat pe str. Principesa Maria, pe atunci str. Cojocarilor, să fie dezafectat. Comunitatea a cumpărat după câteva luni un nou loc de cimitir în afara orașului, în satul Costi.

La 30 decembrie 1864, a fost aleasă o nouă conducere a comunității, în persoana următorilor: Rafail Flachs, Meer Gross, dr. Ellenboghren, Nahman L. Kaufmann, Marcu Sein și Leibiș Caana.

Alegerea a fost confirmată de Ministerul de Interne, precum rezultă din adresa Primăriei nr. 278 din 02 februarie 1865, către Rafail Flachs.

„Domnul ministru de interne, agriculturii și lucrări publice, prin officia nr. 1411 aprobând alegerea făcută de consiliul comunal în ședința din 30 decembrie 1864, pentru numirea a 7 membrii în epitropia Comunității Israelite din acest oraș, pe timp de trei ani de la 1 ianuarie 1865 precum și chibzuirea făcută de el, de a se ocupa cu regularea mijloacelor de întreținere a spitalului israelit, a unei școale și alte necesități ale comunității. În numirea unor asemenea membri fiind și dv. subsemnatul vă invită, d-le, ca, întrunindu-vă cu d. Meer Gross, Rafail Flachs, doctor Ellenboghren, Nahman L. Kaufmann, Marcu Sein și Leibil Caana, să procedați a vă ocupa de îndatoririle privitoare la prosperitatea comunității. Cu aceasta, ca în toate afacerile, d-lor voastre, spre a-și avea rezultatul convenit să comunicați lucrările primăriei spre înaintare la aprobarea consiliului comunal, după care numai, ele vor fi aplicabile. Domniile-voastre mai sunteți obligați că la începutul fiecărui an să alcătuiți budgetul de venituri și cheltuieli și la finele fiecărui an veți închee sume în regulă cu pene justificative și să-l înaintați primăriei spre observare și înaintare la aprobare ministerului respectiv”.

Semnat primar VITZU, pentru conformitate
arhivar G. Dimitriu

Deși aleasă pe trei ani, în anul următor, 1866, are loc un nou scrutin care validează o conducere alcătuită din Pinchas Berman, Haim Wolf, I. Weisbein și Solomon Schwartz. Alegerea a primit aprobarea primăriei.

În 1867, evreimea gălățeană, a trecut prin două dureroase încercări. Prima este consemnată de dr. Adolphe Stern³⁴ în lucrarea sa, *Din viața unui evreu român*, Ed. 1915, p. 84-85 (ediția Hasefer, 2001). „În iulie 1867, s-a întâmplat acel episod zguduitor cunoscut ca *încuririle de la Galați*. Vreo 8-10 evrei, alungați de la vetrele lor, între care se afla și un bătrân bolnav, fură încărcăți de soldați într-o luntre, duși până la un ostrov inundat din fața Galaților și părăsiți în mlaștinile acelei insule. Niște soldați turci, găsindu-i acolo, îi duseră înapoi ca să-i predea postului din Galați. În loc de a primi pe acești nenorociți, aproape morți de spaimă și de foame, soldații postului îi loviră cu

paturile puștilor și baioneta și le deteră brânci înapoi în Dunăre. Doi dintre evrei, între care moșneagul istovit, răpiți de curent, se încercă sub ochii soldaților care nici nu încercară să-i scape. O barcă a vasului austriac Mercur se repezi în ajutorul lor, dar sosi prea târziu. Ei pieriră în valuri. Ceilalți, epuizați, lăsați multă vreme în apă și în arșița soarelui, fură în sfârșit ridicăți și băgați în temniță. Corpul consular din Galați protestă energic împotriva acestei neomenii într-o notă adresată prefectului. Aflai de această întâmplare din ziarele din Lipsca“.

În luna octombrie a aceluiași an, în zilele de *Hol Hamoed Sucot*, evreii trecură din nou prin momente de groază, pricinuite de o întâmplare cât se poate de banală. Un boccegiu evreu fu chemat, într-o cârciumă unde intrase să-și desfacă marfa, de un țăran, care-și alese o basma. Cum ele erau șirag, piesa vândută trebuia desprinsă cu cuțitul. Din nebăgare de seamă, lama a atins buza mușterii, care și el băgase capul prea aproape. Tăietura, era fără însemnătate, dar ea a sângerat. Ca la un semnal, piața se umplu de derbedei și inși fără căpătâi – printre ei numeroși greci –, care luară cu asalt prăvăliile evreiești. Evreii sau cei presupuși a fi evrei, urmăriți prin case și sinagogi, fură bătuți măr. Lăcașele de rugăciune, printre care – ca și în alte dăți – Sinagoga Mare, avură de suferit. Locuitorii evrei de pe străzile Ghica Vodă, Roșiori, Numa Pompiliu, Vadul Rașcu au fost adăpostiți de părintele Velichi în biserica Maica Precista. A doua zi lucrurile se liniștiră – și pentru multă vreme.

În 1866, s-a constituit cea mai veche asociație de doamne Societatea de binefacere a doamnelor gălățene pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor israeliți din Galați.

În 1872 au avut loc din nou alesuri la comunitate. Sub auspiciile noii conduceri – Iosef Abeles, Marcu Pineles, Osias Margulius, I. Leibovici –, s-a deschis, în același an, o școală primară de băieți în localul „Sicher“ din str. Brăilei unde se va afla mai târziu liceul Comunității „Hesed Sel Emaș³⁴“, la care a inaugurat, un an mai târziu, o sinagogă cu același nume, la început o simplă casă de rugăciuni, pe str. Rosetti, unde mai funcționau și alte sinagogi, aproape de colțul cu str. Frumoasă.

În octombrie 1873, s-a construit la Galați „Loja B'nei B'rith“, în prezența lui Benjamin Franklin Peixotto, asistat de dr. Adolphe Stern și N.C. Popper, din București, și de Silberman din

Bârlad. Primul președinte al noii filiale a fost J.B. Brociner. Doi ani mai târziu, după alegerile din 1875, care s-au ținut în incinta Sinagogii Mari, acesta devenea și președintele comunității, secondat de Ionas Chatiner, Os. Margulies, Iosef Bujes, A. Lichter, A. Klepper. Întrucât aleșii aveau mandatul ferm al delegaților tuturor societăților evreiești și sinagogilor din oraș să se îngrijească precum vor crede de cuviință de spital, școală și așezăminte de binefacere, instituția comunitară și-a luat, între anii 1875-1877, numele de Comitet al spitalului, școlilor și de binefacere.

În prima ședință a noii conduceri, care a avut loc la 8 septembrie 1875, s-a decis reintroducerea gabelei și totodată, înființarea a două abatoare de păsări: unul pe str. Principesa Maria, în curtea Sinagogii Morarilor, unde funcționa hahamul Moise Aron (care a intrat ulterior în conflict cu comunitatea pe tema cuantumului gabelei), și al doilea în curtea ogrăzii Barasch, de pe str. Fraternității, unde se află Banca Națională, cu hahamul Leibiș. Tariful de tăiere a păsărilor era: găină, rață, și boboc de găscă 0,22 bani, pui 0,10 bani, găscă sau curcă 0,40 bani, curcan 0,60 bani, iar carnea de vacă era impusă la 0,25 bani kg.

La 9 martie 1876, comunitatea decide înființarea unei noi școli primare, cu începere din aprilie același an, în str. C.A. Rosetti, în curtea unde s-a aflat mai târziu Sinagoga Meseriașilor.

La sfârșitul anului comunitatea încheie următorul bilanț:

BILANTIU

al primului an de administrațiune de 16/2 septembrie 1875 până la 10/22 anul 1876.

VENITURI

1.	de la Gabela cărnei	lei	57727,60
2.	de la Gabela paserilor	lei	16051,70
3.	de la Gabela pastramei	lei	106,27
4.	de la Gabela carnei afară din tablou	lei	12,55
5.	de la Interese din Domeniale	lei	560,00
6.	de la Garanții depuse	lei	400,00
7.	de la Donațiuni	lei	102,00
		lei	74960,12

CHELTUIELI

1.	pentru Administrațiune	lei	29737,47
2.	pentru Ospitalu	lei	20096,86
3.	pentru Școala de băieți	lei	9114,84
4.	pentru Datorii seria I	lei	5164,50
5.	pentru Datorii seria II	lei	1092,65
6.	pentru Datorii seria III	lei	287,07
7.	pentru Garanții înapoiate	lei	400,00
8.	pentru Conturi de perderi	lei	951,27
9.	pentru Adjutoruri estraordinarie	lei	496,00
10.	pentru Gabella de paseri	lei	81,70
11.	pentru Fondu de Rezervă	lei	7000,00
12.	pentru Numerariu în Cassă	lei	537,76
TOTAL:		lei	74960,12

Primul comitet școlar al obștii a fost ales la 22 ianuarie 1877. Din el făceau parte Andre Brociner, Leon Segall, Arnold Marcus și ca membru de drept, președintele Comunității. Apar acum și diverse societăți de întrajutorare și binefacere „Stern verein”^{36*} (1878), „Erwerbsverein”^{37*} (1879), „Turnverein”^{38*} (1880), aceasta din urmă cu sediu în plin centru, pe str. Maior Foti.

În 1882 a luat naștere prima organizație sionistă „Ișuv Vereț Israel”³⁹, care urmărea cumpărarea de terenuri în țara sfântă și colonizarea lor. Zece ani mai târziu s-a înființat societatea „Hovevei Țion”⁴⁰, în frunte cu Samuel Pineles și M.H. Schein, care a militat activ pentru idealul sionist. Pentru tinerele fete, s-a fundat o secție separată, „Hibot Țion”⁴¹. Se poate deci spune că primii pași în sionismul din România, au pornit din Galați.

În 1884, a fost înființată Sinagoga „Aghidas Ahini”⁴², din Piața Victoriei, pe un teren donat în acest scop de Rifca și Meleh Goldenberg. În anul următor în curtea sinagogii „Hesed șel Emes”, s-a deschis o „Talmud Tora”⁴³.

În 1893, s-a constituit Societatea meseriașilor cizmari israeliți. În același an, la 21 noiembrie, au avut loc noi alegeri pentru comitetul Comunității, în care au intrat: J.B. Brociner, președinte, E. Dinerman și Josef Abeles, vicepreședinți; Aizig Weisenberg casier, Lipa Braunstein, Isidor E.L. Grünspan, controlori, Marco Wexler, H.B.

Goldștein, A. Rosenzweig, secretari; N. Steinberg, I. Birnberg, Haim Kornberg, A.L. Später, Sol. Schwartz, Max Weissbluth, membri. Noul comitet a adoptat o nouă schemă organizatorică a serviciilor comunitare: Secția I, Spitalul Israelit, secția II-a, Școala; secția a III-a, Binefaceri; secția a IV-a, Averele obștească; secția a V-a, Personal laic; secția a VI-a, Personal religios, secția a VII-a, Donații.

În 1894, s-a înființat societatea „Junimea funcționarilor din port”.

În ziua de 3 iunie 1894, un incendiu, izbucnit la depozitul de cherestea al lui W. Lofwenthal, de pe str. Traian, s-a propagat la depozitele vecine, întinzându-se până în strada paralelă, Principesa Maria, unde a mistuit numeroase case, locuite în majoritatea de evrei nevoiași. Comunitatea a reacționat prompt la sinistru, distribuind ajutoare în vederea refacerii căminelor distruse.

La data de 14 iulie 1894, s-au pus bazele „Societății de binefacere a comercianților de băuturi spirtoase”.

Comitetul Comunității, întrunit în ședință pe data de 17 iulie 1894, a hotărât înființarea unei noi școli de băieți, cea în funcțiune dovedindu-se insuficientă față de numărul mereu sporit de elevi. În acest scop, s-a închiriat un local pe str. Speranței nr. 23, a cărui inaugurare, sub numele de Școala Israelită Română de Băieți nr. 2, a avut loc la 6 noiembrie.

La 1 ianuarie 1895, s-a înființat societatea „Junimea meseriașilor israeliți”. În același an s-a încheiat construcția sinagogii „Societății de ajutor mutual și binefacere a meseriașilor israeliți din Galați” și s-a deschis „Azilul de trecători” din str. Dinogetiei.

La 10 mai 1895, s-a întemeiat societatea „Zugravilor și vopsitorilor israeliți” la 23 mai, din inițiativa lui Nathan Tipchis, societatea „Malbiș Neurim⁴⁴⁴”, pentru ajutoare în îmbrăcăminte acordate copiilor săraci, iar la 15 iunie, societatea „Măcelarilor israeliți”.

În ședința comitetului din 27 ianuarie 1896, s-a dat citire adresei Ministerului de Interne nr. 1514, însoțite de Decretul Regal nr. 472, prin care Epitropia era autorizată să primească legatul lăsat de defunctul Moise Rosenzweig în beneficiul Spitalului Israelit.

În ședința Comitetului din 23 aprilie 1896, ținută în localul Școlii de Băieți nr. 2, s-a decis constituirea unui organ central de

conducere comunitară „Adunarea reprezentanților Comunității Israelite din Galați“, aleasă de delegații tuturor sinagogilor și societăților evreiești din oraș. Patru zile mai târziu, în ședința publică, se votează și regulamentul ei de funcționare, al cărui prim articol suna: *„Pentru a asigura existența Epitropiei Comunității și a tuturor Instituțiilor de cult, de caritate și de instrucțiune dependente, sau susținute de ea, se instituie un corp compus din delegații de diferite Sinagogi și Societăți filantropice israelite aflătoare la Galați sub denumirea de «Adunarea reprezentanților Comunității Israelite din Galați» cu sediul în această comunitate“.*

În ședința plenară ordinară a reprezentanților societății din localitate, convocată de Comunitate la 28 mai 1896, s-a decis ca:

a. fiecare societate și sinagogă cu cel puțin 50 de membri să aibă dreptul de a desemna un reprezentant în Comunitate;

b. din acești reprezentanți se va alege, de către ei înșiși, un număr de epitropi până la completarea plafonului de 15, necesari ori de câte ori se vor ivi locuri vacante;

c. restul reprezentanților se consideră consilieri și vor fi convocați o dată pe lună, la o ședință plenară, spre a lua cunoștință de mersul general al Comunității.

La 5 iunie 1896, s-au organizat alegeri parțiale, cu participarea tuturor delegațiilor sinagogilor și societăților de binefacere, pentru completarea a șase locuri rămase libere prin demisie în Comitetul Comunității.

Au fost confirmați S. Kitzes, Sal. Jancovici, Max Rauch, Abraham R. Gruenberg, Hr. Gruenberg, Moine Margulies.

Adunarea reprezentanților Comunității Israelite din Galați se constituie pe data de 20 iunie, avându-l ca președinte pe E. Dinerman, ca vicepreședinte pe M.H. Schein, ca secretari pe Moritz Schwartz și M. Allerhand.

În 1897, a început sub conducerea societății „Hovevei Țion“, un val de emigrări spre Palestina, Galațiul reprezenta în mod firesc un punct de tranzit pentru emigranți, cărora Comunitatea le-a acordat cel mai larg sprijin.

NOTE

¹ Cf. Raportul lui Is. Astruc către conducerea Organizației Jewish Colonisation Association, București, august 1913: „Comunitatea (gălățeană) este foarte bine organizată, iar instituțiile sale: spital, azilul de bătrâni, fabrica de mațot (azimă) și firește școlile, sunt un model“. *Apud* Liviu Rotman, *Școala israelito-română*, București, Editura „Hasefer“, 1999, pe 396-397. Cifra avansată de Is. Astruc pentru populația evreiască a Galațiului, 13.000 de suflete este, neîndoielnic, mai mică decât cea reală. Din datele de care dispunem, reiese că obștea gălățeană înregistra deja de la sfârșitul secolului al XIX-lea 15.000 de suflete.

² Datele care urmează pot completa în mod specific vasta și documentata monografie a lui Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați*, I-II, Galați, Editura „Porto-Franco“, 1994.

³ O succintă trecere în revistă a personalităților care s-au ilustrat în cele mai diverse domenii a întreprins Evelin Fonea, în sinteza „Evreii din Galați – sute de mari valori“, „Realitatea evreiască“, nr. 118 (918), 16-31 mai 2000, p. 6-7.

⁴ Astfel, tatăl primului semnatar, interesat de trecutul obștii sale, a fost arestat, ținut ca ostatic și deportat, ca funcționar și notabil al comunității locale, în timp ce familia a stat multă vreme ascunsă la familia Teodor Vasiliu și, în parte, susținută material de familia Mădrăjac.

⁵ Iosif B. Brociner (1846-1918), istoriograf și publicist, împământenit în 1906, a fost președintele Comunității gălățene între 1875-1897; Chestiunea israeliților români, p. 99; Despre stadiile inițiale ale așezării evreilor în Galați, vezi Osy Lazăr, Solomon Weinberg, *Din trecutul Comunității din Galați: Începuturile*. „Jaloane pentru o viitoare istorie“, București, C.S.I.E.R. al F.C.E.R., 1999, p. 227-231, cu referințe bibliografice suplimentare.

⁶ Reprodus în *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, vol. I (întocmit de Victor Eskenasy), București, 1986, sub nr. 64, p. 49.

⁷ *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*. Coordonare generală: acad. Nicolae Cajal, dr. Hary Kuller, București, 1996, p. 27.

⁸ E vorba de documentele nr. 70, p. 54 (chitanță-concept a creditorului evreu Moise, fiul lui Eliezer, în legătură cu plăți făcute de Petru Schiopul, domnul Moldovei) și nr. 74, p. 57 (chitanță a banului Iane Cantacuzino și a stolnicului Nicolae, atestând un împrumut în valoare de 150.000 de aspri făcut la evreul Celebi, creditor al voievodului Moldovei Petru Schiopul, din „Izvoare și mărturii“.

⁹ Sinagogă (lit. „Casă de învățatură“).

¹⁰ „Sinagoga cizmarilor“.

¹¹ „Sinagoga croitorilor“.

¹² Vezi și *Contribuția evreilor din România...*, pe 560.

¹³ (Ebr.) Baie rituală.

¹⁴ Impozit pe carne sau pe sare.

¹⁵ (Ebr. „Societate sfântă“). Frăție de înmormântare, instituție de cult comunitară care are în grijă asigurarea înhumării credincioșilor potrivit prescripțiilor iudaice.

¹⁶ Textul documentului este reprodus în studiul nostru, din trecutul Comunității Evreilor din Galați..., p. 229-230.

¹⁷ „Sinagoga croitorilor“.

¹⁸ (Ebr.) „Peștera Mahpeila“ (lit. „Peștera dublă“), locul unde se află mormântul patriarhilor.

¹⁹ (Ebr.) HEKDEȘ „închinare“. Inițial termenul desemna darurile închinat Templului prin extensie, a ajuns să însemne tot ce era închinat sinagogii sau oferit ca act filantropic. În comunitățile evreiești tradiționale, căminele pentru bătrâni (într-un fel, precursori ai spitalelor moderne), pentru săraci sau pentru călători aflați în trecere, întreținute din fondurile obștii – erau considerate *hekdeș*

²⁰ (Arhaism) Dar, ofrandă.

²¹ Textul complet al documentului este reprodus în studiul nostru, *Din trecutul Comunității Evreilor din Galați...*, p. 230.

²² Un stângen în Moldova avea 2,23 m și era divizibil în 8 palme.

²³ Începătură.

²⁴ Construcție.

²⁵ Olane, țigle.

²⁶ Amendă.

²⁷ Pavaj.

²⁸ Liber.

²⁹ Supuși străini.

³⁰ (Ebr.) Cort.

³¹ Cele patru zile cu caracter de semisărbătoare, dintre primele și ultimele două zile ale sărbătorilor de Pesah și Sucot.

³² Oșteni în slujba poliției.

³³ Iatagan.

³⁴ Fruntaș al evreimii române (1848-1931), doctor în drept, publicist, deputat (1922-1926).

³⁵ (Ebr.) „Binefacerea adevărului“.

³⁶ „Uniunea stelelor“.

³⁷ „Cooperarea“.

³⁸ „Asociația sportivă de gimnastică“.

³⁹ (Ebr.) „Așezarea evreiască și Ereț Israelul“.

⁴⁰ (Ebr.) „Iubitorii Sionului“.

⁴¹ (Ebr.) „Iubirea de Sion“.

⁴² (Ebr.) „Uniunea fraților“.

⁴³ (Ebr.) „Învățătura *Torei*“. Formă tradițională de învățământ religios.

⁴⁴ (Ebr.) Veșminte pentru tineri.

CONTRIBUȚIA EVREILOR DIN PIATRA NEAMȚ LA DEZVOLTAREA ECONOMICĂ A ORAȘULUI

Pincu PASCAL

a. Comerț

Primele informații privind activitatea comercială a evreilor pe aceste meleaguri datează din secolul al XVIII-lea.

În 1742 Constantin Mavrocordat, domnul Moldovei, scrie zloțașilor ținutului Neamț să nu mai ia bir de la Moscul, om străin venit de la Țarigrad. După M. Schwartzfeld, în oraș a existat o societate de binefacere, ce împrumuta bani pe amaneturi, fără dobândă, în 1761.¹ Din Pinkesul „Chewrei Kedoșa“, datat în anul 1770, reies și unele funcții obștești ale acestei societăți, printre ele se amintește și de controlul măsurilor și greutateților din prăvălii și ateliere.²

Clădirea în 1839 a celei de a doua sinagogi, „Leipzigher“ (a lipscanilor), arată că aceștia erau în număr mult mai mare decât cel atestat de documente și veniturile lor erau considerabile. O dovadă onomastică a existenței acestora, către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului următor, îl constituie, numele negustorului Lupu Lipscanu.

Destul de des sunt amintiți negustorii de mărunțișuri, numiți ahtiligii, ahtilicari (cuvinte de origine turcească), sau prin denumirile de *telnekers* și *kramer*, de origine idiș.

După M.L. Abeles îndeletnicirea principală a evreilor în secolul al XIX-lea a fost comerțul: „Negustorii se ocupau cu comerțul de plutărie și cherestea, au fost și câțiva velniceri, arendași de moșii, și manufacturiști, 6 băcani, 2-3 bancheri. Comercianți de vază erau: Avram Lipa Iuster zis Zeidel Areles, H. Copel zis H. Chaies, Pesach Pascal zis Pesach Vigers; aceste trei familii făceau mari afaceri cu moșii în arendă, fabrici de spirt și păduri. Avram Lipa Iuster a avut noroc luând în arendă moșia Negulești și a câștigat mult, a făcut și o fabrică de spirt, a mai făcut și o fabrică de stofă. Fiul său Moise Iuster și ginerele său Iulius Agatstein i-au călcat pe urme. Un mare bogătaș,

rămas aproape legendar: Laba Mocheles. Schachne Stambler a lăsat fiului său David, magazinul de manufacturi. Avram Abeles a ținut în arendă moșii. Aron L. Rotman a fost un mare comerciant de cherestea. Daniel H. Diamant făcea afaceri cu bancherii Iașului, ca Neuschotz, Daniel, Șaraga, Ida Mordhe Volf zis Chițis chirstigiul. Ițic Sildhaus a fost asociat cu colonelul Roznovanu la moșia Roznov și Herș Chendler zaraf și bancher”.³ Iată o descriere a principalei străzi locuite de evreii pietreni: „Ulița mare, astăzi str. Cuza Vodă – începând din Ulița Poștei (Petru Rareș), până la podul lui Sculy, avea pe amândouă părțile, dugheni construite numai din lemn, cu tarabele în față, închise cu obloane tot de lemn, în loc de trotuare târnate de scânduri... Nu erau pe această uliță decât două clădiri de zid, una în fața dughenei bătrânului Stambler, numită balta și clădirea cu un etaj a lui Ițic Sildhaus zis Ițic Chioru, astăzi farmacia Vorel”.⁴

Incendiul din 27 mai 1847 a distrus câteva sute de case și o mare cantitate de mărfuri, grămezi nemăsurate de cereale.⁵

Comerțul și meșteșugurile presupuneau și cumpărarea-vânzarea unor imobile. În 1798 Ilie Jidov (Elie sân Israel) vinde un imobil din strada Principală lui Ionică bărbier, megieș fiind Iosub Solomon. Clădirea cunoscutei farmacii Vorel, aparținea în 1832 lui Eni casap, a trecut apoi în proprietatea lui Ițic Sildhaus, moștenitorii acestuia o vând lui Lascăr Vorel. În 1857 Moise Croitorul cumpără o dugheană de la Floricică Gh. Albu, iar în 1862 Ițic Sildhaus una de la frații Livizeni; în 1869 Sahna Stambler cumpără o casă de la Anton Vorel. În același an Smil Ber Faibiș și Noech Smil vând o locuință farmacistului J.Tr. Kamner, iar Vigder sân Aron lui Frantz Votsch.⁶

Destul de numeroși au fost antreprenorii evrei, ce concesionau monopolul asupra unor activități comerciale. În 1855 Iosub Hoișie sân Ițic avea antrepriza de pâine, Dimitrie Economu și Vigder zet Aron căsăpiile, Ghitman sân Bercu și Michel Creimer carnea, Simon sân Ițic Bercu pităriile iar Haim Bărlădeanu a taxei evreiești. În 1859 Reizel Heller a luat antrepriza accizei berei și tutunului indigen, a cotului, măhălitului și cântarului. În 1860 Saim Kitar ia în antrepriză pităriile, Elie Bacal căsăpiile, Haim Ioil luminarea cu gaz și Avrămuți Saim hodgeagurile și lumânările cu stearină. În 1880 Ițic Sildhaus va fi antreprenorul accizelor comunale, urmându-i în 1886 frații Focșaner. Antrepriza iluminării orașului o va

avea mulți ani Bercu Svarț.⁷ În 1870 Ițic Iosib sâmb Fișel căldărariul a luat antrepriza spoitului vaselor de aramă ale spitalului și Șmil Iancu croitorul aceea a făcerii obiectelor (de lingerie), necesare spitalului.⁸

În oraș se făcea un intens comerț cu cherestea. În 1832 Calman jidovul din Piatra transportă împreună cu Cerbu jidovul ot Neamț, dulapi de la Dubasa. Cherestegii evrei sunt semnați și la Hangu.⁹ În 1835 naturalistul Julius Edel călătorind în județul Neamț, împreună cu farmacistul Joseph Szabo, notează: „Comerțul (cu lemne n.n.) este în mâna străinilor evrei, turci și greci. Aceasta pare să fie principala sursă de venit a regiunii”.¹⁰ În 1856 Administrația districtului Neamț a predat evreului Vigder sâmb Aron zece plute de cherestea, ce au aparținut falitului otoman Hasan Falioglu.¹¹ În 1869 Pascal Strul și Mehal Sandu Nusân, încheie un contract de tovărășie pentru comerțul de cherestea, iar în 1881 Ilie Marcu Orenstein și Manoil Albu încheie un act de învoială pentru exploatarea unor parchete de pădure de pe moșiile Gârcina și Cuiejdi, urmare a unui contract de asociație anterior; pentru stingerea pretențiilor sale, Orenstein primește suma de 4.300 lei noi.¹²

O ocupație deosebit de rentabilă a fost comerțul cu băuturi. În 1799 orândarii Iosip din satul Mânăstirii Slatina și Manole din Găinești dau zapis la mâna egumenului mânăstirii, privind cumpărarea orânzilor satelor Mădei, Borca și Sabasa pe trei ani, cu 300 de lei pe an. Condițiile erau: să se dea banii la termen, băutura să fie bună și cu măsuri drepte, cu mulțumirea locuitorilor, toate binalele construite în satele numite să rămână ale mânăstirii.¹³ În 1835 evreii din Piatra, Marcu și Albu Decman, închiriază de la boierul Constantin Sion, orânzile satelor Uricheștii de Sus și Cornițelu, precum: crâșma de la moară și imașul cărăușilor, în următoarele condiții:

– vor primi de la boier 1.200 vedre vin, cu 5 lei (vadra), banii urmând a fi dați în trei vadele, negustorii menționează că nu sunt supuși străini, iar actul menționează suma maximă, în contul căreia se poata da băutura pe datorie.

– crâșmele le vor ține bine îngrijite, fiind date apoi în primire în această stare; vitele locuitorilor din Urichești nu vor fi oprite de pe imașul din prund. I se va da boierului, pe deasupra, 20 de găște îngrășate și 20 claponi îngrășați, seul de la căsăpiile orânzilor, cu prețul stabilit. Arendașii sunt datori a avea, permanent la crâșme, toate cele

trebuincioase pentru drumeți și locuitori; de-ale mâncării, și păcură, funii, fân și altele.¹⁴ În 1863 Laba Mocâl și Haim Ioil, cumpără de la Constantin Obreja 12.000 vedre de rachiu ce urma să fie desfăcut pe schela Galați.¹⁵ În 1854, erau după Kaufman 96 de cârciumari evrei. În 1856 negustorul Moise sânu Lupu cumpără orânda băuturii din Gura Biczului pe un an, iar în 1860 domnitorul Al.I. Cuza îi eliberează lui Iancu sânu David o patentă de arendaș, pentru comuna Ibănești, satul Roznov. În 1875 se arendează accizele de vin și rachiu din comunele rurale ale județului Neamț, pe o perioadă de 5 ani. Beneficiarii au fost 17 români și 11 evrei.¹⁶ În perioada 1880-1883 Iancu Rotman arendează de la M. Albu crâșmele de pe moșia Vadurile, iar în 1881 Lupu Altăr Tărcăoanu arendează o crâșmă în Pângărați, Altăr Barbălată una din satul Doina. În aceeași perioadă Bercu Svarț făcea comerț cu coloniale, vin și rachiu.¹⁷ După o statistică, în 1890 existau în oraș 54 de crâșme. Peste 3 ani Moise Roșcovici efectua același fel de comerț în comunele Pângărați, Vaduri și Doamna.¹⁸

Multă cerneală otrăvită a curs pe seama birtășului Strul, care-i sugerează sângele românului, exprimat în bani, dar nu era incriminată și mentalitatea risipitorului. Mult mai obiectiv este însă cunoscutul scriitor Calistrat Hogaș: „Și se face la noi, în toate zilele și pe toate drumurile, un foarte hazliu patriotism, se strigă și se scrie că crâșmarul jidan otrăvește populațiunea noastră rurală și pe tema aceasta, se tună atâta încât ai crede că ultimul cuvânt al regenerării noastre naționale trebuie să fie în fundul șipului de rachiu al lui Ițic sau Șloim. E o greșală, Badea Ion cârciumarul nostru național are tot atâta de puțini dumnezei, dacă nu chiar mai puțini, decât cel mai perciunat Avram; păpușoiul, găina, lăicerul, năframa, cojocul, sucmanul nimeresc tot așa de bine spre badea Ion ca și spre jupânul Ițic, singura deosebire ar fi că otrăvitoarele dresuri în loc de a fi jidovești ar fi în cazul celălalt curat românești”.¹⁹ În amintirile sale, fostul primar al orașului, Dimitrie Hoge, pomenește de un cârciumar vestit, la care a poposit, pe când îl vizita pe prietenul său Ronetti-Roman, I.L. Caragiale. Este vorba de Bercu Goldenberg-Bucluc, urmașul lui Strul Moisă-Bucluc, amintit în catagrafia din 1859.²⁰ La vestita crâșmă boierească, cu vinuri alese, unde fără sfârșit erau comentariile cu o „puzderie de glume spirituale, anecdote, amintiri depănate de convivi”.²¹

Deosebit de discutată și disputată a fost legea licențelor

asupra băuturilor spirtoase. În art. 8 al legii li se interzicea evreilor dreptul de a debita băuturi spirtoase la sate. Dar după cum afirma ziarul local: „Acest articol este astăzi numai pe hârtie, mai toate crășmele sunt ocupate de debitanți evrei. Cu ce drept? Ar fi de dorit ca și d-nii proprietari și arendași care strigă dreptate, legalitate, patriotism, să caute ei înșiși a respecta legea și a da exemple de sincera ei aplicare. Nu este destul a striga că evreii încalcă comunele în disprețul legii licențelor, ci trebuie ca d-lor înșiși să nu le deie nici o ocazie“.²² Legea amintită lovea și în viticultori, din cauza deprecierei prețurilor oferite pentru vin, care neglijau sau își părăseau culturile“.²³ Cârциumari evrei au existat și în secolul al XX-lea. Unul din aceștia a fost evocat de M. Sadoveanu, în „Baltagal“: „Domnul David, care ținea dugheană, crășmă și han, la Călugăreni...“ La crășma lui David – cum e obiceiul – se putea vorbi și schimba informații, „despre toate câte sunt pe lumea asta. Am aflat prețul cerealelor la Galați și la Hamburg și la Pariz“.²⁴

Diverse documente amintesc și de alte ocupații, ce de multe ori îmbinau comerțul cu meșteșugurile. Astfel sunt pomeniți: velnicerii, ciurarii, crupnicarii, cotiugarii, casapii, cantaragii, comisionerii, titingii (în idiș, titinșnaiders), cojocari, chitari, săpcari, talpalari, opincari, curelari, alamari, săpunari, făinari, ciubuccii, blănari, boiangii, ceaprazari, pălărieri, scăunari, măcelari, stoleri, bodnari, hangii etc.

La fel de criticată, ca și comerțul cu băutura a fost o altă îndeletnicire: zărăfia. Dar criticii îi uită pe zarafii creștini.

Iată ce afirmă A. Vincler („Propășirea“, nr. 6, an I/1844): „Un număr mare de jidovi fără nici un meșteșug, fără căpătăi, fără alt chip de a-și agonisi hrana vieții, vin în Moldova sub nume de telali și întrebuițând toată istețimea viclesului lor... găsesc bani cu dobândă legiuită îi dau cu dobândă de la 2. 3 până la 10 la sută pe lună sub nume de telglâc“. Deși autorul nu prezintă cazuri concrete, nu-i putem contesta afirmațiile. Adăugăm, însă că în 1776 orândarul Ițic din Căciulești, împrumută de la Constantin Balș o sumă de bani cu dobânda de 10-12%, pe an și neavând cum să-i dea banii înapoi (dublul sumei plus dobânda) îi va da boierului, casa sa, fără să se plângă cuiva de nedreptatea ce i s-a făcut.²⁵

În 1790 printre datornicii boierului Constantin Balș se numărau și: Leiba sân Solomon, Izrail cel Mic ot Piatră, câte 7 lei la

pungă pe lună, amanet o moară ce au în Piatra, Izrail bărbatul Mărculesei ot Piatră, pentru care a pus și amanet un lanț de aur, Leiba ficiorul lui Solomon i Izrail cel Mic ot Piatră, pentru orânda satului Almașu, Gârcina, Cuiejdiul și Sarata...²⁶ În aprilie 1842, printre datornicii dascălului Gheorghe, din Târgul Pietrii, în număr de 15, opt erau evrei. sumele împrumutate de ei variau între 100 și 1.000 lei. Curios era faptul că unul din datornici, Izdrail jidovul, era fratele unei „telelițe”.²⁷ Împrumuturi mari s-au făcut în prima jumătate a secolului al XIX-lea în domeniul comerțului cu sare. Neguțătorul Șulem din Piatra, împrumută unor lipoveni otgonari suma de 11.392 lei, pentru un rest de 4.392 lei urmează un proces. Pentru o datorie de 5.437 lei a lui Avram Moise sâ n Leiba se pune chezaș cunoscutul bancher nemțean Laba Mocâl. Catagrafia din 1859 amintește de unii din acești zarafi (*halfonim*, în ebraică, în document). Diferiți boieri nemțeni împrumută bani de la medici evrei din Iași; colonelul Iorgu Roznovanu împrumută, în 1866 de la dr. Emanuel Frankel, 5.180 galbeni, iar moșiereasa Ana Balș, de la dr. Emil Macs, suma de 384 galbeni.²⁸ Iosef Gherin, medicul orașului împrumută suma de 2.000 lei, banii de zestre ai evreiceii Rifca soția lui Ilie Zetu Cerbu, iar Iosub sâ n Froim îi datora lui Haim Zarafu, suma de 10.600 lei. Iosib a Branii îi datora 24.900 lei lui Laba Mocâl. Același bancher îi împrumutase 700 de galbeni lui Emanoil Albu, pentru care i s-a aplicat acestuia sechestrul a 266 merțe păpușoi și 250 merțe grâu. Bancherul avea de reglementat și un împrumut datorat de Ițic Nemțeanu. Fiul bancherului, Moise Levensohn se va judeca cu Emanoil și Vasile Albu, pentru suma de 1.770 galbeni, împrumutați acestora de tatăl său.²⁹ Leiba, fiul lui Iosip din Fălticeni, lasă prin testament în 1857 sume mari de bani rudelor, școlii, cimitirului și săracilor din oraș.³⁰

În secolul al XX-lea, Iosef Weinrauch întemeiază o „Casă de Bancă”, fiind și directorul Băncii „Dacia” din Iași.³¹ Directori de bănci au mai fost: Adolf Libeanu (Banca „Moldova”), Carol Weinberg („Banca Negustorească Română”), Petreanu Mișu („Banca de credit mărunt”), Herman Weisman (Banca „Centrală”), Albert Abeles („Banca de credit”), iar dr. Martin Unter a fost reprezentantul Băncii „Marmorosch-Blank”.³²

Străinii, a se înțelege evreii, nu aveau dreptul de a poseda proprietăți rurale, conform art. 7 din Constituție. După G. Flaișlen,

membru al Curții de Apel, exploatarea pământului nu s-a făcut astfel, în regim de concurență, ceea ce a dus la risipă și degradare.³³ Neputând fi proprietari, evreii au fost arendași, în special în Moldova. Moise Hanganu a ținut moșia Roznov în 1859, Avram sânu David moșia Sărata în 1861, Nute și Ioil Enghelberg moșia Borlești în 1858, Moise Lazarovici moșia Căciulești, A.L. Iuster, H. Copel și Peisech Pascal, moșiile Dărmănești și Dobreni.³⁴ În 1876 Haim Orenstein era arendaș al moșiei Cut, iar în 1879 Manoil Albu arendașul moșiei Ciritei, subarendează lui Saim Almășanu, dreptul de a specula orânda de „alătura cu Șoseaua Națională ce dă la Roznov. împreună cu locul din șosea și până la Bistrița și schela de lângă Bistrița, pe o perioadă de 3 ani, cu prețul de 120 galbeni plătibili în 4 termene.”³⁵ Strul Telniker (Sildhaus) a arendat moșii în tovărășie cu colonelul Iorgu Roznovanu și medelnicerul Neculai Albu.³⁶ O asociație ce a stârnit vâlvă în ziarul local, a fost încheiată între prefectul Michail Adamescu (arendăș) și evreii Moise Levensohn, Pincu Mendel și Zeidel Mendel, pentru posesia moșiei Borlești, în 1876. Contractul este publicat în ziar și „lumea cetindu-l va putea să se convingă de patriotismul și românismul d-lui Adamescu, care se află la cărmelile acestui județ, onoare ce se reflectă și asupra protectorilor săi”.³⁷ Arendașii evrei au avut de suferit consecințele răscoalei țăranilor din 1907. Nu cunoaștem vre-un caz când un proprietar de pământ, deci român, ar fi fost jefuit sau maltratat. Totuși arendașii evrei nu au fost uciși precum au fost uciși țăranii români.

b. Meștășugurile

Printre primii meseriași semnalăți de catagrafia din 1774 erau croitorii (Moisă crav), care sunt de asemeni amintiți și de istoricul ieșean I. Kara. În secolul al XVIII-lea posedau mori: Herș starostele evreilor, fratele său Mordehai și Izrail cel Mic ot Piatră.³⁸

În 1869 Iacob Psantir, vizitând orașul a stat de vorbă cu Herș cizmar, care avea 110 ani. Copii îi muriseră, dar mai avea 14 nepoți și 36 strănepoți. Se stabilise în oraș înainte cu 80 de ani, deci cam prin anul 1790 când era lipsă de asemenea meseriași.³⁹

În 1844 printre angajații fabricii de hârtie a lui Gh. Asachi, din oraș era și „Jidovul Iosip steclariul”.⁴⁰

J. Kaufman amintește de un pinkes al croitorilor din oraș, ce ar fi datat din 1827, Sinagoga croitorilor datând abia din 1855.

Pinkesul prevedea pe lângă îndatoririle religioase ale membrilor societății croitorilor și unele interdicții (jocurile de hazard). Gabaiul se numea Volf ben Nehemne Fabil. Pinkesul era semnat pe prima filă de conducătorul societății Sacre, Iosef Barafmios Wehamidine (fiul hahambașei din Iași) și de membrii societății croitorilor.⁴¹

Dreptre vrednicia croitorilor din Piatra amintește și un document din 1846, care arată că „jădovii Moisa și Aron, croitori din târgul Piatra, au fost alcătuiți pentru lucratul straielor de la ținuturile Roman, Neamțu și Bacău”, comandate pentru slujbașii de acolo cu ocazia trecerii „Înălțimii sale pe la Roman i Bacău în gios”.⁴²

Catagrafia din 1859 amintește de meseriașii: chetrari (săpători în piatră, în idiș *mețava șleghers*), mecanici, strungari (*tokers*), bărbieri (*rofe*, în ebr.), îndeplineau și funcții medicale, ceasornicari (*zeighermachers*, în idiș), cojocari (*kičiners*), chitari, șăpcari (*hitilmachers*), tinichigii (*blechers*), opincari, curelari (*rimers*), alamari (*lachtermakers*), săpunari (*sefnemachers*), oțetari (*esigmachers*), legători de cărți (*einbinders*), spălători de lână (*veilveșirs*), argintari (*țorefim*), blănari (*stretchers*), boiangii (*farbers*), căldărari (*collers*), sticlari (*glezers*), măcelari (*kațavim* în ebr., de aici și denumirea românească de casap), stoleri, bodnari, „cei ce fac vată, scame” (*vatenmakers*), velniceri (*vaners*) etc.

Existau atunci 121 de croitori, 66 ciubotari și 22 de stoleri.⁴³ Potrivit registrelor de decedați ai comunității evreiești locale în secolul al XX-lea mai existau: sacagii (*vaserfirers*), plăpumari (*coldermakers*), sifonari (*gaziniches*), parlagii (*șinders*), fierari, zugravi, librari (*soferim*), băieși (*buders*, amintiți cu mult înainte). Femeile practicau meserii, precum maseuze, croitorese (*șneiderkes*), moașe (*bobes*), făceau oțet (*esigmacherins*). Unele îndeletniciri sunt înscrise în registre cu corespondentul ebraic: *Sandlar* = ciubotar, *baal agala* = cotiugar, *baal bait cafe* = cafegiu, *mocher daghim* = pescar (vânzător de pește).

În 1902, după J. Kaufman existau în oraș: bărbieri (125 români și 15 evrei), blănari 3 evrei, birjari (7 români și 35 evrei), bogasieri – 25 evrei, brutari – 2 evrei și un străin, cafegii, un străin, un român și 5 evrei, cârciumari – 5 români și 32 evrei, fierari, 2 români, 4 străini și 12 evrei, măcelari – 3 români și 10 evrei, croitori de haine – 3 români și 39 evrei, cizmari – 6 români și 34 evrei și tâmplari – 3 străini, 4 români și 12 evrei.⁴⁴

Radu Rosetti amintește de Pinhes croitorul lumii elegante din oraș, după J. Kaufman în 1858 evreul Hascal Siler a introdus cotiugi cu 2 cai, iar în 1872 germanul Carl Sleifer și evreul Sapse Ciurariu încheie un contract cu Neculai Albu pentru facerea unei cabriolette.⁴⁵ Dar nu erau toți birjari de lux. În 1866 birjarii din oraș se plâng prefectului afirmând că nu pot câștiga nici hrana cailor, trebuind să plătească o taxă prea mare statului. Plângerea e semnată de Dumitrache Vicol și evreii: Șaim, Șmil, Michel și Sender.⁴⁶

Ziarul local, „Correspondența Provincială“, amintește de Herscu Stoleriu, angajat de Comitetul permanent al județului Neamț, pentru repararea a două mese din arhivă, cărora le-a pus și postavuri noi, a trei scaune din frasin și a unei canapele făcută pentru biroul tehnic, în 1874. Anul următor același meseriaș este angajat de aceeași autoritate pentru a face: „un regal necesar imprimerii, pentru conservarea literii, din nou concesionată de la Praga“, pentru care a primit 100 de franci.⁴⁷

Către sfârșitul secolului al XIX-lea este menționat Wolf Ghelbert, limpezitor de vinuri, ce se servea de lut și cărbune de lemn, având autorizație pentru practicarea meseriei.⁴⁸

c. Mica și marea industrie

J. Kaufman enumeră pe velnicerii: David Schiopu, Avram Samoil Negru, Leib Lișeș, Leiba Chioru ce era tovarăș la velnița din Dărmănești cu medelnicerul Gh. Albu, Iancu Leiba fiind asociat la velnița de pe moșia Hărțești cu paharnicul Const. Vasiliu.⁴⁹ Un document din 1872 amintește de contractul încheiat între Iancu Solomon și Neculai Albu, prin care cel dintâi, „s-a alcătuit maistru de velniță, mașină ce o are D-lui, pe moșia Fântâna mare“. Velnicerul era dator „a lucra merțele de pâine, ce se va face plămadă, până la 20 merțe, care se vor socoti de merța de popușoi vechi, una sută două zeci de oca la merță și merța de secară, 120 oca și merța de orz 120 oca, făcut în slad, toate măcinate și socotite la fiecare plămadă de 20 merțe de popușoi, din făina de secară, făina de orz, la aceste, la fiecare plămadă de 20 merțe, din fiecare merță, 22 ocă spirt“. ⁵⁰ Fabricanții de rachiu de drojdie și perje erau în oraș: Moisă sân Ițic Malai (care avea și o moară la Frumușica), Elie sân Marcu, Idel Hărlăuanu, Volf Brener.⁵¹ H. Rapaport avea o distilerie în Piatra Neamț, Moise Iuster la Căciulești-Neamț și Michel Iuster în oraș.⁵² Între 1858-1880 Moise B.

Catz avea o fabrică de praf în com. Tarcău (carieră de piatră).⁵³

Fabrici de cherestea și fierăstraie dețineau: Avram Lipa Iuster. în 1882 la Mastacăn-Neamț și în 1889 la Piatra Neamț, Herșcovici și Avram cherestea în 1896. A.L. Iuster în 1888 și Einșlag fierăstraie.⁵⁴

Fabrici de chibrituri aveau Carl Iuster și Moritz (Meilich) Sigaler. primul a fost decorat cu medalia de merit, clasa I, de aur, fabrica sa producând 10 milioane bețe de chibrituri pe an.⁵⁵

Iurist Beiniș și Weiningher Adolf aveau o mică fabrică de lumânări. în 1894⁵⁶, Moritz Strich o fabrică de săpun și parfumerie între 1896-1920. Idel Zucher producea cerneală (1870-1875), Strul Dimant, cravate (1886). Moritz Mașinist și Neculai Canta erau coproprietarii unei turnătorii (1889), iar Vica Siler avea o fierărie (1897).⁵⁷

În același an aveau dublării: Copel Catz (producea și pălării de păslă) și Naftulea Sternhartz; ape gazoase (sifonării) aveau dr. Leon Stein și Leiba Cron.⁵⁸

În 1888 A.L. Iuster posedea o fabrică de postav, scutită de impozite și taxe vamale pentru mașinile importate și pentru lâna merinos, de asemenea importată. Fabrica avea în 1890 un capital de 300.000 lei și 100 lucrători, producând 72.000 m suman și 47.000 m postav. În 1888 a fost întemeiată și fabrica de sumane „Avram Alter” cu 19 lucrători.⁵⁹

La Costișa-Neamț au avut rafinării Z. Haimsohn și I. Herșcovici.⁶⁰

În 1893, Leopold Bach, originar din București, unde fondase fabrică de perii, pensule și bidinele, înainte cu 7 ani, o transferă în Piatra Neamț, găsim aici lemnul și mâna de lucru mai ieftine. Fabrica avea 35 de lucrători și lucrătoare cu 3 ateliere principale: atelierul de stolerie și strungărie, unde se tăia și modela lemnul necesar periilor de haine și cap, atelierul de sortarea și legarea părului și atelierul de producție și finisare. Se produceau: perii de cap, pălării, pensule, produsele fabricii concureau cu succes, atât calitativ cât și ca preț, cele similare din străinătate și se vindeau în cantități mari în toată țara.⁶¹ La Expoziția Universală de la Paris din 1900 au fost premiați industriașii evrei din oraș: A.L. Iuster (textile), M. Strich (ind. chimică), Leopold Bach (perii, marochinărie) și Moise Iuster.⁶²

În 1899 au fost alegători eligibili, în Camera de Comerț, următorii comercianți și industriași: Aron Carpăn și Moise Roșcovici din Piatra Neamț, Haim sîn Haim (com. Mastacăn), Marcu Ceprizar și Simon Haim (com. Bistricioara), Bercu Cantaragiu (com. Călugăreni), Gherș Avram Nute (com. Căciulești), Ancel Grunstein (com. Dochia), Bercu Herșcu (com. Doamna), Michel Iuster și Bercu Cantar (com. Calu), Simion Iosub și Leizer Barbălată (com. Girov) și Hascal Covrigar (com. Hangu).⁶³

La începutul secolului al XX-lea industria în care erau implicați evreii din oraș și împrejurimi era astfel reprezentată:

a. Cherestea: Herman Aizic, Herșcovici și Avram Renert, frații Leiba și Meir Iuster, Ilie Aizenberg (Mastacăn), Dinerman și Șapira (Fărcașa), Avr. Renert și Th. Dornescu (Ața-Bour), Goldman și Sarfman (Oanțu), frații Iuster și Iulius Agatstein (Calu, actualmente com. Piatra Șoimului), Avr. Lipa Iuster (Hangu), A.L. Iuster și Iulius Agatstein (Rășca), Th. Dornescu și Dimerman (Tazlău), Ozias Steinberg și Weintraub (Almaș), Bacal și co. (Hangu), Zeilic Șmilovici (Bicaz), Avr. Fondianer și Abruzi (Proroca), Herș Făinar (Pângărați), Avr. Renert și fiul și C. Neuschlos (Doftana), asociat la fabrica de cherestea „Moldova” (fondată în 1888) a fost S. Semo. După alte date fabrica de cherestea a lui Herșcu Făinaru din Pângărați-Neamț a funcționat între 1906-1921.⁶⁴

b. Mucava: În 1901 funcționa la Pângărați fabrica de mucava a evreilor, L. Fondianer și Grimberg, care producea carton. Volumul de marfă era de 300.000 lei anual, iar capitalul în mijloace de producție de 120.000 lei.⁶⁵ Michel Grunberg a întemeiat fabrica de mucava „Aurora”, la care au fost acționari: dr. Aureliu Lupu, L. Fondianer și Grunberg.⁶⁶

c. Mobilă: Arthur L. Grunberg (Piatra Neamț), producea și chibrituri, scobitori.

d. Transperante: Bercu Catz și Hascal Grunberg, Strul Abramovici, Haras Zaharia (Piatra Neamț).

e. Rolete: Moise Cohn, Alter Baras, Ițic Berman.

f. Bidinele: Iekiel Katz.

g. Stori și transperante: Moise Kohn, cu 13 lucrătoare. Atelierele de transperante ale lui Bercu Catz și Hascal Grunberg aveau între 5-10 lucrătoare,

h. Tăbăcării: Fischer și Abramovici, Kopel Katz, Aron B.

Katz. numărul lucrătorilor era de 20, respectiv 14 și 6. Alte tăbăcării dețineau: Burich Katz, Daniel Zilberman, Strul sân Herșcu și Silviu Lazăr.

i. Pielării: Burich Katz și fiul, Abramovici și Fischer.

j. Teascuri de oale: S. Simșa, Weisman, Lupu Schor, numărul lucrătorilor varia între 4 și 6, alte teascuri aveau: Ițic Moise Segal, Ilie Steinberg, Feingold Mendel și Segal M. Isac.⁶⁷

k. Fabrică de petrol și derivate (parafină, uleiuri minerale): Iosef B. Gardner (Buhuși) și Aizic Grunfeldt (Piatra Neamț), în com. Roznov, cu un capital de 10.000 lei.⁶⁸

l. Fabrici de lumânări: Leiba Gotfrid, Herșcu Bercu Froim, Ancel Izvoranu, Solomon Klein și Herman Șapira.

m. Fabrici de ulei: Lupu Sor, Bernhard Weisman, Ușer Bodner și Ira Herșcovici.

n. Fabrici de spirt: Moise Iuster și H. Rapaport.

o. Fabrici de bere: Haim. Ioil și Haim Sfarț.

p. Fabrici de apă gazoasă: Herșcu Copel, dr. Zwiebel, Leib David, Iosef, Zeilig Meir, Ghiță Ionescu Pleșa și David Avram, Ilie Weiber (Piatra Neamț) și Soicher Bercu (Bistricioara).

r. Fabrică de pâine: „Viața” – Carol Weinberg

s. Fabrică de drojdie presată: Moise Iuster

ș. Fabrică de mezeluri: pastramă, David și Aron Rotman.

t. Fabrici de săpun: Aron Grunberg, Strul Burich Saponar, Iosub Frai, Dude Saponar, Moritz Strich și Măcărescu, Aizic Wechsler.

ț. Fabrică de sobe de teracotă: Avram Zeilicovici.

u. Fabrică de ciorapi: Clara Satinover.

v. Fabrică de pălării de damă: Surica Spiner.

w. Fabrică de cerneală: Daniel Daniel.

z. Fabrică de ștampile de cauciuc: Leopold Steinberg.

x. Carieră de piatră: Abremel Fondianer (Tarcău).⁶⁸

y. Fabrică de strungărie de fier și turnătorie de tuci: Burech Eisenberg și Schwager, înființată în 1906, cu 7 lucrători, un capital investit de 1,8 milioane lei, forță motrică 24 H.P.; produse fabricate: transmisiuni și saboți. B. Eisenberg avea și o fabrică de cărămidă. Turnătorie mai aveau Avram și Nathan Finkelstein.⁶⁹

La expoziția agricolă de la Brăila a fost medaliat Ignat Focșaner (1903).⁷⁰

În 1911 documentele de arhivă mai semnaleză apariția unor noi industrii: moara Avram Leibovici (Roznov), fabrica de petrol (rafinărie); I.B. Blum (Roznov), brutăria lui Moisă Leibonzohn (Doamnă). Mai existau morile cu benzină: Pesa Leiba Negru, David Rabitz și Isac M. Segal. În 1912 li se adaugă moara Davidovici-Beral din Piatra Neamț, moara Avram Manașcu (Roznov), Iancu Tapu (Bodești), fabrica de rezonanțe Weingstein-Bacal (Pângărați), turnătorii lui Cunea Cupfersmit și fabrica de săpun a lui Strul Burăch Săpunaru.⁷¹ În 1914 B. Grunberg înființează o moară cu motor, iar Sigmund Herșcovici o moară la Pângărați, Meir Zeilic și Moisă Zisman deschid mici fabrici de apă gazoasă la Piatra Neamț, iar A. Peretz înființează o spălătorie. Brutării și covrigării au avut în Roznov: Ițic Pais și Leia Steinberg, Zisla Haim Svart, iar în oraș Simon Covrigaru și Iosub Segal. În 1916 va începe să funcționeze teascul cu ulei I. Rothenberg și M. Soicher, atelierul de lumânări al lui Smil Ghelber, fabrica de cherestea B. Eisenberg.⁷² Pe valea pâraului Iapa (com. Piatra Șoimului) funcționa fabrica de cherestea a lui Petru Iuster, până în 1922, când acesta a decedat.⁷³

După primul război mondial industria continuă să se dezvolte.

a. Morărit: Aron Iuster și fii (fabrică sistematică de pâine și moară), Pitaru David, Neagu Haim (Piatra Neamț), Adolf Zomer (com. Bălănești), Leiba A. Moise (com. Reditu), – mori cu benzină, moară cu locomobil, Haim Simberg, moară cu aburi, L. Weinberg (Roznov)⁷⁴, H. Goldstein este asociat iar S. Sanft director al morii „Doamna”.⁷⁵ În 1935 este înființată în oraș moara „Dumbrava”, arendată de la firma „SOCOM” de Moise Bergman, B. Fișler și Sigmund Guthertz, ce avea o forță motrică de 100 H.P., 15 lucrători, o producție de 300 t/an, în valoare de 2.060 mii lei.⁷⁶

Mai sunt amintite „Societatea colectivă pentru industria morăritului” – L.I. Katz și Haim Strumingher și moara Schulemsohn.⁷⁷

b. Fabrica de ulei „Solo”, Albert Abeles (1923).⁷⁸

c. Cherestea și derivate: „Societatea anonimă”, fostă Leib Iuster și fiul, reprezentată apoi de Nathan Iuster; „Societatea în nume colectiv”, Adolf Hortenstein – H. Sapia, Davidovici – Beral, David Rabitz; fabrici de cherestea: „Carpați” – Fridrich Davidovici; „Cernegura” (fondată în 1925), „Societatea anonimă” – Nicu Ioaniu.

Albert Abeles și Sami Colbeci: „Societatea anonimă“ – Smilovitz (com. Corbu), cherestea și parchet – Max Haimovici (Roznov), idem L. Weinberg, fabrica de cherestea „Unirea“, „Societate în nume colectiv“ – frații Froim și Moise Braunstein, fabrica de cherestea – Ruhla și Haim Dorneanu („Societate în nume colectiv“ – Roznov), fabrica de cherestea – Șulim L. Burăch și Th. Horowitz („Societate în nume colectiv“ – Podoleni), fabrica de cherestea „Sigal- Boicu“ (Piatra Neamț), idem „Proroca“. Weinstein-Katz.

Fabrica de pungi de hârtie „Unirea“ – M. Gredingher și I. Grunberg. La fabrica de mucava din oraș, „Banca Marmorosch-Blank“, deținea aproape întregul pachet de acțiuni.⁷⁹

Dr. H. Brauner, originar din oraș (se pare că tatăl lui Victor și Harry Brauner), a fost în 1924 secretarul „Uniunii generale forestiere“.⁸⁰

d. Textile: fabrica de tricotaje – I. Bachman și Isr. Cahane, Rintzler Pincu a fost directorul fabricii de tricotaj „Doamna“. În 1935 se înființează S.A. „Sintex“ (Piatra Neamț), profilată pe industrie și comerț de textile, cu un capital de 1 milion lei, subscris de 7 evrei.⁸¹

În 1927 ia ființă în oraș filiala „Uniunii generale a micilor industriași“, președinte a fost Arthur Grunberg, contabil Herman Marcovici, casier Herman Herșcovici și controlor Leon Abramovici.⁸²

În 1926 sunt decorați prin decretul regal nr. 19.794 cu „Steaua României“, cu grad de cavaler Isidor Orenstein, cu „Coroana României“, cu grad de ofițer, Sigmund Herșcovici și cu grad de cavaler, B. Abramovici, iar B. Eisenberg cu „Meritul industrial și comercial“.⁸³

Pentru clarificarea unor amănunte legate de industriașii evrei din localitate, îi vom reda în ordine alfabetică, iar pe cei decedați în oraș, menționăm și anul decesului: Albert Abeles (1946), Agatstein Iuliu (1930), Bach Leopold (n. București, 1859-dec. 1915), Bach Arthurt, Bach Ernest Mihail, Beral Haim, Bercovici Saim, Bergman Moise, Berman Carol, Blum I.B., Bergman Moise (1960), Catz B. Copel (1939), Catz B. Aron (1944), Colbeci Sami (1943), Făinaru Herșcu (1925), Finkelstein Nathan, Făinaru Isac, Fișer Anton, Frai Iosub (1920), Grunberg Arthur (1956), Guttman Haim (1935), Davidovici Friedrich, Dorneanu Haim, Eisenberg Burăh, Haimsohn Mendel, Herșcovici Sigmund (1937), Hortenstein Adolf (1980?), Iurist

Beiniș (1939), Iuster Iosif, Iuster A.L. (1911), Iuster Meir (1938), Iuster Michel (1921), Iuster Moise (1886), Iuster M. Petru (1922), Negru Haim, Rabitz David (1943), Roșcovici Moise (1935), Rothenberg Ilie (1922), Silviu Lazăr (1957), Stambler Schachna (1911), Sternhartz Naftulea (1937), Strich Moritz (1915).⁸⁴

NOTE

¹ M. Spielman – I.M.E.R., II/1, București, 1988, p. 132; Josef Kaufman, *Cronica comunităților israelite din județul Neamț, Piatra Neamț, 1928-1929*, vol. I, p.6.

² I. Kara, în M.A., Piatra Neamț, 1/1969, p. 370.

³ M.L. Abeles, *Amintiri din trecutul comercianților prieteni*, în „Reformatorul“, Piatra Neamț, 20.IV.1936.

⁴ Dimitrie Hogeș, *Din trecutul orașului Piatra Neamț – Amintiri*, Piatra Neamț, 1936, p. 32-33.

⁵ Pincu Pascal, *Pagini din istoria farmaciei nemțene*, Piatra Neamț, 1995 p.145

⁶ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. I, p. XIX; P. Pascal, *op.cit.*, p. 124, 126-128, 134; A.N.P.N., T.N., Reg. 27/1832-1866, Reg. 30/1886, Transcriptii, vol. II; în 1886 Avram Marcu zet Aronaș vinde lui Aron Cahana imobilul său, megieșit cu fosta boltă a lui Noech Smil Traubitz, devenită apoi farmacia „La Speranța“ a lui Joseph Traugott Kamner.

⁷ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. I, p. 301-306.

⁸ A.N.P.N., Primăria Piatra Neamț, dos. 14/1971.

⁹ A.F.C.E.R., M.K., 1.250/1.140, cutia IV; Corneliu Istrati, *Meșteșuguri țărănești în regiunea de munte a Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Aspecte economice și sociale*, în M.A., vol. IX-XI, Piatra Neamț, 1985, p. 330, 338.

¹⁰ St. Gh. Ciulei, Nina Ciulei, Ecaterina Ciulei, Manuscrisul cu însemnări din călătoria naturalistului Julius Edel și a farmacistului Joseph Szabo prin Moldova în 1835, în *Momente din trecutul medicinei*, Edit. Medicală, București, 1983, p. 270.

¹¹ A.F.C.E.R., M.K., V.

¹² *Ibidem*, I.

¹³ A.N. București, Documente istorice, CLXXX/286, original.

¹⁴ Arh. I.W.O., New York.

¹⁵ A.F.C.E.R., M.K., I, IV.

¹⁶ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. I, p. 322, vol. II, p. 58, C.P.,

2.II.1875.

¹⁷ A.F.C.E.R., M.K., III, II, C.P., 14.I.1881.

¹⁸ A.N.P.N., T.N., Firme individuale, 1893-1899, dos.

48/1893.

¹⁹ Calistrat Hogaș, *Opere*, vol. I, Amintiri din o călătorie,

București, 1984, p. 110.

²⁰ Dim. Hoge, *op.cit.*, p. 61.

²¹ Ion Cârnu, *Caragiale la Neamț*, Piatra Neamț, 1998, p. 19.

²² C.P., 8.VIII.1876.

²³ „Romanul“, Roman, 1.XII.1884.

²⁴ M. Sadoveanu, *Baltagul*, Edit. Tineretului, p. 81, 91.

²⁵ I.M.E.R., II/2, 1990, p. 145.

²⁶ Dan Râpă-Buicliu și Nicolae Capsali-Vasilescu, *Un document cămătăresc inedit la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului A.D. Xenopol“ vol. XIV, Iași, 1977, p. 567.

²⁷ A.F.C.E.R., M.K., III.

²⁸ Idem, M.K., 1.250/1.140, cutia IV; A.N.P.N., T.N., Reg. 11/1866, inscripții, Reg. 8/1866, inscripții.

²⁹ Idem, Reg. 11/1866, inscripții, act 16; A.F.C.E.R., M.K., I.

³⁰ Ioana Constantinescu, Fondul de documente Joseph Kaufman, în „Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivelor Istорice ale evreilor din România“, București, 2000, p. 92-93.

³¹ „Reformatorul“, 17.I.1924.

³² A.C.E.P.N., Reg. 157/1933-1934, „Reformatorul“, 2.III.1924, 1.II.1931; J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 218; În 1920 în conducerea Camerei de comerț Neamț au fost aleși Solomon Drimer, A.B. Katz, iar în 1921 Carol Weinberg a fost președintele „Sfatului Negustoresc“ din oraș. În 1926 vicepreședinte al Camerei de comerț a fost Iulius Agatstein. În 1925 a fost înființat clubul „Înfrățirea“ de 100 de comercianți din oraș, din comitetul provizoriu au făcut parte: Carol Friedman, Ițic Zilberbuș, E. Buium, Elias Herșcovici etc. („Reformatorul“, 30.I.1920, 7.XII.1921, 27.IV.1925). S. Wechsler a fost președinte al cercului cultural al „Societății generale a funcționarilor comerciali“ („Curierul israelit“, 12.XI.1933). Din

„Consiliul economic cetățenesc” au făcut parte: Aron Iuster, I. Zilberbuș și Herman Moscovici: 10 evrei au înființat un cerc comercial („Reformatorul”, 11.I.1926, 19.IV.1926, 17.X.1926).

În 1925 este semnalat depozitul de produse petroliere „S. Strumingher și B. Kaufman” („Reformatorul”, 8.IV.1925).

În 1930 a decedat Avram Renert, comerciant de cherestea; a făcut parte din toate organizațiile comerciale locale, a fost distins cu „Steaua României” cu grad de ofițer și „Meritul comercial și industrial”, clasa I („Reformatorul”, 6.I.1930).

³³ C.E.R.C.C., București, 1996, p. 650.

³⁴ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 200.

³⁵ A.F.C.E. R., M.K., I.

³⁶ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 200.

³⁷ C.P., 14.V.1878.

³⁸ P.G. Dimitriev, *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, *Recensământul populației Moldovei din anii 1772, 1773, 1774*, Chișinău, 1975, partea II, p. 48; I. Kara în „Bucureșter șriftn”, București, 1980 p. 100, 102; Dan Râpă-Buicliu și Nicolae Capsali-Vasilescu, *art.cit.*

³⁹ I. Kara, *Din trecutul istoriografiei evreilor din România – Iacov Psanter pionier al valorificării izvoarelor ebraice în „SAHIR*, II, București, 1997, p. 163.

⁴⁰ A.F.C.E.R., M.K., III.

⁴¹ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. I, p. 291-293.

⁴² Pincu Pascal, *Comunitatea din Piatra Neamț*, în „Revista culturii mozaic”, nr. 665/15.III.1989.

⁴³ Pincu Pascal, *Catagrafia evreilor din Piatra Neamț din anul 1859*, în SAHIR, IV, București, 1999.

⁴⁴ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p.201, 202.

⁴⁵ Radu Rosetti, *Povești moldovenești*, Iași, 1920, p. 206; J. Kaufman, *op.cit.*, vol. I, p. XXIII, A.F.C.E.R., M.K., I.

⁴⁶ A.F.C.E.R., M.K., I.

⁴⁷ C.P., 23.VI.1874, 13.IV.1875.

⁴⁸ A.N.P.N., S.S.J.N., dos. 1/1895.

⁴⁹ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 196-197.

⁵⁰ A.F.C.E.R., M.K., I.

⁵¹ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 197.

⁵² Liviu Rotman, *Evreii și începuturile industriei românești*, în C.E.R.C.C., p. 453.

⁵³ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 197.

⁵⁴ Gh. Verșescu, *Istoria monografică a orașului Piatra Neamț*, București, 1971, p. 93; C.P., 31.VII, 1888.

⁵⁵ „Fraternitatea“, nr. 11/18.III.1883; C.P., 9.II.1888.

⁵⁶ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 199.

⁵⁷ C.E.R.C.C., p. 482; J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 199, A.N.P.N., S.S.J.N., Proceș verbal de contravenție nr. 1/1897.

⁵⁸ A.N.P.L., *ibidem*, 57.

⁵⁹ Liviu Rotman, *art.cit.*, în C.E.R.C.C., p. 481; C.D. Gheorghiu, *Dicționar geografic al județului Neamț*, București, 1895, p. 301; C.P., 31.VII.1888.

⁶⁰ Liviu Rotman, *art.cit.*, p. 452.

⁶¹ C.P., 14.IX.1897.

⁶² „Egalitatea“, 18.VIII.1900.

⁶³ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 206.

⁶⁴ *Ibidem*, p.198.

⁶⁵ Gh.Tănase, Gh. Țepeș, în M.A., 1971, p.320.

⁶⁶ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 198.

⁶⁷ *Ibidem* și R.M., An II, seria II nr. 28/10-17.IX.1906

⁶⁸ Liviu Rotman, *art.cit.*, p. 452.

⁶⁹ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 197-199.

⁷⁰ R.M., *ibidem* 67; Liviu Rotman, *art.cit.*, p. 463, J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II p. 198.

⁷¹ „Egalitatea“, 30.I.1904.

⁷² A.N.P.N., S.S.J.N., dos. 4/1911, dos. 7/1911.

⁷³ *Ibidem* și dos. 1/1916; C. Botez (redactor), *Platforma industrială Săvinești și împrejurimi*, Piatra Neamț, 1974, p. 83.

⁷⁴ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 197-199.

⁷⁵ „Reformatorul“, 28.VII.1923.

⁷⁶ M.O., 28.XII.1935.

⁷⁷ „Reformatorul“, 28.VI.1925; A.C.E.P.N., Proceșe verbale ședințe epitropie 1933-1935.

⁷⁸ „Reformatorul“, 28.VII.1923.

⁷⁹ J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 215; Îndrumător în Arhivele Statului Neamț, București, 1985, p. 97-100; Ionel Marin,

Economia județului Neamț 1840-1944, în M.A., vol. IX-XI, p. 356.

⁸⁰ „Reformatorul“, 10.XI.1924.

⁸¹ M.O., 28.12.1935; J. Kaufman, *op.cit.*, vol. II, p. 217.

⁸² „Reformatorul“, 10.XI.1924.

⁸³ Idem 19.IV.1926; Aron Iuster a fost decorat cu „Coroana României“ cu grad de ofițer.

⁸⁴ A.C.E.P.N., Reg.84/1952; P. Pascal, Repertoriul Cimitirului evreiesc din Piatra Neamț, ms., 1988.

IMIGRAREA EVREILOR ȘI SITUAȚIA PROVINCILOR ROMÂNEȘTI ȘI A UNGARIEI (SEC. XVIII-XIX)*

Louis ROMAN

Tema, nu o dată tratată, a cunoscut confruntări de idei, uneori severe, dar și analize pertinente, dătătoare de largi orizonturi. Evident, și-n viitor se vor obține noi rezultate, în care sens sugerăm o mai amplă integrare a problematicii imigrării evreilor în complexele desfășurări ale proceselor istorice, la scară națională și regională. În cele ce urmează, propunem efectuarea acestui demers sub două aspecte: a) luarea în considerare în general a mobilității spațiale, de la sfârșitul veacului al XVII-lea și până către mijlocul celui de-al XIX-lea, în Europa Central-Răsăriteană și Sud-Estică și b) surprinderea deplasării israeliților în mai toate direcțiile, pe care ei le frecventează în perioada abordată în lucrarea de față.

„...cerințele invincibile ale realităților date, care se leagă organic una de alta...”

Nicolae IORGA

A. MOBILITATEA SPAȚIALĂ A MULTOR POPULAȚII, DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVII-LEA ȘI PÂNĂ CĂTRE MIJLOCUL CELUI DE-AL XIX-LEA. Regiunea afectată se întinde între râul Leitha și fluviul Nipru, cuprinzând aproape toate ținuturile aflate între Slovacia și zonele sudice ale Poloniei, pe de-o parte, și Kosovo-Metohia și Rumelia, de alta¹. Bulgari – dar și români, greci, albanezi s.a. – trec de la sudul Dunării în Țările Române și părțile de miază-zi ale imperiului rus². Ca urmare a adjudecării de către Habsburgi a multor noi provincii, sârbi și locuitori din diferite state germane se așează în Banat, Crișana și Ungaria. Din comitatele de nord și de nord-est ale regatului Ungariei, mulțimi de unguri și slovaci, parțial ruteni, cehi, nemți, vin în Transdanubia, Alföld și Câmpia Tisei.

dominate până la finele veacului al XVII-lea de Sublima Poartă. Pe măsură ce armatele țarului împing hotarele tot mai departe spre vest, ruși și ucrainieni își mută vetrele în câmpiile dintre Nipru și Bug, apoi în cele dintre Bug și Nistru, în fine – pe teritoriul Basarabiei¹. Instalarea pajurilor imperiale în Bucovina aduce și ea o intensă sălășluire aici de ruteni din Galiția⁴, precum și de alte naționalități. Instalarea stăpânirii Curții din Viena în Transilvania generează o însemnată dinamică geografică de români, parțial de secui, din interiorul lanțului carpatic spre ținuturile extramontane – Țara Românească, Moldova, Crișana, Banat⁵ etc. Migrația evreilor din diferite ținuturi ale fostei *Rzeczpospolita Polska*, împărțite în ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea între Rusia, Austria și Prusia – se arată a fi numai parte componentă a acestor vaste permutări de populații.

Cauza lor principală rezidă în războaiele purtate de marile puteri ale zonei, în urma cărora se redesenează masiv hărțile, se dereglează frecvent vechile rânduieli, creându-se nu rareori condiții mai dificile de trai în teritoriile cucerite⁶. Când statele victorioase – Austria și Rusia – nu-și pot încă impune stăpânirea, adâncă lor pătrundere militară în Peninsula Balcanică naște aici speranța independenței, din care fapte se aprind răscoale: în momentul în care turcii tind a reocupa provinciile imperiului, cohorte nesfârșite de refugiați pornesc dincolo de Dunăre. Astfel se configurează prima latură a motivațiilor migratorii, cea care se referă la țările de plecare.

Cea de-a doua privește pe cele de destinație: fosta Ungarie otomană, Țările Române, câmpiile nord-pontice. La prima vedere, se ivește o particularitate demografică: tendința spre reducerea marilor deosebiri de densitate, șuvoaiele umane trecând adesea dintr-un habitat mai aglomerat către unul de mai rarefiată alcătuire. Către anul 1814, densitatea demografică în Bucovina spre exemplu era de 1.253,3 locuitori pe mila pătrată, în timp ce în diferite părți ale Galiției se întâlneau nivele sensibil superioare (1.453 în districtul Stry) ori chiar incomparabil mai înalte (2.543,7 în Tarnopol, ori 2.752,4 în Zaleszczyk)⁷.

Analiza mai insistentă scoate la suprafață și o particularitate mai profundă, cea social-economică: procesele evolutive, necesare, care creează în regiunile de imigrație noi

posibilități și impun lărgirea forțelor productive, a volumului centrelor urbane, a circulației comerciale și monetare, efect al atragerii acestor regiuni în noi curente economice. Analiza cauzelor care au pus în mișcare spre sud mase de ruteni din Galiția, Podolia, ținuturile din preajma Kievului a evidențiat nu numai mare desime de populație în acele părți și mai slabă ei densitate în zonele ce-o atrăgeau, ci și oferta de privilegii, în condițiile evoluției spre o agricultură extensivă în Moldova de Nord, Bugeac și Rusia de Sud de curând smulsă turcilor. Boierimea latifundiară și statul chemau oamenii pentru lucrarea moșiilor. Aceste împrejurări i-au pompat pe rutenii din Galiția și Podolia în nordul Moldovei, în șesul Siretului, în stepa Jijiei. Asemenea factori se găsesc și printre cauzele care au provocat curente de populație românească din Maramureș și Bistrița-Năsăud spre Bucovina de Sud și stepa Jijiei. Politica statului rus a dus la extinderea rutenilor și în Basarabia⁸.

Dacă cele de mai sus se dovedesc a fi trăsături comune diverselor neamuri, puse în mișcare de istorie pe vaste întinderi, în decurs de un secol și jumătate, între ele subzistă și deosebiri semnificative. Le observăm în privința factorilor cauzali ai dinamicii spațiale, care – în cazul celei israelite – au anumite note specifice, asupra cărora acum nu putem insista. Abordând însă structura ocupațională, ni se oferă ocazia de a evidenția anumite caractere ale migrațiilor evrei din epocă. Unele populații aflate în mișcare sunt rurale *per excellentiam*: ungurii, slovacia, rutenii, rușii. Altele – precum germanii, sârbii, bulgarii – dau un coeficient deloc negliabil de neguțători și meșteri din mediul urban. O deosebită amploare iau deplasările din Peninsula Balcanică peste Dunăre a unor comunități orașenești: la 1830, orașele Sliven și Karnobat se pustiesc, populația trecând în Muntenia⁹; în 1810, locuitori din Sviștov creează Noul Șiștov pe moșia Zimnicea¹⁰; neguțătorii de la Dârstor/Silistra se așează temeinic în Muntenia, probabil înainte de 1739¹¹; de la Kiprovec și Kopilovec (centre miniere cu un caracter pluriethnic accentuat: bulgari, albanezi, români, sârbi, dalmatini, descendenți ai sașilor) se mută în Țara Românească numeroși oameni în cursul veacului al XVII-lea, mai cu seamă după 1688¹² etc. Totuși migrații bulgari – ca și cei germani, sârbi s.a. – se arată a proveni, în cea mai mare parte, din lumea satului.

Evreii însă, în condițiile date, sunt în covârșitoare majoritate o populație neagră, ceea ce ulterior va genera certe evoluții semnificative. În Transilvania, la 8 septembrie 1727 li se permite locuirea și practicarea negoțului, în mod liber, în Alba Iulia, ca și-n alte localități urbane și rurale din Principat¹³. Ulterior, conform numărării, 11 gospodari se găsesc în amintitul oraș, alți 210 capi de familie fiind răspândiți în multe alte așezări (6 aprilie 1780)¹⁴. Imediat însă este emisă o decizie imperială, prin care se dispune concentrarea la Alba Iulia a tuturor celor ce trăiesc în provincie de cel puțin 30 de ani și trecerea peste hotare a celor veniți de curând în Transilvania (4 iulie 1781)¹⁵; actul este întâmpinat cu o petiție a comunității către împărat (octombrie 1781), prin care se arată imposibilitatea aplicării ordinului (în afară de centrul administrativ, în țară se află în realitate peste 350 de familii israelite, dintre care 200 sunt aici de peste 30 de ani) și se solicită menținerea *statu quo*-ului, în condițiile stabilite în 1727¹⁶. Dacă apoi se interzice așezarea de noi familii în Principat (20 iunie 1782)¹⁷, mai târziu se revine asupra acestei orientări, ca urmare a extinderii și asupra populației mozaice din Transilvania (1792-94) a decretului aulic din 30 aprilie 1789 (patenta imperială privind statutul israeliților din Galiția și Bucovina), care prevede (§24) că „orice limitare a numărului familiilor evreiești dintr-un loc sau altul încetează cu desăvârșire”¹⁸. Începe a se deschide în felul acesta calea către dirijarea, în deceniile următoare, spre aglomerațiile urbane a tot mai multor familii; rescriptul imperial asupra concivilității (22 martie 1781; introdus pe Pământ Crăiesc la 4 iulie al aceluiași an), întâmpinat cu multă ostilitate și dârze împotriviri de către patriciatul săsesc, va fi aplicat cu greu, dar va intra totuși treptat în vigoare, contribuind la pătrunderea în orașe a românilor, a evreilor și a altora¹⁹.

În Moldova, în ciuda multor neajunsuri ale izvoarelor (Tabel 1), se întrevede o certă tendință: suma menajelor orășenești crește în ritm mai rapid decât a celor rurale, reprezentând 64 la sută, apoi 77, după aceea 84 ori 83, pentru a ajunge în anii 1838-39 la 90 p.c. Cum, în plus, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul celui următor, covârșitoarea majoritate a israeliților în Moldova și în general în vechea Românie locuiesc în mediu urban²⁰, se poate desprinde și aici trendul observat dincolo de munți: creșterea graduală și continuă a procentului orășenilor în efectivul locuitorilor evrei.

Tab. 1. Moldova: repartitia pe medii a gospodăriilor israelite, 1774-1859 / Distribution par milieu des ménages juifs de Moldavie

Anul / Année Mediile / Milieux	1774	1825-26	1829	1832	1838-39	1859
Târguri / Urbain	843	3779	7386	5940	16475	(20144)
Per centum	63,7	76,8	84,2	82,7	90,1	-
Sate / Rural	480	1142	1391	1240	1820	?
TOTAL	1323	4921	8777	7180	18295	27401

NOTE. Datele din acest tabel sunt de luat cu circumspecție în considerare. 1) După cum se arată mai jos (§ B. III.9), rezultatele catagrafiei din 1825-26 sunt serios lacunare (iar ale celei din 1774 – în și mai mare măsură), în 1829-32 și în perioada ulterioară înregistrările ameliorându-se sensibil. 2) Distribuirea evreilor pe medii (urban, rural) n-o putem reflecta cu precizie: din 1825-26 ne parvin și totaluri mult sporite (5.406 și 8.538 menaje), a căror repartitie pe târguri și sate n-o cunoaștem; cifrele din 1832 sunt în mod evident incomplete, situându-se sub nivelul stabilit în urmă cu trei ani; pentru anul 1859 cunoaștem numai populația mozaică totală (27.401 gospodării), precum și numărul comercianților și meșteșugarilor urbani (20.144) etc. 3) La suma populației din târguri sunt de adăugat și evreii sudiți, al căror quantum în mod frecvent nu-l știm cu exactitate.

SURSA: Anexele VIII A și B.

TERITORIUL: la 1774 în limitele medievale (mai puțin ținuturile administrate de Poartă); la celelalte date fără Bucovina și părțile de peste Prut (la 1859 exclusiv sudul Basarabiei).

La sfârșitul anului 1791, Bucovina numără 347 gospodării evreiești urbane și 180 agricole (Anexa VII, s.a.), sub presiunea autorităților constituindu-se colonii cu îndeletniciri agreste²¹. Sporirea ulterioară a quantumului israelit în provincie se face mai cu seamă prin evoluția mai grabnică a comunităților orașenești. Coloniile agricole ale etniei se înființează și în Basarabia, în 1827 ele cuprinzând 1.082 de menaje; alte circa 1.500 se găsesc în mai multe sate ale ținutului; în total aproape 2.600 de familii locuiesc în mediu rural²². Comparația cu totalul de 7.702 gospodării la 1835 (Anexa VIII B, s.a.) dovedește că suntem în prezența aceluiași fenomen al preponderenței populației urbane. El este, de asemenea, specific și altor provincii românești: Dobrogea, Țara Românească, Banat, Crișana. cauza sa principală

rezidă, mai presus de toate, în preocupările ocupaționale specifice oamenilor²³.

O situație întrucâtva diferită ne întâmpină în Maramureș, unde cota-parte a sătenilor pare a fi mai înaltă. De la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când se constată un număr semnificativ de persoane de religie mozaică (2.254 în 1787; 4.976 la anul 1805 – Anexa II, s.a.), ele cumpără loturi de 1-2 ha, pe care cultivă cartofi, cânepă, nutreț pentru animale; lăzuiesc pădurea pentru a spori pământul cultivat; extind creșterea oilor și rețeaua stânelor. O însemnare din 1818 cu referire la „hotarul și dvorele (= curțile) Slatinei“ amintește că mulți oameni au vândut pământ „jidovilor în Slatina“. Cele amintite sunt asociate unui dublu proces de polarizare socială: în rândul țăranilor români și ruteni (unii își sporesc stăpânirile funciare, iar cei aflați în dificile situații materiale își înstrăinează ocinile) și printre evrei (se documentează proprietari de turme, de munți, de păduri etc., dar și simpli ciobani, argați, servante s.a.)²⁴.

„A cunoaște înseamnă a descompune o aparență, a smulge o mască, a risipi o iluzie“.

Tudor VIANU, 1970

B. CERCETAREA MIGRAȚIILOR EVREIEȘTI se poate în mai mare măsură valorifica prin surprinderea dinamicii lor simultane în mai toate regiunile, către care ei se îndreaptă: după statutul lor politic în vremea dată, având în vedere aceste teritorii: Principatul Transilvaniei; Maramureșul și Crișana; Banatul; Țara Românească; Dobrogea; Moldova, ca și Bucovina după 1774 și Basarabia post 1812.

Pentru a urmări desfășurarea paralelă, uneori și în interrelații, a amintitelor fluxuri, apare necesară lămurirea complexei chestiuni a cuantumului celor așezați în fiecare din zonele amintite. În ciuda faptului că, de-a lungul anilor, s-au editat numeroase izvoare și lucrări importante, problema nu pare a fi lesne de clarificat.

I. Înainte de toate, pentru că adesea materialele sunt risipite. O distinsă cercetătoare germană a publicat, în urmă cu câțiva ani, un interesant studiu dedicat istoriei evreilor din România, pe care

ii vede a se fi găsit între asimilare și emigrare²⁵. În scopul zugerării tabloului la nivelul fiecărei provincii, autoarea are nevoie de statistici demografice, a căror procurare se confruntă cu atât de multe dificultăți, încât în cele din urmă este silită să opereze pe alocuri cu cifre inferioare realității, iar alteori cu unele ce-o depășesc de manieră confortabilă. Cel mai izbitor este însă faptul că nu posedă date pentru lungi perioade: Transilvania înainte de 1857, Bucovina ante 1880, Basarabia până la 1900, Banatul anterior anului 1910.

II. Lămurirea menționatei dinamici simultane întâmpină apoi rezistența a nu puține exagerări, operate de oamenii vremii, de politicieni, de publiciști, fie ei evrei ori unii dornici a incrimina etnia. Se ajunge astfel a se enunța multe evaluări net superioare realității. Cele referitoare la Moldova (Tabel 2) nu sunt susținute de realitate, care se arată sensibil mai modestă: pe teritoriul dintre Carpați și Prut, ea trece de la 19.800 de suflete în 1803, la 118.900 în anul 1859 (Anexa VIIIA); cât privește nivelul de 60.000 de indivizi pe la 1700 (desigur, pe întreg teritoriul Moldovei medievale), el este de asemenea prea ridicat, când 130 de ani mai târziu (la prima recenzare în mod sigur apropiată de realitate) și după indubitabile imigrări semnificative mai ales în anii 1770- 1830, cele trei provincii care se găsesc acum în limitele amintite abia întrunesc 95.500 de suflete (Anexa VIII C, s.a. 1830-35; a se vedea și estimarea referitoare la anul 1774 din Tabelul 7: sensibil peste 15.797 indivizi).

**Tab. 2 – Evaluări ale totalului evreilor în Moldova, 1700-1868 /
Estimations exagérées de l'effectif des Juifs en Moldavie**

Anul / Année	Începutul sec. XVIII / Début du 18e s.	1816	1842-43	1843	1868
Familii / Ménages	-	10000	+ 70000	-	-
Suflete / Individus	60000	-	-	150000	400000

TERITORIUL: 1700: între hotarele Moldovei medievale. 1816-43: între Carpați și Prut. 1868: inclusiv ținuturile din sud-vestul Basarabiei.

SURSE: 1700 și 1843: M. Schwarzfild 1888: Bodea 1996, p. 123 (estimație contemporană a lui Moise Nicoară). 1868: Iorga 1913, p. 38 (apreciere apărută în „Revue des Deux Mondes“).

Evaluările muntene, uneori mai ponderate (Tabel 3), păcătuiesc și ele în același sens: de fapt; la 1831 nu se găsesc decât 3.300 indivizi între Carpați și Dunăre, pentru a se ajunge la 9.300 în 1859-60 (Anexa IV). În confruntările politice din deceniile următoare, unii publiciști și oratori – atât conservatori, cât și liberali, în luări de poziție găzduite de „Timpul” și „Convorbiri Literare”, ori de „Românul” și „Trompeta Carpaților” – operează cu cifre colosale: în România ar locui sute de mii de evrei și alte zeci de mii de supuși străini (anul 1876), chiar 500.000 de mozaici (1878), ba chiar un milion de străini (1881) etc.²⁶ De fapt, în cuprinsul Moldovei, Munteniei și Olteniei, efectivul evreilor trecuse de la 128.223 (în anul 1859; exclusiv ținuturile basarabene), la 262.418 suflete în 1899²⁷. În ceea ce privește supușii străini, între ei erau incluși bulgari și transilvănenii stabiliți în Vechiul Regat, dar și însumarea tuturor categoriilor amintite era grav excedată de milionul avansat. La campania de presă – îndreptată împotriva așezărilor ardelenilor (supuși imperiali) în țară, inspirată de teama față de creșterea influenței Austriei / Austro-Ungariei aici – un clar răspuns potrivit formula G. Bariț în 1875²⁸.

Tab. 3 – Estimări ale totalului populației israelite în Țara Românească, 1791-1861 / Appréciations exagérées du nombre des Juifs en Valachie

Anul / Année	1791	1808	1820	1821	1824	1842	1861
Gospodării / Familles	-	-	1000	-	-	-	-
Persoane / Âmes	200000	44000	-	5-6000	6000	20000	80000

SURSE. 1791: T. Holban 1939, p. 39, no 10 (evrei și armeni). 1808: *ibid.*, p. 48, no 18 (40.000 în Țara Românească și 4.000 în *kaza*-lele Brăila și Giurgiu). 1820: Jakovenko 1828, p. 174. 1821: Recordon 1821 (la Iorga 1981, p. 484). 1824: Karadja 1928, p. 363 (diplomatul danez Clausewitz). 1842: M. Schwarzfild 1888, p. 38. 1861: Mihov I (1915, p. 161 (Ad. Joanne, Ém. Isambert).

Dificultățile semnalate nu pot fi depășite decât prin alcătuirea seriilor statistice ale populației evreiești, și anume în fiecare din unitățile teritorial-politice enunțate (Anexele). Au fost utilizate în

acest sens șirurile de cifre publicate de cercetători din țară și din străinătate; cităm, printre altele, importanta carte a dr. Aurel Răduțiu și dr. Ladislau Gyémánt, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania*. S-au preluat date din situații statistice, vechi publicații, studii diverse, pe alocuri și din arhive; amintim îndeosebi frumoasa culegere *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*. Evidența bucovineană s-a îmbogățit cu cifre, recent date la iveală în Polonia și Germania. Pentru Basarabia s-au pus laolaltă rezultatele tuturor recensămintelor din secolul al XIX-lea. Cu privire la regatul ungar s-au avut în vedere serii statistice publicate la Budapesta etc.

Semnificația anexelor lucrării de față rezultă din faptul că ele oferă posibilitatea confruntării datelor vehiculate până acum, cu rezultatele recensămintelor premoderne, moderne și contemporane din veacul al XVIII-lea și prima jumătate a celui de-al XIX-lea; exagerările referitoare la Moldova, Țara Românească și Vechiul Regat, menționate mai sus, apar astfel în adevărata lor lumină.

Anexele de la finele studiului limpezesc și alte nedumeriri. S-a cunoscut totalul de 11.056 de familii numărate în Moldova (Anexa VIII A, s.a. 1844) și s-a conchis că efectivul populației evreiești era de cca. 55.000 de persoane în acest moment²⁹; în realitate, el se dovedește apreciabil mai însemnat, căci arhivele au divulgat ulterior 17.087 de menaje, și acestea numai în aglomerațiile urbane, la sfârșitul anului 1845, ducând volumul persoanelor la 85.631 (Anexa VIII A, s.a. 1845). În cercetări mai vechi s-a susținut că, în Maramureș, israeliții n-ar fi fost încă prezenți pe la 1780, că ei și-ar fi făcut acolo apariția abia în 1818³⁰; or, încă la 1691 și 1725 se dorea expulzarea lor de aici, ceea ce de altfel nu s-a putut executa³¹; erau conscriși cel puțin cu începere din 1720-1721, iar în anul 1787 recensământul număra 2.254 de suflete etc. (Anexa II). Într-un studiu recent se afirmă că, la 1840, evreii din imperiul habsburgic însumau 239.000 de persoane³², când acesta este totalul locuitorilor din partea sa răsăriteană numai, în ceea ce se numea pe atunci regatul ungar (cifra corectă: 240.252 de indivizi, exclusiv Croația-Slavonia; Anexa IX A, s.a.) ș.a.m.d.

III. Construirea tabelelor cu rezultatele numărărilor și recensămintelor se vedește astfel necesară; este ea oare și suficientă pentru a surprinde reala dinamică a nivelului populației investigate? Distilarea corectă a cuantificărilor este obnubilată de faptul că adesea

dispunem de date parțiale, privitoare doar la anumite segmente ale populației totale. După cucerirea cetății Timișoarei de către austrieci în octombrie 1716, se semnalează acolo 12 familii mozaice și un istoric serios ca Șt. Manciulea a crezut că-i vorba de efectivul real al populației date; se dovedește însă că avea de-a face numai cu cifra sefarzilor, în 1716-17 în oraș fiind numărate 144 de suflete, apoi chiar și mai mult – 47 de gospodării (Anexa III B, s.a.). Tot așa s-au petrecut lucrurile și în privința evreilor moldoveni la 1844-45, când un istoric de mare prestigiu ca I.C. Filitti a luat drept total general, unul parțial (sup.: n. 29) s.a.

Lucrul cel mai grav este însă altul: subînregistrările. Primul recensământ apropiat de realitate (modern) al efectivului locuitorilor este – în Ungaria, Banat, comitatele vestice, Transilvania etc. – cel din 1784-87; în Bucovina – din 1798; în Țara Românească – în 1831; în Moldova – la 1832; în Basarabia – în 1835; în Dobrogea – anii '40-'70 ai veacului al XIX-lea. Evidențele anterioare (*premoderne*) se dovedesc acut deficitare pentru toate segmentele social-juridice, inclusiv pentru israeliți. Este manifestarea acelor procese de anvergură, care au fost sintetizate în *teoria caracterului deficitar al statisticilor de populație* într-o zonă mondială „B”; ea relevă un adevărat barometru al raporturilor între organele puterii și diverse forțe sociale: cele dintâi pot cunoaște materia dajnică (în numărătorile fiscale), elementele înrolabile (într-o *lustretio* militară), credincioșii (în evidențele ecleziastice) etc. numai în măsura, în care autoritatea/forța lor o permite. Timp îndelungat, într-o anumită țară/provincie a Europei ori a altui continent sunt scriși doar 60 p.c. din total, ori 30 sau chiar numai 15 la sută din volumul populației, constituindu-se în felul acesta *recensăminte premoderne*. Poate interveni apoi o perioadă când autoritatea politică/bisericească/militară etc. reușește să înregistreze aproape toate gospodăriile, creând *conscriptii moderne*. Abia primele recensăminte științifice *contemporane* realizate aduc însă integral locuitorii în controale, ceea ce în aria noastră de locuire s-a petrecut în 1850-51 și 1857 dincolo de Carpați și-n Bucovina; în 1859-60 în Moldova și Țara Românească; în Dobrogea imediat după reunirea sa în 1878 cu țara; în Basarabia în anul 1897³³. Ca urmare, seriile statistice aduse sub ochii cititorului la finele lucrării de față urmează a fi supuse analizei sub aspectul reprezentativității lor.

1. TRANSILVANIA (Anexa I A) – la fel ca toate celelalte provincii incluse în regatul ungar –, înainte de conscripția lui Joseph II (1785-86) are numărători foarte lacunare, deși în cursul veacului al XVIII-lea autoritățile fac eforturi apreciabile în vederea ameliorării evidențelor demice. De calitatea acestora de altminteri am avut de acum prilejul să ne convingem: autoritățile știu în 1780 că-n provincie se află 221 de gospodării israelite, dar petiția din anul următor a acestora confirmă prezența a vreo 370; la 7 noiembrie 1781, Cancelaria aulică a Transilvaniei cunoaște 260 de familii, pentru ca peste 21 de zile să se afirme existența a 322 de menaje³⁴.

La 1850-57, înregistrările sunt indubitabil bine realizate, pentru toate categoriile sociale. Dar înscriu oare conscripțiile întreaga populație evreiască a țării în intervalul 1787-1848? În 1851, dr. Hillbricht – procuror general aici – notează că, în anii anteriori, „dublarea populației iudaice este doar aparentă și explicația trebuie căutată în împrejurarea că, în ultimul timp, impozitele obținute au rămas cu mult sub realitățile de altădată”³⁵. Cifrele sunt la dispoziția noastră pentru a ne convinge de adevărul afirmației. 7.000-7.200 de indivizi sunt valorile superioare în anii 1839-48, dar numai doi ani mai târziu se înscriu 15.600 de suflete. Evident, înregistrarea în ajunul primului recensământ contemporan (1850-51) este mult sub stocul demic existent.

Imediat apare însă o surpriză: timp de peste 60 de ani (1785-1847), situațiile statistice fluctuează la un nivel încă și mai scăzut (între 1.600 și 5.000 de oameni); mai mult decât atât – 3.600 de persoane în anul 1841, apoi numai 3.200 la 1844 și dintr-o dată 7.200 patru ani mai târziu. Suntem astfel nevoiți să conchidem că nu numai cifrele din deceniul 1839-48 minimizează realitatea, dar și recensământul josephin (2.800 de indivizi) n-a putut consemna decât o parte a locuitorilor israeliți ai Principatului. Cauza rezidă în faptul că, în principal – așa cum demonstrează Robert Horvath, fost profesor la Universitatea din Szeged – conspirația avea caracter militar; or, evreii – nefiind admiși în serviciul ostășesc – erau înscriși pe foi de familii distincte și calculați aparte³⁶.

Așadar, nici tabelele fiscale din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima parte a celui următor, nici recensământul din 1785-86 nu dau date fiabile sub aspect demografic cu referire la evrei. În realitate, n-avem de-a face cu dublarea acestei populații în

Transilvania între 1848 și 1850 (de la 7.200 la 15.600 de suflete), nici între 1844 și 1848 (de la 3.200 la 7.200) și nici cu întreprinderea ei între 1786 și 1848 (de la 2.800 la 7.200 de persoane). Imigrația a fost în realitate mult mai redusă în intervalul 1785-1850, decât ar vrea să ne convingă cifrele, iar prezența populației mozaice în ultimile decenii ale veacului al XVIII-lea a fost mai importantă, decât par ele a o sugera.

Pe de altă parte, concluzia că recensământul din 1850-51 a adus pentru prima oară date corecte despre amintii locuitori nu poate fi pusă la îndoială. Și totuși, aceste date – ca și în general rezultatele operațiunii statistice – au deranjat, iar conducătorul Oficiului de Statistică din Viena, Karl von Czoernig, a operat modificări în concluziile sale. În jumătatea estică a Imperiului (Anexa IX B), el a ridicat nivelul celor consemnați cu 2,19 p.c., dar în Ungaria (=Ungaria, Slovacia, Ucraina subcarpatică, Maramureș, Crișana etc.) l-a înălțat cu 2,68 p. 100; a mărit cifrele referitoare la unguri și ruteni, dar le-a micșorat pe cele privitoare la germani, sârbi, evrei s.a. Încă mai evidente sunt motivele schimbărilor introduse în Transilvania (Anexa I B): în timp ce s-a mărit proporția ungarilor și secuilor (de la 26 la 28 p.c.), precum și a sașilor și germanilor (de la 9 la 11), a fost scăzută cota-parte a românilor (de la 59 la 58 de puncte procentuale) și a fost redusă drastic suma evreilor: fuseseră conșcriși 15.600 de indivizi, dar s-a fabulat o altă cifră – 6.200!

2. Din COMITATELE VESTICE (Anexa II) ne parvin cifre nu întotdeauna convingătoare:

– Comitatul Maramureș: 9.100 de persoane în 1840 și 11.000 la 1843, dar numai 9.600 în anul 1846; și dintr-o dată 15.400 în anii 1850-51.

– Comitatele Arad și Bihor laolaltă: 9.300 de suflete înscrise în 1846, dar 19.500 la recensământul din 1850-51 etc.

Disfuncții severe se semnalează și în cursul secolului al XVIII-lea. În perioada 1725-46, autoritățile centrale solicită în mod repetat organelor conducătoare din comitatul Satu Mare efectuarea conșcripției evreilor. Cu toate acestea, timp îndelungat oficialitățile locale n-o realizează, iar când totuși se desfășoară asemenea operațiuni, rezultatele sunt trimise cu mari întârzieri³⁷. Ne putem lesne închipui cât de exacte erau listele întocmite, când importante grupuri de interese din comitat zădărniceau alcătuirea lor, apoi amâneau adesea *sine die* expedierea la centru a constatărilor.

Și în Crișana-Maramureș suntem de aceea înclinați să acredităm încheierile, evidențiate mai sus cu referire la principatul Transilvaniei.

3. BANATUL (Anexa IIIA) scoate la iveală fluctuații surprinzătoare de-a lungul veacului al XVIII-lea, referitoare la locuitorii săi israeliți (Tabel 4). Se cunoaște că în intervalul 1735-44 au imigrat 364 de familii, dar în 1743 se conscrie totuși același număr de gospodării ca înainte de anul 1735: 84. În perioada 1769-73 se numără 353 de suflete, dar în 1772 numărul familiilor înregistrate este de 53, îndemnându-ne să calculăm puțin probabila dimensiune medie de 6,7 membri de menaj. Ideea că și aici suntem în prezența unor numărători premoderne, rezultate din mari subînregistrări, se insinuează în mod persistent. Ea nu-i anihilată nici de veștile, referitoare la expulzări din rândurile etniei în intervalul 1728-53³⁸, căci ne-a parvenit vestea despre noile intrări în provincie între 1735 și 1744 (364 de familii).

**Tab. 4 – Știri asupra locuitorilor evrei din comitatele Banatului /
Données sur les Juifs des comtés de Banat, 1716-87**

Anul / Année	1716- 1733	1735- 1744	20 iulie 1743	1755	1769- 1773	1772	1774	15 martie 1776	1787
Familii / Ménages	84	364 (imi- grate)	84	23	-	53	-	76	-
Persoane / Âmes	-	-	-	-	353	-	340	-	612

SURSA: Anexa III A.

De-altminteri, după 1778 statutul comunității mozaice din Banat se ameliorează³⁹ și factorul expulzare nu mai poate fi luat în seamă în judecarea fluctuațiilor numerice. Acestea din urmă continuă însă a impune suspiciuni. Ce-i drept, sporul însemnat al israeliților poate fi pus, în mare măsură, pe seama unor noi intrări în Banat: se conscriu 612 suflete la 1787; 2.616 în anul 1820; 4.029 la 1836 ș.a.m.d. Pentru anul 1847 subzistă însă cifre foarte deosebite, referitoare la comitate, a căror însumare dă 4.680 și 6.570 de indivizi. Suntem de aceea aduși a formula ipoteza că ne întâlnim și în acest caz cu fenomenul ardelean al persistenței unor grave lacune de informare demografică în actele oficiale. Ipoteza pare a găsi susținere și în instabilitatea evidențelor din

zona confinară, în anii 1816-42 (Anexa III C). Valorile în 1835 și 1838 sunt aceleași (158 de persoane), însă în 1836 apare și cifra 216, pentru ca în 1842 să se cunoască un cu totul alt nivel: 418 suflete.

Primele decenii de după adjudecarea provinciei de către Curtea din Viena se caracterizează prin evoluția mai departe a caracterului multiethnic al Timișoarei. În octombrie 1716, austriecii găsesc în oraș români, sârbi, evrei, dalmatini, armeni și colonizează germani în anii următori⁴⁰. Elementul israelit sporește și el în mod consistent (Anexa III B), pentru ca în 1730 să fie semnalati și unguri⁴¹. În anii 1720, cota-parte cea mai însemnată în populație revine românilor, ceea ce se vede din faptul că Mathias Bél, călător acum prin aceste meleaguri, consemnează că „la Timișoara, limba cunoscută de toți nu este alta decât cea română (*valachico*)”⁴². Etnia rămâne în majoritate relativă cel puțin și la 1754, când –într-o listă de 670 familii contribuabile – circa 300 sunt românești; lor li se adaugă și locuitorii din cartierul periferic al Elisabetinului (numit ulterior Maierul valah), care nu-s incluși în amintitul tabel fiscal⁴³.

4. Analiza seriilor statistice ale locuitorilor de confesiune mozaică din Transilvania, comitatele vestice și Banat tentează la formularea ipotezei după care, în general, în provinciile supuse altădată coroanei Sf. Ștefan, ne putem aștepta să găsim același fenomen al unor importante lacune în consemnarea evreilor. Din examinarea tabelului 5a deducem că argumentarea rapidă a totalului lor *conscris* (de 6,6 ori între anii 1720 și 1787) se regăsește și în evoluția efectivului total al locuitorilor *recenzați* ai Regatului (de 5,6 ori în perioada 1717-87). Subliniem: efectivele *conscrise/recenzate*, pentru că rezultatele numărărilor desfășurate înaintea operațiunii statistice josephine sunt departe de realitate.

Tab. 5a – Populația conscrisă în provinciile supuse în Evul Mediu coroanei Ungariei, 1717-87^a / Le niveau du peuplement selon les dénombrements dans les provinces, soumises au Moyen Âge à la couronne de la Hongrie

Anul / Année	1717-1721	1774-1777	1786-1787	Multiplicare (4:2)
1	2	3	4	5
A. Efectivul locuitorilor / Population totale (millions)	1.455	5.925	8.156	5,6
B. Din care evreii / Dont les Juifs (personnes)	12219 ^b	32943 ^c	80783	6,6

^a Fără Croația-Slavonia/Exclusivement la Croatie-Slavonie.

^b Pe baza diferitor înregistrări din anii 1720-35.

^c La 1776.

SURSE: A: Lucrare a autorului, aflată în curs de publicare.

B: Anexa IX A

O știașu contemporanii avizași. În 1768, *Kommerzienrat* din Viena crede că regatul ungar (în această entitate, pe atunci nu intrau Croația-Slavonia, Transilvania și Banatul) are 3 mil. de locuitori, dar un membru al *Staatsrat*, Egyd von Borié/Beaurieux, formula estimarea de 6 mil.⁴⁴

Înțelegându-se tot mai bine fenomenul, cercetătorii din Ungaria au ridicat mereu nivelul prezumat al populației ansamblului de teritorii ale regatului medieval al Ungariei către anul 1720: de la 1,455 mil. numărate aici (Tabel 5a) s-a trecut la 2,58 mil. suflete (în anul 1896); la 3,5 (1938, 1942); la 3,6 (1958); la 5,5-4,0 (1957); la 3,9-4,1 (1957); la 4,1-4,2 (1963); la 5,5 mil. indivizi (în anul 1969)⁴⁵, căci se dovedea din ce în ce mai clar imposibilitatea admiterii unui quantum prea redus la începutul secolului, când cel dintâi recensământ modern va număra în 1786-87 în regatul ungar (exclusiv Croația-Slavonia) 8,156 mil. locuitori.

Altfel spus, în întreg secolul al XVIII-lea evreimea era mult mai numeroasă decât arată cifrele Anexei IX A, lacunele conscripțiilor vizând toate categoriile socio-juridice, precum și populația totală în ansamblu. Presupunem că o asemenea încheiere ar putea fi valabilă și cu privire la primele decenii ale veacului următor în ceea ce privește pe locuitorii mozaici ai Regatului.

Tab. 5b – Creșterea reală a populației pe teritoriul administrat de regatul ungar medieval, 1720-1851 / Le niveau réel du peuplement du territoire administré par le Royaume médiéval de la Hongrie^a

Anul / Année	1720	1786-1787	1850-1851
A. Populația totală / Effectif des habitants (milions)	5.1 / 5.8	8.156	11.352
B. Din care evreii / Dont les Juifs (âmes)	42874 / 48681	+ 80783	339816
p.100	0.84	0,99	2,99

^a Fără Croația-Slavonia/ Sans la Croatie-Slavonie.

SURSE. 1720: Întrucât în conscripție s-au consemnat

numai 25,1/28,5 p.c. din total (Tbl. 5a, SURSE A), am calculat probabilul nivel real de populare a regatului și cuantumul posibil al mozaicilor.

1786-87: Tabel 5a. Probabil că populația israelită era de fapt ceva mai mare (+) decât cea conșcrisă.

1850-51A: 1) Provinciile incluse în regatul ungar, exclusiv districtul frontalier bănățean, dar inclusiv Voivodina sârbă (populația de drept) – 11.120.062 persoane (Anexa IX B). 2) Zona confinieră din Banat – 232.185 indivizi (calculat pe baza Petersen, Scheel I, 3, 1934, p. 213, Tab. 3) Total general – 11.352.247 suflete.

1850-51B: Anexa IX A.

Pe de altă parte, calculele (Tabelul 5b) ajung la concluzia că la 1720 efectivul locuitorilor se găsea între 5,1 și 5,8 mil., în listele recenzorilor intrând numai 25,1-28,5 p. 100 din total. Dacă și cu privire la evrei luăm în considerare acest procentaj, ar rezulta că, în acel moment, suma lor se ridica nu la 12.219 persoane câte s-au înregistrat, ci la 42.874/48.681 suflete.

5. Israeliții în ȚARA ROMÂNEASCĂ (Anexa IV) sunt puțini: 3.300 în 1831 și 9.300 la 1859-60, creșterea datorându-se în bună parte venirii de dincolo de Milcov. Deși calculele repetate ale statisticienilor definitivaseră ultima cifră, ea este contestată de un document de arhivă recent publicat, intitulat „Populațiunea evreiască în Muntenia după recesiunea din 1860“, care acreditează o valoare dublă – 17.632 suflete⁴⁶. Explicația ei să fie oare includerea în suma familiilor mozaice a calfelor, ucenicilor, menajerelor etc. – nu întotdeauna de aceeași confesiune – din acele gospodării?

Nefireasca multiplicare trimite și la altă sorginte și înclinăm a-i da crezare acestei de-a doua explicații. Este de observat că hârtia de curând editată nu-i datată și nici nu poartă vreo mențiune referitoare la organul ori persoana emitentă, făcând impresia unei simple ciorne, ce-ar fi putut ieși din laboratorul de nedorite rectificări al lui Ioan Petrescu. Acesta, devenit în 1865 – după decesul lui Dionisie Pop Marțian – director al Oficiului Central de Statistică al României, îl imitase pe Czoernig (Anexele I B și IX B), ridicând nivelul de populare al Moldovei la 1859 cu 38 la sută⁴⁷, acțiune netemeinică și care va genera aprecieri eronate despre „descreșterea“

efectivului locuitorilor provinciei în deceniile următoare⁴⁸. Afirmarea unei cifre aproape duble a efectivului evreilor munteni, comparativ cu rezultatele reale ale recensământului, se vede a fi aplicarea la Țara Românească a mistificărilor, operate anterior în Imperiul austriac și apoi în Moldova.

6. În DOBROGEA (Anexa V) ne confruntăm cu altă împrejurare. Pe teritoriul cuprins între Deltă și aliniamentul Cernavodă-Constanța, la 1841 se știe a locui 2.500 de evrei, pribegiți din Basarabia. În octombrie 1877, sub administrație rusă, se mai găsesc vreo mie de suflete, din care – în august următor – nu rămân decât 800. Reducerea drastică este atribuită ofensivei și ocupației de către armatele țarului; fie că o bună parte din oamenii care se refugiaseră din Imperiul rus se repliaseră din calea oștirilor sale, fie că noua administrație îi silise să se reîntoarcă în Basarabia. După redobândirea de către România a ținutului dintre Dunăre și Mare are loc o sporire semnificativă a cuantumului populației generale, în particular a celei israelite.

7. BASARABIA (Anexa VI) arată o creștere de proporții a israeliților în perioada 1817-35 (de la 22.100 la 42.400 de inși) ceea ce se explică nu numai prin spor natural și fluxul imigranților, ci și – în mare măsură – prin ameliorarea considerabilă a înregistrărilor, recensământul din anul 1835 fiind prima operațiune demografică modernă în zonă, mai apropiată de realitate⁴⁹. Restul datelor din amintita anexă sunt realiste, marcând evoluția etniei provinciei. Nu este de ignorat, în același timp, că grupuri din rândurile ei treceau periodic dincoace de Prut și în Dobrogea.

8. BUCOVINA (Anexa VII) ne procură o multitudine de date. Sunt ele oare și corecte? Încă în 1862, G. Wolf – examinând rezultatele conscripției evreilor din anul 1781 – i-a contestat fiabilitatea demografică, întrucât nu include decât valori fiscale⁵⁰. Și într-adevăr, fluctuațiile continue și însemnate, timp de aproape jumătate de secol (1769-1817), între 800 și 5.100 de oameni⁵¹ se datorează nu numai frecventelor măsuri de evacuare a israeliților, întreprinse de autorități până în anul 1789⁵², nici numai trecerea succesivă spre principatul Moldovei, ci și subînregistrărilor semnificative, pe care le constatăm de fapt și la populația totală a ținutului până-n 1798⁵³.

S-a constatat o dublă evidență a birnicilor în Țara Românească între 1735 și 1748, una pentru nevoile externe, alta (net mai înaltă) constituindu-se în secret fiscal. Serioase evaziuni fiscale s-au stabilit pe domeniul Zlatnei, unde – la evidențierea lor – s-a obținut creșterea de aproape șase ori a totalului contribuabililor în intervalul 1746-78. În Bucovina se dezvăluie mari subînregistrări ale dajnicilor în perioada 1789-99, care au ca sursă probabilă grave deturnări de venituri de către dregătorii locali⁵⁴. Este ceea ce constatăm și cu privire la locuitorii de confesiune mozaică ai provinciei (Tabel 6). Din anii amintiți ne parvin două serii paralele de date: în cea dintâi (A) listele conțin puține persoane (evoluția de la 1.500 la 2.000); în cea de-a doua (B) nivelul este net superior (se trece de la 2.400 la 3.400 de indivizi).

Tab. 6 – Două serii statistice ale populației evreiești a Bucovinei, 1789-1799 / Les habitants juifs de la Bucovine selon deux évidences différentes (individus)

Anul / Année Seria	1789	1791	1793	1795	1797	1799
A	1548	1564	1791	1865	1923	2018
C	2383	2651	2728	2883	3121	3366

SURSA: Anexa VII.

Urmărind șirurile de cifre din Anexa VII, se degajă concluzia că – după toate probabilitățile – abia din 1817 consemnarea evreilor bucovineni se apropie de realitate:

– În 1810 se înscriu 500 de familii (la 1807 fuseseră 643), dar registrul cuprinde 1.031 de menaje în anul 1817 și 1.117 la 1821.

– În 1811 oficialitățile cunosc 3.414 inși, dar în 1821 sunt 6.077, cifrele ulterioare înscriindu-se parcă într-un flux normal.

9. MOLDOVA (Anexa VIII A) pune la dispoziție suficient de multe catagrafii pentru a putea desprinde concluzii consistente. În 1888 s-a observat că, în afara familiilor consemnate la 1803, în țară existau și alți „jidovi“: diverși meșteșugari, oameni de serviciu ai boierilor (vătăfi, velniceri, samsari s.a.), căpătâieri etc.⁵⁵ Ulterior s-a considerat că datele fiscale însumau numai 85,82 p.c. din cuantumul

real al locuitorilor israeliți la 1803, iar în anul 1820 doar 75,15 p. 100.⁵⁶ În bună parte, evreii din Principat erau sudiți: negustori, meșteri, zarafi ș.a.; ori, abordarea paralelă a trei șiruri statistice din catagrafii (numărul localităților țării, efectivul gospodăriilor înscrise în Moldova, precum și totalul sudiților de aici) a relevat două ample creșteri simultane la toți acești indicatori, și anume în 1817-20/1818-20 și 1829-32, explicabile în mare parte prin succesele repurtate de autorități în îmbunătățirea evidențelor, până ce în anul 1832 este consemnată (aproape) întreaga populație a țării⁵⁷.

Ca urmare, nu se pot cauționa creșterile spectaculoase, pe care le inspiră numărătorile din deceniile precedente, nici cu referire la cuantumul demic total al țării⁵⁸, nici în ceea ce privește numai populația evreiască (Anexa VIII B). Trecerea pe teritoriul medieval al Moldovei de la 1.300 de gospodării în 1774, la 3.200 în 1803-1807, apoi la 8.800 în 1817, pentru a ajunge la 16.300 de menaje în 1830-35 se datorește nu doar faptului că în catagrafiile din 1774 și 1803 n-au intrat locuitorii câtorva regiuni; marile sporuri înregistrate exprimă nu atât argumentarea reală a bogăției umane a provinciei, cât mai ales considerabila și continua înglobare de noi grupuri de populație în evidențe. Înmulțirea amintitei populații este însă realistă în intervalul dintre consemnările moderne din 1830-35 și cele contemporane din 1857-59, pe teritoriul celor trei provincii, în care vicisitudinile istoriei împărțiseră nu de mult țara: 95.500 de evrei în primul caz și 232.000 în cel de-al doilea (Anexa VIII C).

Tab. 7 – Creșterea reală (probabilă) a populației între granițele medievale ale Principatului Moldovei, 1774-1859 / Accroissement réel (probable) du niveau de population sur le territoire médiéval de la Principauté de Moldavie

Anul / Année	1774		1830-1835	1857-1859
	a	b		
A. Efectivul locuitorilor / Population totale (millions)	113208 g	1.352	2057146	2849813
B. Din care evreii / Dont les Juifs (personnes)	1323 g	Sensibil peste / Bien plus de 15797	95500	232009
Per centum	-	+ 1,17	4,64	8,14

a = Înregistrați / Portés sur les tableaux du dénombrement.
b = Recalculare / Rectifications.

c = Gospodării/ ménages. Toate celelalte cifre se raportează la persoane/ Partout ailleurs – individus.

SURSE A. 1774 (col. 2): Dmitriev 1973, p. 65-71, 85; idem 1975 (coroborarea catagrafiilor din 1772-73 și 1774). 1830-59: 1) Principatul Moldovei la 1832 și 1859 – Anexa VIII D; 2) Bucovina la 1830 și 1857 – Rosetti 1903, p. 340, Tab. 57; 3) Basarabia la 1835 și 1859 – Roman 1995, p. 40, Tab. 1.

SURSE B. 1774 (col. 2) și 1830-59: Anexele VI, VII și VIII A, B, C.

CALCULE (col. 3). A: 1) Populația *înregistrată* în Bucovina în anii 1772-1774 a fost de 12.443/ 14.489 gospodării, în timp ce numărul *real* al locuitorilor se ridica la 145.488/ 148.583 suflete (Roman 1994, p. 413-14, Tab. XI A și B; idem 1995 B, p. 822, Tab. 8). Rezultă că, pentru a trece de la menajele *conscrise* la numărul *real* de indivizi, sunt de utilizat multiplicatorii 10,05/11,94. 2) Aplicându-i la rezultatele cele mai înalte ale catagrafiilor Moldovei din 1772-74, obținem probabilul nivel real de populare a țării de 1.137.740/ 1.315.704 persoane. 3) Rata medie anuală de creștere a efectivului cumulat al locuitorilor Moldovei, Basarabiei și Bucovinei se introduce ca urmare astfel:

Perioada	1774-1830 / 35	1830 / 35-1857 / 59
Indicele anual	0,73 / 1,03	1,21

Rata 1,03 în primul interval este cam mare, în timp ce 0,73 ni se înfățișează mai apropiat de specificul peisajului demografic al vremii, dacă luăm în considerare nu numai sporul natural (care nu putea fi superior lui 0,5 ori mai mult 0,6 p. 100: (Roman 1986, p. 184; idem 1986 B, p. 298; idem 1994, p. 411-14), ci și alte mutații semnificative, intervenite în cursul perioadei 1774-1835: emigrările din posesiunile otomane aflate pe teritoriul Moldovei, ca urmare a războiului din 1806-12; expulzarea tătarilor din Bugeac de către administrația militară rusă; colonizările în Bucovina după 1774 și în Basarabia post 1812 (și emigrările de aici în Dobrogea); imigrările în Moldova dintre Carpați și Prut (și plecările din această provincie în Țara Românească). Ergo: suma de 1,352 mil. persoane la 1774 (corespunzătoare indicelui 0,73 în perioada 1774-1830/35) se apropie probabil mai mult de nivelul de populare în interiorul granițelor medievale moldovenești.

B: 1) Folosirea amintiților coeficienți (10,05/ 11,94 pentru trecerea, la 1774, de la suma gospodăriilor *catagrafiate* la numărul locuitorilor *existenți*) la cele 1323 gospodării israelite ne-ar duce la totalurile de 13.296/ 15.797 suflete. Le consemnăm, deși rămânem sceptici cu referire la veracitatea lor, și aceasta pentru mai multe motive, dintre care amintim:

a) În catagrafiile din 1772-74 n-a intrat populația din Bugeac și Tighina, din ținuturile Codru, Câmpulung-Cernăuți și Iași, în care se găseau și locuitorii din amintita etnie (Anexa VIII B, Nota).

b) Mărturiile contemporane îndreptățesc și ele a se conchide la 1774 un total mai cuprinzător al iudaicilor:

– ei sunt amintiți de destule ori în documentele anilor 1741-43 (ISD 24 1912, p. 133-34; detalii din *Condica lui C. Mavrocordat*; vide Istrati 1985-?);

– în primele șapte decenii ale veacului al 18-lea se consemnează adesea imigrări israelite din Polonia: Iorga 1910, p. 36-39, 42 (anii 1741-69); idem 1914, p. 48-54 (1735-74); E. Schwarzfeld 1914, p. 19-22 (1736-86); Kassner 1928, p. 34 (ante 1768 și ante 1781); Duzinchevici 1938 (anul 1766); Istrati II 1786, no 986; III 1987, no 1721 (1 noiembrie și 22 decembrie 1742); Spielmann 1988, p. XXVIII-XXIX (prima jumătate a secolului al 18-lea).

– Sulzer II 1781, p. 150 constată (pe baza unor informații vechi de cel puțin câțiva ani): „Nu există în Moldova nici un târg / târgușor (*Markflecken*), care să nu fie plin de evrei; ei trăiesc acolo în case proprii“.

2) Dacă nu reușim deocamdată să precizăm numărul real al locuitorilor mozaici în Moldova la 1774, putem totuși deduce că el era sensibil peste 15.797 de suflete.

Procesul de măsurare a creșterilor reale ale populației totale și ale celei mozaice, aplicat cu referire la provinciile supuse altădată coroanei Sf. Ștefan (Tabelele 5a și b), îl folosim și în cazul teritoriului Moldovei de dinainte de 1774 (Tabel 7). Dacă în privința efectivului locuitorilor țării rezultatele în acest din urmă an ne apar mulțumitoare – 1,35 mil. persoane –, cel al israeliților (15.797 indivizi) trezește o vie neîncredere, căci contraargumentele ne

îndrumă către un nivel sensibil sporit. Procentul lor în populația totală trece de la peste 1,17 p. 100 (în 1774), la 4,64 (în anii 1830-35) și la 8,14 p.c. (în 1857-59).

Date veridice referitoare numai la Moldova dintre Carpați și Prut arată sporirea locuitorilor mozaici în efectivul general de la 4,23 per centum (în 1832), la 8,97 (în anul 1859) și la 10,60 (la 1899; Anexa VIII D).

Dificilele dar încurajatoarele analize de demografie veche (Anexa VIII A. Nota), aplicate sistemului de date moldovenești din prima jumătate a veacului al XIX-lea, conduc la concluzia că, pe teritoriul de după 1812 al provinciei, rata medie anuală a imigranților evrei, pe diferite perioade, evoluează de la 700 la 3.300 de suflete, valorile cele mai înalte fiind înregistrate în intervalul 1832-38. Au fost, desigur, ani ori chiar luni de mai intensă afluire; în vara 1847, spre pildă, se crede că – în prima parte a anului – ar fi intrat în țară 10.000 de persoane⁵⁹. Este oricum sigur că, timp de 14 ani (1845-59), în total toată imigrația n-a cuprins decât 19.000/22.000 de oameni. Astfel că, atunci când Victor Place, consul al Franței în capitala Moldovei, nota într-o depeșă din 1856: „În fiecare zi, evrei din Rusia și din Austria intră cu miile în Principate, și mai ales în Moldova”⁶⁰, el aplica situațiilor reale impresionantul multiplicator 365, atribuind unei singure zile, ceea ce aparținea în medie unui an întreg.

C. CONCLUZII. Dintr-o temă de mare generozitate, în filele anterioare se înfățișează numai două aspecte; altele – nu puține și nu de mai mărunță semnificație – își așteaptă încă abordarea. Cele tratate permit totuși câteva încheieri.

1. În enormul spațiu dintre Nistru și Leitha (Tabel 8), la mijlocul secolului al XIX-lea își afirmă prezența 583.600 de israeliți, o bună parte din ei fiind vechi locuitori ai ținuturilor, mulți alții imigrați – mai ales cu începere din ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea – din teritoriile poloneze. Fluxurile migratorii cele mai viguroase s-au îndreptat spre Bucovina și Moldova dintre Carpați și Prut (de aici, în oarecare măsură, și spre Țara Românească), precum și către Basarabia (de unde unii au trecut în Moldova și Dobrogea); în aceste părți, efectivul cumulat israelit se constituie din 243.700 indivizi (A: 75,8 p.c. din cei situați între Tisa și Nistru – A+B). 77.800 se găsesc în Transilvania, Banat și comitatele vestice (B) – 24,2 la sută din totalul celor aflați în acest spațiu (în general în provinciile românești 321.500 persoane). Un alt puternic

curent al dinamicii spațiale s-a desfășurat spre Slovacia și Ungaria propriu-zisă (C), unde se recenzează 262.000 de suflete.

Tab. 8 – Locuitorii israeliți în cele trei zone dintre Nistru și Leitha, 1774-1901 / Les habitants juifs des trois régions entre le fleuve de Dniester et la riviere de Leitha' (individus)

Anul / Année Zona	1774	1787	1841-1860	1897-1901
A	+16797	-	243743	591230
B	-	+9716	77791	182608
A+B	+26513		321534	773838
C	-	+71067	262025	648554
B+C	-	+80783	339816	831162
TOTAL A+B+C	+97580		583559	1422392

· Linia de demarcație între jumătatea occidentală și cea răsăriteană a imperiului habsburgic / Leitha départageait les deux parties de l'Empire des Habsbourg.

A = Moldova, Bucovina, Basarabia, Dobrogea, Țara Românească / Valachie.

B = Transilvania, Banat (la 1850-51 se include și Voivodina sârbă), granița militară din Banat (numai la 1842) / le district frontalier, comitatele vestice / les comtés de l'ouest.

C = Regatul ungar, fără Croația-Slavonia și provinciile notate B / Le royaume de la Hongrie, exclusivement la Croatie-Slavonie et les provinces notées B.

· NOTA. În timp ce pentru anii 1850-1901 dispunem de recensăminte contemporane, în perioada precedentă ne stau la dispoziție certe subevaluări, motiv pentru care realitățile din anii 1774 și 1787 sunt considerate mai mari decât o arată cifrele (+). Comparațiile de aceea sunt îndatorate la circumspecție.

SURSE:

– ZONA A. 1774: la cele peste 15.797 persoane din Moldova (între limitele sale medievale: Tab. 7) am însumat estimarea a cca. 1.000 indivizi în Țara Românească și Dobrogea (pomind de la seriile statistice din anexele IV și V). 1841-1901: anexele IV, V, VI, VII și VIIIA.

– ZONA B: Anexele IA, II, IIIA, IIIC; Carmilly-Weinberger 1994, Anexa II (volantă).

– ZONELE B+C: Anexa IXA; Tabel 5b; Varga 1992, p. 66,

Tab. 3.

– ZONA C: (B+C)-B.

Cu vreo opt decenii mai devreme, în anii 1774-87, elementul iudaic se constituie din peste 97.600 persoane, reprezentate astfel: în zona A +16.800; în zona B +9.700 (cumulat în provinciile românești +26.500 suflete); în zona C (Slovacia și Ungaria propriu-zisă) se află +71.100. Sporul este deci de la mai mult de 97.600 indivizi în 1774-87, la 583.600 în anii 1841-60.

Către anul 1900, cuantumul este mult sporit și ca urmare a creșterii naturale, dar și prin continuarea imigrărilor până către anii 1880, mai cu seamă.

2. Peste tot în provinciile noastre – cu excepția scaunelor secuiești și a unor localități urbane de peste munți cu preponderență săsească ori/și ungară –, pribegii se găsesc în ținuturi cu o populație majoritar (adesea covârșitor majoritar) românească, unde află nu o dată mai multă îngăduință și înțelegere umană și mai multă nevoie de noii veniți, decât cele întâlnite în regiunile pe care le părăseau. Se declanșează ca urmare un proces de acomodare / adaptare economică, lingvistică etc. și încep a-și face apariția fenomene de aculturație, în condițiile întâlnirii civilizațiilor. La adresa celor sosiți se aud totuși aprecieri nu întotdeauna binevoitoare, nu lipsesc animozități și chiar regretabile dure confruntări, dincolo de care se deslușesc anume porniri interesate și mentalități.

Se ivesc în același timp judecăți de mai mare seriozitate, care decantează esențe. „Trebuie să facem dreptate evreilor «din Moldova»: sunt cumpătați, plătesc dările fără murmur, se îmbogățesc fără grabă și nu duc peste graniță economiile lor“ (1787)⁶¹. Cât de important este în epocă acest ultim element se poate lesne desluși din spusele lui R.G. Boscovich, călător la 1762 prin aceeași provincie, care enunță împrejurările ce scot mult bănet din țară: cheltuieli publice și secrete, făcute de candidații la domnie pentru a obține scaunul și operate apoi pentru a-și menține dregătoria; stoarcerile împlinite de către capuchehaiele și mulți oficiali din țară, grăbiți a aduna averi și a le trimite aiurea; cheltuieli exagerate ale boierilor, dornici a-și procura mărfuri de lux din străinătate⁶².

La 31 martie 1848, consulul francez la Iași amintește ministrului său ocupațiile și rolul evreilor țării. Sunt necesari prin tot ceea ce fac în orașe: comisionari și cămătari / zarafi, neguțători cu foarte diferite mărfuri, meșteșugari în multiple ramuri etc. ....nu se poate să nu te minunezi de impulsul și stăruința în muncă (*vitalité industrielle*) a acestui neam extraordinar; fără altă motivație decât aceea de a câștiga, ei sunt de-o sobrietate fără egal“. Pentru toate aceste motive, negustorii străini de aici, doritori a duce o viață confortabilă, nu-i pot concura⁶³. În 1893, P.P. Carp – vorbind despre „un pericol“ pe care-l aduce multiplicarea populației israelite în România – nu neglijează a adăuga „admirația“ pentru certe trăsături ale acesteia: „și sobrietatea ei, și viața ei de familie, și spiritul ei de economie și calitățile ei intelectuale...“⁶⁴.

Interesant se dovedește modul în care un prestigios istoric tratează istoria comunităților mozaice din Moldova în vremea lui Mihail Sturdza: în lumina unei foarte bogate informații și în mod echilibrat, viața și problemele populației semnalate rezultă a fi parte componentă, și nu cea mai importantă și mai complexă, a istoriei Principatului, subordonate în fapt problemelor țării⁶⁵. O întinsă literatură studiază târgurile și târgușoarele din Moldova și Basarabia, în a căror constituire și funcționare – la finele secolului al XVIII-lea și în prima parte a celui următor, corespunzând intereselor marilor proprietari și, sub certe aspecte, nevoilor economice a țării „ un rol de seamă revine evreilor“. Amintita literatură aduce multiple izvoare referitoare la locuitorii aglomerațiilor urbane ale țării de-a lungul vremii; comentează de-o manieră aplicată fenomenele⁶⁶.

3. Părăsirea de către evrei a teritoriilor sud-poloneze la sfârșitul veacului al XVIII-lea și în următoarele câteva decenii este atât de amplă, încât zonele de plecare marchează tendința reducerii, în valori absolute, a populației sale mozaice (Anexa X): în Galiția (exclusiv Bucovina), spre exemplu, la 1786 se înregistrează 215.500 suflete, iar în 1811 numai 167.200. Ulterior, procesele migratorii iau aici o altă turnură, mulți membri ai comunităților din cuprinsul regiunilor poloneze îndreptându-se spre părțile de miazăzi ale acestora (ceea ce duce și la o creștere importantă a nivelului de populare a Galiției), de unde se continuă trecerea în provinciile românești, Slovacia, Ungaria. Din anii 1880 însă direcția principală începe a se schimba, oamenii încadrându-se masiv în fluviul uman care se îndreaptă spre Lumea Nouă.

NOTE

* Versiunea amplificată a comunicării oferite Simpozionului internațional „Istoria evreilor din România“, Iași, 6-9 octombrie 1999.

¹ O întinsă bibliografie asupra mobilității spațiale din epocă a fost utilizată de autor în lucrări aflate în curs de publicare, ceea ce-i impune ca, în cele ce urmează, să folosească mai ales studii în măsură a lărgi informația dată anterior.

² Romanski, 1930; Velichi, Trajkov, 1980; Mladenov, Zečev, Njagulov, 1994; Velichi, 1963, 1965 și 1970; Meščerjuk, 1965; Roman, 1984 și 1986.

³ Kabuzan, 1963, 1971 și 1974; Roman, 1995.

⁴ Iacobescu, I, 1993, p. 169-177; Ceaușu, 1998, p. 142, 214; Roman, 1994, p. 413-415.

⁵ Prodan, 1945; Meteș, 1971; Roman, 1971 și 1972.

⁶ Cu referire la zonele poloneze cotoprite de Rusia și Austria: Bernard, 1968-69; Groziski, 1971; Eisenbach, 1972; Wandycz, 1982; Doyle Klier, 1986.

⁷ Ceaușu, 1998, p. 216.

⁸ Mihăilescu, 1923.

⁹ Velichi, 1964 și 1966; Roman, 1984, p. 140: sub Bereasca (Silvana Nouă), jud. Prahova.

¹⁰ Iorga, 1982, p. 718; Roman, 1984, p. 142: sub Zimnicea, Jud. Teleorman.

¹¹ Roman, 1986, p. 197-198.

¹² *Ibidem*, p. 177-182, 198-200.

¹³ IMER, II, 1, no. 77.

¹⁴ IMER, II, 2, no. 128, p. 203-208.

¹⁵ IMER, II, 2, no. 138.

¹⁶ IMER, II, 2, no. 141; Anexa I A, surse sub octombrie 1781.

¹⁷ IMER, II, 2, no. 156.

¹⁸ IMER, II, 2, no. 223, p. 330-340; no. 263, p. 386.

¹⁹ ISD, X, 1905, p. 312-322; Prodan, 1967, p. 259; Bernath, 1994, p. 191, 247-248.

²⁰ Turliuc, 1997.

²¹ Țațomir, 1937, p. 87.

²² *Ibidem*, p. 81-82.

²³ Turliuc, 1997.

²⁴ Țațomir, 1937, p. 88; Adam Chiper, 1996, p. 142.

²⁵ Zach, 1991.

²⁶ Eminescu, 1974, p. 197; Iorga, X, 1939, p. 226.

²⁷ Anexele IV (s.a. 1959-60) și VIII A (s.a. 1859); Colescu, 1915, p. 30-31; Iancu, 1996, p. 177, 183.

²⁸ Roman, 1971, p. 917.

²⁹ Filitti, 1915, p. 497.

³⁰ Bogdan-Duică, 1913, p. 121, 125; Popp, 1937, p. 29 sqq.

³¹ IMER, II, 1, no. 68.

³² SAHJR, IV, 1999, p. 116 (se citează Hildrun Glass, München, 1996).

³³ Roman, 1980, 1985, 1989, 1991, 1995, B.

³⁴ Sup.: n. 14-16; Anexa I A, s.a. 1779-82.

³⁵ Adam, Pușcaș, 1987, no. 16, p. 157 și 159.

³⁶ Horvath, 1991, p. 291.

³⁷ Dörner, 1997, p. 116-117.

³⁸ IMER, II, 2, no. 99, n. 4.

⁴⁰ Marchescu, 1941, p. 48; Țintă, 1972, p. 56-57; Manciualea, 1994, p. 135; Preyer, 1995, p. 65.

⁴¹ Preyer, 1995, p. 75.

⁴² Dragomir, 1924-25, p. 286; Țintă, 1972, p. 57 (cu o traducere puțin diferită, dar cu același înțeles).

⁴³ Stoia-Udrea, 1943.

⁴⁴ Schünemann, 1936, p. 62.

⁴⁵ Roman, 1992, p. 1.207. *Adde et*: Acsádi, 1957, p. 224-241, 455-456; Wellmann, 1968; Kováts, 1969. Nu putem discuta aici fundamentele firave ale calculelor din care au rezultat amintitele evaluări, ele fiind prezente și la cele mai bune dintre ele: 4,1-4,2 și 5,5 mil. suflete.

⁴⁶ Berindei, Oprescu, Stan, I, 1989, no. 295.

⁴⁷ ASCCR, VI, 1865, p. 7 (în Moldova și ținuturile Cahul și Ismail s-au conșcris 1.463.927 persoane, dar acum se spune: „credem“ că cifra reală este 2.024.040 de suflete!!).

⁴⁸ Crupenski, 1892, p. 114-115.

⁴⁹ Roman, 1995, p. 40-43.

⁵⁰ E. Schwarzfeld, 1898, p. 73-83.

⁵¹ Cea mai înaltă valoare înregistrată (1.069 familii la 1780) x cel mai mare coeficient credibil atestat (4,79 în anul 1769) $\approx$ 5.121 suflete. Totalul cel mai redus (175 familii în 1783) x 4,79 $\approx$ 838 persoane.

⁵² IMER, II, 2, no. 194, 223, 297; Glück, 1996, p. 367-372.

⁵³ Roman, 1994, p. 411-414; idem, 1995, B.

⁵⁴ Roman, 1995, B, p. 815-816.

⁵⁵ M. Schwarzfeld, 1888, p. 28.

⁵⁶ Rosetti, 1903, p. 4-5, 9-10.

⁵⁷ Roman, 1989, B, p. 107, tbl. 2 (și discuția aferentă).

⁵⁸ Roman, 1986, B, p. 298, tbl. (și comentariul respectiv).

⁵⁹ Filitti, 1915, p. 535.

⁶⁰ Acte, III, 1889, no. 767, p. 979 (16 decembrie 1856, Iași, Victor Place c. contele Walewski).

⁶¹ Hauterive, 1902 (reprodus în IMER II, 2, no 212).

⁶² *Călători*, IX, 1997, p. 474-75.

⁶³ Anul 1848, I, 1902, no. 72, p. 212-13 (Guérout et Lamartine).

⁶⁴ Turliuc, 1999, p. 107.

⁶⁵ Filitti, 1915, p. 444-663.

⁶⁶ În afara autorilor din operele cărora s-au preluat numeroase date și concluzii în aceste pagini, amintim și alte contribuții: J. Barasch; Al. Obreja, V. Tufescu; un interesant studiu critic asupra târgurilor și târgușoarelor basarabene (Năstase 1943-44) a rămas aproape necunoscut: C.C. Giurescu, D. Berindei, I. Caproșu, P. Cernovodeanu, H. Kuller, P. Pascal, Alex.-Florin Platon, Gh. Pungă, Const. Rezachevici etc. Câteva valoroase lucrări recente: Negruți 1996 și 1997; Kara 1999.

ANEXE

I A – Evreii în Transilvania, 1698-1870 / Les Juifs en Transylvanie

Anul/Année	Numărul/Nombre	Anul/Année	Numărul/Nombre
1698	Câteva sute / quelques cents	1851	553 f CI
		1818	3000 RG
1765-66	194 f CI	1821	555 f CI
1766	2000	1826	1900 RG
1767	151 f CI	1828	3500 RG
1772	254 f	1833	2300 RG
1776	241 f	1834	2859 RG
1779	221 f / 229 f / 903	1838	3600 RG
oct. 1781	cca. 370 f	1839	1500 RG / 7000 RG
7 nov. 1781	260 f / 682	1841	3155 RG / B 3577
28 nov. 1781 / ante 20 iun. 1782	322 f / 328 f	1843	5000 RG
		1844	3155 RG
1785	394 f / 2092	1846	2100 RG / 4000 RG
1787	2832 RG		/ B 7000
1791	314 f CI	1846-51	14152 RG
1794	1606 RG	1847	3800 RG
1795	365 f CI	1848	7169
1805	484 f CI	1850-51	15606*
1808	544 f CI	31 oct. 1875	A 14097 / B 18792
1811	1849 RG	1869-70	A 23536 / B 24842 / C 31850

* Inclusiv fostele Partium și teritoriul confinar; în aceasta din urmă la 1844 se conscriu abia 6 persoane (Răduțiu, Gyémánt, 1995, p. 706).

NOTA. Peste tot se prezintă efectivul persoanelor, cu excepția numerelor notate f (= familii / gospodării; familles / ménages).

SURSE. CI = Csetri, Imreh, 1972, p. 203, tbl. 1.

RG = Răduțiu, Gyémánt, 1995, p. 696.

1698: Glück, 1992 B, p. 310 (la 26 octombrie 1698, în cetatea Alba Iulia se conscriu 15 capi de familie; pentru ansamblul

Principatului se estimează câteva sute de persoane).

1766: Hintz, 1847, p. 49.

1772: Răduțiu, 1995, p. 76-77 Anexa III (în original, greșit: 554; eroarea este preluată și amplificată de Kövály, 1847, p. 199-200: 577 f).

1776: Csetri, Imreh, 1972, p. 203, tab. 1; Feneșan, 1986, tab. XI (volant).

1779: IMER, II, 2, no. 128 și 156; Gyémánt, 1995, p. 77.

oct. 1781: IMER, II, 2, no. 141 (petiție în numele evreilor din Transilvania: aici sunt peste 350 familii, exclusiv cele din Alba-Iulia, din care 200 se află în țară de peste 30 de ani). În Alba-Iulia, la 1779-80 se conscriseseră 11 capi de familie (IMER, II, 2, no. 128), dar la 31 mai 1781 acolo se cunosc cca. 20 de familii (*ibidem*, no. 137; și n. 5). Ar fi un total de aproximativ 370 de familii.

nov. 1781: IMER, II, 2, no. 143, p. 232 (Cancelaria aulică a Transilvaniei c. Joseph II).

1781-82: IMER, II, 2, no. 156; no. 263, p. 368.

1785: Feneșan, 1986, tab. XII (volant); IMER, II, 2, no. 190 (o cifră eronată – 304 f – se găsește la Csetri, Imreh, 1972, p. 203, tab. 1).

1841 B: Hann, 1847, p. 31.

1846 B: *Uebersichts-Tafeln*, 1850, p. 2, tab. 2.

1848: Gyémánt, 1992, p. 192 (Anexa III). Comparând cu datele citate sub 1846 B, se poate presupune că cifra referitoare la anul 1848 nu include granița militară, nici Partium. 7.000 de indivizi la 1839 și 1846 par a fi rezultați din rotunjirea unor conscriși ori a unor calcule, căci la 1848 se cunosc 7.169 de suflete.

1850-51: Rotariu, Semeniuc, Mezei, 1996, p. 12, 322-323 (populația de drept). Recenzarea s-a derulat din vara 1850 și până în vara anului următor.

1857 A: Rotariu, Semeniuc, Pah, 1996 B, p. 11-12, 197 (exclusiv Partium). Operațiunile de înregistrare au durat din 31 octombrie și până la 31 decembrie, dar momentul critic – folosit acum pentru prima oară – era stabilit la 31 octombrie; s-a recenzat populația de drept.

1869-70 A: Gyémánt, 1995, p. 77. **B:** Țațomir, 1937, p. 35. **C:** Carmilly-Weinberger, 1994 Anexa II (volantă) – în comitate /

comtés 21.017; în Secuime / districts a majorité széklerè 2.474; pe Fundus Regius / zone dominée par les villes à majorité saxonne 1351. Probabil ca cele două de populație –23.536/24.842 și 31.850 – se referă la teritorii de extensii diferite, căci unitățile din Partium (comitatele Zarand, Crasna și Solnoc, precum și districtul Chioar) au fost scoase din cuprinsul Transilvaniei și încorporate la Ungaria între anii 1861 și 1876.

I B – Structura națională a populației principatului Transilvaniei la 1850-51 / La structure ethnique de la population de Transylvanie

Total persoane / Effectif des habitants	I		II
	2.061.645 ^a		2.073.737 ^a
Naționalitate / Nationalité	p. 100		p. 100
Români / Roumains	59,4		57,97
Unguri / Hongrois	17,3	26,1	28,23
Secui / Széklers	8,8		
Sași / Saxons	8,5	9,3	10,58
Germani / Allemands	0,8		
Tigani / Tsiganes	3,8		2,54
Evrei / Juifs	0,8 (15.606 sufl. / âmes)		0,30 (6.220 pers. / âmes)
Armeni / Arméniens	0,4		0,38
Alții / Autres	0,2		0,01
Total	100,0		100,01

^a Populația de drept, inclusiv fostele Partium și granița militară.

SURSE. I: Rotariu, Semeniuc, Mezei, 1996, p. 12, 322-323.

II: Cifre arbitrar corijate de Karl von Czoernig, conducătorul Oficiului de Statistică din Viena / Chiffres arbitrairement rectifiés par K.v.Cz., chef de l'Office de Statistique de Vienne: Köpeczi, 1992, p. 533, tab. V.

II – Evreii în comitatele vestice, 1689-1870 / Les Juifs dans les comtés de l'ouest

Anul / Année	COMITATELE / COMTÈS			
	Maramureș	Satu Mare	Bihor	Arad
1698-99	-	11 f	-	-
1720-21	200	129	70	30
1735	371	-	-	A 97 / A 98
1736	-	-	71 + 82	80
1747	-	346	-	-
1749	96 f	-	-	-
7 aug. 1767	-	-	39 f	-
sept. 1767	-	-	-	39 f
iun. 1768	100 f / 509	-	-	-
dec. 1768-febr. 1769	-	87 f / 317	-	-
14 ian. 1769	182 f / 670	175 f / 668	65 f / 286	38 f / 155
1773-74	972	-	-	-
1784	300 f	-	-	-
1787	2254	2573	1093	352
1793	351 f / 1647	-	-	-
1805	4976	4580	-	-
1825	6466	7313	-	-
1839	7650	6443	3765	1549
1840	9079	8711	6270 RG	2080 RG
1843	5477 B x 2 = 10954	4132 B x 2 = 8264	3027 B x 2 = 6054	1299 B x 2 = 2598
1846	9619	9233	7100RG	2200RG
1850-51	15402	10668	19483	
1869-70	26295	16588	12497	7000

NOTA. Cifrele neînsoțite de un determinant exprimă numărul indivizilor; numerelor care se referă la familii / gospodării li se adaugă sigla f (= familles / ménages).

SURSE. Răduțiu, Gyémánt, 1995, p. 699.

1698-99: Glück, 1992 B. p. 312.

1720-21: IMER, II, 1, no. 55. La 1731, Statutul Confreriei sacre a evreilor din Oradea, cu membri din întreg comitatul Bihor, este semnat de 68 de persoane (IMER, II, 1, no. 84).

1735 A, 1736, 1749: IMER, II, 1, no. 91, 96, 210.

1767: IMER, II, 2, no. 57 și 58.

1768: IMER, II, 2, no. 62 (trei plase)*.

1768-69: IMER, II, 2, no. 65 (trei plase)*.

1769: IMER, II, 2, no. 68.

1773-74: IMER, II, 2, no. 82 (trei plase)*.

1784: IMER, II, 2, no. 177 (trei plase)*.

1787: Kovacsics, 1963, tab. 2 (volant); Thirring, 1938 (la IMER, II, 2, no. 213).

1793: IMER, II, 2, no. 273 și 274 (trei plase)*.

1839: E. Fényes. Pest, 1839 (apud Manciualea, 1994, p. 122, Tab.).

1843: Kovacsis, 1963, tab. 5 (volant; calcul ns.). Pentru multiplicatorul 2 a se vedea Anexa IX A, SURSE s.a., 1843, C.

1850-51: (comitatele Arad și Bihor): cifra a fost dedusă pe baza a 61.767 evrei în Banat și Crișana-Maramureș (Glück, 1992, p. 159), din care s-au scăzut locuitorii din comitatele Maramureș și Satu Mare, precum și cei din Voivodina sârbă – Banatul timișan.

1869-70: Carmilly-Weinberger, 1994 Anexa II (volantă).

Toate celelalte: Varga, 1992, p. 61, tab. 1; p. 67, tab. 4.

* Plășile aflate pe teritoriul de azi al României

III A – Populația israelită în Banat, 1716-1870 / Les Juifs en Banat

Anul / Année	COMITATELE / COMĚTES			TOTAL
	Carăș	Timiș	Torontal	
1716-33	-	-	-	84 f
1735-44	-	-	-	364 f
20 iul. 1743	-	-	-	84 f
1755	-	-	-	23 f
1769-73	-	-	-	353 f
1772	-	-	-	53 f
1774	-	-	-	340
15 mart. 1776	-	-	-	76 f
1787	44	504	64	612
1820	-	-	-	2616
1836	179	1598	2252	4029
1839-40	308	1598	2252	4158
1841	2000	-	-	-
1843	177 B x 2 = 354	1450 B x 2 = 2900	1261 B x 2 = 2522	5776
1847	409 / 639	1821 / 3214	2450 / 2717	4680 / 6570
1850-51	-	-	-	16214 ^a
1869-70	2582	6799	-	-

* În Voivodina sârbă și Banatul timișan (exclusiv zona confinară), entitate administrativă subordonată direct Vienei, creată prin patentul imperial din 6/18 noiembrie 1849 și desființată prin decretul din 15/27 decembrie 1860 de alipire a Banatului la regatul ungar.

NOTA. Cifrele indică suma sufletelor, cu excepția numerelor notate f (= familii / gospodării; familles / ménages).

SURSE. 1716-33 (în timpul guvernatorului Mercy):
IMER, II, 2, no. XX.

1735-44: Hațegan, 1995, p. 176 (imigrați în același an).

1743: IMER, II, 2, no. XXIII.

1755, 1772, 1776: IMER, II, 2, no. 99, p. 146.

1769-73: Griselini, 1780, p. 196.

1774, 1836-41, 1847: Răduțiu, Gyémánt, 1995, p. 698.

1787: Kovacsics, 1963, tab. 2 (volant); Thirring, 1938 (în IMER, II, 2, no. 213). În Banat, la 1782 ar fi fost numai 168 de evrei (H. Marczali, 1888; apud IMER, II, 2, no. 190, n. 11); cifra ni se arată nerealistă nu numai datorită rezultatelor primului recensământ modern (1784-87), ci și celor ale numărărilor precedente.

1820: Glück, 1997, p. 100-101.

1843: Kovacsics, 1963, tab. 5 (volant). Observația asupra multiplicator 2 în Anexa IX A.

1850-51: Katus, 1990, p. 118, tab. 3.

1869-70: Carmilly-Weinberger, 1994 Anexa II (volantă).

III B – Evreii în orașul Timișoara, 1716-1870 / Les Juifs dans la ville de Timișoara

Anul / Année	Gosp.	Sufl.
Post 13 oct. 1716	-	144
Sfârșitul / Fin nov. 1717	47	-
1739	46	220
1787	-	386
1797	140	-
1815	95	-
1843	-	787 B x 2 = 1551
1850-51	-	1551
1860	425	2360
1870	-	3982

Gosp. = gospodării / familii (ménages / familles).

Sufl. = suflețe / âmes.

SURSE. 1716: Mitrović, 1983, p. 37 (13 octombrie 1716: data intrării armatei austriece în oraș); IMER, II, 1, no. 39, n. 2. În

decembrie 1716 se raportează mutarea din Cetate a Raitzen, „evreilor și armenilor“ (în context: *Raitzen* „sârbi și români“; Țintă, 1972, p. 71).

1717: Mitrović, 1983, p. 41. Știrea despre prezența în oraș, post 13 octombrie 1716, a 12 familii de evrei (Manciulea, 1994, p. 135) este de precizat: în cartierul Cetate sunt 12 familii sefarde (Țintă, 1972, p. 56; IMER, II, 1, no. 39. n. 2; Glück, 1992 B, p. 311).

1739: IMER, II, 2, no. XXI.

1787: Kovacsics, 1963, tab. 2 (volant).

1797: IMER, II, 2, no. 99, n. 4.

1815, 1860, 1870: Neumann, 1999, p. 116; p. 132, n. 5. La 1815: în Cetate – 62 familii, în suburbii – 33 familii.

1843: Kovacsics, 1963, tab. 5 (volant). referitor la multiplicatorul 2, a se vedea Anexa IX A.

1850-51: Preyer, 1995, p. 128, 240.

III C – Locuitorii mozaici din granița militară bănățeană / Les Juifs dans le district militarisé de Banat, 1816-42

Anul / Année	1816	1835	1836	1838	1842
Persoane / Individus	191	158	216	158	418

SURSA: Răduțiu, Gyémánt, 1995, p. 700, 706.

IV – Evreii în Țara Românească, 1831-60 / Les Juifs en Valachie

Anul / Année	1831	1838	1859-60
Suflète / Âmes	3316	5960	9234

SURSE: **1831, 1838:** Rosetti, 1903, p. 54, tab. 32.

1859-60: Colescu, 1915, p. 31 (ASCR, VI, 1865, p. 38-39, calculul ns.: 9.301). Recensământul s-a desfășurat în intervalul 15 noiembrie 1859-15 martie 1860.

V – Populația mozaică în Dobrogea, 1841-1913 / Les Juifs en Dobroudja

Anul / Année	1841	oct. 1877	aug. 1878	1886	1901	1913
Familii / Familles	-	222	-	-	-	-
Persoane / Individus	2500	-	781	3547	4462	4150

TERITORIUL. **1841**: între Delta și linia Cernavodă-Constanța.

1877-78: *sancak* Tulcea (= orașul Tulcea și ocoalele Tulcea, Măcin, Cernavodă-Hârșova Babadag, Küstence/Constanța, Sulina); nu se include ocolul Mangalia.

1886-1913: Dobrogea reunită cu România în 1878 (exclusiv Cadrilaterul prin urmare).

SURSE. **1841**: Platon, 1968, p. 212 Anexa 1 (iunie 1842, M. Czajkowski cu referire la călătoria efectuată în anul precedent); israeliți refugiați din Rusia (= din Basarabia).

1877: BAR Arh. D.A. Sturdza, XVI, Varia, 180.

1878: Hogguèr, 1879, tab. 1 (in fine).

1886-1913: Petersen, Scheel, II, 4, 1936, p. 281, tab.

VI – Evreii în Basarabia, 1817-71 / Les Juifs en Bassarabie

Anul / Année	1817	1835	1856	1859	1871
Suflete / Âmes	22064	42360	78751	83900	100155

NOTA. La toate datele se are în vedere teritoriul integral al provinciei; la 1859 și 1871 se includ județele sud-vestice reunite cu România, cât și cele rămase în componența Imperiului rus după 1857.

SURSA. Roman, 1995, p. 40, tab. 1.

VII – Evreii în Bucovina, 1769-1870 / Les Juifs en Bucovine

Anul / Année	Familii / Gospodării (Familles / Ménages)	Suflete / Âmes	Coefficientul / Le multiplicateur
1	2	3	4 (3:2)
1769	B 206	B 986	4.79
1774	B 298	B 1346	4.52
1774-75	526	-	-
1776	B 650	B 2906	4.47
1778	B 780 / B 800	-	-
1780	B 1069	-	-
1781	1050	4630	4.41
1782	714	-	-
1785	175	-	-
1786	B 308	-	-
1787	-	A 2203	-
1788	B 360	B 2126	5.91
1789	B 359	A 1548 / B 2072 / C 2383	4,31 / 5,77 / 6,64
1790	-	A 1511	-
1791	B 525	A 1564 / C 2651	2,98 / 5,05
1792	527 ^a	A 1658	3.15
1793	-	A 1791 / C 2728	-
1794	-	A 1839	-
1795	-	A 1865 / C 2883	-
1796	-	A 1827	-
1797	B 566	A 1923 / C 3121	3,40 / 5,51
1798	-	A 2011	-
1799	-	A 2018 / C 3366	-
1802	-	C 3286	-
1807	B 643	-	-
1810	B 500	-	-
1811	-	A 3414	-
1817	B 1031	-	-
1821	B 1117	B 6077	5,44
1826	-	C 7601	-
1827	-	B 7828	-
1830	-	C 7726	-
1846	-	B 11581	-
1850-51	-	B 14581	-
1857	-	B 29187 ^b	-
1869-70	-	B 47754 ^c	-

^a La sfârșitul anului 1791.

^b Exclusiv cei absenți din provincie în momentul recenzării (Kassner, 1917, p. 43, tab.).

^c Inclusiv cei absenți din provincie în momentul recenzării (Kassner, 1917, p. 43, tab.).

SURSE. A: Kumor, 10, 1978, p. 50, tab. 4; p. 133, tab. 9;

Roman, 1994, p. 425 Anexa I.

B: Zieglauer, 1899, p. 5-7, 67; Dan, 1899, p. 6; Rosetti, 1903, p. 329-339; p. 340, tab. 57; Iorga, 1910, p. 39-40.

C: Kassner, 1917, p. 43, tbl; Țațomir, 1937, p. 33.

1774-75: Büsching, II, 1788, p. 350 (total publicat în martie 1777); Kassner, 1917, p. 43, tab. (datat 1774-75).

1781: G. Wolf, 1862 (apud E. Schwarzfeld, 1898, p. 73-83).

1782, 1785: Hurmuzaki, VII, 1876, no. 292, p. 457; IMER, II, 2, no. 194 (25 februarie 1786, gen. Enzenberg, guvernator al Bucovinei: „Numărul evreilor a scăzut în ultimii patru ani de la 714 familii la 175“ ca urmare a expulzărilor).

1792* (la sfârșitul anului 1791): IMER, II, 2, no. 2 (180 familii de agricultori și 347 familii contribuabile «urbane», total 527).

VIII A – Evreii în Moldova dintre Carpați și Prut, 1803-59 / Les Juifs en Moldavie

Anul / Année	DATE / DONNÉES	
	Primare / Des sources	Calculate / Rectifiées (persoane)
1803	2527 g	19795
iul. 1804	2560 g	-
1817	3744 g	-
1820	A 3553 g; B 5202 g	26894
ian. 1821	4654 g	-
1825-26	A 8538 g și neincl. 25000 pers.; B 5406 g și neincl. 30000 pers.; C 4921 g	38421
1828	A 4921 g; B 4893 g	-
1829	8777 g	39497
1830	7533 g / tg	-
dec. 1831	m 5176 g; M 5272 g	-
1832	A 1240 g / s și 30730 pers. / tg; B 5940 g / tg	45414
nov. 1832	1203 g și (estimare) 40000 pers.	
1838	A 18295 g; B 1253 g și (evaluare) 60000 pers.	65639
1839	10371 g	-
31 dec. 1939	10804 g	-
1842	m 10847 g; M 11116 g	-
1844	11056 g	-
31 dec. 1845	A 11202 g; B 17087 g / tg	85631
1 ian. 1846	15717 g	-
1849	15037 g / tg	-
1851	10509 g / tg	-
1853	16099 g / tg	-
1854	16037 g	-
1859	27401 g și 5225 pers.; 118922 pers.	-

g = gospodării / familii (ménages / familles); pers = persoane / individus.

m = minimum; M = maximum.

neincl = neincluși în Ecstructurile Vistieriei.

/ s = în sate / dans les villages; / tg = în târguri / dans les bourgs et dans les villes.

TERITORIUL principatului din perioada 1812-1856 (prin urmare, fără Bucovina și părțile de peste Prut; la 1859: exclusiv județele din sud-vestul Basarabiei) / Territoire des années 1812-56 de la principauté de Moldavie.

SURSE. 1803, 1820 A, 1821, 1832 A, 1838 A, 1839, 1859: Rosetti, 1903, p. 3-32, 42. NOTE. a) Datele din **1821** sunt publicate la Ghibănescu, 1928, no. 66-67, p. 139-43. b) **1832 A:** în mod eronat, Rosetti datează 1831; totalul real este 30.731 pers. în g de „jidovi“ / tg., în care se includ slugile și copiii lor, dar etnia personalului de serviciu nu se specifică (sursa: Negruți, 1972, p. 256, Anexa I, III, IV). c) **1838 A** – 16.475 g / tg la 1838 și 1820 g / s la 1839. d) Recensământul din 1859 a fost efectuat între 1 august și 31 decembrie; în totalul de 27.401 g consemnate acum, sunt notați 20.144 comercianți și meșteșugari în orașe (*Lucrări*, II, 1862, p. 108-15; Negruți, 1997 B, p. 151-152, Anexa 2), iar 3.535 din ei sunt meșteri în 1860 (Negruți, 1997 B, p. 143, tab.).

1804: UIR, XI, 1900, p. 49-65 (calculul ns.).

1817: BAR, ms. rom. 4.126, f. 103, v-104 r.

1820 B: Ivănescu, 1997, p. 62 (3.645 familii de pământeni și 1.557 familii de sudiți).

1825-26 A: Ungureanu, 1969. **B:** M.E. Holban, 1930, p. 158. **C:** Ivănescu, 1996, p. 36 (3.779 g / tg și 1.142 g / s).

1828 A: Ungureanu, 1957, p. 260; Ciurea, 1976, p. 28. **B:** CGIA, SSSR, fond 1.630, opis. 1, delo. 117 (ANB, Microf. URSS, r. 3, c. 559).

1829: Ecstract, 1829 (calculul ns.: 7.386 hrisovoliți și 1.391 orândari).

1830: Ivănescu, 1997, p. 64-65 (pământeni?).

1831: Galan, 2, 1934-36, p. 135 (n. 5), p. 136 (tbl. 2); Ungureanu, 1969 B, p. 152-153.

1832 B: Negruți, 1972, p. 256, Anexa I, III, IV (bărbați „jidovi“, fără slugi).

nov. 1832: Bois le Comte, 1834, p. 360.

1838 B: Colson, 1839, p. 12-13.

dec. 1839: Ecstract, 1839.

1842: APR, XII, 1902, p. 160-161, 163.

1844: Suțu, 1941, p. 275 (datarea ns.). Încasările la buget de la *Weinschankpächtern* „orândari / s“: 1827 piaștri în anul 1844 (? 31 g; Neigebauer, 1854, p. 183).

1845 A: Gheneralnic ecstract 1845-46, p. 522 (pe „șăpténia“ 1839-45). **B:** Platon, 1970, p. 18, 30 (Anexa X: în 65 tg și târgușoare).

1846: Gheneralnic ecstract 1845-46, p. 522 (pe „șăpténia“ 1846-52: totalul populației în tg și s). Se notează totuși (APR, XIV, 2, 1907, p. 400-401) că cifra amintită se referă numai la „jidovii de prin târguri“. Aceeași sumă a dajnicilor se menține și pe țăfeturile 1 și 2 ale anului următor (APR, XV, 2, p. 896-897).

1849: Ivănescu, 1996, p. 45-46.

1851: Negruți, 1997 B, p. 149-150, Anexa 1 („jidovi de prin târguri“, într-un *Ecstract pentru nequitorii și meșterii patentari cu calfele lor* etc.).

1853: Ghibănescu, 1928, no. 70, p. 146. Situația s-a întocmit pe baza catagrafiei din 1851 (Ungureanu, 1969 C, p. 465).

1854: Ghibănescu, 1928, no. 66 și 68, p. 139 și 144.

NOTA. Calculele efectuate, ca și procedeele de demografie veche utilizate în vederea obținerii rezultatelor înscrise în coloana 3, vor fi date în alt loc. Precizăm deocamdată numai câteva temeuri ale primelor cifre rectificate:

– S-au arătat motivele pentru care este de admis că, în perioada 1770-1803, catagrafiile înregistrează în așezările urbane moldovene cel mult 66 p. c. din totalul demic (Roman, 1984 B, p. 135, n. 140).

– Pentru a trece de la gospodării la indivizi, la 1803 și 1820 se folosește coeficientul 5,17 pe care-l constatăm în anul 1832 cu privire la „jidovii“ fără slugi din târguri (a se compara cu observația înserată în Anexa VIII B, SURSE, s.a. 1803-35).

VIII B – Populația mozaică înregistrată pe teritoriul medieval al Moldovei, 1774-1835 / Les Juifs sur le territoire médiéval de la Moldavie, selon les dénombrements

Anul / Année	Zonele / Les unités territoriales	Gospodăriile / Ménages	
1774	Moldova	1323	
1803	Moldova	2527	3170
1807	Bucovina	643	
1817	Moldova	3744	8787
	Bucovina	1031	
	Basarabia	4012	
1832	Moldova	7180	16287
1830	Bucovina	1405	
1835	Basarabia	7702	

TERITORIUL CATAGRAFIAT AL MOLDOVEI. 1774: Exclusiv Bugeacul și Tighina, ținuturile Codrul, Câmpulung-Cernăuți și Iași; se includ însă târgul Iașilor și *kaza*-ua Hotinului.

1803: Fără Bucovina, Hotin, Tighina / Bender, Cetatea Albă / Akkerman, Chitila, Bugeac.

1817 și 1832: Sub administrația domniei nu se mai găsesc Bucovina și părțile de peste Prut.

NOTA. Prezența evreilor în secolul al XVIII-lea se documentează și în regiunile neînregistrate la 1774 și 1803:

– Chilia: „locuitorii nu numai turci, dar și evrei, creștini, armeni și alții...” (Cantemir, 1973, p. 86-87); „oraș... bine populat de turci, evrei, greci și câțiva armeni...” (8 sept. 1711, A. de la Motraye: *Călători*, VIII, 1983, p. 521).

– Cetatea Albă / Akkerman: la 1758-59, în afară de 15.000 de musulmani, aici locuiesc și 4-5.000 de armeni, evrei și români (ISD, 24, 1912, p. 95).

– Tighina / Bender: „Înăuntrul orașului locuiesc turcii, iar în suburbii armenii și evreii...” (1709, Johann Wendel Bardili: *Călători*, VIII, p. 268); numărul moldovenilor, armenilor și evreilor îl întrece pe cel al tătarilor (Ch.Cl. Peyssonnel, 1758-59; apud ISD, 24, p. 95).

– Căușani (în Bugeac): „Deși ...este un oraș mic, găsești

totuși tot felul de marfă, cu care fac negoț mai ales armenii și evreii...” (1768, N.E. Kleemann: *Călători*, IX, 1997, p. 636).

– Cernăuți: „Cea mai mare parte din locuitori sunt creștini greci schismatici (= români ortodocși – n.n.), dar sunt și mulți evrei, care fac negoț la acest hotar...” (1762, R.G. Boscovich: *Călători*, IX, p. 487) etc.

SURSE. 1774: Dimitriev, 1973, p. 38, 65; p. 80 (harta) – lacunele înregistrării din acest an; idem, 1, 1975, p. 370-605; 2, p. 6-484 (textul numărării); IMER, II, 2, no. 84 (extrase referitoare la populația studiată în aceste file); Spielmann, Benjamin, 1990, p. XXXVIII (rezultatele însumării, efectuate de D. Brumfeld: 843 gospodării în târguri și alte 480 în sate).

1803-35: Anexele VI, VII și VIII A. Am săvârșit trecerea de la suflete la menaje (Basarabia la 1817 și 1835; Bucovina în anul 1830) utilizând divizorul 5,5 (atestat în Bucovina la 1797 și 1821: 5,51 și respectiv 5,44; Anexa VII). În Moldova la 1803 și 1820 (Anexa VIII A, NOTA), demersul invers (transformarea gospodăriilor în indivizi) l-am realizat prin utilizarea multiplicatorului 5,17 (constant la 1832 în Moldova, referitor la „jidovii” din târguri, fără slugi). Logica introducerii în ecuații a unor indici diferiți rezidă în străduința de a înlătura dubiile spre veridicitatea cifrelor rezultate, lucrând cu valori mai mici, adică mai credibile: preferăm un total oarecum redus de gospodării la 1830-35 pe teritoriul medieval al Moldovei (acolo unde oricum discrepanțele sunt foarte mari, față de înregistrările precedente) și apare util a opera cu efective ceva mai restrânse în anii 1803-20 în Moldova dintre Carpați și Prut (ceea ce conduce la evidențierea realității unei imigrații sporite în perioada ulterioară).

**VIII C – Evreii pe teritoriul medieval al Moldovei,
1830-1859 / Les Juifs sur le territoire
médiéval de la Moldavie (suflete / âmes)**

Moldova	Bucovina	Basarabia	TOTAL
a. 1832 45414	a. 1830 7726	a. 1835 42360	95500
a. 1859 118922 [*]	a. 1857 29187	a. 1859 83900 ^{xx}	232009

^{*} Fără ținuturile basarabene.

^{**} Teritoriul integral al provinciei.

SURSE. Anexele VI, VII și VIII A.

**VIII D – Efectivul locuitorilor Moldovei dintre
Carpați și Prut și cota-parte a populației
israelite, 1832-1899 / La population
totale de la Moldavie et la part des Juifs**

Anul / Année	1832	1859 [*]	1899
A Populația totală	I 238468 g II 1073106 pers.	1325406 pers.	1848122 pers.
B Din care locuitori de confesiune mozaică (pers.)	45414	118922	195887
C Cota-parte a evreilor în efectivul locuitorilor (p. 100)	4,23	8,97	10,60

g = gospodării / familii (ménages / familles); pers = persoane / individus.

^{*} Fără Basarabia de sud-vest.

SURSE. A 1832 I: Negruți, 1984, p. 18, n. 25; II: am aplicat coeficientul 4,5. 1859: Lucrări, II, 1862, p. 124-125; Colescu, 1944, p. 32, tab. 2. 1899: Colescu, 1944, p. 32, tab. 2; p. 85.

B 1832 și 1859: Anexa VIII A. **1899:** Colescu, 1944, p. 32, tab. 2; p. 84; Rosetti, 1903, p. 35, tab. 15 (dar Colescu, 1914, p. 30 dă o cifră diferită: 196.752 suflete).

IX A – Evreii în provinciile incluse în regatul ungar medieval, 1720-1870 / Les habitants juifs de provinces incluses au Moyen Âge dans le Royaume de la Hongrie

Anul / Année	I Inclusiv	II Exclusiv
	Croatia – Slavonia	
1720-35	-	12219
1776 A	-	32943
1785	75089	-
1787	-	80783
1805	127816	126620
1825	-	191475
1840	242042 / B 244035	240252
1843 C	124540 B x 2 = 249080	124032 B x 2 = 248064
1846	263030	258832
1848	292000	-
1850-51	-	339816 ¹
1857	412702	-
1869-70	552133	510389

TERITORIUL: ținuturile circumscrise de frontierele actuale ale Ungariei și Slovaciei, ale câtorva provincii românești (Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș), ale Ucrainei subcarpatice, ale unor zone ale Iugoslaviei (Banatul occidental, cea mai mare parte din Bačka / Batschka, Baranya) și ale regiunii Burgenland din Austria. Croatia-Slavonia sunt incluse în coloana I.

¹ Inclusiv Voivodina sârbă (a se vedea Anexa III A, nota a).

NOTA. În fosta graniță militară din Transilvania, Banat și Croatia-Slavonia, la 1869-70 sunt recenzați 2.005 israeliți (Schwicker, 1877, p. 168). A se compara cu Anexa I A (nota a) și cu Anexa III C.

SURSE. Col. I: Schwicker, 1877, p. 168; Fényes, I, 1843, p. 93, 122. La 1840: 241.632 locuitori + 410 personal clerical = 242.042 suflete.

Col. II: Varga, 1992, p. 66, tab. 3. În cele două serii statistice am mai introdus:

1776 A: Büsching, 1788, p. 366.

1840 B: C. Codarcea, Cluj, 1933 (apud Manciulea, 1994, p. 128, tbl.).

1843 C (col. I și II): Kovacsics, 1963, tab. 5 (volant; calculul ns.). Pentru simplificare, numărul bărbaților (B) l-am dublat, deși cota-parte a femeilor la evreii vremii era ceva mai mare de jumătate din populația totală (în Galiția, la 1786: 50,57 p. c.; la 1811: 50,81; Kumor, 10, 1978, p. 48, tab. 2; p. 133, tab. 9.

IX B – Populația totală în jumătatea orientală a Imperiului habsburgic, 1850-51^a / L'effectif des habitants du royaume hongrois

Teritoriile / Unités territoriales	I	II	Creșterea / Accroissement p.c. (II:I)
Ungaria	7659151	7864262	2.68
Transilvania ^b	2061914 ^c	2073737	0.57
Banatul Timișan și Voivodina Sârbă	13988997	1426121	1.94
Total	11120062	11364120	2.19

^a Fără Croația-Slavonia, dar inclusiv garnizoanele armatei regulate.

^b inclusiv fostele Partium și granița militară.

^c Anexa I B: 2.061.645.

^d A se vedea Anexa III A, nota a. Fără ținutul militarizat.

SURSE. I: Katus, 1990, p. 118, tab. 3 (rezultatele recensământului / résultats du recensement).

II: Kovacsics, 1957, p. 374-378, tab. 4; Katus, 1990, p. 111 (date rectificate de conducătorul Oficiului de Statistică din Viena, Karl von Czoernig: au fost mărite cifrele referitoare la unguri și ruteni, dar reduse cele privitoare la germani, evrei, sârbi și țigani / données arbitrairement rectifiées par Karl von Czoernig, chef de l'Office de Statistique de Vienne). *Vide* și Anexa I B.

X – Evreii în Galiția (exclusiv Bucovina), 1786-1921 / Les Juifs en Galicie

Anul / Année	Suflete / Âmes
Sfârșitul iulie 1786	215487
1811	167210
1857	448973
1921	? 744000

NOTE: 1) Galiția s-a găsit sub stăpânirea austriacă în perioada 1772-1918. 2) Bucovina a constituit un district al Galiției de la 1 noiembrie 1786 și până la 4 martie 1849. 3) Creșterea rapidă a populației evreiești în Galiția după 1811 se explică mai ales prin importantul flux migratoriu intern în cuprinsul întregului teritoriu polonez (Sułowski, 1978, p. 90-91).

SURSE. **1786, 1811:** Kumor, 10, 1978, p. 48, tab. 2; p. 50, tab.4; p. 133, tab. 9. **1857:** Schmedes, 1867, p. 94, tab. (am datat informația prin comparație cu seria statistică a evreilor din Bucovina: Anexa VII). **1921:** Sułowski, 1978, p. 91, tab. 2.

ALTE LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

1. Acsádi, György, 1957, „The Census of Population of 1784-1785 and the Registrations of Populations Bades thereon“, p. 224-241, în Kovacsics, 1957 (ung.; rez. engl.).

2. *Acte și documente relative la istoria renașterii României / Actes et documents relatifs à l'histoire de la régénération de la Roumanie*, 1889-1909, I-X, ed. D.A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, Dim.C. Sturdza, Ghenadie Petrescu, J.J. Skupiewski, București.

3. Adam, Iosif I., Ioan Pușcaș, 1987, *Izvoare de demografie istorică. II. Secolul al XIX-lea-1944, Transilvania* (contribuție Gh. Socol), București, DGAS.

4. Adam Chiper, Marieta, 1996, *Vechi însemnări românești ca izvor istoric*, prefață Ștefan Ștefănescu, București. „Silex“ (Academia Română, Institutul de Istorie „N. Iorga“).

5. *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*. 1902-1910, I-VI, București, C. Göbl.

6. Berindei, Dan, Oprescu Elisabeta, Stan Valeriu, *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza, I, 1859-1861*, București, 1989.

7. Bernard, P., 1968-69, „Joseph II and the Jews: the Origins of the Toleration Patent of 1782“. *Austrian History Yearbook*. Houston, Texas, 4-5: 101-119.

8. Bernath, Mathias, 1994, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române (1972)*, trad. Marionela Wolf, prefață Pompiliu Teodor. Cluj: „Dacia“.

9. Bodea, Cornelia. 1996. „Moise Nicoară, 1784-1861. Motivația unui mit“. AR MSSIA, 19 1994 (publ. 1996): 91-130.

10. Mogdan-Duică, G. 1913. *Românii și ovreii*, București.

11. Bois le Comte/Boislecomte, baron Charles-Joseph-Edmond c. Henri Sautier, comte de Rigny, 10-18 mai și 12 decembrie

1834. Hurmuzaki XVII 1913: no 511-519 și 545, p. 328-403 și 404-46.

12. Büsching, A. Fr. 17888. *Erdbeschreibung*, II. Theil. Hamburg.

13. Cantemir, Dimitrie. 1973. *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae. Descrierea Moldovei*, trad. Gh. Guțu, introd. M. Holban; contrib. Ioana Constantinescu, V. Mihăilescu, D.M. Pippidi, N. Stoicescu. București; Ed. Academiei.

14. Carmilly-Weinberger, Moshe. 1994. *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)*, trad. Ladislau Gyémánt. București; Ed. Enciclopedică.

15. *Călători străini despre Țările Române*. 1968- . I- , ed. Maria Holban, M.M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu (la vol. VI: și Mustafa Ali Mehmed). București; Ed. Științifică/ Științifică și Enciclopedică/ Academiei Române.

16. Ceaușu, Mihai Ștefan. 1998. *Bucovina Habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)*. Iași: Fundația Academică „A.D. Xenopol“.

17. Ciurea, Dumitru. 1976. „Civilizația în Moldova în perioada 1834-1849“. AIIAI, 13: 1-52.

18. Colescu, Leonida. 1915. *La population de religion mosaïque en Roumanie. Étude statistique*, București.

19. Idem. 1944. *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României de la 1899 (1905)*, București.

20. Colson, Félix. 1839. *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie...* Paris: A. Pougin.

21. Crupenski, C.E. 1892. „Asupra populației României“. *Buletin statistic general al României*. București; 1: 107-200 (Ministerul Agric., Ind., Com. și Domen., Dir. Statistice).

22. Csetri, Alexa/Elek, Ștefan/István Imreh. 1972. „Stratificarea socială a populației din Transilvania la sfârșitul orânduirii feudale (1767-1821)“. P. 130-238 la Pascu. I (vers. ung.: 1980. București: „Kriterion“).

23. Dan, Dimitrie. 1899. *Evreii din Bucovina. Studiu istoric, cultural, etnografic și folcloric*. Cernăuți (*Zeitschrift für österr. Volkskunde*. VII, no 2-4, 1890).

24. *Din istoria statisticii românești. Culegere de articole*. 1969. București (DCS).

25. Dmitriev/ Dmitriu, Pavel G. 1973. *Narodonaselenie Moldavii (Po materialam perepisej 1772-1773, 1774 i 1803 gg.)*. Kișinău/Chișinău: „Știința“.
26. Idem, ed. 1975. *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, red. p. V. Sovietov. Chișinău: „Știința“ (Moldova VII, 1-2). Dosarele catagrafiilor se găsesc și la ANB, Microf. URSS (sup.: *Bibliografie – Arhive*).
27. Doyle Klier, J. 1986. *Russia Gathers Her Jews. The Origins of the „Jewish Question“ in Russia, 1772-1825*: Northern Illinois University Press.
28. Dörner, Anton E. 1997. „Evreii în comitatul Satu Mare în veacul al 18-lea“. SMIM, 15: 111-17.
29. Dragomir, Silviu. 1924-25. „Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat“. AIINC, 3: 275-91.
30. Duzinchevici, Gheorghe. 1938. „O încălcare de graniță a Moldovei în 1766, pricinuită de 2 evrei din Polonia refugiați în Moldova“. *Revista critică*, Iași, 12, 4: 217-21.
31. *Ecstract de tot nomerul lăcuitorilor aflători în Moldova după statisticile făcute în anul 1829*, ANB, Doc. ist., MCCXLI/100, 114. O traducere rusă, datată 1831, cu oarecari greșeli de adăugare: CGV-IA, fond 438, ed. hr. 549 (ANB, Microf. URSS, r. 5, c. 662-672). Alte două exemplare ale aceleași lucrări statistice: Galan M., 1934-36, p. 135, n. 5; p. 138-39 (datat 15 iulie 1829; cuprinde mai puține categorii nedajnice); Ungureanu 1962, p. 38-39 (datat 1831; are aceleași totaluri pentru fiecare categorie înregistrată, dar unele rezultate au fost completate după 1829).
32. *Ecstract pentru toate treptele dajnice cu dările lor, precum și nedajnice, potrivit cu acele iscălite de cătră Obșteasca Obicinuită Adunare din 1839*. BAR, ms. rom. 8, p. 457 (nr. veche).
- 33 Eisenbach, A. 1972. *Kwestia równouprawnienia Żydów w Królestwie Polskim*, Varșovia.
34. Eminescu, Mihai. 1974. *Icoane vechi și icoane nouă (Pagini de ziar)*, ed. Gh. Bulgăr, Al. Melian, București: „Eminescu“.
35. Feneșan, Costin, ed. 1986. *Izvoare de demografie istorică. I. Secolul al 18-lea. Transilvania* (contribuție: M. Spiridoneanu), București, DGAS.
36. Pényes, Alexius/ Elek von F. 1843-44. *Statistik des*

Königreichs Ungarn. I-II. Pesth: Trattner-Károlyischen Buchdruckerey.

37. Filitti, Ioan C. 1915. *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834-1848*. București – Leipzig – Viena: Socec & Comp. și C. Șfetea – O. Harrassowitz-Gerold & Comp.

38. Fotino, Dionisie. 1818-19. *Historia tis palai Dakias ta nyn Transilvaniaias, Vlachias, kai Moldayias*. I-III. Viena.

39. Idem. 1859. *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țerei Muntenestești și a Moldovei*. I-III, trad. G. Sion, București.

40. Galan, M. 1934-36. „Ocupația rusească în Moldova din anii 1828-1834“. CI, 10-12, 1: 196-221; 2: 98-144.

41. *Gheneralnic ecstract lămuritoriu... pe șăpténia contenită la sfârșitul anului 1845 și... pe șăpténia începătoare la 1 iu ghenari 1846*. BAR, ms. rom. 8, p. 522.

42. Ghibănescu, Gheorghe. 1928. „Documente“. IN, 7: 139-147 (no 66-71).

43. Glück, Eugen. 1992. *Populația evreiască a orașelor și a satelor din Transilvania (1688-1920)*. AIIC, 31: 157-61.

44. Idem. 1992 B. „Date noi despre evoluția demografică a populației evreiești din Transilvania. Epoca Principatului (sec. 16-17)“. RI. S.N., 3, 3-4: 303-20.

45. Idem. 1996. „Evreii din Bucovina în perioada 1774-1786“. *Analele Bucovinei*. Rădăuți, 3, 1: 111-29; 2: 363-86.

46. Idem. 1997. „Contribuții cu privire la populația evreiască a Banatului în secolele 10-18 (până în 1779)2. SMIM, 15: 97-110.

47. Criselini, Franz. 1780. *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*, I. Wien: Johann Paul Krass (vers. rom.: Feneșan, Costin, ed. 1984. Timișoara: „Facla“).

48. Grodziski, St. 1971. *Historia ustroju spoeczno-politycznego Galicji 1772-1848*. Wrocaw, Warszawa etc.

49. Gyémánt, Ladislau. 1992. „Imaginea statistică oficială a Transilvaniei în preajma revoluției de la 1848“. AIIC, 31: 179-97 (=ZSLK, 16(87), 2, 1993: 140-67).

50. Idem. 1995. „Evreii din România – destin istoric“. AIIC, 34: 73-87 (=NEH, 0, 1995: 81-95).

51. Hann, Fr. 1847. „Statistischer Beitrag zur siebenbürgischen Urgewerbs-Kunde mit verzüglicher Rücksicht auf die Landwirtschaft“. AVSLK, 3, 1: 1-36 + 1 f.

52. Hațegan, Ioan. 1995. „Populație și habitat în Banatul secolelor 18-20“. AMN, 32, 2: 151-87.

53. Hauterive, Alexandre-Maurice Blanc de la Nautte, comte d'H. 1902. *Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie... 1787. Memoriu...* București.

54. Hintz, Johann. 1847. „Volksählungen in Siebenbürgen“. AVSLK, 3: 45-62.

55. Hogguèr, baron Willem d'H. 1879. *Renseignements sur la Dobroudja. Son état actuel. Ses ressources et son avenir.* București.

56. Holban, Maria E. 1930. „Un raport frances despre Moldova (1828) al consulului Lagan...“. BCIR, 9: 147-84.

57. Holban, Teodor. 1939. *Documente românești din arhivele franceze (1801-1812)...* București.

58. Horvath, Robert. 1991. „Du recensement militaire au recensement universel: le premier recensement en Hongrie (1784-85)“. *Population.* Paris, 46, 2: 279-98.

59. Hurmuzaki, Eudoxiu de H. 1876-1974. *Documente privitoare la istoria românilor.* București: Academia Română.

60. Iacobescu, Mihai. 1993. *Din istoria Bucovinei, I. De la administrația militară la autonomia provincială (1774-1862).* Buc.: Ed. Academiei Române (Acad. Română. Centrul de Studii pentru Bucovina).

61. Iancu, Carol. 1996. „Moses Gaster și evreii din România la începutul secolului al 20-lea“. P. 174-86 în SAHJR, I.

62. Iorga, Nicolae. 1910. „Note despre vechimea evreilor în țară“. P. 33-48 în idem, *Problema evreiască la Cameră. O interpelare (11 februarie 1910)*, introd. A.C. Cuza. Văleni de Munte.

63. Idem. 1913. *Istoria evreilor din țările noastre.* Buc. – Leipzig – Viena: Socec & Comp. și C. Sfetea – O. Harrassowitz – Gerold & Comp. (ex. ARMSI, s. II, t. 36).

64. Idem. 1914. „Histoire des Juifs en Roumanie“. AR BSH II, 1: 33-81.

65. Idem. 1936-39. *Istoria românilor.* I/1-2, II-X. București (vide Iorga 1988-)

66. Idem. 1981. *Istoria românilor prin călători*, ed. A. Angelescu. București: „Eminescu“.

67. Idem. 1982. *Istoria comerțului românesc (1915-28)*. I-II. Pag. 427-779 în idem, *Opere economice*, cuvânt înainte Ștefan Ștefănescu, ed. Georgeta Penelea. Buc.: Edit. Științifică și Enciclopedică.

68. Idem. 1988². *Istoria românilor*, ed. Gheorghe Buzatu, Victor Spinei. I/1-2, II-. București: Edit. Științifică și Enciclopedică/ Edit. Enciclopedică (vers. franc. I-X 1937-45).

69. Istrati, Corneliu, ed. 1985-. *Condica lui Constantin Mavrocordat*. I-. Iași: Institutul de Ist. și Arh. „A.D. Xenopol“ (mare parte din documente au fost publicate, fragmentar, în ISD 6 1904, p. 207-451).

70. Ivănescu, Dumitru. 1996. „Populația evreiască a orașului Iași în perioada 1755-1860“. P. 28-50 în SAHIR. I.

71. Idem. 1997. „Populația evreiască din orașele și târgurile Moldovei între 1774-1832“. P. 59-67 în SAHIR. II.

72. Jakovenko, Ignatij. 1828. *Nynešestv Moldavii i Valahii i Rossiiskoj Bessarabskoj oblasti...* St. Peterburg (scrisori date 1820).

73. Kabuzan, V.M. 1963. *Narodonaselenie Rossii v 18-pervoj polovine 19 v. (po materialam revizij)*. Moskova: Akad. Nauk SSSR.

74. Idem. 1971. *Izmenenija v razmeščenii naselenija Rossii v 18-pervoj polovine 19 v. (Po materialam revizij)*. Moskova: „Nauka“.

75. Idem. 1974. *Narodonaselenie Bessarabskoj oblasti i levoberežnyh rajonov Pridnestrov'ja* (konec 18-pervaja polovina 19 v.), ed. V.S. Zelenčuk/ Chișinău: „Știința“.

76. Kara, I. 1999. „Târgușoare moldovanești slab închegate sau slab dezvoltate“. Pag. 30-52 în SAHIR. IV.

77. Karadja, Const. I. 1928. „Un diplomat danes la curtea lui Grigore Ghica vodă (1824)“. RI, 14, 10-12: 361-64.

78. Kassner, Salomon. 1917². *Die Juden in der Bukowina*. Wien und Berlin: R. Löwit Verlag.

79. Idem. 1928. „Originea evreilor bucovineni“. *Sinai. Anuar de studii judaice*. București, I: 31-37 (cuprinde și nu puține fabulații).

80. Katus. László. 1990. „Multinational Hungary in the Light of Statistica“. P. 111-30 în Glatz. Ferenc, ed. *Études Historiques Hongroises, 2. Ethnicity and Society in Hungary*. Budapest.

81. Kovacsics, József, ed. 1957. *A történeti statisztika forrásai*. Budapest: Közgazdasági és Jogi.

82. Idem, ed. 1963. *Magyarország történeti demografiája. Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig*, Budapest: Közgazdasági és Jogi.

83. Kováts, Zoltán. 1969. „Die Frage der Bevölkerungsentwicklung im 18. Jahrhundert“. *Agrártörténeti Szemle*. Budapest 11, 1-2: 218-27 (ung., rezum. germ. și rus).

84. Köpeczi, Béla, ed. 1992. *Histoire de la Transylvanie*. Budapest: Akadémiai Kiadó (ediție abreviată a *Erdély története*. I-III. 1986. Budapest. Alte vers. ale sintezei: ung. 1989; germ. 1990; engl. 1994).

85. Kövály, László. 1847. 1847. *Erdélyország statisztikája*. I. Cluj.

86. Kumor, Bolesaw. 1978-84. „Spis wojskowy ludności Galicji z 1808 r“. *Przeszość Demograficzna. Polski*. Varşovia Poznan, 10, 1978: 39-134; 11, 1979: 107-91; 12, 1980: 117-74; 15, 1984: 95-113 (extrasele reunite și în volum).

87. *Lucrări statistice făcute în anii 1859-1860*, Cap. I. *Teritoriul* (DCS din Min. de Interne a Moldovei). Iași. 1861; *Din lucrările statistice a Moldovei*, Cap. II. *Populațiunea pe 1859 și 1860*. Iași. 1862; *Idem ale Moldovei*. Cap. III. *Agricultura pe 1859 și 1860*. Iași, 1862 (trei volume distincte, cu paginație în continuare).

88. Manciualea, Ștefan. 1994. *Granița de vest (1936)*, prefață Valeriu Achim, postfață V. Căpâlnean. Baia Mare: „Gutinel“.

89. Marchescu, Antoniu. 1941. *Grănicerii bănățeni și comunitatea de avere (contribuțiuni istorice și juridice)*. Caransebeș.

90. Mărieș, Stela. 1985. *Supușii străini în Moldova în perioada 1781-1862*. Iași: Univ. „Al.I. Cuza“. (Supl. VII al AIIAI; vide Roman 1989 B).

91. Meščerjuk, I. 1965. *Pereselenie bolgar v južnuju Bessarabiju, 1828-1834 gg. (Iz istorii razvitija russko-bolgarskih svjazej)*. Chișinău: „Cartea Moldovenească“.

92. Meteș, Ștefan. 1971. *Emigrări românești din Transilvania în secolele 13-20 (Cercetări de demografie istorică)*. București: Ed. Științifică (ed. II: 1977; contribuția noastră = 1972. SRdI, 25, 3: 621-27).

93. Mihăilescu, Vintilă. 1923. „Infiltrația ruteană în nordul Moldovei”. BSRG, 42: 71-82.

94. Mihov, Nikola V. 1915-68. *Naselenieto ná Turcija i Bălgarija*. I. 1915 (*Sbornik Bălg. Akad. Nauk.*, klon ist.-filolog. i folk. Sofia, IV, 3); II-V. 1915-68. Sofia.

95. Mitrović, Mirko. 1983. „Ievreji u Banatu (1716-1739)”. *Zbornik za istoriju*. Novi Sad, 28: 37-57.

96. Mladenov, Maksim, Nikolaj Žečev, Blagovest Njagulov, ed. 1994. *Bălgarite v Rumănija, 17-20 v. Dokumenti i materialii*. Sofia: Akad. Izd. „Marin Drinov”.

97. *Moldova în epoca feudalismului. Moldavija v ?pohu feodalizma*. 1961- : I 1961; II 1978; III 1982; IV 1986; VI 1992; VII/1-2, 1975. Chișinău.

98. Năstase, Gh. I. 1943-44. „În chestiunea târgurilor și târgușoarelor din Basarabia (Puneri la punct și contribuțiuni)”. *Viața Basarabiei Chișinău*, 12, 7-8, 1943: 507-18; 12, 11-12: 737-46; 13, 3-4, 1944: 211-33 (din câte știm, partea finală a studiului n-a mai apărut).

99. Negruți, Ecaterina. 1984. *Satul moldovenesc în prima jumătate a secolului al 19-lea. Contribuții demografice*. Iași: Univ. „Al. I. Cuza” (a se vedea Roman 1986 B).

100. Eadem. 1996. „Rolul evreilor în formarea târgurilor din Moldova în prima jumătate a secolului al 19-lea”. P. 139-53 în SAHIR, I.

101. Eadem. 1997. *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova, 1800-1859 (Contribuții)*. Iași: Fundația Academică „A.D. Xenopol” (Instit. de Ist. „A.D.X.”, Biblioteca Fundației, III. Editor Al. Zub).

102. Eadem. 1997 B. „Negustorii și meșterii evrei din Moldova în informații statistice din secolul 19”. AIIX, 34: 137-57.

103. Negruți-Munteanu, Ecaterina. 1972. „Date noi privind structura demografică a târgurilor și orașelor moldovenești la 1832”. P. 239-57 + 7 Anexa h.t. la Pascu. I.

104. Neigebaur, Joh. Ferd. 18542. *Beschreibung der*

Moldau und Walachei (1848). Breslauwrocksaw: Ioh. Urban Kern.

105. Neumann, Victor. 1999. „De la Imperiul Austro-Ungar la statul român. Cazul evreilor din Banat“. P. 109-36 în SAHJR IV.

106. Nistor, I.I. 1915. *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*. București-Viena-Lipsca.

107. Pascu, Ștefan, ed. 1972-80. *Populație și societate. Studii de demografie istorică*. Cluj-Napoca. I, III-IV: „Dacia“; II: policopiat (contribuția noastră la vol. I: 1973. SRdI, 26, 3: 621-29).

108. Petersen, Carl, Otto Scheel, ed. 1933-40. *Handwörterbuch des Grenz – und Ausland –Deutschmus*. I-III (25 fascicule: literele A-M). Breslau/Wrocaw.

109. Platon, Gheorghe. 1968. „Informații noi privind teritoriul și populația Dobrogei în prima jumătate a secolului al 19-lea“ (la 1841). AIIAI, 5: 203-16.

110. Idem. 1970. „Populația orașului moldovenesc la mijlocul secolului al 19-lea“. *Carpica*. Bacău, 3: 5-32 + 13 Anexe h.t.

111. Polek, Johann, ed. 1908. *Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1801 in Alphabetischer Darstellung. Nach einer amtlichen Denkschrift*, Cernăuți.

112. Popp, Nicolae M. 1937. *Considerațiuni etno-demografice asupra populației României (ex. Rânduiala, București, II, 3)*.

113. Preyer, Johann N. 1995. *Monographie der Königlichen Freistadt Temesvár. Monografia orașului liber crăiesc Timișoara (1853)*, ed. Adam Mager, Eleonora Pascu, Ioan Hațegan. Timișoara: „Amarcord“.

114. Prodan, David. 1945. *Les migrations des Roumains au-delà des Carpathes au 18-ème siècle. Critique d'une théorie*. Sibiu: Centrul de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania (vers. rom.: 1944).

115. Idem. 19672. *Supplex libellus Valachorum*. București: Ed. Științifică (o nouă ediție 1984; vers. engl. 1971; vers. germ. 1981).

116. Răduțiu, Aurel. 1995. „Populația Transilvaniei în ajunul călătoriei din anul 1773 a lui Iosif al II-lea“. P. 69-79 la Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, ed. *Sabin Manuilă – Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele 16-20*. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane – Fundația Culturală Română.

117. Răduțiu, Aurel, Ladislau Gyémánt. 1995. *Repertoriul*

izvoarelor statistice privind Transilvania, 1690-1847. București: „Univers Enciclopedic“.

118. Recordon, François. 1821. *Lettres sur la Valachie ou observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821...* Paris: Lecointe et Durey.

119. Roman, Louis. 1971. „Așezarea statornică a românilor transilvăneni în Țara Românească (1739-1831)“. SRdI, 24, 5: 899-929.

120. Idem. 1972. „Les Transylvains en Valachie (18e siècle-début du 19e siècle)“. RRH, 11, 5: 773-99.

121. Idem. 1980. „Démographie et société aux Pays Roumains (16e-19e siècles)“. P. 283-95 în NEH, VI, 1.

122. Idem. 1984. „Așezări de bulgari și alți sud-dunăreni în Țara Românească (1740-1834)“. P. 126-43 în *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor. Studii*. II. București: Ed. Academiei (= Mladenov, Žečev, Njagulov 1994, no 35, p. 51-57).

123. Idem. 1984 B. „Impactul epidemiilor asupra societății românești (veacul al 18-lea și începutul celui de-al 19-lea)“. P. 119-138 în Brătescu, G., ed. *Apărarea sănătății ieri și azi. Studii, note și documente*. Buc.: Ed. Medicală.

124. Idem. 1985. „Statistiques fiscales et statistiques démographiques, ou les fausses apparences (Les Pays Roumains et autres régions européennes aux 15e-19e siècles)“. ADH: 245-80.

125. Idem. 1986. „Sud-dunărenii în Țările Române (1688-1739)“. Rsl., 24: 177-217.

126. Idem. 1986 E. „Recenzie“ (la Negruți 1984). RdI, 39, 3: 297-300.

127. Idem. 1989. „Le Laboratoire de Démographie Historique de Bucarest“. ADH 1988 (publ. 1989): 353-61.

128. Idem. 1989 B. „Trei suplimente ale *Anuarului Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»*“. RdI, 42, 1: 105-108 (recenzie la Mărieș 1985).

129. Idem. 1991. „Epoca lui Constantin Brâncoveanu: quantumul birnicilor și tendințele demografice“. RA, 68, vol. 53, 3: 318-31.

130. Idem. 1992. „Testamentul istoricului – comentarii la David Prodan, *Transilvania și iar Transilvania. Considerații istorice*. Ed. Enciclopedică, București, 1992“. RI, S.N., 3, 11-12: 1203-128.

131. Idem. 1994. „Bucovina și spațiul demografic românesc. 1772-1808“. P. 392-415; p. 424-32, Anexele I-IV în E.I. Emândi. L.R. „Bucovina și spațiul demografic românesc. Studiu demopolitic și statistic (1775-1940)“. *Geopolitica*. I. Iași: „Glasul Bucovinei“ (= *Hierasus*. Botoșani, 9, 1994: 397-455).

132. Idem. 1995. „Populația Basarabiei în secolul 19: structura națională“. SAI, 62 (S.N.): 39-48 (cu oarecari abrevieri: *Romanian Civilization*. Iași, 3, 2, 1994: 53-66; *Tribuna*. Cluj-Napoca, S.N., 5, 12, 25-31 martie 1993: 8-9).

133. Idem. 1995 B. „Locuitorii Bucovinei, 1774-1803“. RI, S.N., 6, 9-10: 807-24.

134. Romanski, Stojan, ed. 1930. *Bългарite vă Vlaško i Moldova. Dokumenti <1792-1835>*. Sofia.

135. Rosetti, Radu/Verax. 1903. *La Roumanie et les Juifs*, București.

136. Rotariu, Traian, Maria Semeniuc, Elemer Mezei, ed. 1996. *Recensământul din 1850. Transilvania (după Az 1850. évi erdélyi népszámlálás, Budapest, 1983)*: Ed. Starff (Studia Censualia Transsilvanica, Univ. „Babeș-Bolyai“ Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie).

137. Rotariu, Traian, Maria Semeniuc, Iulian P. 1996 B. *Recensământul din 1857. Transilvania*: Ed. Starff (Studia Censualia Transsilvanica, Univ. „Babeș-Bolyai“ Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie).

138. Schmedes, C. von, 1867, *Geographisch-statistische Übersicht Galiziens und der Bukowina nach amtlichen Quellen bearbeitet...* Lemberg/ Lwów.

139. Schünemann, Konrad, 1936. *Österreichs Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia*. I. Berlin: Institut zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten in München – Institut für ostbayrische Heimatforschung in Passau.

140. Idem. 1914. *Din istoria evreilor. Impopularea, reîmpopularea și întemeierea târgurilor și târgușoarelor în Moldova*, București (contribuții: Iorga, Nicolae. 1915. „Recenzie“. RI, I, 5: 81-103).

142. Schwarzfeld, Moses. 1888. „Excursiuni istorice asupra istoriei evreilor în România“. *Analele Soc. istorice „Iuliu Barasch“*. București, 2, 1: 16-122.

143. Schwicker, J.H. 1877. *Statistik des Königreiches Ungarn*. Stuttgart.

144. Spielmann, Mihai. 1988. „Studiu introductiv“. P. XXI-LI în IMER II, 1.

145. Spielmann, Mihai, Lya Benjamin. 1990. „Studiu introductiv“. P. XXIX-LXXV în IMER II, 2.

146. Stoia-Udrea, Ion. 1943. „Lista contribuabililor aparținând magistratului iliric din Timișoara din anul 1754“ în idem, ed. *Studii și documente bănățene de istorie, artă și etnografie*. I, 1 (n-am putut consulta; am folosit amplul rezumat dat de Surdu, Bujor. 1945. „Recenzie“. AIIC, 10: 489-91).

147. Sulzer, Franz Joseph. 1781-82. *Geschichte des Transalpinischen Daciens...*. Wien.

148. Suowski, Zygmund. 1978. „Les mécanismes de l'expansion démographique des Juifs dans les villes de Pologne aux 16e-19e siècles“. *Zeszyty Naukowe KUL*. Lublin, 21: 89-100.

149. Suțu, Nicolae. 1941. *Vieața și opera economistului N.S., 1798-1871*, ed. Victor Slăvescu. București (Academia Română, Studii și cercetări. 58).

150. Thirring, Gustav. 1938. *Magyarország népessége II. József Korában (1784-87)*, Budapesta (larg rezumat francez: *Journal de la Société Hongroise de Statistique*. 1931-47).

151. Turliuc, Cătălin. 1997. „Modernizarea și evreii din Moldova în a doua jumătate a secolului al 19-lea“. P. 152-59 în SAHIR. II.

152. Idem. 1999. „«Chestiunea evreiască» în viziunea lui P. Carp. I. Anii de început“. P. 99-108 în SAHIR IV.

153. Țațomir, Eugen. 1937. *Contribuțiuni la studiul evreilor ca element producător în economia națională. Fenomenul distribuției topografice a populației evreiești în România.*, București: „Curentul“.

154. Țintă, Aurel. 1972. *Colonizările habsburgice în Banat, 1716-1740*, cuvânt înainte Ștefan Pascu. Timișoara: „Facla“.

155. *Uebersichts-Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie, zusammengestellt von der K.K. Direction der administrativen Statistik*. 1850. Viena (ex. Statistischen Mittheilungen. X-XI. Heftes).

156. Ungureanu, Gheorghe. 1957. „Despre breslași. Contribuție la cunoașterea categoriilor fiscale din Moldova înainte de Regulamentul Organic“. P. 159-85 în *DGAS. Arhivele Statului – 125 de ani de activitate, 1831-1956*, București.

157. Idem. 1962. „Documente privitoare la istoria României păstrate în Arhivele Statului din Moscova și Leningrad“. RA, 5, 1: 27-45.

158. Idem. 1969. „Catagrafia locuitorilor Moldovei din 1825“. RdS, 18, 10: 69-70 + 1 f.

159. Idem. 1969 B. „Catagrafia locuitorilor Moldovei din anul 1831“ (1963). P. 145-55 în *Din istoria*.

160. Idem. 1969 C. „Documente statistice din anii 1820-1859 aflate în păstrarea Arhivelor Statului de la Iași“ (1963). P. 459-70 în *Din istoria*.

161. Varga, László. 1992. „Zsidó bevándorlás Magyarországon“. *Zsázadok*, Budapesta, 126: 59-79.

162. Velichi, Const. N. 1963. *Emigrarea bulgarilor în Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812*, București (ex. Rsl, VIII: 27-58; reluat la Velichi 1970: 27-39).

163. Idem. 1964. *Emigrarea bulgarilor din Sliven în Țara Românească în anul 1830*, București (ex. Rsl, 10; 289-314).

164. Idem. 1965. „Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828-1834“. Rsl, 11: 67-116 (reluat la Velichi 1970: 40-72).

165. Idem. 1966. „Izselvaneto ot Karnobat vāv Vlaško prez 1830 g.“ *Izvastija na Instituta za istorija*, Sofia, 16-17: 453-66.

166. Idem. 1970. *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762-1850)*. Bucarest: Éditions de l'Académie (Bibliotheca Historica Romaniae, Études. 28).

167. Velichi, Const. N., V.N. Trajkov, ed. 1980. *Bălgarskata emigracija vāv Vlahija sled rusko-turskata vojna 1828-1829. Sbornik ot dokumenti <1830-39>*, Sofia: Izd. na BAN.

168. Vianu, Tudor. 19702. *Jurnal*, București: „Eminescu“.

169. Wandycz, Piotr S. 1982. „The Poles in the Habsburg Monarchy“. P. 68-93 în Markovits, A.S., F.E. Sysyn, ed. *Nationbuilding and the Oikutucs if Batuibakusn, Essays on Austrian Galicia*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

170. Wellmann, Imre. 1968. „Esquisse d'une histoire rurale de la Hongrie depuis la première moitié du 18e siècle jusqu'au milieu du 19e siècle“. *Annales ESC*. Paris, 23, 6: 1181-1210.

171. Zach, Krista. 1991. „Die Juden Rumäniens zwischen Assimilation und Auswanderung“. P. 257-98 în Hösch, Edgar, Gerhard Seewann, ed. *Aspekte ethnischer Identität. Ergebnisse des Forschungsprojekts „Deutsche und Magyaren als nationale Minderheiten im Donauraum“*, München.

172. Ziegler, F. von Z. 1899. *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Occupation*, Cernăuți.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA MORFOLOGIEI STELELOR ȘI SIMBOLISMULUI FUNERAR IUDAIC DIN ESTUL ROMÂNIEI (II)*

Silviu SANIE

Ornamentica – *Funcții decorative și posibile semnificații simbolice.*

Interpretarea prezenței sculpturilor, a mozaicurilor și picturilor în sinagogi, mari complexe funerare precum catacombele sau pe monumente funerare a provocat vii polemici. În cazul sinagogii de la Dura Europos s-au scris volume, unii considerând că picturile nefiind „chip cioplit” ar încălca în mai mică măsură comandamentele adeseori enunțate, în primul rând cele cuprinse în *Exodus*, 20, 4. Imaginile de pe pereții sinagogii de la Dura Europos au servit ca model unor picturi creștine timpurii și romano-bizantine¹.

Sculptura, mai ales, cum s-a amintit² a rămas în focul polemicii. Toate religiile au trebuit să țină seama de puterea imaginii.

În această secvență adăugăm ilustrarea tipurilor de stele funerare menționate în prima parte a lucrării și, după efectuarea de analize pentru fiecare simbol ne vom pronunța asupra posibilei existențe a unor *scheme iconografice* în ornamentica stelelor.

Elementele ilustrate și o bună parte a însemnărilor de pe monumente funerare supuse investigației sunt inspirate de preceptele religiei mozaice. Unele sunt înfățișate în haina simbolurilor. Fiecare cultură posedă propriul sistem simbolic iar simbolurile religioase nu sunt intrinsec diferite de alte simboluri culturale. Complexitatea sistemului religios face dificilă decodarea unor asocieri de simboluri dar aserțiunea că ele ar urma să fie plasate doar în sfera decorativului rămâne neconvingătoare și oricum, s-ar impune a fi temeinic justificată, demonstrată.

Constatând existența unui simbolism funerar iudaic, fie el mai restrâns, limitat de interdicții, diferențiat pe epoci și teritorii, considerăm că ar fi utilă stabilirea măsurii în care „programul

pictorial” constatat la decorarea unor sinagogi. secvențele descoperite în mari complexe funerare ar permite o interpretare mai veridică a elementelor componente ilustrate pe monumentele funerare, măsura în care ar putea intra în discuție existența unui „program”, unei scheme iconografice care, în spațiul acesta, nu putea fi prea depărtat de un canon explicit sau mascat.

În acest scop, considerăm că se impune stabilirea frecvenței și asocierilor la fiecare imagine dintre cele cunoscute pe monumentele funerare din estul României.

Adoptarea animalelor fantastice în imagistica iudaică, semnalată încă din vremea regelui Solomon³ poate fi redescoperită pe parcursul întregii istorii ulterioare. Posibil ca aceste creaturi compozite, fără vreo asemănare cu lucrurile „câte sunt în cer, sus, și din câte sunt pe pământ, jos, și din câte sunt în apele de sub pământ” (*Exodus*, 20, 4) să fi servit inițial ca o eludare, o evadare, un mod de a nu călca prescripțiile și în același timp de a nu exclude total imaginile cu răspândirea, accesibilitatea și presupusa lor putere.

Începem această investigație cu analiza răspândirii și asocierilor **grifonului**, combinația dintre leu, „regele animalelor” terestre și vultur, cel care domina păsările cerului. Grifonul – trup de leu, aripi și cap de vultur, a avut și are, cum s-a menționat⁴ o existență de milenii în cultura a numeroase popoare din diferite zone ale omenirii.

În simbolistica funerară iudaică reprezentarea grifonului poate fi găsită încă în catacombele de la Roma⁵. Are o răspândire neuniformă în timp și spațiu pe teritoriul României istorice. Fără a anticipa, amintim totuși, că pot fi observate situații similare la majoritatea simbolurilor funerare iudaice.

Analiza situației de la un cimitir siretean oglindită și în tabel va oferi apoi posibilitatea unor comparații / raportări și va îndreptăți concluzii mai fundamentate.

În cimitirul Siret 1, grifonii – totdeauna o pereche – apar pe 20 de monumente funerare, într-o dispunere antitetică (afronțați) pe orizontală sau în poziție ușor rampantă, ipostaze care nu sugerează însă confruntarea⁶. Reprezentările grifonilor sunt adeseori apropiate de prototipul antic, alături se depărtează fie prin lipsa de proporții între trup – aripi și cap, fie prin exagerarea gâtului sau mărimii capului.

Pe reprezentările monumentelor pe care apar cei doi grifoni cele mai frecvente asocieri sunt: cele *două colonete* de 14 ori și *fațada de templu* de 9 ori. Ambele pot fi interpretate ca evocări ale templului ierusalimitan.

Adeseori ipostaza în care apar grifonii este cea de protector, de apărător, subliniind funcția apotropaică ce le este obișnuit atribuită.

Pe alte doua monumente grifonii flanchează sau susțin *coroana*, obiect cu multiple semnificații simbolice majore.

Translația de la grupul simbolurilor selectate dintre elementele arhitectonice și obiecte cu posibile funcții culturale iudaice adaugă celor deja amintite un alt animal fantastic *unicornul* și pasărea cu cele mai numeroase alăturări (3) -- o alta mai puțin sigură -- *porumbelul*. De remarcat că în această situație (XIX/63) grifonii sunt plasați în registrul cel mai înalt și susțin și protejează fațada de templu precum inorogii din registrul median.

Pe unul dintre monumente (XII-214) unde apar împreună cu *leii*, animale cu un simbolism atât de bogat, grifonii flanchează *coroana* în primul registru al câmpului sculpturii.

Doar pe stela unde este înfățișat *vulturul bicefal* care este ilustrat în vârful frontonului, grifonii apar în registrul median flancând o fațadă de templu iar în registrul inferior *cerbii* în ipostaza lor caracteristică pe monumentele funerare sirenene. Locul vulturului bicefal este totdeauna în punctul cel mai înalt al reprezentărilor, atât ca susținător al coroanei cât și grație multiplelor valențe simbolice din spațiul cultural și cel dobândit prin marea-i răspândire în heraldică (prezența între părțile componente în stemele multor state europene sau asiatice).

Grifonii apar între imaginile care compun grupul de reprezentări de pe stelele funerare ale unor femei (12) (II-38; III-63, 65, 66; IV-85, 98, 104; XI-204; XII-217; XVI-260; XIX-294; XXII-335), cele mai multe fiice de oameni învățați în ale *Torei* și de bărbați (8) între ei nu mai puțin de 3 rabini (II-29; X-200; XI-213).

Frecvența simbolurilor care-i sunt adeseori alăturate -- coloanele și fațada de templu indică faptul că grifonii -- totdeauna pereche -- în afara funcției lor apotropaice se înscriau în grupul elementelor care, combinate, evocau veșnic templul ierusalimitan.

Pentru cunoașterea și interpretarea acestui motiv

iconografic cu o longevitate multimilenară și o răspândire rar egalată de alte animale reale sau fantastice s-a acumulat o literatură impresionantă. Cine parcurge bibliografia cărții *Il grifone*⁷ se convinge de această vastitate.

În acest cadru menționăm doar prezența grifonului în mediul iudaic originar și în teritoriile în care au migrat evreii, diferențierea de alte animale cu prezență timpurie între motivele iconografice iudaice, evoluția atributelor.

Constantă rămâne funcția apotropaică, justificată prin faptul că motivul iconografic pornește de la o creatură divină sau o reprezentare a divinității.

Grifonul nu ar fi prima creatură fantastică menționată de *Biblie* sau adoptată. Heruvimii au doar unele elemente asemănătoare⁸.

Înfățișarea asocierilor, sublinierea poziției deosebite în câmpul sculpturii, relevarea valorii ornamentale, laolaltă, justifică numărul însemnat de atestări a grifonilor la Siret și în alte cimitire iudaice din estul României.

NOTE

^{*} Partea I-a, SAHIR, V. 2000, p. 56-86.

¹ K. Weitzman și H.L. Kessler, *The Frescoes of the Dura Synagogue and Christian Art* (= Dumbarton Oaks Studies, XXVIII), Washington, 1990; Ruth Barthal, *The Image of the Oriental: Western and Byzantine Perceptions*, în Assaph – Studies in Art History, Sect. B, N. 3, Tel Aviv, 1998, p. 133, fig. 1; p. 134, fig. 2.

² S. Sanie. *Dăinuire prin piatră. Monumentele cimitirului medieval evreiesc de la Siret*, București, Editura Hasefer, 2000, p. 266-269.

³ *Regii*, 7, 29.

⁴ S. Sanie. *Dăinuire...*, p. 265-266.

⁵ Cf. J.P. Brown, *Images and their Names in Classical Israel and Hellas*, în The Howard Gilman International Conferences, I, Hellenic and Jewish Art (ed. A. Ovadiah), Tel Aviv, 1998, p. 7-22, fig. 3.

⁶ Cf. S. Sanie, *Dăinuire...*, Pl. XVI și XIX.

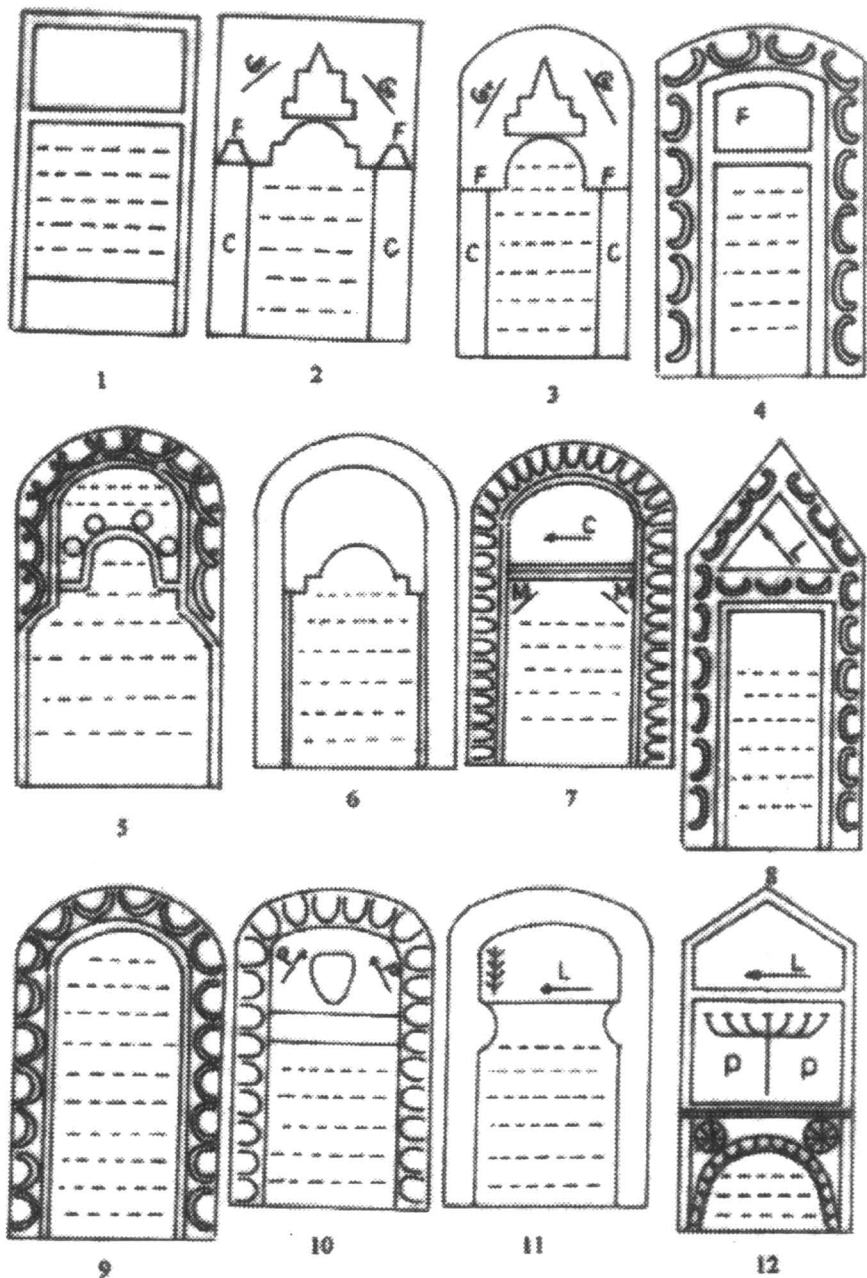
⁷ Anna Maria Bisi, *Il grifone, storia di un motivo iconografico nell' antico Oriente Mediterraneo*, Roma, 1965.

⁸ *Ibidem*, p. 69-71. Heruvimii sunt slujitori ai Dumnezeului unic, locuiesc la „răsărit de Eden” și au funcții asemănătoare unor genii antropomorfe egiptene. În viziunea lui Ezechiel (X, 20) presupusul caracter uman se atenuază și heruvimii au „patru fețe, una de om, una de leu, una de taur și una de acvilă”. Cf. și R. de Vaux, *Le chérubins et l'arche d'alliance, les sphynx gardiens et les trônes divins dans l'ancien Orient*, MUSJ (Mélanges de l'Université Saint-Joseph de Beyrouth), XXXVII, 1960-61, p. 93-124.

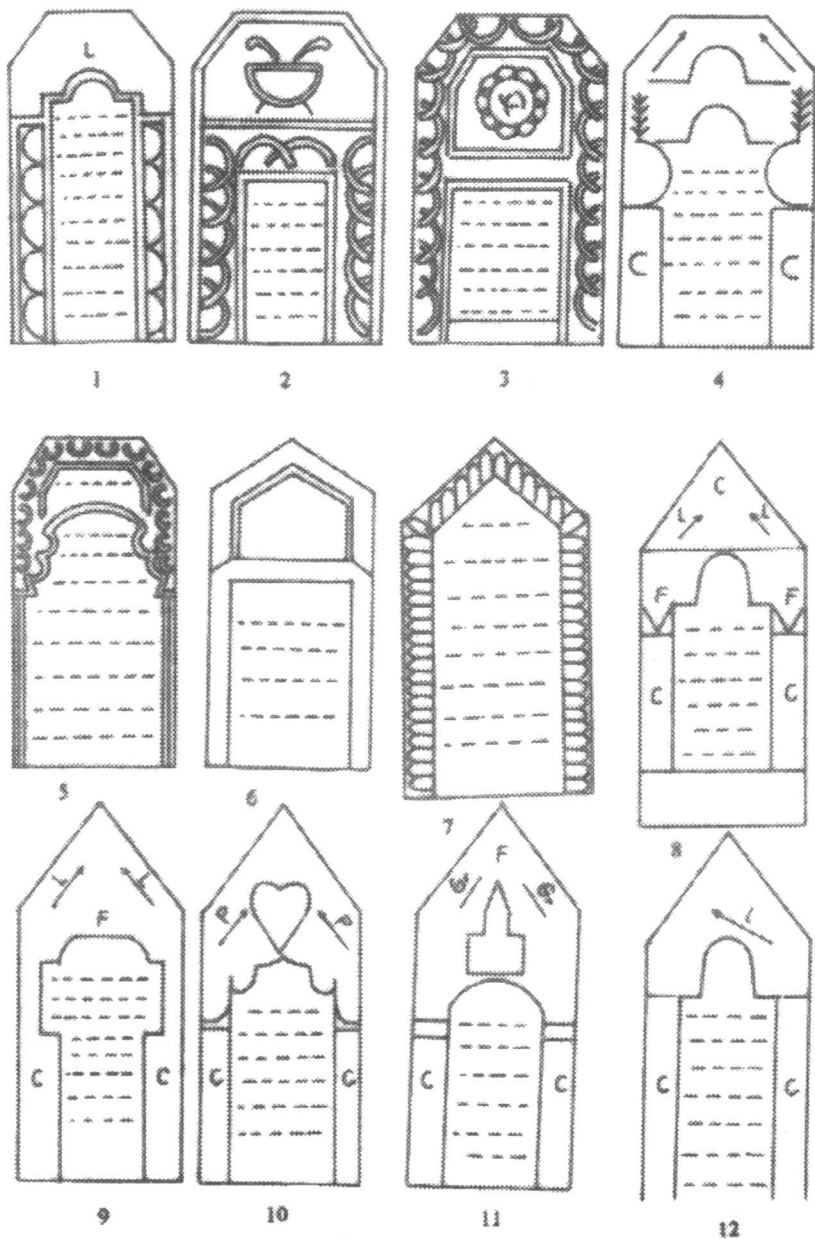
Tabel cu monumentele pe care apar grifoni în poziție orizontală sau rampantă

Nr. crt.	Nr. mon.	Cr	Vz	Pm	C	Ft	Cb	Ms	Ct	St	F	U	P	V ₂	L
1	II-29	•			•	•									
2	II-38		•		•	•									
3	III-63				•	•						•	•		
4	III-65		•		•	•									
5	III-66								•		•				
6	IV-85				•				•	•					
7	IV-98			•?	•	•									
8	IV-104			•?	•				•						
9	VI-133								•						
10	VI-139				•	•									
11	VI-160				•				•						
12	X-191		•						•						
13	X-200			•	•										
14	XI-204						•							•	
15	XII-213								•				•		
16	XII-214	•			•	•									•
17	XII-217				•	•									
18	XVI-260								•	•			•?		
19	XIX-294				•	•		•							
20	XXII-335				•				•						

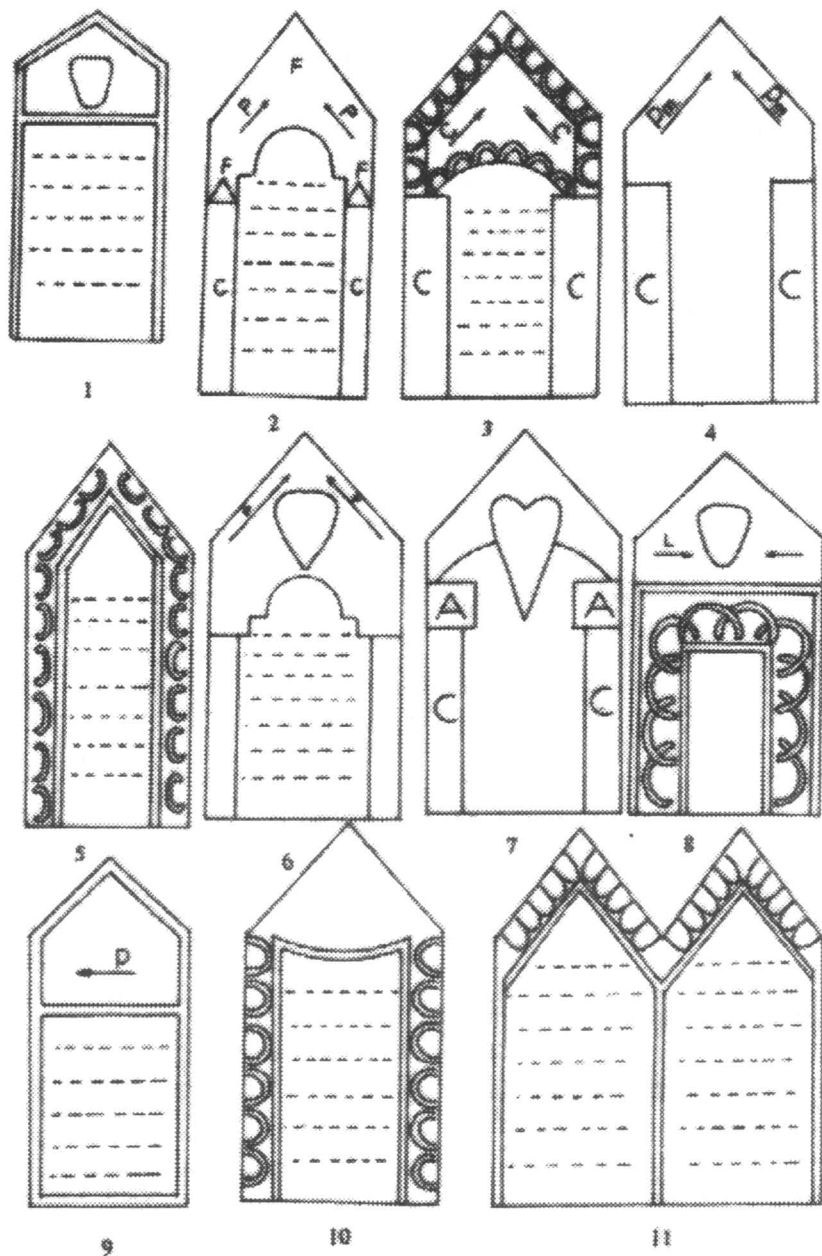
Cr - coroană; Vz - vază; Pm - pomul vieții; C - colonetă; Ft - fațadă templu; Cb - cerb; Ms - măslin; Ct - cartuș cu mențiunea anului; St - struguri; F - ornamente fitomorfe; U - unicorn; P - porumbel; V₂ - vultur bicefal; L - leu

Tipuri și variante de stele funerare din spațiul est carpatic.
 Tip I (1, 2); tip II (3-7, 9-11); tip III (12); tip IV (8).

Tipuri și variante de stele funerare din spațiul est carpatic.
 Tip IV (1-4); tip V (5); tip VI (6-12).

Tipuri și variante de stele funerare din spațiul est carpatic.
 Tip VI (1-7, 10, 11); tip VII (8, 9).

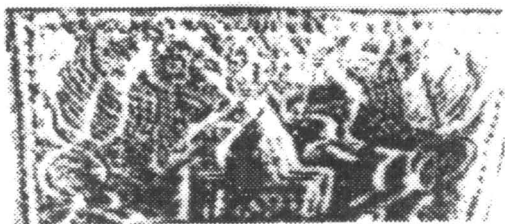
1

2

3

4

5

6

7

Tipuri de grifoni: din Susa (1); din zona medo-babiloniană (2);
din Cipru (3); din reprezentările de pe monumentele
funerare de la Siret (4-7).

Tipuri de grifoni: din reprezentările de pe stele funerare de la Siret (1, 2, 4, 5); de pe sarcofagul iudaic din catacombele Torlonia, Roma (3).

J. Kaufman clasifică în monografia sa instituțiile de cult în sinagogi și case de rugăciuni. Arhiva Comunității locale nu respectă decât în linii mari această clasificare. Același autor face o afirmație probabil incorectă, aceea că abia de la a doua jumătate a secolului al 18-lea s-a ivit interdicția construirii sinagogilor din material nearzător.

1 – *Sinagoga Catedrală* (Sinagoga veche, sau „Baal Șem Tov”)

Este situată pe str. Dr. Dimitrie Ernici (corect Iernici), la poalele dealului Colia. După I. Psantir și J. Kaufman, ar fi mai veche decât Biserica „Sf. Ioan”, ctitoria domnitorului Ștefan cel Mare. Argumentele ce ar susține această presupunere ar fi: distanța dintre sinagogă și biserică, respectiv zidul de incintă al Curții Domnești a lui Ștefan cel Mare, care este mai mică decât cea prevăzută în legile moldovenești ale secolului trecut: Argumentul pare destul de șubred, căci documente privind existența evreilor în oraș, stabili sau numai în trecere, există abia din secolul al 17-lea, iar pietrele funerare păstrate încă în cimitirul vechi nu sunt mai vechi de secolul al 18-lea. Discutabilă este și legenda referitoare la ascunderea în acest lăcaș de cult a domnitorului Petru Rareș, reiterată incorect de I.C. Butnaru.

Sinagoga este de lemn, făcută din grinzi îmbrăcate cu tabunuri vopsite. În 1766, dărâmându-se, s-a reclădit din lemn, domnitorul Grigore Alexandru Ghica „liberează jidovilor din Târgul Pietrii, în baza jalbei ce i-a dat”, arătând că „având ei o casă obicinuită pentru ruga lor, care se numește sinagogă, care casă, de multă vreme făcută, acuma s-ar fi învechit și s-ar fi stricat și n-au unde se aduna ca să-și facă ruga lor, după obiceiul legii lor”. Vodă îi ordonă lui Ioniță Cantacuzino biv-vel-spătar, ispravnicul ținutului Nemț să cerceteze pricina, liberînd apoi hrisovul, care însă nu a mai fost văzut în original,

după decesul cronicarului amintit. După recensământul din 1774, existau prea puțini evrei în oraș și împrejurimi, capabili să întrețină un lăcaș de cult, dar se știe că recensământul amintit suferea de multe inexactități.

Sinagoga s-a reclădit din lemn, pe locul unde a fost (loc domnesc). Două acte citate de J. Kaufman se referă la bezmănul plătit de Comunitate, pentru sinagogă și feredeu.¹ În interiorul sinagogii sunt galerii ce serveau pentru ruga femeilor și copiilor. În peretele dinspre răsărit se află Chivotul sfânt (Aron hakodeș), unde erau cele 14 suluri ale *Torei*; în fața ușilor Chivotului este așezată o perdea portativă, din mătase, având la mijloc un „Maghen David” cusut cu fire de aur. Chivotul a fost lucrat de Șaraga Ițhok ben Moșe, în 1835. În mijlocul sinagogii, dedesubtul bolții, este un amvon de lemn (balemer), unde se citește *Tora*. Printre obiectele de cult semnalate de cronicar se numărau: 1. Un parohet (perdea) cu 7 triunghiuri, cu o inscripție ebraică. Perdeau ar fi datată din anul 1767; 2. Un pahar mic, de argint, ce servea hazanului pentru binecuvântarea vinului. Ca antreu al sinagogii, servește *pulișul*, unde pioșii își făceau rugăciunile în timpul iernii. J. Kaufman citează un act ce vânzare al unei strane, ce datează din 1813. Între sinagogă și casele învecinate exista o grădiniță, iar în ogradă era o fântână, alături de care era o *mikva*, unde pioșii făceau baie rituală înainte de rugăciune.²

Sinagoga a fost reclădită în mai multe rânduri, în 1932 i s-a făcut o reparație capitală.³

După inventarul din 1941, rezultă, după declarația enoriașilor că sinagoga ar data din 1580. Afirmția se baza pe posibila existență din acel an a unei pietre funerare în cimitirul vechi. Numărul locurilor era de 400 (200 pentru bărbați și 200 pentru femei). Averele mobile consta din 4 candelabre, 50 de bănci, 2 fotolii, 150 cărți sfinte, 16 suluri sfinte etc.⁴ Inventarul din 1952, mai semnală 2 capoires uzate (?), un parohet uzat, 13 suluri sfinte etc.⁵

2. *Bet-Hamidraș a Lipscanilor (Leipzigher)*, *numită și Templu*

Situată lângă Sinagoga Catedrală, pe aceeași stradă. A fost clădită din material arzător de frații Șmiel, David și Pinchas Calomeer, în 1839. În 1878 a fost reparată de eforul Moise L. Făinar, fiind făcute

din nou reparații succesive în anii 1869, 1899, 1904. Ultima reparație datează din 1999, când ambele lăcașuri de cult au fost restaurate de noul președinte al Comunității, ing. Hary Solomon.⁶ În partea din răsărit unde este catapeteasma se găsește galeria ce servea femeilor pentru rugăciune. Către sfârșitul deceniului al 2-lea al secolului al XX-lea, poseda 13 suluri sfinte și o bibliotecă mare. Serviciul divin se oficia după sistemul Habad.⁷ În 1941, enoriașii afirmau că sinagoga ar data din 1797; ea avea atunci 400 de locuri (200 pentru bărbați și 200 pentru femei).

În 1959 avea 272 de jețuri, un chivot mare (pentru suluri sfinte), un amvon, un altar cu glob, un keter *tora* (coroană) de argint, parochet, un baldachin pentru cununii, un candelabru, o menoră de alamă etc.⁸

3. *Bet-Hamidraș mare (numită în 1935 „Rambam” sau „Maimonide”)*

A fost clădită la începutul secolului al XIX-lea și era situată vis-a-vis de Casinul Mocăl. În 1831 s-a cumpărat o clădire de lemn, înființându-se o casă de rugăciune, care a ars în 1848. A fost reclădită din piatră între anii 1849-1852, mărită în 1857, reparată de Herșcu Holdner și mutată în cele din urmă în localul școlii israelite. Avea o bibliotecă mare cu cărți de datau din anii 1702, 1703, 1722, 1791 și 8 suluri de *Tora*.⁹ În 1941 enoriașii afirmau că exista din 1820, iar în localul ultim din 1909. Numărul de locuri era de 165, avea 320 cărți religioase și 2 altare. În urma naționalizării școlii israelite este desființată împreună cu ea; nu mai exista în 1952.¹⁰

4. *Bet-Hamidraș „Habad”*

Locul casei de rugăciune a fost cumpărat în 1844 de la Neculai Miloș. Se afla pe str. Mihail Kogălniceanu, având o bibliotecă cu cărți religioase ce datau din 1703, 1719; 8 suluri de *Tora*, fiind frecventată de 100 enoriași.¹¹ Habad a fost o mișcare religioasă foarte larg răspândită printre evreii nemțeni (Denumirea sa vine de la inițialele cuvintelor ebraice: hohma = înțelepciune, bina = inteligență și daat = cunoștință). Mișcarea a fost fondată în Bielorusia, la sfârșitul secolului al XVIII-lea de rabi Zalman Șneur. Adepții ei se numeau și habat, habot, de unde și cuvântul românesc, habotnic = cucernic, evlavios. Dintre adepții acestei mișcări amintim pe Zisu Habat, înmormântat în

cimitirul evreiesc de pe str. Petru Movilă, în anul 1890. Piatra tombală a acestuia are ca ornament o coroană, iar la partea superioară a monumentului regăsim numele mișcării Habad.

În 1941 enoriașii afirmau că sinagoga ar data din 1830. Numărul lor era, la anul inventarului, de 200, mărindu-se la sărbători la 400. Avea 11 suluri sfinte, 300 cărți religioase, două altare, un amvon, 7 candelabre și 2 menorah. În anul 1952 avea 15 suluri, 150 cărți religioase, 65 jețuri, 10 sfetnice de alamă, hanukia, un baldachin pentru *hupa* (cununie religioasă), o coroană (*keter*) pentru *safer tora*, un *jad* (indicator pentru a urmări șirul lecturii), un *tas* (pectoral, de metal care se prinde cu un lanț, peste mantela care îmbracă sulurile Legii), două parohet, 2 amvoane etc.¹²

5. *Bet-Hamidraș „Klazel“ sau „Klaus“*

A fost situată pe str. Elena Cuza nr. 51. În 1965, mai exista.

A fost întemeiată în 1842, în odăile lui Abram Sildhaus (telniker), în str. Cuza Vodă de către Haim Berlader (Bârlădeanul), Iancu Axelrad, Herș Mendel Vexler și Abr. Sildhaus, purtând numele „Deim Rebens Klaus“. În anul 1881 a fost dărâmată fiind rezidită de Simon Adverner (Enghelberg). Biblioteca ebraică a sinagogii cuprindea cărți din anii: 1560, 1565, 1703 etc. A fost reclădită în 1927.¹³ În anul 1941 avea 150 de pioși, iar inventarul mobil consta din: 3 suluri de *Tora*, un Aron hakodeș, un șulhan, 1 parohet, cărți religioase, 50 strane etc.¹⁴ În 1965 nu mai funcționa.

6. *Bet-Hamidraș „Garibaldi“*

A fost situată pe str. M. Kogălniceanu nr. 29 (Strada Nouă). Casa de rugăciune a fost cumpărată în 1863 de Idel Harloier. În 1892 a fost dărâmată, fiind reclădită peste doi ani de Volf Brener și Burech Avram. Biblioteca sa avea cărți religioase din anii 1700, 1717 și 8 suluri de *Tora*.¹⁵ Mai este menționată în 1952, fiind demolată în 1963.

7. *Bet-Hamidraș „Chetrari“ (Zidari)*

Se afla pe str. M. Kogălniceanu nr. 52, fiind înființată în 1867 de Michel Melamed, demolată în 1893 și reclădită în anul

următor. Avea capacitatea de 100 enoriași, inventarul cultural fiind alcătuit din cărți religioase datând din anii: 1766, 1794, 1743, 1801 și 10 suluri de *Tora*.¹⁶

8. *Bet-Hamidraș a „Comercianților“ din Măreței (actual Bd. Traian)*

Casa de rugăciune a fost cumpărată în 1859 de Kune Negrester. În 1897 a fost demolată, fiind reclădită în același an. Avea 150 de pioși. Inventarul cultural se compunea dintr-un Aron kodeș și 4 suluri sfinte. În 1941, enoriașii indicau anul 1875, dată a întemeierii acesteia, atunci număra 400 enoriași. Biblioteca cuprindea 5 cărți biblice și 6 cărți talmudice. A fost demolată în 1986.

9. *Bet-Hamidraș „Croitori“*

Se afla pe str. Elena Cuza nr. 24, locul fiind cumpărat de la Ana Balș în 1855. În 1827 posedea un Pinkes. În anii '30 ai secolului al XX-lea avea 400 de pioși, o bibliotecă și 6 suluri sfinte. În 1926 a fost reclădită.¹⁷ În 1941 avea 330 enoriași, inventarul cultural consta din 8 suluri sfinte, un Aron hakodeș și o bibliotecă, iar inventarul mobil din 152 de jilțuri și 65 de strane.¹⁸ Era încă în funcție în 1971.

10. *Bet-Hamidraș a „Cismarilor“*

Sinagoga era situată pe str. Elena Cuza nr. 17, datând și fusese construită în anul 1873.. Reparată în 1926, când cuprindea 100 de enoriași și avea 3 suluri sfinte.¹⁹ În 1941 avea 140 de enoriași, iar în 1952 inventarul cultural era alcătuit dintr-un amvon mare, unul mic, un șulhan și 6 sfeșnice.²⁰ A fost demolată în 1971.

11. *Bet-Hamidraș a „Blănarilor“*

Se afla pe str. Presei nr. 6. Era încă în funcție în 1965, cu numele de „*Cojocar*“, în 1971 nu mai era menționată de documente. A fost o clădire de cărămidă fiindând din 1877-1878. Prin anii '20 ai secolului al XX-lea avea 100 de enoriași, inventarul fiind alcătuit din 4 suluri de Thora și o bibliotecă. A fost refăcută în 1923.²¹

După declarația pioșilor din 1941, ar fi datat din 1836 și a fost reclădită în 1920. Inventarul mobil era alcătuit din 5 suluri sfinte, 110 jețuri fixe, 30 scaune cu spătar, un amvon, 3 candelabre, 3 sfeșnice,

un parohet, un altar și diverse cărți de cult.²² În 1952 inventarul mobil consta din 13 bănci de lemn, 57 pupitre, 2 altare, 28 scaune cu spătar, 5 suluri sfinte, o perdea pentru cununii, 30 cărți și 2 parohete.²³

12. *Bet-Hamidraș „Avram Melamed”*

A fost situată pe str. Cuza Vodă nr. 271, fiind cumpărată de urmașii răposatului Avram Melamed, în 1875. A fost demolată în 1897, fiind din lemn și refăcută după puțin timp de enoriași. Cuprindea circa 100 de pioși și avea 6 suluri de *Tora*, în anii '30. În 1941 avea 3 suluri sfinte, 2 candelabre, 12 bănci, 34 de pupitre și 65 cărți sfinte. În anul 1952 inventarul mobil era alcătuit din 20 pupitre, o perdea din pluș, 3 sefer *Tora*, 8 sfeșnice de alamă și 10 cărți diferite.²⁴ Mai funcționa în 1971.

13. *Bet-Hamidraș a „Comercianților” din Dărmănești*

Se afla pe str. Dărmănești nr. 34, fiind clădită din lemn. Data din 1865 și a fost refăcută în 1898. Cuprindea în deceniul al 3-lea al secolului XX, 100 de enoriași. Avea o bibliotecă și 8 suluri de *Tora*.²⁵ În 1941 enoriașii o datau ca existentă din 1840, iar localul ultim din 1864. A fost refăcută în 1910. Poseda un hrisov de cumpărare cu nr. 150/1864 și un act de cumpărare eliberat de Trib. Neamț cu nr. 3653-1911. Avea obișnuit 200 de enoriași, de sărbători numărul lor se dubla. Avea 6 suluri, o bibliotecă, un chivot și un amvon.²⁶ Clădirea a fost vândută în 1965.

14. *Bet-Hamidraș „Chawiwa-Mahala” (Precista)*

A fost situată pe str. C. Roznoveanu nr. 71, fiind cumpărată în 1897. Cuprindea 100 de enoriași și avea 6 suluri de *Tora*. Până la cumpărare, rugăciunile se făceau într-o cameră închiriată de la dl. Mihai Dandu.²⁷ În 1941 enoriașii o datau ca existând din 1899; avea la data inventarului 100 locuri, de sărbători 170. Poseda 10 suluri, 4 candelabre și 60 cărți religioase.²⁸ În 1952 avea 28 pupitre, un altar, un umed (amud = estradă ebr.) 25 strane, 5 sfeșnice de alamă, un chivot mare, unul mic, un balemer, un parohet mare și unul mic, 4 suluri sfinte și 4 menorot.²⁹

15. *Bet-Hamidraș a rabinului „Chaim I. Löbel“*

A fost înființată în 1900 în casa rabinului, pe str. Cuza Vodă, localul mai recent data din 1937. Avea 50 de enoriași în deceniul al 3-lea al sec. XX, apoi 100 și 6 suluri sfinte.³⁰

16. *Bet-Hamidraș „Gara veche“*

Funcționa de la sfârșitul secolului trecut, având 50 de enoriași și 2 suluri de *Tora*. În 1952 inventarul mobil era alcătuit dintr-o menora, un parohet, o sefer *Tora* și 6 sfeșnice de alamă.³¹

17. *Bet-Hamidraș a „Societății meseriașilor-Schewes-Achim“*

A fost fondată de J. Kaufman în 1893, posedând 2 suluri de *Tora*. Se pare că este aceeași cu Sinagoga „Cojocari“, cu care s-ar fi contopit.³²

18. *Bet-Hamidraș a „Societății meseriașilor-Wahrer Schewes Achim“*

A fost deasemeni fondată de cronicarul pietrean în 1903. Se pare că era identică cu Bet-Hamidraș „Achim-Haamit“ (a muncitorilor).³³

19. *Bet-Hamidraș „Avram Brandwein“*

Se afla pe str. Elena Cuza, în casa rabinului omonim.³⁴ Inventarul din 1952 mai menționa Bet-Hamidraș „Sinagoga veche“, ce posedă 2 suluri sfinte, 9 cărți de cult, 100 strane fixe și 2 candelabre.³⁵ Inventarul respectiv nemaiamintind de Bet-Hamidraș „Rambam“, se pare că era vorba de aceasta.

Aceiași inventar, pomenește de Sinagoga „Azilul vechi“, fără vre-o altă mențiune, ce posedă: un dulap de lemn, 3 suluri diferite, un altar, 8 sfeșnice, 14 bănci de lemn diferite, 26 jețuri, 7 tablouri diferite, un parohet, o masă de citit cărți vechi talmudice.³⁶

Inventarul din 1941 amintește de Sinagoga „Isod Amala“, situată pe str. Slt. Gh. Popa, unde locuia și rabinul Șmil Tobias. Se pare că era fondată în 1867 și refăcută în 1894. Sinagoga „Chetrari“, nefiind menționată în inventarul amintit, se pare că și-a schimbat numele în „Isod Amala“. Denumirile sinagogilor diferă uneori, în funcție de informator.

Astfel, în 1941 sunt menționate sinagogile „Azilul vechi“ din str. Cuza Vodă și „Zidari“ din str. M. Kogălniceanu, dar nu în calitate de lăcașuri de cult, ci ca lagăre de ostateci. Sinagoga „Isod Amala“ mai era totuși menționată într-un document din 1936, avându-l ca rabin pe Strul Haham.³⁷

Rabini

Pe o piatră funerară din cimitirul evreiesc nou, se află o inscripție, după care un melamed, Nahman Herș, învățase după o carte a unui nepot al lui Baal Șem Tov, probabil Baruh din Tulczyn. Într-o scrisoare către V. Alecsandri, Costache Negri pomenește despre o „șuva“ (probabil ieșuva). „aproape de locul unde existase o piatră sculptată a strămoșilor mei, s-a ridicat o șuva“³⁸ Solomon Schachter a frecventat o ieșivă din oraș, nu știm amănunte.

J. Kaufman și Ițic Svartz-Kara, încearcă o cronologie a rabinilor din oraș, pe care am încercat să o întregesc cu informațiile oferite de arhive și inscripțiile încă existente de pe pietrele funerare din cimitirele din oraș.

Primul rabin ce a funcționat în oraș, pare să fie Ichiel Michel ben Iosef, care a alcătuit „Pinkesul Chewrei Kedoșa“, în 1770, decedând peste 6 ani. I-a urmat Șalom bar Zeev (Sulim bar Zew), decedat în 1784, apoi Haim ben Menahem decedat în 1806 și Beir Leib Maghid. Iosef Charif, Daniel ben Iosef ai căror ani ai decesului nu se cunosc. Rabinul Iosef ben Daniel a decedat în 1841. Piatra sa funerară, decorată în partea superioară, cu frumoase motive florale, are următoarea inscripție: „Aici se odihnește bărbatul integru și onest. Domnul rabin distins în învățatură și drept credincios lui Dumnezeu, Domnul Iosef fiul învățătorului nostru Domnul Daniel, decedat în ziua 1-a a lunii Adar anul 5.601 (1841)“. Fie-i sufletul cuprins în, legătura vieții. I-a urmat Isucher Beir ben rabi Avram care a decedat în 1853, Ithok ben Avraham Adverner decedat în 1833 (după I. Kara). Mai sunt amintiți rabinii; Marcu sin Smil, Chaim Ioine Timim, Smil (Samuel) Lipcaner și Velvel Leibale Lises (probabil Velvel Apotecker), numit și Volf fiul lui Iehuda, sau Harav Ueew, decedat în 1870, până în 1890 rabin al orașului a fost Moșe Zeew Kitai, fiul lui Iehoșua. Registrele de decedați mai amintesc de rabinul Menahem Nahman, precum și de Simon Lespitzer, decedat în 1904.³⁹ Pe la jumătatea secolului al XIX-lea, doi rabini din oraș păstoresc comunitatea din Bacău.⁴⁰

Pentru a aduce unele clarificări în problema cronologiei rabinilor din Piatra Neamț, am extras din registrele de decedați, date privind familiile lor; Perl fiica rabinului Smil (decedat 1875), Malca Maim I. Katz, fiica rabinului Hillel (decedată 1890), Strul Rabinovici fiul rabinului Nuham (probabil Menahem Naham), decedat în 1897. Urmează Sura, soția rabinului Moise Zeew (Kitai) (decedată în 1887), Dintă, fiica rabinului Ițic, Iosef Vestler, fiul rabinului Ghedale (decedat în 1910), Michel, fiul rabinului Smil Leib (decedat în 1915), rabineasa Seine Perl, soția rabinului Velvel (Apotecker?) (decedată în 1916), rabineasa Enta Lobl (decedată în 1931), Nahman Rabinovici, fiul rabinului Simon Lespitzer.⁴¹

Din altă sursă aflăm de Sara Apotecker, soția rabinului Volf Apotecker decedată în 1909.⁴²

J. Kaufman ne informează despre *vizitele* unor rabini în localitate: rabinul și medicul Iosef Solomon Demedigo, rabi Meirl din Premilen, rabi Srulze (Rijiner), rabi Choskeola din Polonia, rabi Smelke Dorhoier, rabi Ițole din Buhuși, rabi Isrulți din Buhuși.⁴³ Între 1896 și 1936 a fost rabin al orașului, Haim Löbl (Haim Iehuda fiul lui Aron Simha). La decesul său survenit în 1936, figura sa a fost evocată de rabinul Moșe Blank din Bacău (la domiciliu), rabinul Benzion Roller din Buhuși a vorbit la Sinagoga „Habad”, rabinul dr. Alexandru Șafran, la Sinagoga „Rambam”, rabinul Mendel Frankel din Roman la Templul „Leipzigher”. Necrologul a fost publicat de rabinul din Iași Samuel Svemer.⁴⁴

În lipsa rabinului decedat, serviciul ritual a fost oficiat de hahamii: I. Garfinkel, Copel Segal și Froim Rotman.⁴⁵

Pentru postul de rabin al orașului, rămas vacant, au candidat: rabinul de. S. Schulsohn din Cernăuți, rabinul dr. Berger din București, rabinul dr. Israel Hetner, ginerele rabinului Meșulem Roth din Chișinău, rabinul Leibiș Ber Halpert din Lespezi-Baia, rabinul I. Gutman din Leova, rabinul B. Burstein din Botoșani, rabinul dr. Kraus din Baia Mare, rabin prof. A.G. Orenstein din Lipscani, rabinul Iosef Șafran din Bacău, rabinul I. A. Isac din Tulcea, rabinul N.S. Schachter din Huși, rabinul dr. S. Grunberg din Berlin, fiul rabinului decedat, rabinul dr. Isaac Löbel din Viena și rabinul I. R. Rabinovici.⁴⁶

A fost angajat de Comunitate, rabinul Ițic Rabinovici, născut în Tg. Berești-Covurlui, în anul 1896, cu studii rabinice în țară

și, la Frankfurt am Main, care a mai practicat la Rădăuți și Vaslui; în perioada 1942-1944 a fost profesor de religie la „Liceul Teoretic Evreiesc“, din oraș. Alegerea sa ca rabin al orașului a avut loc la 16.II.1939.

Au mai funcționat ca rabini ai sinagogilor din oraș, rabini: Avram Brandwein, născut la Iosupol-Polonia în anul 1892, rabinul și hahamul Copel Segal, născut în comuna Tuplița-Neamț la 29 iulie 1890, cu studii rabinice, care a funcționat anterior ca rabin și haham la Bâra-Roman; Haim Herș zis Rotman Froim, născut în oraș în 1881 cu studii rabinice, ce a mai fost rabin la Sinagoga Zisu, din București între 1902-1907 și la Târgoviște, în oraș a fost rabin onorific la Sinagoga „Habad“; Șmil Tobias născut la Tulgheș-Ciuc la data de 28 august 1914 cu studii teologice, în oraș a fost haham, rabin onorific și cantor onorific la Sinagoga „Garibaldi“ (Gărăboldă), căsătorit cu Frieda, a avut copiii – Ioil, născut în 1940 (rabin în 1943), Mendel (născut în 1945), Șloim (născut în 1947) și Ghitel (născută în 1949). Rabinul Șmil Tobias a făcut școala rabinică la Iași și Chișinău, examenul l-a dat în țară în 1934; la sinagoga „Garibaldi“ a funcționat din 1939. A plecat cu familia în Israel decedând în 1963, la Bnei Brak. Garfinkel Haim, născut în oraș în 1900 a funcționat la sinagoga „Habad“.

Documentele de arhivă mai amintesc de Segal Burah haham și rabin onorific la Templul „Leipzigher“, din 1948, anterior la Sinagoga „Comercianților“, din str. Carol (ulterior Victoriei, actualmente Bd. Traian), cu școala rabinică la Chișinău și Buhuși; Ghertner Ițic a funcționat la Sinagoga „Chawiwa“ (Precista), din 1947, cu școala rabinică din Buhuși; Segal Toiwi ce a funcționat la Sinagoga „Gara veche“, din 1948, cu școala rabinică din Chișinău; Ida Barcu sin Zisu Avram ce a funcționat la Sinagoga „Habad“; rabin D. Crigler, la Sinagoga „Croitori“ și rabinul Iosub Seindla Iacob sin Smil zis Feibel, la Sinagoga „Blănari“ (Cojocari).⁴⁷

NOTE

¹ Josef Kaufman, *Cronica Comunităților israelite din județul Neamț*, Piatra Neamț, 1928-1929, vol. I p. 4, 5; istoria dreptului românesc își va da verdictul în problema existenței unor legi mai vechi privind distanța dintre sinagogi și biserici; I.C. Butnaru, *Holocaustul uitat*, Tel Aviv, 1985, p. 26 „În legătură cu acest domn al Moldovei o notă pe o pală comemorativă instalată în vechea sinagogă din Piatra Neamț este deosebit de semnificativă; Petru Rareș (1541-1546), spune inscripția – s-a adăpostit în această sinagogă fiind urmărit de trupele turcești” (?).

² J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I. p. 20-22.

³ Arhiva Comunității evreilor din Piatra Neamț (A.C.E.P. N.), Reg. 78/932.

⁴ *Idem.* Reg.172/1941; clerul era alcătuit dintr-un rabin, un hazan și un bal-koire.

⁵ *Idem.* Reg.10/1952-1960 (inventar).

⁶ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I. p. 30; „Egalitatea“ / 24.IX.1899.

⁷ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I. p. 31.

⁸ A.C.E.P.N. Reg.172/1941; personalul cultului alcătuit din hazan și ceauș; Reg.10/1952-1960.

⁹ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I. p. 34.

¹⁰ A.C.E.P.N. Reg. 172/1941, Reg. 10/1952-1960; la Sinagoga „Habad“ a funcționat din 1920 rabinul Haim Garfinkel având școala rabinică „H.S. Schor“ din București; în 1941 este aici rabin onorific Ida Bercu sin Zisu Avram, iar din 1949 Froim H. Rotman.

¹¹ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I. p. 35.

¹² A.C.E.P. N. Reg.172/1941; clerul alcătuit dintr-un rabin, un hazan, un bal-koire și un ceauș.

¹³ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I. p. 35; sinagoga nu e menționată în 1941; A.C.E.P.N., Reg. 10/1952-1960; în 1952

inventarul cultural consta din 4 suluri sfinte, un amvon mare, un amvon mic, iar cel mobil din 41 pupitre, un șulhan, 12 lămpi electrice, cu 7 globuri, 16 bănci în sinagoga mare, 12 în sinagoga mică, un parohet mare, unul mic, 7 mese și 13 băncuțe.

¹⁴ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 36.

¹⁵ *Ibidem*, p. 36, 37; A.C.E.P.N., Reg. 172/1941, când avea 4 suluri, clerul fiind alcătuit dintr-un rabin și un ceauș.

¹⁶ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 37.

¹⁷ A.C.E.P.N. Reg. 172/1941; din 1936 era rabin Kriegler B. David Idel, în 1941 același rabin și un ceauș; Reg. 10/1952-1960; inventarul mobil consta din 4 tablouri, 2 mese, 6 bănci, un dulap pentru cărți religioase, un chivot, un amvon, 5 suluri sfinte și un parohet.

¹⁸ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 38.

¹⁹ A.C.E.P.N. Reg. 172/1941, personalul cultului era alcătuit dintr-un rabin, un hazan, un bel-koire și un ceauș; Reg. 10/1952-1960.

²⁰ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 38.

²¹ A.C.E.P.N. Reg. 172/1941; rabin era Iosub Seindla zis Feibel, născut în 1901, un hazan, un bal-koire (cititor din *Tora*) și un ceauș.

²² A.C.E.P.N. Reg. 10/1952-1960 (Sinagoga se numea și „Cojocari“).

²³ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 40; A.C.E.P.N. Reg. 172/1941; Clerul – un rabin, și un ceauș; Reg. 10/1952-1960.

²⁴ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 40.

²⁵ A.C.E.P.N. Reg. 172/1941; din 1938, era rabin Elie Moise Hahamu zis Hoenig (decedat în 1945); în 1941, personalul cultului mai cuprindea un ceauș și un cantor; în local se învăța cu copiii heder; sinagoga deservea enoriașii din străzile Dărmănești, Lutărie și Obor.

²⁶ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 40.

²⁷ A.C.E.P.N. Reg. 172/1941; din 1941 funcționa ca rabin Solomon Froim Iosub, un hazan, un bal-koire și un ceauș.

²⁸ *Idem*, Reg. 10/1952-1960.

²⁹ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 42; A.C.E.P.N. Reg. 172/1941; personalul cultului – un cantor, un ceauș. Nu e menționată în 1952.

³⁰ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 43; nu e menționată în 1941; A.C.E.P.N. Reg. 10/1952-1960.

³¹ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 43; nu e menționată în 1941 și 1952.

³² *Ibidem.*

³³ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 43.

³⁴ A.C.E.P.N. Reg. 10/1952-1960.

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ Idem, Reg. 172/1941, Reg. 12/1936.

³⁷ Costache Negri, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, 1978, p. 338.

³⁸ „Revista cultului mozaic“ (R.C.M.)/15.IV.1957; J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 289-299, Kara în „R.C.M.“/1 iunie 1973.

³⁹ Arh. F.C.E.R., Mape Kaufman I.

⁴⁰ Manașcu Cotter în „R.C.M.“/1.XII.1973; în aceeași perioadă este amintit și rabinul făcător de minuni Mechles sau Mechtes.

⁴¹ A.C.E.P.N. Registru decedați; mai sunt amintiți – rabin Smil Leib, Haim Iona (fiica sa Malca Mendel este îngropată în cimitirul de aici; rabinul Simeon Lespitzer era numit în ebraică „Harav Simon bar Ichiel Michel Hacoheh); în cimitir este înmormântată și rabineasa Șeindel Base, fiica rabinului Sender Leib. În oraș s-a născut și rabinul I.M. Zalman R.C.M.“/1 iulie 1970.

⁴² Marius Mircu în „R.C.M.“/1.VI.1972 și 16.VI.1972.

⁴³ J. Kaufman, *op. cit.*, vol. I, p. 299; Tribunalul Neamț s-a pronunțat până la începutul secolului al XX-lea pentru obligativitatea jurământului „more judaico“, prin motivația că, jurământul fiind un act mixt, civil și religios și anafora din 1844 nefiind abrogată, evreii trebuiau să jure astfel, în sinagogă în prezența rabinului sau ceaușului. Rabinul trebuie să traducă jurământul și să facă să fie prestat fără fraudă („Egalitatea“/17.III.1900).

⁴⁴ A.C.E.P.N. Reg. 12/1935-1936; S. Svemer-Noua carte a predicilor (idiș), Iași, 1936.

⁴⁵ A.C.E.P.N. Reg. 31 (Procese verbale ședințe Epitropie/1936-1937).

⁴⁶ A.C.E.P.N. Reg. 12/1935-1936, 134 bis/1937; au mai candidat și rabinii: Iacob Brezis (Fălticeni), Samson Stein (Rădăuți), I.I. Țirelsohn (Chișinău).

⁴⁷ Alte documente amintesc de rabinii: Hillel Feinstein și

Iosef Tufin; A.C.E.P.N. Reg. State salarii C.E.R./1942, Rabinul Ițic Rabinovici a plecat din țară în 1949; Reg. 179/1934; Reg. 80/1935-1940 (Procese verbale ședințe Epitropie/1926-1929) amintește de rabinul Leon Isacsohn; Mai sunt amintiți rabinii de sinagogi Leiba Maran (Sinagoga Catedrală, 1936), Iancu sin Iosub Avram (1938), Brandwein Wiederman Abraham (49 ani), Kriegler Ițic (45 ani) Cotesman Pincu (46 ani), Kriegler David (45 ani), Rabinovici Benișmin (21 ani) Isac Solomon Leiba Aron (44 ani), Nusen Fisel Smil (A.C.E.P.N. Reg. 12/1936, Reg. 153/1941).

(Comunicare la „Simpozionul internațional-Istoria evreilor din România Iași, 6-9 octombrie 1999“).

COMUNITATEA EVREIASCĂ DIN VASLUI LA 1851. ASPECTE LEGISLATIVE, DEMOGRAFICE ȘI SOCIO-ECONOMICE REFLECTATE ÎNTR-O CONDICĂ A COMISIEI PENTRU CERCETAREA VAGABONZILOR

Dan Dumitru IACOB

Cercetătorii care studiază populația minoritară din spațiul românesc extracarpatic, în cazul nostru evreii, utilizează ca izvoare principale – pentru prima jumătate a secolului XIX – documentele statistice ale vremii, în special catagrafiile.¹ Până la începutul perioadei regulamentare aceste lucrări – se știe – nu aveau un caracter statistic, ci unul prevalent fiscal. Odată cu crearea cadrului juridic și instituțional, prin Regulamentul Organic, catagrafiile devin recensăminte. Deși, în acest caz, informațiile despre componența stocului demic sunt mult mai exacte, continuă să subziste deficiențe care, dealtfel, au fost semnalate în ultimul timp de majoritatea cercetătorilor care au consultat acest tip de izvoare.² Ca atare, apelul la alte surse de date statistice se face mereu simțit, fie pentru a completa informația lacunară, fie pentru a o certifica pe cea deja existentă.

O importantă sursă pentru studiul populației evreiești, parțial valorificată până acum în studiile demografice³, o constituie condicile elaborate în perioada regulamentară de către comisiile pentru cercetarea vagabonzilor. Unele dintre aceste condici oferă informații prețioase de ordin demografic, social și economic despre comunitățile evreiești din Moldova. Identificarea în arhive⁴, analizarea și publicarea lor este extrem de utilă în prezent, când cercetările referitoare la evreii de pe teritoriul românesc sunt tot mai numeroase⁵, încercându-se chiar conturarea unui program de priorități.⁶

În acest context, ne propunem – într-o primă parte a studiului – să prezentăm cadrul legislativ pe baza căruia au fost înființate și au funcționat comisiile pentru cercetarea vagabonzilor, analizând – într-o a doua parte – ca studiu de caz, condica elaborată de *Comisia cercetării vagabonților din târgul Vaslui* de la 1851.⁷ Opțiunea pentru această formulă de prezentare a două teme, aparent

distincte, se justifică prin interdependența dintre ele, respectiv dintre instituția de recenzare (Comisia de cercetare a vagabonzilor) și grupul social recenzat (evreii din Vaslui), ambele subiecte nefiind până acum tratate în vreun studiu mai consistent.

*
*   *

Dintre prefacerile sociale care au marcat prima jumătate a secolului XIX în Principate, creșterea populației a fost procesul cel mai spectaculos, concretizat în mod evident printr-o dublare a populației urbane. Cauzele generale ale acestui fenomen trebuie căutate în intensa migrație dinspre mediul rural spre cel urban și în imigrația – evreilor⁸, în cazul Moldovei – din țările vecine, a cărei țintă au fost tot orașele și târgurile.⁹ Situația este evidentă pentru mediul urban, deoarece, prin puterea sa de atracție, orașul concentrează segmentele sociale marginale.

În general, cei care migrau spre orașe erau, cu precădere, cei mai săraci.¹⁰ Aportul lor la sporul demografic urban a fost substanțial. Astfel, creșterea într-un ritm prea accelerat a populației – respectiv a forței de muncă – în cadrul unor orașe cu o evoluție economică lentă a determinat apariția și dezvoltarea unor fenomene de inadaptare socială¹¹, manifestate prin sporirea numărului celor „fără căpătâi”. Căpătâierii, numiți și „haimanale” în documentele de la începutul secolului trecut¹² sau „vagabonzi” – începând cu perioada regulamentară –, erau indivizi fără domiciliu stabil și fără ocupații certe, din rândurile lor recrutându-se slugile, argații, cerșetorii, salahorii și zilierii.¹³ Numărul lor era în continuă creștere¹⁴, fapt care avea repercursiuni atât asupra liniștii publice, cât și asupra visteriei statului, la care majoritatea dintre ei nu contribuia cu nimic.¹⁵

Evreii – localnici sau imigranți – care nu dispuneau de resurse materiale sigure, sau potențiale (de exemplu o meserie profitabilă), constituiau unul dintre rezervoarele sociale sortite pauperizării. Neavând mijloace de întreținere, sau ruinându-se din cauza vexațiunilor fiscale¹⁶ și a concurenței economice, mulți dintre ei erau atrași de posibilitățile de câștig din orașele mai importante, spre care migrau în număr însemnat. Ei erau antrenați, astfel, într-un proces migrator ale cărui consistență și dinamică erau asigurate de autohtoni.¹⁷

Fenomenul era perceput de autorități – într-o perspectivă reduționistă – drept *vagabondaj*, iar cei angrenați în acest circuit erau etichetați ca atare.

Pentru stoparea acestei mobilități demografice autoritățile și-au canalizat eforturile spre atingerea a două obiective majore, foarte ambițioase:

1. controlarea migrației interne și a imigrației,
2. eliminarea elementelor marginale din cadrul comunităților rurale și urbane.

În acest scop au fost elaborate o serie de legi prin care erau desemnate instituțiile abilitate în combaterea *vagabondajului*, fixându-se, deopotrivă, și atribuțiile acestora. Astfel, controlului permanent exercitat de poliție, efori și ispravnici i-a fost asociat controlul periodic al nou înființatelor comisii de cercetare a *vagabonzilor*. Deși sfera lor de acțiune includea verificarea unei părți însemnate din populația Principatului, indigenă sau alogenă, vom insista doar asupra atribuțiilor referitoare la evrei, pe care le dețineau aceste comisii.

Organizarea și funcționarea comisiilor pentru cercetarea *vagabonzilor* își au temeiul legal în articolele 89 și 94 din capitolul III al Regulamentului Organic, consacrat realizării *catagrafiilor*.¹⁸ Conform acestor articole, evreii trebuiau înregistrați în statisticile oficiale în funcție de practicarea unei profesii și de consistența situației materiale. Absența respectivelor condiții atrăgea, inevitabil, expulzarea din țară.¹⁹

Din anul 1833 a început elaborarea legislației specifice pe baza căreia funcționau aceste comisii, emițându-se o serie de *anafore* între anii 1834, 1836 și 1838, prin care se reglementa cercetarea *vagabonzilor* la nivel ținutal.²⁰ Legislația respectivă a fost reactualizată într-un act din anul 1839²¹, care, prin conținut și dimensiuni, se constituie într-un adevărat *Așezământ*.²² Revizuirile parțiale și completările ulterioare, printr-o serie de *anafore* din anii 1842, 1843, 1845, 1850 și 1851²³, nu i-au afectat acest statut, fapt pentru care îl prezentăm în linii generale.

Scopul emiterii documentului, menționat chiar în textul său²⁴, consta în stabilirea unor măsuri menite să asigure ordinea publică și să elimine din comunitățile autohtone sau alogene pe cei care nu

prezentau garanții morale și materiale, fiind, ca atare, predispuși la fapte antisociale.

Prevederile au fost corelate cu alte dispoziții, inserate în document, referitoare la controlarea migrației interne²⁵ și a imigrației²⁶, verificarea statutului juridic și stabilirea criteriilor de rezidență în principat.²⁷ De asemenea, s-a extins obligația de responsabilitate comunitară pentru anumite categorii sociale²⁸ și au fost sporite atribuțiile instituțiilor de control: poliție, grăniceri, paznicii rurali, comisarii cvartalurilor și paznicii barierelor.²⁹

Pentru depistarea persoanelor care intrau sub incidența legii, autoritățile au precizat criteriile după care individul era considerat din punct de vedere juridic vagabond:

- locuitorii care nu figurau în evidențele fiscale și se sustrăgeau controalelor fiscale și plății impozitelor, precum și cei care nu prezentau garanții materiale și morale și care nu aveau acte de identitate;
- meșteșugarii care nu făceau parte din bresle sau asociații meșteșugărești;
- imigranții clandestini prinși la graniță fără pașaport;
- evreii imigranți care nu făceau dovada practicării unei meserii, nu dețineau capital, nu aveau pașaport, nu justificau plauzibil scopul intrării în țară, precum și cei suspecți de nelegiuiri.³⁰

Comisia care se ocupa cu cercetarea vagabonzilor era formată la Iași din reprezentanții Agiei³¹, iar în ținuturi de cei ai isprăvniciilor. Comunitățile evreiești erau reprezentate în fața comisiei de doi deputați aleși de episcopii obștii sub propria lor garanție, în cazul orașului Iași, iar pe la ținuturi de cahalii și vechilii „nației”. Reprezentând garanția colectivă a obștii, toți trebuiau să se bucure de încrederea deplină a coreligionarilor. Sudiții erau reprezentați de un delegat desemnat de consulatul națiunii de a cărei protecție beneficiau.³²

Atribuțiile acestor „garanți ai obștii” erau consultative: furnizau comisiei detalii despre situația materială, despre statutul moral și despre orice altă situație solicitată de comisie în legătură cu individul cercetat.³³ Ei garantau și pentru membrii comunității care nu aveau un garant propriu. În cazul inducerii în eroare a comisiei de cercetare a vagabonzilor, garanții comunității răspundeau penal în fața unei comisii speciale.³⁴

Membrii comunității puteau apela și la garanți proprii, caz în care aceștia erau condiționați de deținerea indigenatului prin naștere și de creditarea morală din partea comunității. Dacă garantul era sudit, trebuia să se supună dispozițiilor autorităților locale, fără amestecul consulatului de care aparținea. Chezașul depunea garanție pentru un număr de persoane proporțional cu condiția morală pe care i-o recunoștea comunitatea și răspundea pentru faptele penale ale celor pentru care a garantat.³⁵

Pentru coroborarea datelor oferite de garanți și de cei supuși cercetării, comisia avea acces și la alte surse de informare: listele cu membrii breslelor, trimise de starostii corporațiilor, catagrafiile generale sau speciale, condicile anterioare de cercetare a vagabonzilor, listele cu supușii străini, puse la dispoziție de consulate, și condicile de mitrici.³⁶

Datele obținute din aceste surse erau înregistrate de comisii în condici speciale, iar polițiile locale expediau lunar Departamentului Treburilor din Lăuntru extrase cu subiecții verificați.³⁷

Individul cercetat primea un act de identitate („bilet“) care se purta permanent de către titular, pe baza lui eliberându-se și pașaportul.³⁸ În această legitimație erau notate următoarele date de identitate: numele și porecla, fizionomia, profesia, garanția și numele garantului, statutul juridic (raie sau sudit), data sosirii în țară și numărul pașaportului, iar pe *verso* erau specificate numele soției și copiilor, cu vârstele lor, numărul patentei, protecția consulară și domesticii mai mici de 15 ani.³⁹ Slugile și calfele care depășeau această vârstă trebuiau să posede bilete individuale de garanție, iar după anul 1843 toate calfele evreiești, indiferent de vârstă și de starea civilă, primeau legitimații, dacă beneficiau de garanția stăpânilor și a breslelor.⁴⁰

Legitimația era reînnoită periodic pentru a se completa modificările survenite în statutul juridic și civil, în numărul copiilor, al slugilor și al calfelor, schimbarea de domiciliu etc. Toate aceste modificări impuneau numeroase intervenții la forurile administrative pentru operarea în evidențele fiscale și polițienești. Cererea pentru schimbarea domiciliului din Iași în altă localitate, de pildă, parcurgea următorul traseu birocratic: fiind adresată Vistieriei, după aprobare

ajungea la Poliție, care completa în actul de identitate rezoluția Vistieriei și numele localității în care intenționa să se stabilească solicitantul. Ajuns la destinație, acesta prezenta biletul Isprăvniceii locului pentru a fi însemnată în act perioada cât intenționa să rezideze acolo. În mod similar, schimbarea domiciliului de la o adresă la alta, în aceeași localitate, trebuia semnalată autorităților.⁴¹

Modificările de stare civilă, nașterile și decesele, precum și cele referitoare la evidența slugilor și calfelor care și-au schimbat stăpânul, sau a celor care au împlinit vârsta de 15 ani, erau înregistrate de starostii breslelor și de către hahamii comunităților în mitrici. Acestea erau trimise forurilor administrative pentru operarea modificărilor în registrele de centralizare a datelor.⁴²

Poliția și isprăvniciele organizau periodic controale pentru depistarea persoanelor fără legitimație. Anchetarea indivizilor suspectați de vagabondaj se realiza de către aceste instituții fie sub stare de detenție, fie în stare de libertate.⁴³ Absența legitimației de identitate, implicit a garanției, se solda cu arestarea suspectului, iar asocierea la această culpă a unor delictse se finaliza cu măsuri punitive.⁴⁴ Străinii care nu beneficiau de protecția consulară erau expulzați peste Dunăre. Stigmatizați în societate – prin publicarea numelui – și înregistrați la graniță ca indezirabili, erau opriți de a mai intra vreodată în Principat.⁴⁵ Revenirea clandestină în țară atrăgea sancționarea aspră atât a făptașilor, cât și a grănicerilor.⁴⁶ După anul 1858, din cauza protestelor Imperiului otoman, expulzarea vagabonzilor de origine alogenă a fost suspendată, ei fiind înrolați în miliția națională.⁴⁷ Măsura avea câteva avantaje certe, atât pentru municipalități, cât și pentru arestați: se degajau temnițele, se asigura existența foștilor vagabonzi și – ce era mai important – în schimbul prestării serviciului militar acestora li se oferea șansa reintegrării în societate.

Tot ca un mijloc de recuperare socială și de reeducare, vagabonzii aflați în detenție erau utilizați la muncile publice: curățirea șanțului care delimita orașul sau îngrijirea grădinilor publice.⁴⁸ În același scop, ei puteau fi luați sub tutelă de persoane particulare, oneste, care îi puteau chiar stabili pe moșiile lor, dacă acestea respectau o serie de condiții: asigurarea hranei și îmbrăcăminții, asumarea responsabilității penale pentru faptele deținuților, evitarea unui

tratament opriment și punerea deținuților la dispoziția autorităților ori de câte ori era necesar.⁴⁹

Modul în care era aplicată această legislație poate fi verificat prin analizarea condicii redactate de clucerul Mihai Isărescu și slugerul Ioan Comănescu⁵⁰, membri ai comisiei de cercetare a vagabonzilor din Vaslui. Condica ilustrează în cele 78 de file activitatea desfășurată de comisie între 15 ianuarie și 7 mai 1851, activitate materializată în 180 de fișe, reprezentând tot atâția capi de familie.⁵¹ Fiecare fișă conține, cu mici excepții, datele trecute și pe biletele individuale, respectându-se, probabil, și structura grafică a actului de identitate, deoarece datele despre soție și copii sunt trecute pe pagina din stânga *recto*, reprezentând pagina *verso* a biletului. S-a procedat astfel fie dintr-un reflex imitativ, fie din dorința de a respecta întocmai legea, dar în condică nu s-a înregistrat tot pe *verso* pentru a se facilita lecturarea datelor.

Pe o pagină, respectiv pe pagina opusă, sunt înregistrate câte trei fișe până la pagina 27v., iar de la pagina 28v. câte două fișe. Structura și conținutul unei fișe corespund modelului următor⁵²:

f.1v.	<p>1 Supusul mold(ov)anu Avram Borăh din târgul Vaslui, născut în acest târgu Vaslui. Vârsta - 50 ani, Ochii căpriei, Părul capului cretu sur negru, Mustețali asămîne, Barba totopotrivă, Obrazul rătund, Osăbite sâmni nu ari Înfățoșându-să la această Comisăi și cercetându-să i s-au dat bilet prin chezășăia lui Solomon Pascal ra(i)e. No. 1. Anul una mia optsutu cim(c)i zăci și unul, ghenar 15 zăli.</p>	f.2r.	<p>Femeia sa Haisura în vârstă de 36 ani, Strul de 15 ani, Bercu de 14 ani, Iosăf de 12 ani, Herșcu de 7 ani</p> <p>fii lor</p> <p>Mesărie: liptcan în dugheana sa de veci. Suptiscălitul, cu însuși mina me(a) evre(i)eștiu, Solomon Pascal ra(i)e, închizășlu(i)escu pentru Avram Borăh că la orice faptă neincuviințată și jăcnitoari obștăi, abătută la făpti creminalicești din partea închizășlului, voi fi eu răspunzătoriu ocărnuirii locului, potrivit cu § 27 din cuprinsul enstrucțiilor publicati în anul 1839. Solomon Pascal (<i>semnătura evreiască</i>)</p>
-------	---	-------	--

Prin centralizarea datelor din condică am obținut numărul populației evreiești din Vaslui în anul 1851: 662 de persoane. Dacă ne raportăm la catagrafia din 1845⁵³, care consemnează 801 locuitori evrei⁵⁴, constatăm o descreștere sensibilă a populației evreiești între anii 1845-1851. Urmărind evoluția populației evreiești din Vaslui în secolul XIX, după *tabelul I*, sesizăm că au mai existat curbe descendente în dinamica populației evreiești, determinate fie de migrația internă, fie de mortalitatea accentuată cauzată de epidemii⁵⁵.

Tabelul I

Anul	1803	1820	1831	1832	1838	1845	1851	1859
Nr. loc. după Verax ⁵⁶	64	180	144	-	892	-	-	1202
Nr. loc. pe baza studiilor actuale	-	156 ⁵⁷	180 ⁵⁸	173 ⁵⁹	-	801 ⁶⁰	662	1197 ⁶¹

O primă scădere vizibilă a avut loc în anii 1831-1832 din cauza primei epidemii de holeră. Tot astfel se explică și numărul scăzut al populației evreiești în 1851 față de 1845, deoarece în 1848 a avut loc cumplita epidemie de holeră, care a avut efecte dezastruoase asupra populației urbane, în special asupra populației evreiești sărace.⁶² Mortalitatea a atins cifra de 200 de morți pe zi în orașe ca Iași și Botoșani.⁶³ Majoritatea populației a părăsit târgurile și orașele contribuind, astfel, la depopularea lor temporară.⁶⁴

Deși nu prezintă o mare relevanță din cauza accentuatei mobilități interne și a eșantionului demografic redus, piramida populației evreiești din Vaslui (*anexa I*) înregistrează diminuarea natalității în anii 1820, 1822, 1828, 1830, 1832, 1834, 1840 și 1848. Unele scăderi demografice pot fi explicate prin efectele produse de ocupațiile militare⁶⁵ și de epidemiile din prima jumătate a secolului XIX.

Locul de naștere al evreilor recenzați – vezi *tabelul II* – poate sugera direcțiile migrației interne.

Tabelul II

Locul nașterii	Nr. capi de familie	Locul nașterii	Nr. capi de familie
Vaslui	85	Roman	2
Iași	52	Bacău	1
Huși	20	Fălticeni	1
Moldova	6	Dorohoi	1
Bârlad	5	Focșani	1
Botoșani	5	Galați	1

Din cei 180 de subiecți, 47% erau născuți la Vaslui. Un număr însemnat proveneau din Iași și din Huși, alte centre fiind Botoșani, Bârlad, Roman etc. Constatăm o perpetuare a mișcării migratorii de la nord la sud și de la est la vest.⁶⁶ Nu putem aprecia, pe baza acestor date, amploarea migrației interurbane, sau caracterul

acesteia: temporară sau definitivă. Totuși, proporția mare a evreilor născuți la Iași indică existența unei migrații temporare între capitală și orașele din jur, precum și între acestea din urmă, așa cum a demonstrat pentru anul 1860 Ecaterina Negruți.⁶⁷

Condica ne furnizează informații despre numărul și structura familiilor. Astfel, existau 128 de familii cu copii, 27 de familii fără copii, restul subiecților fiind burlaci și văduvi (vezi *tabelul III* și *anexa I*). Numărul de copii pe familie indică o preponderență a familiilor cu 1-3 copii, familiile cu mulți copii fiind puține.⁶⁸ Familiile bogate erau la fel de prolifică ca și cele sărace, numărul de copii *per* familie, în termeni demografici, fiind de 2.5, spre deosebire de 1832 când era de 2.1.⁶⁹

Tabelul III

Nr. de copii per familie	0	1	2	3	4	5	6	7	Orfani de ambii părinți	Total
Nr. de familii	53	35	34	30	17	6	4	1	-	180
Nr. de copii	-	35	68	90	68	30	24	7	2	324

Vârsta minimă la care membrii comunității au încheiat căsătoria era pentru băieți de 18 ani, iar pentru fete de 13 ani.⁷⁰ Existau și familii incomplete din cauza morții unuia dintre părinți. Astfel, 12 copii din 5 familii erau orfani de mamă, iar alți 7 nu aveau tată. În cazul morții tatălui, fiul mai mare devenea capul familiei, mama sa văduvă și frații săi trecând sub protecția sa.⁷¹ De asemenea, erau familii din care făceau parte și alte rude⁷², fapt care evidențiază acțiunea relațiilor de rudenie în cazul orfanilor de ambii părinți. În unele cazuri, coeziunea familială este ilustrată și prin identitatea dintre prenumele bunicului și cel al nepotului.⁷³

Semnalăm și un caz izolat – și ipotetic – de înrudire interetnică, acceptat de comunitate, situație în care soția, moldoveancă, s-a convertit la religia mozaică.⁷⁴ Condica nu ne furnizează date despre convertiri ale minoritarilor la religia ortodoxă – comunitatea îi excludea pe convertiți – dar fenomenul este atestat anterior prin existența celor opt capi de familie al căror patronimic era Botezatul⁷⁵, înscriși – împreună cu alți prezumtivi convertiți – în catagrafia de la 1831 la categoria celor iertați⁷⁶, privilegiu acordat convertiților.

Din punct de vedere al statutului juridic, majoritatea

evreilor erau pământeni (raiele). În condică au fost înregistrați numai 6 sudiți austrieci și unul prusian⁷⁷, un număr mic față de anii anteriori.

Din cei 15 sudiți evrei din ținutul Vaslui, înregistrați în catagrafia din 1820-1821⁷⁸, 9 erau din orașul Vaslui⁷⁹, cinci dintre ei având pașapoartele înregistrate la 10 ianuarie 1820⁸⁰.

În *Catagrafia sudiților din Moldova. 1824-1825* sunt înregistrați 65 de sudiți și protejați din Vaslui, din care 22 sunt evrei.⁸¹ Comisia de cercetare a confirmat statutul de sudit numai pentru cinci persoane, din care trei erau evrei.⁸² Ceilalți erau imigranți împământeniți⁸³, sau descendenți ai acestora, trecuți fraudulos la protecția străină, proces care dobândise în epocă proporții îngrijorătoare.

La 1828, din cei 36 de capi de familie sudiți, 15 erau evrei.⁸⁴ Anul 1830 este considerat un moment de vârf în dinamica creșterii numărului sudiților din perioada preregulamentară. Creșterile sunt evidente mai ales pentru ținuturile Vaslui, Suceava, Piatra și Tecuci.⁸⁵ Astfel, în orașul Vaslui, la 1830, din cei 135 de sudiți – conform Statisticii Isprăvniceii – 51 erau evrei, deși după Statistica Divanului Împlinitor, nu ar fi fost decât 16 sudiți în total.⁸⁶ Pentru anul următor, în evidențele Vistieriei erau consemnați tot 16 sudiți.⁸⁷ În catagrafia din 1845 erau consemnați în oraș 29 de evrei sudiți.⁸⁸ În celelalte catagrafii dintre anii 1832-1859 nu se mai precizează numărul evreilor sudiți, ci numărul sudiților în general.

Majoritatea sudiților evrei proveneau, direct, sau prin descendență, din Galiția și Bucovina, iar o parte din Rusia. Oricum, numărul și originea lor sunt dificil de stabilit din cauza absenței informațiilor. Probabil, pentru a evita legea, unii evrei, fie sudiți, fie pământeni, declarau în mod intenționat un alt loc de naștere decât cel real pentru a nu fi expulzați. Exemplificăm cazul lui Ițic Gruber, născut în Bucovina, conform *Catagrafiei sudiților*⁸⁹, la Sneatyn, în Galiția, conform catagrafiei din 1831⁹⁰, și la Bârlad după condica din 1851.⁹¹ O posibilă coincidență de nume este puțin probabilă.

Între evrei în general, și între evreii sudiți în special, s-au creat strânse legături de rudenie (solidaritate) datorate specificului etnic și confesional, dar și statutului juridic. Evident că sudiții se bucurau de un statut social mai bun, datorită protecției consulare⁹² și privilegiilor consfințite prin capitulații⁹³ – ei beneficiau de privilegiu

juridice, fiscale și vamale.⁹⁴. Existau familii care și-au conservat decenii la rând statutul de sudit. Astfel, familiile Goldștein, Gruber și Helman (Helmin) sunt menționate cu acest statut încă de la 1820⁹⁵, la 1824 sunt toți raiile (dovadă a vechimii sau împământenirii)⁹⁶, la 1831 sunt sudii⁹⁷, ca și la 1851, chiar dacă verificarea strictă a identităților și a descendenței nu este posibilă, iar numele sunt extrem de comune.

Statutul de fost sau actual sudit constituia un criteriu important în menținerea unei anumite coeziuni de castă și în orientarea politicii matrimoniale. Astfel, Moisă Helman, sudit la 1831, era ginere lui Iancu Goldștein argintar⁹⁸ și, probabil, cumnat lui Solomon Goldștein⁹⁹, și ei sudii. De asemenea, Laibovici Iosâp, supus prusian, era ginerele lui Ițic Grubir, supus austriac.¹⁰⁰

Condica ne furnizează câteva informații de ordin medical. Dorind să aibă o descriere cât mai exactă a fizionomiei evreilor cercetați, comisia a înregistrat și semnele vizibile ale unor boli sau accidente. Din *tabelul IV* se poate observa preponderența semnelor cauzate de vărsatul de vânt la tinerii între 20 și 26 de ani. Bătrânii se confruntau cu bolile specifice senectuții; mai mult de jumătate dintre ei sufereau de infirmități locomotorii și oculare (cataractă – glaucom), singulare sau multiple.¹⁰¹ Alte semne sunt indiciul cert al unor accidente sau al unor întâmplări dramatice¹⁰², nefiind excluse și efectele provocate de un temperament prea violent sau de practicarea unei anumite meserii. Faptul că doi dintre cei care prezintă tăieturi sunt crâșmari¹⁰³ poate fi considerat doar o simplă coincidență, dar ar putea fi și urmarea unor accidente de muncă sau indiciul unei atmosfere prea incendiare, proprie unor astfel de localuri. Totuși, unele infirmități nu constituiau un handicap în exercitarea profesiei, cum putem observa în cazul lui Ițcu *sîn* Leiba, care, deși era ciung, își practica meseria de crâșmar.¹⁰⁴

Tabelul IV

	Infirmități									Total
	Vărsat de vânt	Tăieturi și lovituri	Edemuri subcutanate	Infirmități la înână	Șchiopi	Nasul stricat	Albeață	Surd	Chel	
Nr. infirmi	9	4	4	3	3	2	4	1	1	31 (29) ¹⁰⁵
Vârstele infirmilor	20, 21, 25, 25, 26, 26, 38, 42, 50	20, 24, 33, 40	18, 28, 30, 34	40, 50, 60	50, 55, 65	18, 40	32, 40, 50, 60	50	30	

Datele sunt insuficiente pentru a extrage concluzii mai ample și cu putere de convingere. Le-am enunțat în măsura în care vor putea servi pentru cercetările dedicate unei astfel de tematici.

Sugestive sunt și informațiile referitoare la natura proprietăților stăpânite sau închiriate de evrei. Mai mult de jumătate dintre evreii din Vaslui aveau case și dughene proprietate personală, fapt care indică o anumită bunăstare. Restul evreilor aveau proprietăți închiriate sau, în cazul slugilor și calfelor, locuiau în casele stăpânilor. Suma și natura proprietăților constituie dovada unui proces de stratificare socială în cadrul comunității.

Tabelul V

Natura proprietății	Proprietate personală ¹⁰⁶		Proprietate închiriată		La stăpân	Nespecificat	Fără casă	Total
	Casă de veci	Dugheană de veci	Casă cu chirie	Dugheană cu chirie				
Nr. proprietarilor și chiriașilor	57	30	48	24	14	6	1	180
TOTAL	87		72		14	6	1	180

De o reală importanță sunt informațiile referitoare la meseriile practicate de evrei. Din *tabelul VI* se observă ponderea categoriilor profesionale în ansamblul forței de muncă a comunității.

Tabelul VI

	Anul	Meșteșugari (și calfe)	Negustori (și calfe)	Alte profesii	Slugi	Total
Autohtoni ¹⁰⁷	1845	114	97	-	-	211
Evrei ¹⁰⁸	1845	68	103	10	2	183
Evrei	1851	63 ¹⁰⁹	101	10	6	180

O comparație cu situația consemnată în cartografia din 1845 conferă un plus de veridicitate datelor din cartea de la 1851, diferențele fiind neesențiale.

La 1845, meșteșugarii și negustorii evrei reprezentau 46% din compoziția profesională a orașului, ponderea economică cea mai mare fiind deținută de autohtoni. Minimele diferențe survenite în cei șase ani ne îndeamnă să credem că această situație s-a menținut și la 1851.

Tipul și numărul profesiunilor exercitate de evreii vasluieni, precum și numărul celor care practicau o anumită meserie,

demonstrează corelarea ofertei profesionale cu nevoile comunității (vezi *tabelul VII*). Cu câteva excepții, pentru fiecare domeniu de activitate de maximă necesitate existau unul-doi profesioniști; este cazul casapilor, făinarilor, hahamilor, mumgiilor, pietrarilor, pitarilor, sacagiilor etc.

Numărul mare al crășmarilor¹⁰, croitorilor, precupeților, liptcanilor și rachierilor reconfirmă pe plan local o realitate generală: evreii – și sudiții în general – dominau comerțul cu băuturi, cu mărunțișuri și cu lipscăni¹¹ și dețineau preponderența în unele ramuri meșteșugărești.¹² Dealtfel, amploarea comerțului cu băuturi alcoolice este sugerată și de menționarea unei velnițe cu patru angajați, condusă de un maistru.

Ca un mijloc suplimentar de venituri neimpozabile, unii negustori, pe lângă negoțul pe care îl practicau, mai deschideau și o crășmă, fără să declare autorităților noua sursă de câștig. Fenomenul, care a generat nemulțumirea breslei crășmarilor, era constatat la Iași în decembrie 1851¹³, dar cu certitudine era practicat în întreaga țară. La Vaslui, Haim Beer *sîn* Iosăp, se declara negustor de vite și taxier al comunității, dar, conform declarației slugilor sale¹⁴, deținea și dugheană de băuturi alcoolice. Un alt coleg de breaslă, Haim *sîn* Alixandru¹⁵, era precupeț și crășmar.

Cele două hanuri¹⁶ deținute de evrei, consemnate în condică, sunt indiciul unui trafic comercial destul de intens, justificat și prin poziția orașului, care era străbătut de drumul comercial care lega cele mai importante centre comerciale ale Principatului, orașele Iași și Galați.

O meserie rară, practică în Principat, la 1845, doar de 6 meșteri¹⁷ evrei și sudiți, este cea de legător de cărți; un astfel de meșter este atestat și la Vaslui¹⁸ la 1851, fapt care evidențiază – pe lângă deținerea de către membrii comunității a unui număr însemnat de cărți de cult – existența unei minime clientele care cultiva gustul pentru lectură și pasiunea bibliofilă.

Condica menționează și șapte dascăli, o calfă de dascăl și doi hahami, a căror activitate corespundea necesităților cultural-spirituale ale comunității. Rațiuni similare justificau existența băii rituale („feredeul nației“), frecventată de membrii comunității și deservită de un feredeuș care moștenise meseria de la tatăl său¹⁹.

Menționarea feredeuşului, legătorului de cărți, hahamilor, dascălilor și săpătorilor de pietre presupune și prezența sinagogii și a cimitirului, elemente care indică o comunitate organizată, preocupată de asigurarea tuturor condițiilor necesare conservării vieții religioase și, implicit, identității iudaice.

În sfera meseriilor se poate observa o anumită adaptare la mecanismele pieței de schimb, prin care cererea influențează oferta și, implicit, modifică spectrul profesional. Raportându-ne la catagrafiile anterioare, constatăm dispariția din oraș a unor meseriași: sticlarii, harabagii și căciularii.¹²⁰ Probabil aceste meserii au mai continuat să fie practicate, sporadic, fiind incluse în sfera unor profesii adiacente. Tot din același motiv unii meșteri practicaau două meserii, după cum sunt consemnați în condică: olar și dohotar, precupeț și crâșmar.¹²¹

Cercetarea corelației dintre patronimul desemnând o meserie, moștenit de la părinți, și profesia declarată poate furniza argumente în privința orientării profesionale a membrilor comunității. Dacă mai sunt tineri care continuă tradiția profesională a familie¹²², cei mai mulți se orientau spre domenii mai profitabile: Ilii *sîn* Isăr Casap este rachier, Iancu *sîn* Herșcu Talpalar este crâșmar, Bercu *sîn* Leiba Zugravu este crâșmar.

În privința garanției, condica oferă informații suplimentare față de sursele legislative prezentate în prima parte a acestui studiu. Deși nu este o regulă, am considerat frecvența acordării garanției drept unul dintre criteriile detectării statutului social și moral deținut în cadrul comunității.¹²³ Susținem această idee prin asocierea la criteriul principal – funcția (cahal) – a altor argumente: vechimea în sânul comunității, tipul proprietății și profesia, relațiile de rudenie,.

În primul rând, apar menționați foarte frecvent în calitate de garanți cei trei cahali care reprezentau comunitatea în fața comisiei: Avram Borăh este consemnat drept garant pentru 15 persoane, Marcu Lozneau pentru 12, iar Solomon Pascal pentru 8. Primii doi sunt vechi membri ai comunității, ambii fiind consemnați în catagrafia din 1831.¹²⁴ Cei trei cahali erau liptcani și dispuneau de o situație materială bună, fiind proprietari de bunuri imobiliare. Poziția lor se sprijinea și pe relațiile de rudenie din sânul comunității: Marcu Lozneau era ginere de haham¹²⁵ și avea la rândul său ginere pe Solomon *sîn* Șaim Zîngher¹²⁶. Avram Borăh se înrudea și el cu alți membri ai comunității

prin nora sa Sura Beila, căsătorită cu fiul său Marcu de 29 de ani¹²⁷.

Un alt garant care se bucura de influență în rândurile comunității era Ițic Grubir, supus austriac. Probabil, conform legii, el era reprezentantul consulatului austriac în comisie, deși nu a acordat garanția decât pentru patru dintre ceilalți șase sudiți vasluieni. În schimb este menționat de unsprezece ori în calitate de garant, ceea ce ne face să credem că se bucura de aprecierea comunității, acordând, astfel, garanția și pentru evreii pământeni. Și el poseda o stare materială bună și avea relații de rudenie în comunitate. De asemenea, era un vechi membru al comunității, fiind menționat în *Condica sudiților* de la 1824-1825.¹²⁸ Condica mai menționează garanția lui Șăivah Borăh (de 13 ori), rudă, probabil, cu Avram Borăh.

Pe baza informațiilor din condică, putem detecta criteriile de acordare a garanției, verificând, în acest mod, concordanța lor cu dispozițiile legale, enunțate anterior. Astfel, garanția se acorda după următoarele repere relaționale:

- funcțiile avute în cadrul comunității – cazul cahalilor;
- subordonarea profesională și socială; meșterii garantau pentru calfe sau foste calfe¹²⁹ și stăpânii pentru slugi.¹³⁰
- legături de rudenie – părinții garantau pentru fii¹³¹, frații între ei¹³², socrii pentru gineri¹³³;
- statut juridic – pentru sudiți sau protejați garantau, de regulă, tot sudiți.¹³⁴

Aceste reguli nu sunt stricte. De pildă, nu întotdeauna stăpânul garanta pentru slugile sale, așa cum este cazul lui Haim Beer *sîn* Iosăp¹³⁵, sau al lui Solomon Pascal¹³⁶, doi dintre cei mai înstăriți membri ai comunității. Dacă în primul caz este posibil ca stăpânul să fi fost plecat din localitate, având în vedere profesia sa – negustor de vite¹³⁷ – în cel de-al doilea caz stăpânul era de față și, totuși, nu s-a pus chezaș pentru sluga sa. Să-și fi suspectat sluga de necinste? Tot ce se poate, dacă avem în vedere că Solomon Pascal a fost cel mai „rezervat” dintre cei trei cahali în acordarea garanției. În plus, el a acordat garanția sa unei alte slugi, Mălah *sîn* Avram *zet* Nistor¹³⁸. Putem presupune și că stăpânul nu era agreat de prea mulți membri ai comunității, având în vedere starea materială pe care o avea – proprietăți imobiliare, mai multe slugi – fapt care putea provoca invidia coreligionarilor săi. În mod identic, nu toți meșterii se erijau în garanți pentru calfele lor.¹³⁹

Corelarea datei de înregistrare cu frecvența depunerii garanției de către cei trei cahali ne oferă câteva indicații despre „programul de lucru“ al garanților principali. Probabil, pentru a se ocupa de afacerile lor, care erau cu certitudine mai profitabile decât activitatea în cadrul comisiei, cahalii erau rareori prezenți cu toții la lucrările comisiei.¹⁴⁰

Unii dintre membrii obștii se bucurau de o stare materială mai bună, așa cum este cazul lui Solomon Pascal¹⁴¹, amintit mai înainte, dar mai ales al lui Haim Beer *sîn* Iosăp, negustor de vite și taxier al nației, cu acareturi de veci, dugheană de băuturi alcoolice și mai multe slugi.¹⁴² Slugi mai aveau Șaivah Borăh¹⁴³ și Solomon Barbu.¹⁴⁴ Dacă majoritatea celor avuți erau negustori, existau și meșteri mai înstăriți cum era David Rozănfeld croitor, care avea două calfe în atelierul său.¹⁴⁵ Alții aveau cu siguranță mai multe bunuri imobiliare ca, de pildă, Bercu *sîn* Leiba zugravu¹⁴⁶, care dispunea de casă cu chirie și de casă de veci.

*
*   *

În prima jumătate a secolului XIX, creșterea considerabilă a populației a determinat în Moldova, printre alte consecințe, o intensă mobilitate demografică care amenința securitatea climatului social. Efectele negative au fost resimțite, în special, în mediul urban spre care se orienta fluxul migrator. Dispunând de un potențial economic redus, orașele nu au asimilat complet surplusul demografic creat, fapt care s-a soldat cu amplificarea fenomenelor de inadaptarea socială, concretizate, îndeosebi, în sporirea vagabondajului.

Pentru eradicarea acestui fenomen a fost creat un cadru legislativ prin care se intenționa introducerea unui control strict asupra populației din Principat, în special asupra evreilor. În acest scop, inspirate și de modelul extern¹⁴⁷, autoritățile au modernizat sistemul de evidență a populației, au generalizat utilizarea actelor de identitate, au sporit atribuțiile instituțiilor de control și au creat un instrument special pentru combaterea vagabondajului – comisiile de cercetare a vagabonzilor. Organizarea și activitatea acestor comisii au fost reglementate printr-un *Așezământ* din anul 1839, revizuit și completat în perioada 1842-1851.

Deși obiectivele pentru care a fost elaborată legea erau destinate eradicării vagabondajului în general, majoritatea capitolelor cuprindeau măsuri referitoare la evidența strictă a populației evreiești. Este evident că s-a ajuns la această soluție printr-un artificiu legislativ. Dispozițiile anterioare, atât cele referitoare la vagabonzi, cât și unele referitoare la evrei au fost compilate, reactualizate și asociate într-o nouă lege. Eterogen în conținut și ambivalent în obiective, cadrul legislativ astfel creat permitea autorităților un control sever și abuziv¹⁴⁸ asupra evreilor din Principat. Atingerea acestui obiectiv era justificată în opinia forurilor administrative, deoarece, înmulțirea evreilor, în special prin imigrarea legală sau clandestină, aducea „o jignire binelui obștesc”¹⁴⁹ prin concurența făcută pământenilor pe plan economic.

Principala atribuție a comisiilor nou înființate consta în recenzarea populației în scopul identificării elementelor marginale. Activitatea unei astfel de comisii este reflectată de condica elaborată de *Comisia cercetării vagabonților din târgul Vaslui* de la 1851.

Prin informațiile furnizate condica constituie o sursă statistică importantă, pe baza căreia se poate reconstitui un fragment din istoria comunității evreiești din orașul Vaslui. Datele demografice sunt deosebit de utile, în condițiile în care catagrafia generală din anul 1851 nu este publicată.

În ansamblul populației orașului, evreii constituiau un sfert din populație și reprezentau aproape jumătate din forța economică. Profesiile exercitate de ei asigurau integral nevoile materiale și spirituale ale comunității și aveau o pondere însemnată în structura profesională a orașului. Parametrii demografici, sociali și economici, stabiliți pe baza informațiilor extrase din condică, indică o comunitate veche, stabilă și unită, a cărei istorie – fie și parțială – merită să fie cunoscută.

NOTE:

¹ Despre importanța, delimitarea terminologică și caracterul statistic al catagrafiilor vezi *Introducere la Documente statistice privitoare la orașul Iași*, editate de Ioan Caproșu și Mihai-Răzvan Ungureanu, Volumul I (1755-1820), Iași, 1997, p. 5.

² L. Boicu, *Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Studii. Revistă de istorie“, an. VI, nr. 2, 1963, p. 271-306, Gh. Platon, „Populația orașului Iași de la jumătatea secolului al XVIII-lea până la 1859“, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, vol. I, 1972, p. 261; Dumitru Ivănescu, „Populația evreiască a orașului Iași în perioada 1755-1860“, în SAHIR, I, 1996, p. 28-29.

³ Din câte cunoaștem, Ecaterina Negruți este singura care a utilizat până acum informații din aceste condici, în diverse studii de demografie – consemnate în lucrarea de față – și într-un subcapitol al unei lucrări de referință pentru evoluția demografică a orașelor moldovene: *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova. 1800-1859 (Contribuții)*, Iași, 1997, p. 78-80. Totuși, deși a parcurs un voluminos material arhivistic, ea a introdus în circulație puține date statistice despre vagabonzi.

⁴ Pentru Moldova, Ecaterina Negruți semnalează existența unor dosare ale comisiilor la ASI: Tr. 1.772, op. 2.020, nr. 41.520, nr. 42.896, nr. 44.642, nr. 45.368, *Secretariatul de Stat*, dos. 1.114 (Ecaterina Negruți, „Factorul demografic urban și dezvoltarea social-economică a Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea“, în RdI, tom. 28, 1975, nr. 8, p. 1.194, nota 30).

⁵ Rezultatele unor asemenea preocupări sunt valorificate în publicațiile de profil: IMER, vol. I-II¹⁻², SAHIR, I-IV, „Studia Judaica“, Buletinul Centrului, Muzeului și arhivei istorice a evreilor din România etc.

⁶ Silviu Sanie, „Sfârșitul unor comunități și câteva aspecte ale cercetării istoriei evreilor din România“, în SAHIR, IV, București, 1999, p. 185-192.

⁷ Adresăm, și pe această cale, mulțumirile noastre domnului Sorin Iftimi, cercetător la Centrul de Istorie și Civilizație Europeană al Filialei Iași a Academiei Române, care, cu deosebită amabilitate, ne-a semnalat condica de la ASI (*Manuscrise*, 1.480).

⁸ Imigrația evreiască în Moldova a fost favorizată de transformările politice din Prusia, Polonia, Imperiul habsburgic și Rusia și de politica demografico-fiscală a domnilor români (Mihai Spielmann și Lya Benjamin, *Studiu introductiv* la IMER, vol. II², p. XLI; Ecaterina Negruți, *Factorul demografic urban...*, p. 1.187).

⁹ *Istoria României*, red. Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, București, 1998, p. 361-362. O sinteză despre situația demografică din Moldova în prima jumătate a secolului XIX vezi la Ecaterina Negruți, *Factorul demografic urban...*, p. 1.183-1.195.

¹⁰ Ecaterina Negruți, „Noi contribuții la cunoașterea situației demografice a orașelor din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea“, Rdi, Tom. XXX, 1977, p. 1.834.

¹¹ Idem, *Factorul demografic urban...*, p. 1.190, 1.194.

¹² *Ibidem*, p. 1.194.

¹³ L. Boicu, *op. cit.*, p. 298.

¹⁴ Într-un referat al Ministerului de Interne se atrăgea atenția că „numărații vagabonzi de toate națiile și mai ales jidovi, ce aproximativ se socotesc în capitalie și în țară la un așa număr că nimeni nu-și poate închipui“ reprezintă un pericol social (ASI, tr. 1.772, op. 2.020, nr. 41.337, f. 87 *apud* Ecaterina Negruți, *Factorul demografic urban...*, p. 1.194).

¹⁵ L. Boicu, *op. cit.*, p. 298-299; Ecaterina Negruți, *Factorul demografic urban...*, p. 1.186, p. 1.194.

¹⁶ O imagine a fiscalității exagerate la care erau supuși evreii este înfățișată sintetic într-un memoriu din arhiva Ministerului Afacerilor Străine de la Constantinopol, recent introdus în circuitul științific (Șeiva Sanie, „Două mărturii despre încercările de dobândire a unor drepturi civile“, în SAHIR, II, 1997, p. 167-169).

¹⁷ Migrațiile temporare au fost generate de cauze

economice și sociale: reducerea terenurilor date în folosință țăranilor, destinarea producției schimbului, sporirea obligațiilor în muncă și bani, abuzurile administrației, regimul fiscal – agravat în perioadele de război și de ocupație militară –, anii grei de lipsuri și de calamități – secetă, lăcuste, inundații, grindină –, speranța găsirii de lucru pentru cei fără o profesie sigură, munca sezonieră etc. (Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Carpica“, 1970, nr. III, p. 5-32; Ecaterina Negruți, *Factorul demografic urban...*, p. 1.186-1.187; Idem, „Despre migrațiile temporare în mediul urban din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea“, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» – Iași“, XIV, 1977, *passim*).

¹⁸ *Regulamentul Organic a Prințatului Moldovei*, Iași, 1846, p. 26-27.

¹⁹ *Ibidem*, art. 94, p. 27.

²⁰ *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, I, Iași, 1855, doc. 379, p. 512.

²¹ *Ibidem*, p. 511-516.

²² *Ibidem*, doc. 385, p. 521.

²³ *Ibidem*, doc. 381-387, p. 517-524.

²⁴ *Ibidem*, § 2, p. 511.

²⁵ Conform dispozițiilor, publicate în țară, călătorul trebuia să dețină o legitimație (adeverință) emisă de forurile localității în care rezida – în cazul celor străini, de poliția din localitatea de destinație, pe baza pașaportului vizat la graniță –, legitimație în care să se menționeze: domiciliul, fizionomia, tipul mijlocului de transport și descrierea vitelor de tracțiune, precum și tovarășii de drum. Această legitimație era vizată de poliția din localitatea în care călătorul avea interese, la sosire și la plecare (*Manualul administrativ...* doc. 379, § 5-9, p. 512-513).

²⁶ Stabilirea unor noi imigranți evrei era condiționată de statutul social și profesional al acestora, deoarece autoritățile urmăreau să micșoreze numărul evreilor „*netrebnici* [...]”, acesta prevăzându-se și în alte țări” (*Ibidem*, § 18, p. 514). Probabil, adevăratul motiv al acestei dispoziții nu rezida în asigurarea unui climat de protecție socială, sau alinierea la normele de civilizație occidentală, ci, mai degrabă, în teama de concurența economică, explicit exprimată la începutul documentului.

²⁷ Sunt precizate regulile de verificare a statutului de raie sau de străin pe baza catagrafiilor: cei născuți aici, dar care nu aveau garanția obștii, erau expulzați din țară; cei imigrați, înregistrați în catagrafii, trebuiau să dovedească că practică o meserie și dețin un capital de minim 5.000 de lei cu care să-și asigure cinstit traiul în sânul comunității, în caz contrar ei fiind expulzați din țară. Evreii alungați din țările vecine și prinși pe lângă graniță, în Principat, erau izgoniți peste Dunăre. Evreii aveau dreptul de strămutare din țară, împreună cu familiile lor, cu condiția înștiințării organelor administrative cu o lună înainte, achitându-și, totodată, și toate obligațiile financiare față de stat și, dacă aveau, față de membrii comunității (*Ibidem*, § 16-18, p. 514).

²⁸ Astfel de măsuri nu erau destinate numai evreilor. La 1851, Poliția din Iași trebuia să înregistreze toate slugile din Iași, într-un mod similar cu cel al evreilor; erau necesare legitimații, garanții, recomandări sau certificate de bună purtare din partea stăpânilor (*Ibidem*, doc. 225, p. 356-357; doc. 226, p. 357-358).

²⁹ *Ibidem*, doc. 379, § 5, p. 512, doc. 383, art. 3-8, p. 519-520.

³⁰ *Ibidem*, § 4, p. 512; doc. 354, art. 3, p. 491 (pentru anul 1834); doc. 382, art. 3-4, p. 517-518 (pentru anul 1842); doc. 387, art. 1-3, p. 523 (pentru anul 1851).

³¹ După instrucțiunile din anul 1843, comisia pentru orașul Iași era formată din: „*vel Aga. prezedentul Eforiei sau unul din mădu(la)rile ei, de alți doi boieri rânduiți de cătră ocârmuire, precum și de trei neguțitori, i doi supuși streini și un pămintean; patru fețe ale aceștii comisii vor alcătui completul ei spre înaintirea lucrării...*” (*Ibidem*, doc. 382, art. 1, p. 517).

³² *Ibidem*, doc. 379, § 20, p. 514.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, § 21, p. 514.

³⁵ Părinții aveau posibilitatea de a garanta pentru copiii lor, iar stăpânii pentru calfele și slugile lor (*Ibidem*, § 27, p. 515).

³⁶ *Ibidem*, § 22, p. 514; doc. 382, art. 2, p. 517.

³⁷ *Ibidem*, doc. 379, § 28, p. 515.

³⁸ *Ibidem*, § 24, p. 514; doc. 382, art. 11, p. 518.

³⁹ Prin completările din anul 1843 pe bilet mai trebuiau specificate: strada pe care locuiește, numărul casei și breasla la care era înscris (*Ibidem*, doc. 382, art. 8, p. 518).

⁴⁰ *Ibidem*, art. 9, p. 518.

⁴¹ *Ibidem*, doc. 382, art. 20, p. 519.

⁴² *Ibidem*, doc. 379, § 25, p. 515; doc. 382, art. 14-15, p. 518.

⁴³ *Ibidem*, doc 379, 29-30, p. 515.

⁴⁴ *Ibidem*, § 26, p. 515.

⁴⁵ *Ibidem*, § 31-32, p. 516.

⁴⁶ *Ibidem*, § 33, p. 516, doc. 383, art. 2 B și art. 8, p. 519- 520.

⁴⁷ Ecaterina Negruți, *Structura demografică...*, p. 79.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Manualul administrativ...*, I, doc. 354, art. 3, p. 491.

⁵⁰ ASI, *Manuscrise*, 1480, f. 78v.

⁵¹ *Ibidem*, f. 1v.-78v.

⁵² *Ibidem*, f. 1v.-2r.

⁵³ Nu am reușit să consult Catagrafia de la 1851, cea mai indicată pentru analiza comparativă a datelor.

⁵⁴ Gh. Platon, *Populația evreiască din târgurile și orașele Moldovei la mijlocul secolului al XIX-lea. Raport numeric – pondere economică în SAHIR*, III, 1998, anexa I, p. 171.

⁵⁵ Epidemiile de ciumă din anii 1818-1824 și 1829 și de holeră din 1831 și 1848.

⁵⁶ Verax, *La Roumanie et les Juifs*, Bucarest, 1903 apud Eugen Țațomir, *Contribuțiuni la studiul evreilor ca element productiv în economia națională. Fenomenul distribuției topografice a populației evreiești din România*, București, 1937, p. 22.

⁵⁷ Am înmulțit cu 4 cei 39 de capi de familie: 30 raiele și 9 sudiți (Gh. Ghibănescu, *Vasluiul. Studiu și documente*, Iași, 1926, p. 239, 257, 260). Coeficientul „5” este prea mare în astfel de calcule, pentru prima jumătate a secolului XIX, media membrilor unei familii fiind de aproximativ patru persoane. Vezi aceeași opinie la Ecaterina Negruți, *Structura demografică...*, anexa nr. 1, nota ***.

⁵⁸ Am înmulțit cu 4 cei 31 de evrei birnici și 9 sudiți, la care am adunat 5 burlaci, 10 văduve și 5 nevolnici (Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 268-274).

⁵⁹ Am adunat la 137 de evrei – bărbați, femei și copii – 36 de persoane reprezentând 9 sudiți, pe care i-am considerat evrei – în corelare și cu numărul sudiților din anul precedent – din totalul celor 18 sudiți (Ecaterina Negruți – Munteanu, „Date noi privind structura

demografică a târgurilor și orașelor moldovenești la 1832“, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, vol. 1, Cluj, 1972, anexele I și III).

⁶⁰ Vezi *supra*, nota 54.

⁶¹ *Din lucrările statistice a Moldovei*, Iași, 1862 apud Ecaterina Negruți, *Structura demografică...*, 1997, anexa nr. 24.

⁶² Gh. Platon, *Populația evreiască din...*, p. 165-166; Idem, *Populația orașului moldovenesc...*, p. 18. Efectele acestor epidemii sunt confirmate și de mărturiile contemporanilor; vezi Alecu Russo, „Holera“ în *Piatra-Teiului. Scrieri alese*, 1969, p. 29-38.

⁶³ Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc...*, p. 12.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁶⁵ Ocupația turcească de după „zaveră“ și ocupația rusă din anii 1828-1834.

⁶⁶ Ecaterina Negruți, *Noi contribuții la cunoașterea...*, p. 1837; Mihai Spielmann și Lya Benjamin, *op. cit.*; p. XLI.

⁶⁷ Ecaterina Negruți, *Despre migrațiile temporare...*, p. 311.

⁶⁸ Totalul de copii înregistrați este de 324, șase dintre ei având între 18 și 20 de ani.

⁶⁹ Vezi situația de la 1832 și implicațiile sociale și economice la Ecaterina Negruți, *Date noi privind structura demografică...*, p. 252-253.

⁷⁰ În general fetele se căsătoreau toate până la 18 ani; vezi anexa I.

⁷¹ Anexa II, nr. 144, 149, 151, 160.

⁷² Mălah *sîn* Avram *zet* Nistor avea grijă de cumnata sa Feiga Rifca de 14 ani (anexa II, nr. 71), iar Avram *sîn* Iancu Ghergheleu îl întreținea pe cumnatul său Herșcu, de 12 ani (anexa II, nr. 8).

⁷³ *Ibidem*, nr. 103, 119, 173.

⁷⁴ Prezumția se bazează pe indiciul onomastic: pe soție o cheamă Anița, iar pe una dintre fiice Vărvara (*Ibidem*, nr. 179).

⁷⁵ Despre asimilarea confesională vezi Mihai-Răzvan Ungureanu, „Câteva aspecte ale regimului asimilării confesionale în Moldova. Genealogii de «botezați»“, în „Arhiva Genealogică“, I (VI), 1994, 1-2, p. 229-237.

⁷⁶ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 269-273.

⁷⁷ Anexa II, nr. 143, 165, 166, 168, 172, 173 și 180.

⁷⁸ Stela Mărieș, *Supușii străini din Moldova în perioada 1781-1862*, Iași, 1985, anexa I.

⁷⁹ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 239.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 258.

⁸¹ ASI, Tr. 166, op. 184, nr. 23, f. 536-554. Din această importantă sursă statistică a fost publicată secțiunea despre suđuții din orașul și ținutul Iași în *Documente statistice privitoare la orașul Iași*, editate de Ioan Caproșu și Mihai-Răzvan Ungureanu, vol. II (1824-1828), p. 5-510.

⁸² *Ibidem*, f. 541, 551,

⁸³ Prin vechime, căsătorie și posesiune de bunuri imobiliare (Stela Mărieș, *op. cit.*, p. 131).

⁸⁴ *Ibidem*, anexa III.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 117.

⁸⁶ *Ibidem*, anexa X.

⁸⁷ *Ibidem*, anexa XI.

⁸⁸ Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc...*, anexa X; Idem, *Populația evreiască din...*, anexa I, p. 171.

⁸⁹ ASI, Tr. 166, op. 184, nr. 23, f. 540.

⁹⁰ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 273.

⁹¹ Anexa II, nr. 166.

⁹² Stela Mărieș, „Importanța Catagrafiei din anii 1824-1825“, în SAHIR, I, București, 1996, p. 81.

⁹³ Idem, *Supușii străini...*, p. 15-29; Idem, *Importanța Catagrafiei...*, p. 55.

⁹⁴ Idem, *Supușii străini...*, p. 40-104; Idem, *Importanța Catagrafiei...*, p. 83.

⁹⁵ Gh. Ghibănescu, *op.cit.*, p. 258.

⁹⁶ ASI, Tr. 166, op. 184, nr. 23, f. 540-543.

⁹⁷ Gh. Ghibănescu, *op.cit.*, p. 273.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ Anexa II, nr. 148, 173.

¹⁰⁰ *Ibidem*, nr. 168.

¹⁰¹ Anexa II, nr. 32 și 62.

¹⁰² Mențiuni ca „lovitură între sprinceni, deasupra nasului“, „tăitură în barbă, din dreapta“ etc. sunt concludente în acest sens (*Ibidem*, nr. 18, nr. 157).

¹⁰³ *Ibidem*, nr. 115 și 118.

¹⁰⁴ *Ibidem*, nr. 175.

¹⁰⁵ Două persoane, a căror vârstă am subliniat-o pentru identificare, prezintă duble infirmități, de aceea au fost înregistrate de două ori în tabel.

¹⁰⁶ Trei proprietari menționați cu „acareturi de veci“ au fost incluși, convențional, în prima coloană (*Casă de veci*) în care sunt menționate proprietățile personale.

¹⁰⁷ Gh. Platon, *Populația evreiască din...*, anexa I, p. 171.

¹⁰⁸ Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc...*, anexa II.

¹⁰⁹ Am repartizat nouă calfe la „Meșteșugari“, două la „Negustori“ și una la „Alte profesii“, conform meseriilor pe care le practicau (vezi *tabelul VII*).

¹¹⁰ La 1845 în Vaslui existau 69 de crâșmari evrei și localnici (*Dezvoltarea Economiei Moldovei Moldovei între anii 1848 și 1864*, București, 1963, p. 295).

¹¹¹ Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc...*, anexele III și IV și p. 14-15.

¹¹² *Ibidem*, anexa VII.

¹¹³ *Ibidem*, p. 18-19.

¹¹⁴ Anexa II, nr. 139, 140.

¹¹⁵ *Ibidem*, nr. 103.

¹¹⁶ Anexa II, nr. 14 și 35.

¹¹⁷ Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc...*, anexa VII.

¹¹⁸ Anexa II, nr. 34.

¹¹⁹ *Ibidem*, nr. 78.

¹²⁰ Gh. Ghibănescu, *op.cit.*, p. 257, 271.

¹²¹ Anexa II, nr. 51 și 103.

¹²² Solomon *sîn* David Firidier este feredeuş (*Ibidem*, nr. 78) și Lupu *sîn* Haim Velnicer este maistru de velniță (*Ibidem*, nr. 114).

¹²³ Vezi *supra* pagina 4.

¹²⁴ Gh. Ghibănescu, *op.cit.*, p. 271.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ Anexa II, nr. 111.

¹²⁷ *Ibidem*, nr. 136.

¹²⁸ ASI, Tr. 166, op. 184, nr. 23, f. 540.

¹²⁹ Anexa II, nr. 108, 121, 129, 123, 146, 152.

¹³⁰ *Ibidem*, nr. 71, 105, 147.

¹³¹ *Ibidem*, nr. 136, 150, 178.

¹³² *Ibidem*, nr. 136, 151, 177.

¹³³ *Ibidem*, nr. 111, 125, 168.

¹³⁴ Există și excepții: pentru Berl Golșteain, supus austriac, (nr. 180) a garantat Avram Borăh, raie (nr. 1), dar fost sudit.

¹³⁵ *Ibidem*, nr. 139, 140.

¹³⁶ *Ibidem*, nr. 141.

¹³⁷ *Ibidem*, nr. 33.

¹³⁸ *Ibidem*, nr. 71.

¹³⁹ *Ibidem*, nr. 150, 167.

¹⁴⁰ De pildă, în prima zi, 15 ianuarie, au fost toți. La 17 ianuarie nu apare nici Solomon Pascal, nici Avram Borăh, ultimul fiind, probabil, înlocuit de Șăivah Borăh. La 18 ianuarie apare Solomon Pascal, Marcu Lozneau și Ițic Gruber. La 19 ianuarie apare Solomon Pascal și Avram Borăh, la 24 Marcu Lozneau, 1 și 2 feb. Șăivah Borăh, 5 feb. Marcu Lozneau și Avram Borăh, 7 și 8 feb. Avram Borăh, 22 feb. toți cei trei cahali, iar la 14 martie Ițic Gruber.

¹⁴¹ Anexa II, nr. 2, 71, 141.

¹⁴² *Ibidem*, nr. 33, 139, 140.

¹⁴³ *Ibidem*, nr. 105.

¹⁴⁴ *Ibidem*, nr. 147.

¹⁴⁵ *Ibidem*, nr. 108, 152.

¹⁴³ *Ibidem*, nr. 115.

¹⁴⁷ N. Iorga, *Istoria evreilor în țerile noastre*, București, 1913, p. 33.

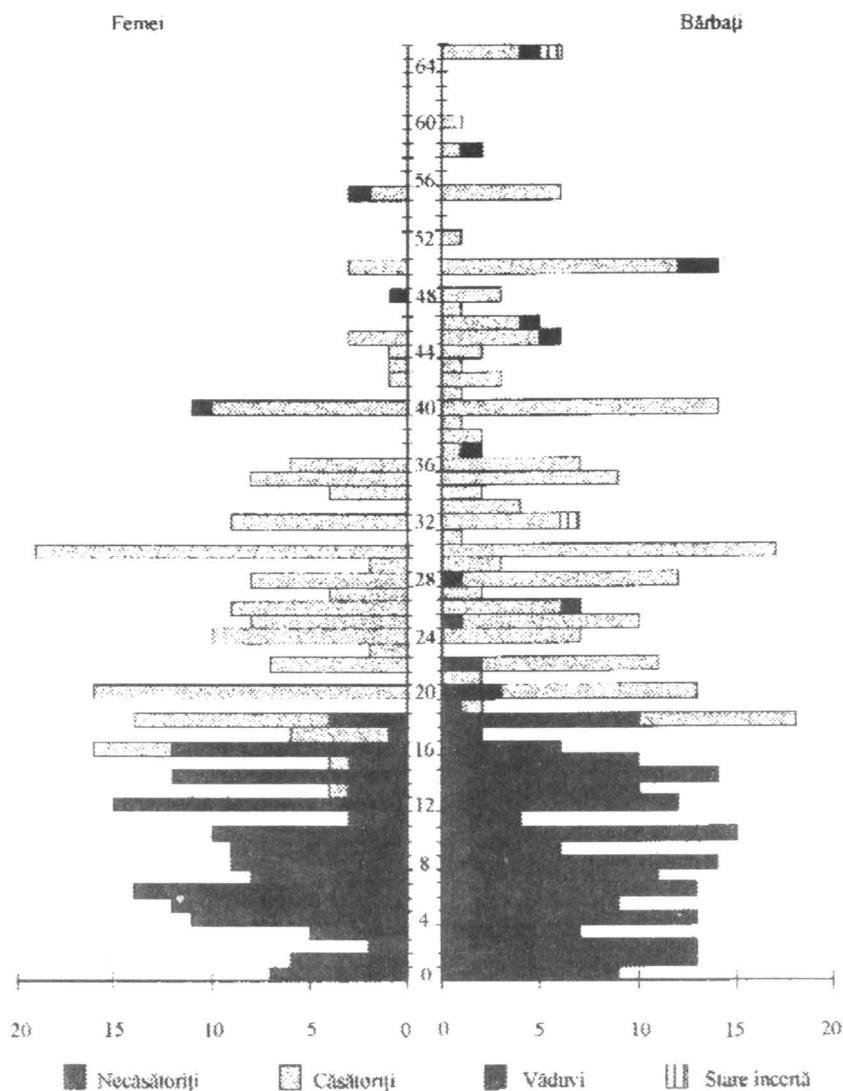
¹⁴⁸ De exemplu, condiția deținerii de către fiecare evreu a unui capital minim de 5.000 de lei a trezit nemulțumiri în sânul comunităților evreiești. Astfel, obștea evreiască din Moinești, revoltată de această condiție, se plânge Departamentului din Lăuntru că în cadrul obștii sunt și persoane cu statut moral ireproșabil și care se bucură de încrederea și garanția comunității, dar care sunt sărace și cu mai puțin capital. Departamentul a fost de acord ca numai noii imigranți să fie condiționați de această cerință.

¹⁴⁹ *Manualul administrativ...*, I, § 4, p. 512.

Tabelul VII

Profesia	Nr. de meșteri	Nr. de negustori	Nr. de calfe	Nr. de slugi	Alte profesioni	Total	Observații
ahtarlăcari		3		2		5	
argintari	1					1	
băcari		7				7	
bărbieri	1					1	Profesia nu este specificată explicit; am luat în calcul patroniimul
căldărari	1					1	
casapi	1					1	
ceprigari	1		1			2	
ciubotari	4		1			5	
ciurari	2					2	
colari	1					1	
crășmari		34				34	
croitorii	21		7			28	
dascăli			1		7	8	
făinari		1				1	
feredeuși	1					1	
hahami					2	2	
hanzii	2					2	
legători de cărți	1					1	
liptcari		12				12	
munzii	1					1	
negustori din picioare		9				9	Menționați și prin sintagmele: „din picioare” și „speculații din picioare”
olari	1					1	Era și dohotar
pietranii	1					1	
pitari	1			1		2	
precupeți		20				20	
rachieri		7		2		9	
sacagii		1				1	
săpători de pietre	1					1	
sitari	1					1	
speculanți de băuturi		3		1		4	
stolarii	3					3	
sepcari	2					2	
talpalarii	1					1	
teșchetarii		2				2	La căsăpie și taxier
tinichigii	1					1	
velnicarii	4					4	Dintre care unul este pristav și altul este mastru la velniță.
Observații			2			2	O calfă la Zisu Negru și una „la dugheană”.
Total	54	99	12	6	9	180	

Populația evreiască din Vaslui la 1851, după starea civilă, pe grupe de vârstă și sex

Lista evreilor din orașul Vaslui la 1851

Nr crt	Numele și prenumele	Statură juridică	Locul nașterii	Vârsta	Infirmități vizibile	Starea civilă	Copii	Profesia	Starea materială	Garantul	Data înreg.
1	Avram Borăh	raie	Vaslui	50 de ani	nu are	Flăsură 36 de ani	Strul - 15 ani, Bercu - 14 ani, Iosăf - 12 ani, Herșcu - 7 ani	lipșcan	dugheană de veci	Solomon Pascal	15 ian.
2	Solomon Pascal	raie	Vaslui	34 de ani	nu are	Liba 34 de ani	Șneer - 15 ani, Ruhla - 12 ani, Huna - 6 ani, Hava - 5 ani, Davidu - un an	lipșcan	dugheană de veci	Marcu Lozneanu	15 ian.
3	Marcu Lozneanu	raie	Botoșani	38 de ani	nu are	Hana Beila 34 de ani	Șmil Bercu - 16 ani Strul - 14 ani	lipșcan	dugheană de veci	Avram Borăh	15 ian.
4	Șamșă Moisë	raie	Iași	55 de ani	șchiop de piciorul drept	Cioma 50 de ani	Zilman - 19 ani, Mihăi - 16 ani	ahtarlic	dugheană de veci	Avram Borăh	15 ian.
5	Zalmân Ipițcanu	raie	Vaslui	65 de ani	nu are	văduv	nu are	lipșcan	dugheană de veci	Avram Borăh	15 ian.
6	Manășcu sin Iancu Ghergheleu	raie	Vaslui	34 de ani	"o mică broască în frunți, din dreapta"	Sura 32 de ani	Haia - 9 ani, Feiga - 5 ani	băcan	dugheană cu chirie	Avram sin Iancu Ghergheleu	15 ian.
7	Țalăh Boroh	raie	Vaslui	39 de ani	nu are	Feiga 30 de ani	Șaim - 16 ani, Dvoire - 17 ani	băcan	dugheană de veci	Mănașcu sin Iancu Ghergheleu	15 ian.
8	Avram sin Iancu Ghergheleu	raie	Vaslui	28 de ani	nu are	Hendla 20 de ani	Alta - 2 ani, Herșcu, cumnatul lui de 12 ani	băcan	dugheană de veci	Marcu Lozneanu	15 ian.
9	Șamon Ipițcanu	raie	Fălcieni	30 de ani	nu are	Sura 25 de ani	nu are	lipșcan	dugheană de veci	Marcu Lozneanu	15 ian.
10	Șăivah Borăh	raie	Vaslui	30 de ani	nu are	Haia 26 de ani	Strul - 9 ani, Ția - 11 ani, Hers - 6 ani	speculant din picioare	dugheană cu chirie	Marcu Lozneanu	15 ian.
11	Bercu sin Leiba	raie	Vaslui	50 de ani	nu are	Heica 40 de ani	Malca - 16 ani, Ghitla - 12 ani, Moisë - 8 ani	lipșcan	dugheană de veci	Șamon Ipițcanu	15 ian.
12	Leiba bez Iancu	raie	Botoșani	28 de ani	nu are	Beila 22 de ani	Toba - 10 ani, Herșcu - 6 ani, Davidu - 5 ani, Reiza - 2 ani	băcan de mărunișuri	dugheană de veci	Moisë sin Iosăp	15 ian.
13	Iancu șăpcaru	raie	Iași	22 de ani	nu are	Brană 18 ani	Șaimu - jumătate de an	șăpcar	dugheană cu chirie	Moisë sin Leiba	15 ian.
14	Moisë sin Iosăp	raie	Vaslui	28 de ani	nu are	Malca 24 de ani	nu are	șăpcaru	acareturi de veci	Marcu Lozneanu	15 ian.

15	Avram Beer	raie	Vaslui	44 de ani	nu are	Cheiga 35 de ani	Rufla - 16 ani, Şaim - 13 ani, Şneer - 8 ani, Susca - 7 ani, Dena - 2 ani	Iptican	dugheană de veci	Altăr focşăneanu	17 ian
16	Altăr focşănean	raie	Focşani	35 de ani	nu are	Feiga 27 de ani	Maria - 12 ani, Leiba - 6 ani, Avram - 4 ani, Cheila - un an	sitar	dugheană cu chirie	Moisă sin Leiba	17 ian
17	Herşcu Holman	raie	Iaşi	24 de ani	nu are	Ghila 20 de ani	Lupu - 4 ani, Peila - 2 ani	crâşmar	dugheană cu chirie	Moisă Iosâp	17 ian
18	Strul Leib sin Iosâp	raie	Vaslui	24 de ani	"lovitură între sprinceni, deasupra nasului"	Astâr 22 de ani	Şaim - 6 ani, Ana* - 3 ani	Iptican	Jugheună cu chirie	Marcu Lozneanu	17 ian
19	Marcu tâlpălar	raie	Huşi	28 de ani	"o mică bolă deasupra sprinceni drepti"	Helca 28 de ani	Zilman - 8 ani, Izcu - 2 ani	tâlpălar	dugheană cu chirie	Şăivah Borăh	17 ian
20	Iancu Ghimpil	raie	Vaslui	28 de ani	nu are	Rehla 24 de ani	Roşia - 4 ani	crâşmar	dugheană cu chirie	Şăivah Borăh	17 ian
21	Iocli Strulovici	raie	Vaslui	25 de ani	nu are	Heica 24 de ani	Zlata - 8 ani	pitari	dugheană cu chirie	Marcu Lozneanu	17 ian
22	Borăh sin Şmil	raie	Vaslui	24 de ani	nu are	Şainela 20 de ani	nu are	crâşmar	casă cu chirie	Şăivah Borăh	17 ian
23	Ilin sin Uşar casap	raie	Iaşi	26 de ani	"vârşat în obrazul stângu"	Peşia 23 de ani	Iancu - 4 luni,	rachier	casă cu chirie	Şăivah Borăh	17 ian
24	Moisă argintariu	raie	Huşi	30 de ani	nespecificat	Teba 26 de ani	Davidu - 3 ani	argintar	dugheană cu chirie	Şăivah Borăh	17 ian
25	Aron sin Leiba	raie	Vaslui	28 de ani	nu are	Tipra 23 de ani	nu are	crâşmar	casă cu chirie	Marcu sin Zisu Neuru	17 ian
26	Marcu sin Zisu Neuru	raie	Vaslui	21 de ani	"obrazu(1) stricat de vârsat"	Ece 17 ani	nu are	crâşmar	casă cu chirie	Hascal sin Moisé	17 ian
27	Şmil Ghimpil	raie	Vaslui	26 de ani	nu are	Reiza 24 de ani	nu are	precupeţ	nespecificat	Marcu sin Zisu Neuru	17 ian
28	Hascal sin Moisé	raie	Vaslui	22 de ani	nu are	Tipra 18 ani	nu are	spleculant din picioare	casă cu chirie	Marcu Lozneanu	17 ian
29	Izdrail Rivin	raie	Vaslui	40 de ani	nu are	Sirca 32 de ani	Sura - 15 ani, Rifca - 12 ani, Oişu - 10 ani, Herşu - 8 ani, Ijie - 5 ani, Ită - 3 ani, Dvoira - o lună	ahtarlăc	dugheană de veci	Hascal sin Moisé	17 ian
30	Borăh sin Iosâp	raie	Vaslui	26 de ani	nu are	Leia 19 ani	Rifca - o lună	precupeţ	casă de veci	Izdrail Rivin	17 ian

31	Moisă sin Leiba cotariu	raie	Vaslui	36 de ani	nu are	Sluva 30 de ani	Liba - 15 ani, Bracina - 10 ani, Avram - 7 ani, Blima - 5 ani,	"cotariu"	dugheană de veci	Solomon Pascal	18 ian
32	Marcu hâhamu	raie	Moldova	50 de ani	obrazul stricat de vârsat și albeață pe ochiul drept	Sura 36 de ani	Hana - 18 ani, Hae - 16 ani, Marie - 9 ani, Bruha - 3 luni	haham	casă de veci	Moisă sin Leiba	18 ian
33	Haim Beer sin Iosâp	raie	Vaslui	26 de ani	nu are	văduv	Stăreiza - 5 ani, Avram - 3 ani	"negoi din picioare în viti nămilă și taxăier"	acareturi de veci	Marcu Lozneanu	18 ian
34	Avram Leiba	raie	Vaslui	32 de ani	nu are	Sura 25 de ani	Sosă - 6 ani, Șanțula - 1 an	legător de cărți	casă cu chirie	Moisă Zărafu	18 ian
35	Moisă Zărafu	raie	Iași	42 de ani	nu are	Leia 36 de ani	Coila - 15 ani	hangiu	case de veci	Ilic Gruber	18 ian
36	Meer Rabinovici	raie	Vaslui	43 de ani	nu are	Ita 32 de ani	Borâh - 13 ani, Iohod - 16 ani, Eistâr - 6 ani, Iosâp - 4 ani	speculant de băuturi	casă cu chirie	Ilic Gruber	18 ian
37	Șaim Borâh	raie	Vaslui	46 de ani	nu are	Suba Rîfca 30 de ani	Ușâr - 18 ani, Leizâr - 14 ani, Lina - 16 ani, Toba - 9 ani, Bibea - 6 luni, Altâr - 6 ani	casap	casă de veci	Ilic Gruber	18 ian
38	Burum sin Leiba	raie	Iași	32 de ani	nu are	Itaica 29 de ani	Leiba - 11 ani, Avram - 2 ani	teghetar la căsărie	casă de veci	Șaim Borâh	18 ian
39	Meer sin Mendel	raie	Vaslui	40 de ani	nu are	Elca 32 de ani	Avram - 12 ani, Rîfca - 14 ani, Enta - 16 ani, Mendel - 6 ani, Mehel - 2 ani, Sura - 5 ani	crășmar	case de veci	Ilic Gruber	18 ian
40	Iosâp sin Pascal	raie	Huși	38 de ani	"obrazul stricat de pujiin vârsat"	Ruhla 32 de ani	Idol - 7 ani, Moisă - 4 ani	"teghetar la taxării de căsărie"	nespecificat	Șaim Borâh	18 ian
41	Avram tîmighiu	raie	Huși	32 de ani	nu are	Hevit 28 de ani	Mengî - 10 ani, Male - 8 ani, Ruhla - 4 ani	tîmighiu	dugheană de veci	Iosâp sin Pascal	18 ian
42	Altâr sin Leiba Marcovici	raie	Vaslui	22 de ani	nu are	Țiprîa 18 ani	Reiza - 3 ani, Ilic - 2 săptămâni	băcan	dugheană de veci	Ilic Gruber	18 ian
43	Herșcu sin Leiba Marcovici	raie	Vaslui	19 ani	nu are	Sura 18 ani	nu are	lipțan	dugheană de veci	Ilic Gruber	18 ian
44	Avram Kälman	raie	Vaslui	42 de ani	nu are	Hana 48 ani	nu are	scribier	dugheană cu chirie	Ilic Gruber	18 ian

45	Solomon Barbu	raie	Moldova	55 de ani	nu are	Sura 15 de ani	Moisă - 14 ani	speculant de băuturi	dugheană cu chirie	Altăr sin Heiner	18 ian
46	Zalman Grubir	raie	Vaslui	20 de ani	obrazul stricat de vârșat	Haia 17 ani	nu are	băcan	dugheană cu chirie	Ițic Gruber	18 ian.
47	Altăr Haim sin Solomon	raie	Iași	30 de ani	nu are	Rude 25 de ani	Dvoira - 6 ani	crășmar	dugheană cu chirie	Avram sin Șaim Steclariu	18 ian
48	Altăr sin Bercu	raie	Vaslui	30 de ani	nu are	Ruhla 26 de ani	Feiga - 12 ani, Rilca - 4 ani, Male - 3 ani	crășmar	dugheană de veci	Marcu dohotariu	18 ian
49	Froim Rabinovici	raie	Huși	50 de ani	nu are	Berla 40 de ani	Panhes - 20 de ani, Smil Avrum - 18 ani	crășmar	case de veci	Marcu dohotariu	18 ian.
50	Avram sin Șaim	raie	Vaslui	25 de ani	obrazul stricat de vârșat	Bălașa 20 de ani	Mendel - 7 ani, David - 4 ani	crășmar	casă de veci	Altăr sin Bercu	18 ian
51	Marcu dohotariu	raie	Vaslui	36 de ani	nu are	Rifla 36 de ani	Milih - 14 ani, Zisu - 11 ani, Dvoira - 7 ani, Idol - 4 ani, Haim - un an	olar și dohotar	dugheană de veci	Avram sin Șaim steclariu	18 ian
52	Mișălâm sin Ițic	raie	Vaslui	36 de ani	nu are	Rifca 30 de ani	Buum - 14 ani, Ruhla - 5 ani, Herșcu - 3 ani, Sămon - două luni	lăinar	dugheană de veci	Avram sin Șaim Steclariu	18 ian
53	Lupu căldăraru	raie	Moldova	25 de ani	nu are	Șura 22 de ani	Leizăr - 2 ani	căldărar	dugheană cu chirie	Mișălâm sin Ițic	18 ian
54	Zisu dascălul	raie	Iași	40 de ani	"măna dreaptă stricată și un degit, al doile de lângă cel mare, stricat"	Haica 34 de ani	Ita - 9 ani, Toba - un an	dascăl	casă de veci	Mișălâm sin Ițic	18 ian
55	Meer sin Ițic	raie	Vaslui	26 de ani	"puțin sămn de vârșat pe obrazul stăniuu"	Ghila 20 de ani	Iosăp - 4 ani, Heila - un an și jumătate	ciubotar	casă de veci	Meer Areizin	19 ian
56	Meer Areizin	raie	Vaslui	30 de ani	nu are	Malca 24 de ani	Săla - 6 ani, Soșă - 3 ani	croitor	casă de veci	David chetrariu	19 ian
57	Iosăp sin Alexandru	raie	Vaslui	25 de ani	nu are	Leila 20 de ani	Altăr - un an	croitor	casă de veci	Meer sin Ițic	19 ian
58	Davidu chetrariu	raie	Moldova	50 de ani	nu are	Freida 40 de ani	Strulea - 12 ani, Aron - 9 ani, Ella - 6 ani	pietrar	casă de veci	Iosăp sin Alexandru	19 ian
59	Leizăr Hoisăioviți	raie	Iași	35 de ani	nu are	Male 28 de ani	Cearna* - 11 ani, Dvoira - 6 ani, Sura - 4 ani, Șaim - un an	croitor	case de veci	Ilii Șăminovici	19 ian
60	Ilii Șăminovici	raie	Iași	30 de ani	nu are	Haia 28 de ani	Leizăr - un an		casă de veci	Leizăr Hoisăioviți	19 ian

61	Iancu sin Herșcu tâlpălaru	rare	Botoșani	48 de ani	nu are	Freida 35 de ani	Hana Perlă - 8ani	crășmar	casă cu chirie	Solomon Davidu ciubotariu	19 ian
62	Solomon Davidu ciubotariu	rare	Vaslui	60 de ani	"pe ochiul drept albeață și beteag de mâna dreaptă"	Beila 55 de ani	Herșcu - 16 ani, Moisă - 13 ani, Enta - 7 ani	ciubotar	casă de veci	Iancu sin Herșcu	19 ian
63	Iosăp croitoru	rare	Iași	27 de ani	nu are	Estăr 20 de ani	Idol - un an	croitor	casă cu chirie	Herșcu sin Șaim	19 ian
64	Herșcu sin Șaim dascal	rare	Galați	40 de ani	nu are	Ita 27 de ani	Ușar - 10 ani, Isac - 7 ani, Iosăp - 2 ani	dascâl	casă de veci	Haim sin Izdrail dascal	19 ian
65	Haim sin Izdrail dascal	rare	Vaslui	44 de ani	nu are	Sofie 43 de ani	Moisă - 18 ani, Dana - 12 ani, Basiea - 6 ani	dascâl	casă de veci	Solomon Pascal	19 ian
66	Bercu sin Izdrail ciubotariu	rare	"în acest principat"	36 de ani	nu are	Ruhla 35 de ani	Rilca - 12 ani, Avram - 8 ani, Buum - 6 ani	ciubotar	case de veci	Haim sin Izdrail	19 ian
67	Davidu Rozâmfeld croitoru	rare	Roman	41 de ani	nu are	Reiza 30 de ani	Ruhla - 16 ani, Sura - 12 ani, Avram - 7 ani, Eta - 6 ani, Moisă - 15 ani	croitor	casă de veci	Avram Borâh	19 ian
68	Mendel Grimbel croitoru	rare	Bârlad	30 de ani	"o broască mică la sprinceana stănuă"	Ruhla 30 de ani	Șmil - 5 ani, Avram - 2 ani, Azla - 9 ani	croitor	casă de veci	Iliu Avramovici	19 ian
69	Iliu Avramovici	rare	Huși	65 de ani	"șchiop de piciorul drept"	nu are	nu are	croitor	case de veci	Mendel Grumbeld	19 ian
70	Avram Haim ciubotariu	rare	Iași	65 de ani	nu are	Menea 50 de ani	Moisă - 14 ani	ciubotar	casă cu chirie	Iliu Avramovici	19 ian
71	Mălăh sin Avram zet Nistor	rare	Huși	25 de ani	obrazul "stricat de vârsat"	Sosca 20 de ani	Feiga Rilca - 14 ani, cumnata lui	"slugi la Solomon Pascal"	casă de veci	Solomon Pascal	19 ian
72	Iancu sin Avram hâham	rare	Huși	33 de ani	nu are	Freida 27 de ani	Solomon - 10 ani, Moisă - 8 ani, Herșcu - 2 ani	haham	casă de veci	Solomon Pascal	22 ian
73	Haim sin Lazăr rachier	rare	Moldova	35 de ani	nu are	Rone 35 de ani	Hanți - 7 ani, Ală(r) - 3 ani	velnicer	casă de veci	Bercu sin Leiba zugravu	24 ian
74	Leiba sin Avram	rare	Iași	22 de ani	nu are	Ides 20 de ani	Susca - 5 ani	crășmar	casă cu chirie	Izdrail Rivin	24 ian
75	Kiv dascalul	rare	Huși	40 de ani	nu are	Ruhla 40 de ani	Moisă - 9 ani, Liba - 10 ani, Heida - 4 ani	dascâl de copii	casă de veci	Solomon feridieru	24 ian
76	Meleh croitoru	rare	Vaslui	28 de ani	nu are	Leia 22 de ani	nu are	croitor	casă de veci	Moisă Aron croitoru	24 ian
77	Moisă Aron croitoru	rare	Huși	40 de ani	nu are	Hana 35 de ani	Iancu - 12 ani, Marăscu - 9 ani	croitor	casă de veci	Kiv dascalul	24 ian

78	Solomon sin Davidu firidier	raie	Vaslui	30 de ani	"nu are păr pe cap"	Haica 25 de ani	Davidu - un an	"firidieru la feredeu nati"	nespecificat	Melih croitoriu	24 ian
79	Bercu sin Şaim	raie	Vaslui	30 de ani	nu are	Ruhla 28 de ani	Sura - 6 ani. Naftule - 5 ani. Ala - 4 ani	ahtarlăcu	dugheană de veci	Marcu Lozneanu	24 ian
80	Iancu sin Herşcu hăhamu	raie	Vaslui	55 de ani	nu are	Leia 45 de ani	Zălti - 16 ani	şepcar	casă cu chirie	Bercu sin Şaim	24 ian
81	Şmil Lupovici	raie	laşi	30 de ani	nu are	Dvoira 20 de ani	Lupa - 2 ani	precupeţ	casă cu chirie	Iancu sin Herşcu	24 ian
82	Strul sin Borăh croitoriu	raie	Huşi	45 de ani	nu are	văduv	Bercu - 13 ani. Borăh - 8 ani. Şmil - 7 ani. Iancu - 4 ani	croitor	case de veci	Şmil Lupovici	24 ian
83	Heinich stoleriu	raie	laşi	40 de ani	albeaţă pe ochiul drept	Tăvnea 36 de ani	Ita - 10 ani. Ilaia - 5 ani. Leia - 6 luni	stoler	case de veci	Strul sin Borăh	24 ian
84	Bercu Lipovici	raie	laşi	48 de ani	nu are	Haia 24 de ani	Şmil - 2 ani. Zisu - 6 luni	croitor	case de veci	Heinich stoleriu	24 ian
85	Perişi sin Pascal croitoriu	raie	Huşi	20 de ani	nu are	Ghila 20 de ani	Tiple - 3 luni	croitor	casă cu chirie	Bercu Lipovici	24 ian
86	Gihersân dascalu	raie	Huşi	30 de ani	nu are	Frima 30 de ani	Herşcu - 10 ani. Beil Uşâr - 8 ani. Davidu - 6 ani	precupeţ	casă de veci	Borăh sin Şmil	24 ian
87	Moisă sin Faibel ciurariu	raie	laşi	50 de ani	nu are	Toba 30 de ani	Harizic - 9 ani. Altâr - 12 ani. Sura - 6 ani	ciurar	casă de veci	Avram Leiba ciurariu	24 ian
88	Avram sin Leiba ciurariu	raie	Vaslui	45 de ani	nu are	Dvoira 45 de ani	Şamon - 10 ani. Avram Ilic - 5 ani	ciurar	casă de veci	Solomon Beimbou	24 ian
89	Solomon Beimbou	raie	laşi	46 de ani	nu are	Ruhla 32 de ani	Sura - 18 ani. Şandle - 15 ani. Moişă - 9 ani	rachier	dughene de veci	Moişă sin Faibel	24 ian
90	Leiba Moscovici	raie	laşi	30 de ani	nu are	Milca 29 de ani	Moişă - 2 ani	crâşmar	acaret cu chirie	Solomon Beimbou	24 ian
91	Davidu sin Haim	raie	Vaslui	33 de ani	nu are	Leia 30 de ani	Sura - 10 ani. Herşcu - 6 ani. Estâr - 5 ani. Avram - 2 ani	crâşmar	casă de veci	Iancu sin Herşcu	26 ian
92	Ilic Leib sin Haim	raie	Vaslui	55 de ani	nu are	Haia 55 de ani	Altâr - 11 ani. Leia - 15 ani. Miţa - 13 ani. Marcu - 14 ani	crâşmar	casă cu chirie	Davidu sin Haim	26 ian
93	Moişă Zălic	raie	Vaslui	36 de ani	nu are	Haie Reiza 24 de ani	Ciorna - 8 ani. Dvoira - 6 ani	precupeţ	dughene de veci	Mişălâm sin Ilic	26 ian
94	Perişi croitoriu	raie	laşi	11 de ani	nu are	Ruhla 36 de ani	Ala - un an	croitor	casă de veci	Iosăp Vainbergu	1 feb

95	Iosăp Vainbergu	raie	Moldova	35 de ani	nu are	Brane 30 de ani	nu are	croitor	casă de veci	Periți croitoru	1 feb
96	Moisă sin Avram croitoru	raie	Huși	22 de ani	nu are	Reiza 18 de ani	nu are	croitor	casă cu chirie	Moisă sin Faibel	1 feb
97	Meer Rabinovici	raie	Vaslui	36 de ani	nu are	Haica 32 de ani	Malca - 14 ani, Moisă - 12 ani, Peșă - 10 ani	precupeț	dugheană de veci	Șăivah Borăh	1 feb
98	Strul Rabinovici	raie	Vaslui	30 de ani	nu are	Haia 26 de ani	Peșă - 7 ani, Mesă - 9 ani, Ruhla - 5 ani	precupeț	dugheană cu chirie	Șăivah Borăh	1 feb
99	Avram sin Ițic Mejman	raie	Vaslui	33 de ani	nu are	Cerna 30 de ani	Iosăp - 4 ani	precupeț	casă cu chirie	Șăivah Borăh	1 feb
100	Leizăr sin Iosăp	raie	Vaslui	27 de ani	nu are	Brana 25 de ani	Idol - 10 ani, Idol - 4 ani	crășmar	casă cu chirie	Șăivah Borăh	1 feb
101	Bercu Strulovici	raie	Vaslui	28 de ani	nu are	Surca 20 de ani	nu are	rachier	casă cu chirie	Șăivah Borăh	1 feb
102	Altăr sin Faibiș	raie	Vaslui	18 de ani	nu are	Haica 15 ani	nu are	"săpător de pieri"	casă de veci	Aron sin Leiba	1 feb
103	Haim sin Alexandru	raie	Vaslui	46 de ani	nu are	Feiga 12 de ani	Alexandru - 13 ani, Davidu - 12 ani, Iancu - 8 ani, Aron - 5 ani, Mehel - 3 ani, Leiba - un an	precupeț și crășmar	casă cu chirie	Bercu sin Șaim	1 feb
104	Iancu sin Zîșu	raie	Vaslui	20 de ani	nu are	Freide 16 ani	nu are	precupeț	casă cu chirie	Bercu sin Șaim	1 feb
105	Ițic sin Avram chitar	raie	Vaslui	32 de ani	nu are	nu are	Haim - 10 ani	"pitar slugi la Șăivah Borăh"	neprecificat	Șăivah Borăh	1 feb
106	Iancu sin Alexandru	raie	Iași	30 de ani	nu are	Ruhla 20 de ani	Haim - 4 ani, Moisă - un an	croitor calfă	in casa stăpânului său	Herșcu ceaușu	2 feb
107	Altăr sin Nusăm	raie	Vaslui	32 de ani	nu are	Ruhla 26 de ani	Moisă - 7 ani, Avram - 4 ani	crășmar	casă de veci	Avram sin Șaim	2 feb
108	Șaim sin Marcu	raie	Iași	32 de ani	pe ochul stâng "pujănă albeață"	Freida 28 de ani	Dvoira - 12 ani	croitor calfă la David Rozănfeld	casă de veci	David Rozănfeld	2 feb
109	Iancu sin Leiba	raie	Iași	52 de ani	nu are	Ruhla 42 de ani	Șoil - 13 ani	pristav la velniță	casă cu chirie	Șăivah Borăh	2 feb
110	Moisă sin Mendel	raie	Vaslui	25 de ani	nu are	Hara 20 de ani	nu are	precupeț	dugheană de veci	Șăivah Borăh	2 feb
111	Solomon sin Șaim Zingher	raie	Iași	18 de ani	nu are	Estăr 18 ani	nu are	băcan	dugheană cu chirie	Marcu Lozneau, socrul său	5 feb
112	Iancu sin Leiba	raie	Vaslui	35 de ani	nu are	Bela 22 de ani	nu are	crășmar	casă de veci	Lupu sin Haim velnicer	5 feb
113	Bercu Herșcovici	raie	Iași	55 de ani	nu are	Haie Sura 40 de ani	Aron - 15 ani, Avram - 13 ani, Baile - 12 ani	crășmar	casă de veci	Șaim Borăh	5 feb

114	Lupu sin Haim velniceru	raie	Botoșani	55 de ani	nu are	Sosă 50 de ani	Iancu - 15 ani	"maistăr de velniță"	casă cu chirie	Avram Borăh	5 feb
115	Bercu sin Leiba zugravu	raie	Iași	33 de ani	"ari deasupra palmei șiângi însămn de tătură"	Haia Sosă 30 de ani	nu are	crășmar	"în casă cu chirie și ari și casă de veci"	David chetrariu	5 feb
116	Borăh Ehelovici dascălu	raie	Iași	40 de ani	nu are	Mirse 30 de ani	Flae Lee - 6 ani, Iliu - un an	dascal de copii	casă de veci	Haim sin Lazor rachieru	5 feb
117	Fișă! Rabinovici	raie	Iași	35 de ani	nu are	Haica 30 de ani	Iosăp - 12 ani, Pasă - 10 ani, Altăr - 4 ani, Avram - 2 ani	crășmar	casă de veci	Avram Borăh	7 feb
118	Moisă Ijcovici	raie	Botoșani	40 de ani	"la buza de deasupra în stânga țăruiet"	Ileica 35 de ani	Ijic - 11 ani	crășmar	casă cu chirie	David sin Haim	7 feb
119	Șmil sin Leiba dohotariu	raie	Vaslui	40 de ani	nu are	Rifca 35 de ani	Ciorna - 16 ani, Leiba - 14 ani	precupeț	casă de veci	Avram Borăh	7 feb
120	Iosăp sin Avram	raie	Dorohoi	47 de ani	nu are	Fila 44 de ani	Ita - 16 ani, Heida - 7 ani	crășmar	casă cu chirie	Strul Leibu sin Iosăpu	7 feb
121	Solomon Blunștein	raie	Huși	22 de ani	nu are	Ruhla 18 de ani	nu are	croitor călă la Mendel Grimberg	casă cu chirie	Mendel Grimberg	8 feb
122	Leiba Pentis	raie	Vaslui	22 de ani	nu are	"fără fâmei, holtei"	nu are	"călă în dugheana mortului Zisu Negru"	nespecificat	Avram Borăh	8 feb
123	Strule sin Iancu Boboc	raie	Vaslui	24 de ani	nu are	Malca 24 de ani	Hae Sura - 8 ani, Heinic - 2 ani	croitor călă la Strul sin Borăh	în casa stăpânului	Strul sin Borăh	8 feb
124	Avram merariu	raie	Iași	45 de ani	nu are	Doba 45 de ani	Idiuz - 8 ani	"precupeț merariu"	casă cu chirie	Avram Borăh	8 feb
125	Herșcu sin Strule	raie	Vaslui	21 de ani	nu are	Malca 17 ani	nu are	croitor	casă cu chirie	Avram merariu, socrul său	8 feb
126	Herșcu Leibu sin Moisă croitoriu	raie	Huși	24 de ani	nu are	Mendela 24 de ani	nu are	croitor	casă cu chirie	Iancul Leib sin Solomon	8 feb
127	Moisă Strulovici	raie	Iași	24 de ani	nu are	Sura 16 ani	nu are	croitor	casă cu chirie	Strul sin Borăh	8 feb
128	Iancul Leibu sin Solomon	raie	Huși	50 de ani	nu are	Lei (a) 30 de ani	Sura - 8 ani, Feiva - 4 ani	croitor	casă de veci	Avram timichigiu	8 feb
129	Davidu sin Davidu	raie	Iași	28 de ani	nu are	Ciorna 26 de ani	Herșcu - 12 ani, Zisla - 6 ani	stoler	casă cu chirie	Heinic stolenu	8 feb
130	Leizăr sacagiu	raie	Vaslui	40 de ani	nu are	Hava 36 de ani	Ruhla - 12 ani, Herșcu - 10 ani, Beila - 3 ani	sacagiu	casă de veci	Herșcu ceaușu	8 feb
131	Leiba Ijic	raie	Huși	36 de ani	obrazul "putân străcâr di țarsar"	Toba Leiba 36 de ani	nu are	dascăl	casă de veci	Froim Rabinovici	8 feb

132	Haim Ermi velniceriu	raie	lași	46 de ani	nu are	văduv	nu are	velnicer	"fără casa sa"	Leibu Ițic	9 feb
133	Altâr Davidu	raie	Vaslui	20 de ani	nu are	Zaina 13 ani	nu are	"calfă la dugh(e)ană"	casă cu chirie	Meer Areizin	9 feb
134	Avram Solomon	raie	Vaslui	40 de ani	nu are	Leia 28 de ani	Șmil - 13 ani, Risa - 12 ani, Matla - 7 ani, Zalman - un an	crâșmar	casă cu chirie	Solomon Pascal	21 feb
135	Iosăp sin Solomon	raie	lași	20 de ani	nu are	Hena 17 ani	nu are	crâșmar	casă cu chirie	Iancu Strulovici	21 feb
136	Marcu sin Avram Borâh	raie	Vaslui	29 de ani	nu are	Sura Beila vârsta necspecificată	Iancu - 6 ani, Tıpra - 2 ani	"șpiculatoriu din picioari"	casă cu chirie	Avram Borâh, tatăl său	22 feb
137	Faibiș dascalu	raie	lași	58 de ani	nu are	văduv	Zâlta - 18 ani, Strul - 15 ani, Pinhes - 14 ani, Șloim - 10 ani	dascal	casă de veci	Marcu Lozneanu	22 feb
138	Iosăp sin Davidu a Suri	raie	lași	20 de ani	nu are	Ruhla 18 ani	nu are	precupeț	dugheană cu chirie	Solomon Pascal	22 feb
139	Ghidali sin Leiba	raie	lași	20 de ani	nu are	holtei	nu are	slugă la Haim Beer sin Iosăp	"in dugheană rachierii" a stăpânului său	Burum sin Leiba, fratele său	22 feb
140	Șmil sin Marcu	raie	lași	18 ani	nu are	holtei	nu are	slugă la Haim Beer sin Iosăp	"in dugheană rachierii" a stăpânului său	Solomon Golștean	22 feb
141	Șmil sin Gavril Vaizlânberg	raie	Vaslui	17 ani	nu are	holtei	nu are	slugă la Solomon Pascal	"la dugheană actârlăcu" a stăpânului său	Avram Borâh	22 feb
142	Herșcu Bârbieriu	raie	lași	28 de ani	nu are	Hala 25 de ani	Sura - 8 ani	necspecificat	necspecificat	Avram Borâh	22 feb
143	Duvidu Leiba	supus austriac	Huși	36 de ani	nu are	Heina Ruhla 26 de ani	nu are	negoi din picioare	dugheană de veci	Ițic Gruber	23 feb
144	Lazăr sin Herșcu	raie	lași	18 ani	nu are	holtei	locuiește împreună cu Dana Heica, mama sa	crâșmar	casă cu chirie	Șamșâ Moissâ	23 feb
145	Ițic Vais	raie	lași	50 de ani	nu are	văduv	nu are	ceprigar	casă cu chirie	Strul Leibu	23 feb
146	Moissâ Herșcu sin Leiba	raie	lași	18 ani	nu are	holtei	nu are	ceprigar calfă la Ițic Vais	necspecificat	Ițic Vais	23 feb
147	Moissâ sin Leiba	raie	lași	18 ani	nu are	holtei	nu are	slugă la Solomon Barbu	necspecificat	Solomon Barbu	23 feb
148	Moissâ Helman	raie	Bârlad	35 de ani	nu are	Toba 30 de ani	Lupu - 14 ani, Herș - 12 ani, Iosăp - o jumătate de an	speculant din picioare	necspecificat	Zalman Ipitcanu	26 feb

149	Avram sin Iosăp	raie	Vaslui	17 ani	nu are	holtei	locuiește cu mama sa Haica de 48 de ani, Moisă - 12 ani, Malca - 16 ani	rachier	dugheană de veci	Haim Beer sin Iosăp	26 feb
150	Ilic sin Solomon cibotariul	raie	Vaslui	18 ani	"nasul străcat cărn"	holtei	nu are	ciubotar calfă la Avram Haim	nespecificat	Solomon cibotariul, tatăl său	26 feb.
151	Solomon Helman	raie	Vaslui	18 ani	"negeț negru în frunți"	holtei	locuiește cu mama sa Liba de 55 de ani	rachier	dugheană cu chirie	Avram Helman, fratele său	26 feb
152	Hune sin Iosăp	raie	Roman	25 de ani	nu are	holtei	nu are	calfă croitor la Davidu Rozănfeld	nespecificat	Davidu Rozănfeld	29 feb
153	Kivu croitor	raie	Iași	30 de ani	nu are	Zlata 24 de ani	Dobriș - 4 ani, Goida - un an și jumătate, Maria - 3 luni	croitor	casă cu chirie	Marcu Șteain	29 feb
154	Moisă sin Ilic	raie	Iași	25 de ani	nu are	Ruhla 27 de ani	Marcu - 8 ani, Beila - 7 ani, Feuca - 4 ani	mungru	casă cu chirie	Moisă sin Leiba	29 feb
155	Davidu Leiba	raie	Iași	50 de ani	nu are	Hava 30 de ani	Șmil - 15 ani, Refa - 5 ani, Sura - 4 ani și jumătate, Inda - un an	crășmar	casă cu chirie	Avram Borăh	29 feb
156	Șapșa Manolovici	raie	Iași	65 de ani	nu are	Ghitla 40 de ani	nespecificat	crășmar	casă de veci	Davidu Leiba	29 feb
157	Strule Herșcovici	raie	Bărlad	20 de ani	"tăitură în barbă din dreapta"	Haica 17 ani	nu are	precupeț	casă cu chirie	Bercu croitor	29 feb
158	Leiba sin Zalman	raie	Vaslui	40 de ani	nu are	Zălta 30 de ani	Iancu - 12 ani, Rahmil - 10 ani, Moisă - 8 ani, Ghitla - 7 ani, Ghitlă - 6 luni	crășmar	casă cu chirie	Hascal sin Moisă	29 feb.
159	Solomon Avram	raie	Vaslui	50 de ani	"șchiop de piciorul stângu"	Sura 40 de ani	Rifca - 12 ani, Rosăie - 18 ani, Mendel - 8 ani	precupeț	dughene de veci	Strul croitor	29 feb
160	Altăr sin Iancu Șaim	raie	Vaslui	16 ani	nu are	holtei	locuiește cu Sura mama sa de 40 de ani și cu frații săi Ruhla - 12 ani, Haim - 10 ani, Iosăp - 8 ani, Bluma - 4 ani	speculant de băuturi	dughene de veci	Bercu sin Șaim	29 feb.
161	Nahman Sânriscă	raie	Iași	28 de ani	nu are	holtei	nu are	calfă croitor la Iliu Avramovici	nespecificat	Iliu Avramovici	29 feb

162	Ițic sin Bercu	raie	Vaslui	40 de ani	"nasu străcat"	Ruhla 40 de ani	Altâr - 13 ani, Haia - 6 ani, Iancu - 3 ani	croitor	casă de veci	Avram tinichigu	1 martie
163	Mendel sin Pascal	raie	Iași	20 de ani	nu are	holtei	nu are	precupeț	casă cu chirie	Avram Borăh	1 martie
164	Davidu sin Avram	raie	Iași	37 de ani	nu are	văduv	Avram - 13 ani	precupeț	casă cu chirie	Haim Bercu sin Iosâh	2 martie
165	Zeilic Grubir	supus austriac	Vaslui	42 de ani	nu are	Malca 34 de ani	Țudic - 15 ani, Pensâh - 9 ani, Freida - 13 ani	precupeț	dugheană de veci	Ițic Grubir	14 martie
166	Ițic Grubir	supus, austriac	Bârlad	48 de ani	nu are	Ritca 35 de ani	Hațije - 18 ani, Ruhla - 14 ani, Haica - 11 ani, Altâr - 9 ani	Ipițcan	dugheană de veci	Zălic Gruber	14 martie
167	Aron sin Iancu	raie	Iași	24 de ani	nu are	Perla 16 ani	nu are	croitor călă la Bercu croitoriu	nespecificat	Ilii Șăminovici	14 martie
168	Iosâp Lărbovici	supus prusian	Bârlad	24 de ani	nu are	Iia 20 de ani	Sima - 5 ani	negot din piciorare	dugheană cu chirie	Ițic Grubir, socrul său	14 martie
169	Leizâr sin Avram	raie	Huși	22 de ani	nu are	holtei	nu are	călă la Kiv dascalu	nespecificat	Kiv dascalu	14 martie
170	Pascal Golșteain	raie	Vaslui	25 de ani	nu are	Ruhla 22 de ani	nu are	Ipițcan	dugheană cu chirie	Solomon Golșteain	14 martie
171	Haim Șaim	raie	Bacău	20 de ani	nu are	Dobiș 20 de ani	nu are	Ipițcan	dugheană cu chirie	Pascal Golșteain	14 martie
172	Altâr Marcos Volf	supus austriac	Iași	35 de ani	nu are	Haia 26 de ani	Mendel - 14 ani, Noșam - 11 ani	negot din piciorare	acareturi de veci	Solomon Golșteain	14 martie
173	Solomon Golșteain	supus austriac	Vaslui	29 de ani	nu are	Leea 24 de ani	Ghizla - 6 ani, Gheșlă - 3 ani, Iancu - un an și jumătate	rachier	dugheană cu chirie	Ițic Gruber	14 martie
174	Moisă sin Leiba	raie	Iași	30 de ani	nu are	Zâlda 25 de ani	David - jumătate de an	crășmar	casă cu chirie	Herșcu Ianculovici Cevasu	29 martie
175	Ițcu sin Leiba	raie	Vaslui	50 de ani	"ciontu de mâna stîngă"	Lei(a) 40 de ani	Moisă - 14 ani, Toibe - 12 ani, Handa - 9 ani, Ghitla - 7 ani, Solomon - 5 ani	crășmar	case de veci	Iancu sin Leiba	18 aprilie
176	Manel sin Avram	raie	Vaslui	35 de ani	nu are	Haie 28 de ani	Hava - 10 ani, Iancu - 7 ani, Șaim - 3 ani	precupeț	dugheană cu chirie	Moisă sin Leiba Cotanu	18 aprilie
177	Iancu sin Leiba	raie	Vaslui	50 de ani	surd	văduv	Leiba - 14 ani,	crășmar	casă de veci	Ițcu sin Leiba, fratele său	18 aprilie

178	Avram sin Ițicu	raie	Vaslui	25 de ani	nu are	Sura 16 ani	nu are	crășmar	casă de veci	Ițicu sin Leiba, tatăl său	18 aprilie
178	Moisă sin Șaim	raie	Vaslui	45 de ani	nu are	Anița 40 de ani	Ita - 16 ani, Vârvara - 7 ani, Freida - 4 ani	crășmar	casă cu chirie	Solomon Pascal	18 aprilie
179	Berl Golșteain	supus austriac	Vaslui	45 de ani	nu are	Eică 30 de ani	From - 8 ani, Moisă - 10 ani, Aron - 5 ani, Maiah - 16 ani, Checine - 14 ani, Avram - 13 ani	negoț din picioare	nespecificat	Avram Borăh	25 aprilie

CONTRIBUȚII PRIVIND EVREEI DIN PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI ALEXANDRU IOAN CUZA (1859-1866)

Dumitru IVĂNESCU

Unirea Moldovei și a Munteniei, la 24 ianuarie 1859, prin dubla alegere a colonelului Al.I. Cuza, a însemnat constituirea statului național român și a reprezentat o primă etapă a unui proces care se va încheia în 1918, când frontierele sale vor cuprinde Basarabia, Bucovina și Transilvania. Perioada 1859-1866, care corespunde domniei lui Al.I. Cuza, a reprezentat, în același timp, cadrul politic necesar înfăptuirii societății românești moderne.

Cum era de așteptat, dubla alegere a lui Cuza a provocat o puternică reacție în exterior, cabinetele politice și diplomatice ale continentului manifestând un maxim interes față de opțiunea românească. Prima intenție a Puterilor antiunioniste a fost de a nu recunoaște voința românilor, considerând atitudinea acestora ca o încălcare a prevederilor Convenției de la Paris. Austria, al cărui ministru de Externe pronosticase că alesul unuia din Principate avea să fie și alesul celuilalt, dorea o intervenție armată, punct de vedere la care și Turcia se simțea atrasă. În tabăra unionistă, efectul provocat de surpriza românească n-a fost mai mic, dar se poate spune că locul îngrijorării inițiale a fost ocupat de un calm constructiv (Franța, Rusia), îmbinat cu accentuate note de optimism (Sardinia). Convorbirile diplomatice dintre reprezentanții celor șapte Puteri au evidențiat faptul că nemulțumite de acest rezultat erau, îndeosebi, Turcia și Austria, eforturile lor de a împiedica Unirea soldându-se cu un eșec lamentabil. Pentru că, așa după cum sublinia ministrul de Externe austriac, Rudolf Apponyi, *abandonarea principiului Unirii Principatelor* sub același șef era ceea ce doreau Austria și Turcia, fie că el se numea rege sau domn, fie că era un prinț străin sau un boier autohton; „*obiectul este ceea ce ne interesează și nu persoana*”.¹ Același diplomat austriac, într-o discuție cu soția lui Napoleon al III-lea, care susținea cu

fermitate în fața ambasadorului că Principatele Române vor Unirea – „Aceasta este voința națională. Se vrea Unirea“, – a replicat: „Doamnă, vor independența și pentru a ajunge acolo au votat pentru Unire“.²

Realizarea Unirii în persoana lui Al.I. Cuza era considerată de către Imperiul otoman ca o violare flagrantă a Convenției din 7/19 august 1859³, motiv suficient pentru a solicita convocarea unei conferințe a Marilor Puteri, care să analizeze situația creată în Principatele Române.⁴ Până când această conferință avea să se realizeze, Franța și Rusia au îndemnat pe români la prudență, deoarece orice inițiativă din partea noului stat putea fi amendată imediat de țările ale căror interese le cereau nerecunoașterea faptului împlinit la 24 ianuarie 1859. Rusia s-a pronunțat pentru soluția adoptată de români, considerând-o cea mai bună, pentru că, după cum afirma Gorceakov, la începutul lunii februarie, „starea actuală a spiritelor în Moldova și Valahia, totul contribuie a-mi confirma, o dată în plus, opinia că în afară de Unire nu există decât anarhie pentru aceste provincii“.⁵ În același timp (2/14 februarie), cancelarul a comunicat Franței că este hotărât să susțină dubla alegere în cadrul Conferinței.⁶ Impresionat – după afirmația lui Chateaubriand, ambasadorul francez în Rusia – de complicațiile pe care starea de spirit din Principatele Române le poate provoca dacă dubla alegere nu era recunoscută, Gorceakov a reafirmat că „guvernul de la Petersburg n-a încetat să considere că Unirea Principatelor Române este dorită de populația acestora și corespunde intereselor ei“.⁷

Conferința și-a deschis lucrările la Paris în ziua de 7 aprilie 1859, dar nu s-au desfășurat decât două ședințe, interesul Europei fiind îndreptat spre previzibila dispută franco-austriacă în chestiunea italiană. Al.I. Cuza primise, din partea consulilor, noi îndemnuri spre prudență ca domnitor al celor două țări românești și sfatul de a aștepta decizia Puterilor garante⁸, dar situația sa nu era deloc de invidiat. Confruntat cu numeroase probleme, dintre acestea realizarea Unirii politice și administrative nu erau cele mai lipsite de importanță, se vedea obligat la inactivitate. Mai mult, inițiativa sa de a strânge întreaga armată în tabăra de la Florești, avertisment util la adresa Puterilor antiunioniste care nu se grăbeau să legitimizeze situația din Principatele Române și căutau argumente pentru intervenția militară, a provocat îngrijorare și reacții foarte diferite. Consulul Austriei la

București, Eder, comunica omologului rus, Giers, la 30 aprilie 1859, că „prințul Cuza nu vizează nimic altceva decât să profite de circumstanțele critice în care se află Austria pentru a încuraja pretențiile populației românești din Transilvania și Bucovina”.⁹ Pare curios că și cabinetul rus a fost derutat de inițiativa lui Cuza, dând o interpretare eronată atitudinii sale care, deși foarte fermă, nu avea un scop de agresiune și nici de susținere a mișcărilor de emancipare națională. „Prințul Gorceakov – era informat, la 19 mai, Walewski de către Chateaubriand – este foarte preocupat de agitația spiritelor din provinciile creștine ale Imperiului otoman și de proiectele temerare ale colonelului Cuza”.¹⁰

La 6 septembrie 1859, Conferința de la Paris își redeschide lucrările și, în singura ședință care a avut loc, Puterile confirmă pe A.I. Cuza ca „domnitor al Moldovei și Valahiei”. Din acest moment, după recunoașterea dublei alegeri, cea mai importantă problemă care stătea în fața noului stat era realizarea Unirii depline a celor două Principate, toate eforturile românești pe plan extern fiind subordonate acestui scop.¹¹ „Ceea ce caracterizează noua etapă este faptul că de data aceasta apărarea intereselor românești revine *statului român însuși*, exponentul politicii sale externe fiind în primul rând domnitorul”¹², care, împreună cu colaboratorii săi politici, îndeosebi cu C. Negri, trimisul său la Constantinopol, a înțeles că pentru a realiza unirea deplină trebuia făcută o pregătire metodică.

Convenția de la Paris din 7/19 august 1858 impusese Principatelor Române un sistem de administrație greoi, cu două guverne, două Camere și o Comisie Centrală la Focșani. Proiectele de legi elaborate de această Comisie trebuiau cercetate de ambele guverne, votate în ambele Camere, sancționate și promulgate separat de A.I. Cuza. În plus, legea electorală care era anexată la Convenție, redactată pe principiul sistemului cenșitar, censul fiind foarte ridicat, acorda drepturi electorale unei părți reduse din populația țării, în mod deosebit marilor proprietari de pământ, mai puțin interesați de introducerea unor măsuri reformatoare. Atitudinea forțelor naționale față de noul statut internațional și principiile de organizare internă a Principatelor Române, cuprinse în Convenția din 7/19 august 1858, mai ales după recunoașterea dublei alegeri a lui A.I. Cuza, era total diferită de cea a Puterilor care semnaseră documentul amintit. În timp

ce ultimile erau hotărâte să nu mai accepte nici o încălcare a Convenției, primele considerau dubla alegere doar un prim pas pe calea desăvârșirii unirii administrative, politice și economice a Principatelor Române.

În sensul celor arătate mai sus, semnificativ este programul adoptat de domnitor pentru realizarea unificării legislative și administrative interne. O primă formă a programului său o găsim în scrisoarea din 17/29 mai 1859, trimisă împăratului Napoleon al III-lea. După ce arată poziția de provizorat în care se află, prin dubla sa alegere, Cuza susține necesitatea desăvârșirii Unirii și face o primă expunere a programului său de reforme, propunând, în același timp, soluții prin care acesta ar putea fi pus în practică. De asemenea, nu trebuie să surprindă opțiunile domnitorului care, pentru început, apelează la consulul Franței la Iași, Victor Place, un apropiat colaborator, pentru a da contur propriului program. Sub influența prevederilor Constituției franceze din 1852, memoriul alcătuit de Victor Place, intitulat *Idei generale pentru a folosi în reorganizarea Principatelor Unite Moldova și Valahia*, definitivat la mijlocul lunii noiembrie a anului 1859, și care avea și un apendice privind soluționarea problemei țărănești (*Chestiunea țăranilor sau mai curând eliberarea proprietății prin emanciparea țăranilor*)¹³, cuprindea organizarea judecătorească, financiară, a industriei și a comerțului, a administrației și a învățământului, a armatei, a lucrărilor publice, oferind soluții și pentru reglementarea regimului străinilor și a jurisdicției consulare. Se făceau propuneri în direcția înființării unei Curți de conturi, instituție specială de control, a Curții de Casație, a curților de apel și a tribunalelor, construirea de căi de comunicație – inclusiv căi ferate – care să asigure legăturile interne și valorificarea bogățiilor subsolului, o nouă organizare administrativă, în spiritul programului de dezvoltare proiectat de domnitor, în funcție de care se va înfăptui și reforma electorală; organizarea Consiliului de miniștri și a ministerelor, întărirea disciplinei funcționarilor, delimitarea exactă a atribuțiilor, reorganizarea instrucției publice, plecând de la obligativitatea învățământului elementar.

Între memoriul alcătuit de consulul francez și programul schițat de A.I. Cuza în mesajul din 6/18 decembrie 1859, prezentat cu prilejul deschiderii corpurilor legiuitoare, este o legătură evidentă.

Acest *manifest național*¹⁴, cum îl numește N. Iorga, cuprinde întregul program de guvernare al domnitorului Unirii. Elaborat după recunoașterea internațională a dublei Uniri, el încheia o etapă a „provizoratului și a tulburărilor politice“ pentru a deschide una nouă, ce stătea sub semnul certitudinii și al creației. Ca și în memoriul lui Place, sunt trecute în revistă principalele direcții unde reforma trebuia să acționeze. De la finanțe, justiție și administrație, la întărirea autorității comunale, fixarea statutului funcționarilor publici și atragerea capitalului străin, de la sprijinirea operei de creație tehnică asemănătoare cele inițiate de Napoleon al III-lea (în stare să pună în valoare bogățiile materiale și intelectuale proprii) la organizarea unui învățământ atașat de specificul național și de nevoile țării, nimic nu este omis. Programul mai conține, în egală măsură, necesitatea unui „sistem protecționist“ în industrie, susținut de legi speciale, prin garantarea principiilor liberalismului, a neintervenției statului în tranzacțiile particulare, în mod special. De asemenea, nu lipsește nici dorința de a soluționa problema agrară, al cărei scop final era de a „lega pe toți cetățenii de pământul patriei prin aceleași legături de iubire și de interes“.

Ambițiosul program elaborat de domnitor și principalii săi colaboratori trebuia să constituie punctul de plecare în edificarea statului național și modernizarea societății românești. În cadrul acestor prefaceri, determinate de un context istoric în care problema națională ocupa primul plan, trebuie integrată și explicată situația evreilor din Principatele Unite.

Elita populației evreiești, ca și întreaga masă de evrei, au sprijinit Unirea Principatelor Române, conștienți că în cadrul statului național român vor fi aplicate reforme care să le confere drepturi egale, civile și politice, cu cetățenii creștini. Așa se explică și adeziunea ziarului „Israelitul român“ care, încă de la începutul apariției sale, a sprijinit prin numeroase articole ideea unionistă, dar și pe aceea a integrării și modernizării comunității evreiești. „Ceea ce zicem, scriem și cerem, fraților, – se afirma în unul din aceste articole – n-o facem numai pentru noi, ci pentru voi, căci dacă toți fiii lui Israel sunt legați între ei prin aceleași dureri, prin aceleași nădejdi și îi așteaptă același viitor, oricât de numeroși ar fi, atunci aici Milcovul unește mai mult decât desparte cele două Principate-surori. De aceea eforturile noastre

trebuie să fie comune¹⁵. Este, deci, justificată simpatia cu care populația evreiască a primit alegerea lui Alexandru Ioan Cuza în cele două Principate Române. Iar mesajul domnitorului, din 6 decembrie 1859, venea să justifice speranțele pe care ei și le-au pus în prințul Cuza. „Religia ortodoxă este religia statului – se arată în mesaj – însă libertatea conștiinței și a cultelor va fi respectată în toată puterea cuvântului. Un mare număr de străini este stabilit de mulți ani pe pământul nostru și prezența lor a putut naște câte odată supărătoare greutăți, însă mai totdeauna acestea au provenit din nedumerirea regulilor ce sunt de urmat în privința lor. Să ne ferim, dar, de a arunca asupra altora învinovățiri pe care noi nu le-am primi și de a le atribui o rea-voință sistematică... Să menținem cu energie drepturile noastre, dar să nu lăsăm a ne lua înainte un exces de patriotism, care ne-ar îndemna la acțiuni inoportune. Vechea ospetie românească este un dar sfânt de la strămoși, să-l păstrăm ca unul ce onorează caracterul nației și niciodată să nu-i pară rău străinului că a venit de s-a așezat la vatra noastră. Să ne completăm organizarea, să facem ca să fie obligațiile drepte, justiția nepărtinitoare, administrația neadormită și în curând străinul nu va căuta altă protecție în țara noastră decât aceea a legilor noastre¹⁶.

La începutul domniei lui Al.I. Cuza, populația evreiască în Moldova era formată din 118.922 de persoane, din care 76.616 se aflau în târguri și orașe. Acestea din urmă aveau 288.061 locuitori, dintre ei 11.061 fiind supuși străini, ceea ce înseamnă că în localitățile urbane doar ceva peste 200.000 reprezentau populația românească, adică aproximativ 70%.¹⁷ La aceeași dată, în Țara Românească se aflau doar 17.632 locuitori evrei, cei mai mulți dintre ei pământeni, cu un statut diferit, dovadă fiind și participarea lor la alegerile pentru Adunările ad-hoc.¹⁸ Față de toți aceștia, domnitorul s-a pronunțat pentru integrarea lor socială, economică, culturală și, nu în ultimul rând, politică. Cuza nu era singurul care gândea astfel, principalul său sfetnic, M. Kogălniceanu, având aceleași opinii. Este demn de remarcat că acești doi oameni politici, aflați la începutul construirii statului național român modern și având în față un program ambițios – așa cum am arătat la începutul studiului nostru – care viza toate domeniile vitale ale societății – învățământ, justiție, armată, cultură, sănătate, administrație, cler, industrie, agricultură etc. – nu au neglijat nici

problema emancipării populației evreiești, ca o componentă de bază a înnoirilor și progresului de care societatea românească avea nevoie.

În calitate de membru al Comisiei centrale de la Focșani, instituție ce trebuia să elaboreze legile de interes comun pentru ambele Principate, M. Kogălniceanu, la 31 iulie 1859, a depus mai multe amendamente la un proiect de Constituție elaborat de un comitet anume desemnat pentru acel obiectiv, cerând introducerea unui articol special care să permită adoptarea mai multor legi organice, între acestea figurând și „legea pentru oprirea năvălirii jidovilor străini și graduala emancipare a celor pământeni”.¹⁹ Comisia centrală din Focșani a îmbrățișat punctul de vedere susținut de Kogălniceanu, în ședința din 2 octombrie, iar proiectul de Constituție a înscris, datorită demersului său, statutul de „pământeni” al evreilor băștinași și principiul emancipării lor politice graduale. Acțiunea sa trebuie coroborată cu cea a domnitorului care, în mesajul adresat Comisie Centrale, la 21 aprilie / 3 mai 1860, cerea elaborarea unui proiect de lege privind graduala emancipare a locuitorilor de rit mozaic, în perspectiva integrării lor în societatea românească. Chestiunea va fi reluată ulterior de Al.I. Cuza și M. Kogălniceanu, ultimul de această dată de pe poziția de prim-ministru al Moldovei, lucru consemnat de procesul-verbal din 16 ianuarie 1861. Un comitet special din cadrul Comisiei Centrale trebuia să redacteze proiectul de lege pentru emanciparea graduală a israeliților și pentru stăvilirea pătrunderii în țară a evreilor străini.

În aprilie 1859 și în mai 1860, prin două circulare emise de M. Kogălniceanu, aflat la acea dată în fruntea Ministerului de Interne, se cerea rabinilor din Moldova să folosească autoritatea morală pe care o aveau și puterea de influență asupra comunităților din țară pentru a-i determina pe credincioși să renunțe la portul tradițional de origine poloneză, considerat o veritabilă „stavilă stârpirii antipatiilor și prejudecăților naționale”, expunându-i „glumelor și chiar brutalităților gloatelor” și să accepte pe cel „european”.²⁰ Demnitarul român a luat în calcul și excesele provocate de o greșită interpretare a recomandărilor cuprinse în prima circulară, în numele cărora unor evrei li se tăiaseră, în public, caftanul, barba și perciunii rituali, motiv pentru care autoritățile au hotărât să instituie o pedeapsă de 25 de lovituri de bici pentru orice militar ce s-ar fi dedat la asemenea acte”.²¹

Arătând că „pământul României fusese întotdeauna un pământ al toleranței religioase și al ospitalității“ și în numele „nobilei și civilizatoarei impulsii purcese din sânul mării Adunări a țării din 1857, care a înscris în nemuritoru-i program, mai înainte de toate, libertatea religioasă și libertatea civilă pentru toți acei ce locuiesc pe pământul României“, Kogălniceanu le cerea evreilor să nu se mai comporte ca niște străini printre români. „Alteța sa, domnitorul Principatelor Unite – ținea să precizeze ministrul de Interne – nu dorește decât să lucreze până când toată ura dintre locuitorii diferiți ai aceleași țări se va șterge și se va ajunge la fraternizare generală între toate clasele de populație, fără deosebire de origine sau religie“. Subliniind contribuția evreilor la realizarea Unirii Principatelor Române și numele acelora ce avuseseră un rol important, circulara continua adresându-se evreilor moldoveni astfel: „Urmați exemplul acestor oameni demni de tot respectul, veniți în ajutorul guvernului, fiți credincioși religiei strămoșilor voștri, departe de noi ideea de a ne atinge de libertatea conștiinței. Dar în cele civile, părăsiți tot ce vă poate deosebi de ceilalți locuitori ai țării, tot ce poate pune pe poporul nostru în dreptate de a vă privi și a vă califica de străini“. Iar modalitățile de integrare, văzute de domnitor și sfetnicul său și înțelese de reprezentanți evreimii, nu puteau fi decât: „școalele noastre care vă sunt deschise; trimiteți-vă copiii pe băncile lor. Armata noastră are trebuință de a spori în număr; tinerii voștri să intre în șirurile ei. Nimic mai mult nu poate face a cădea prejudecățile, nu poate contribui a naște și a consolida înfrățirea între fiii voștri și ai noștri decât școala și armata. Camaraderia întemeiată pe băncile celei dintâi și în șirurile celei din urmă este durabilă cât viața“.²²

Din mai 1860, M. Kogălniceanu a girat și funcția de ministru la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, poziție ce i-a permis să sprijine în mod eficient organizarea școlilor publice israelite în fosta capitală a Moldovei. El nu a fost de acord cu cererea evreilor ca în școalele lor limba de predare să fie cea germană, pentru ca această pretenție venea în contradicție cu art. 97 al așezământului școlar existent. Fidel propriilor opțiuni, pe care le afirmase și în alte ocazii, Kogălniceanu declara că „nu poate decât aplauda și a ține seama de toate propunerile ce i s-ar face, țintitoare la grabnica ridicare și îmbunătățire morală a numeroșilor locuitori de religie israelită din

România și, mai cu seamă, la înzestrarea lor cu mai multă iubire și devotament pentru patria lor adoptivă”.²³ Urmărind integrarea populației evreiești, dar neabdicând de la programul său politic ce avea drept scop „dezvoltarea și întărirea națiunii române”²⁴, Kogălniceanu considera că „tineretul de religie israelită trebuie de a fi crescut în vedere de a face parte din națiunea română și, prin urmare, trebuie ca și învățământul său să fie românesc. Aceasta este regula de urmare ce trebuie să insuflă pe comunitate... aceasta este o cale de la care guvernul nu poate învoi ca să se abată cineva”.²⁵ Cealaltă cale pentru integrarea populației evreiești, omul politic român o vedea în armată pentru că, afirma el, „cu greu patria ar putea refuza *numele și drepturile* de român acelor care își vor jertfi anii și sângele în slujba României”.²⁶ În același an 1860, printr-un raport înaintat lui Al.I. Cuza, la 19 iunie, Kogălniceanu cerea domnitorului ca să permită evreilor de a exercita profesia de farmacist.²⁷ Demersul său urmărea să arate evreilor că „țara nu impune numai datorii, ci oferă și drepturi”.²⁸

La 1/13 ianuarie 1864, domnitorul Al.I. Cuza, foarte ferm în aplicarea programului de reforme, dar și în respectarea opțiunilor sale politice, afirma în fața unei delegații israelite care venise să-l felicite cu prilejul noului an că: „În 1864 evreii se vor bucura de numeroase drepturi. Încă înainte de a primi o cerere în acest scop, noi hotărâsem de acum emanciparea graduală, căutând să acordăm treptat drepturile civile și politice egale cu cele ale altor clase. Aș fi vrut să vă dau totul, n-am putut-o face. Veți primi emanciparea graduală. Cu toate acestea, ori pe unde am fost, v-am iubit și n-am făcut niciodată vreo deosebire religioasă”.²⁹ Două luni mai târziu, în martie 1864, Camera avea să ia în dezbatere și apoi să voteze legea comunală. Categoria evreilor pământeni, recunoscută prin articolul 26 al legii citate, permitea evreilor, pentru prima dată, să participe la alegerile municipale, sub rezerva îndeplinirii uneia din următoarele condiții; să fi servit în armata română și să fi obținut gradul de ofițer, să fi dobândit o diplomă a unui colegiu sau a unei facultăți românești, să fi obținut de la o facultate străină un titlu de doctor sau de licențiat, sau dacă au întemeiat în România o fabrică sau o manufactură utilă statului, folosind cel puțin 50 de lucrători”.

La dezbaterile legii, în una dintre intervenții, M. Kogălniceanu spunea că „dacă se înțelege că oricine este român trebuie

să fie creștin, apoi israeliții născuți aici eu îi consider ca români, deși nu sunt creștini“.³⁰ Din această perspectivă, el se pronunța pentru restricții aplicate celor care sosesc zilnic în țară. În replica sa, Vasile Boerescu a spus: „Eu sunt contra tuturor acestor restricțiuni. Nu mai trebuie să procedăm prin diferență de religie. Oare nu știți, domnilor, în ce secol trăim, oare israeliții nu plătesc toate dările, toate sarcinile comunei? Apoi domnilor, cine are sarcini, trebuie să aibă și drepturi“. El susține că și evreii sosiți recent în țara să se bucure de aceleași drepturi. „Căci ce sunt ei? Sunt români ca și noi, – spunea el în continuare – eu nu pot considera altfel un israelit și pe oricare alt străin, fie el chinez, fie el fiul lui Zoroastru, decât ca pe un compatriot al meu, atât timp cât este stabilit aici în țară și nu este supus la nici o autoritate străină. Trebuie – considera el – să acordăm evreilor drepturi ca la toți autohtonii, dacă vrem să-i vedem iubind cu demnitate această țară“. Manolache Costache Epureanu, sprijinind opinia lui V. Boerescu, afirma: „ar fi nedrept ca anumiți locuitori, care iau parte la toate obligațiile ca toți ceilalți, să fie excluși numai pentru motivul că aparțin unei alte religii“. El mai adăuga: „Noi nu trebuie să-i lăsăm izolați, ci trebuie să le întindem mâna și să-i tragem către noi, căci a lăsa pe evreii din Moldova izolați, ar fi o primejdie nu numai socială, dar și politică... eu aș propune a se întinde mai departe cererea admiterii evreilor în comune“. Juristul George Costa Foru, având aceleași opinii, considera că „dacă avem o dreptate trebuie ca sau să-i lăsăm cu totul la o parte și să nu le cerem nici o obligație, ori dacă le cerem obligații, să le dăm și drepturi. Aceasta e dreptatea incontestabilă, altminteri îi transformă în inamici“. Și tot el își îndemna compatrioții „Dați-le școli, puneți restricțiuni în contra abuzurilor, imoralităților și nu numai contra evreilor, dar și a românilor“. Liderul conservatorilor moldoveni, Lascăr Catargiu, luând apărarea evreilor, arată că „în rândul tuturor națiunilor există și oameni buni, cât și oameni răi, oameni onești și oameni necinstiți și, în consecință, el nu putea admite teoria că toți evreii sunt răi“.³¹

După lovitura de stat din 2/14 mai 1864, domnitorul Cuza a hotărât elaborarea unui nou Cod civil. Având la bază Codul francez napoleonian, dar folosind elemente ale Codului civil italian și prevederi ale vechiului drept românesc, el a fost promulgat la 4/16 decembrie 1864 și a fost pus în aplicare începând cu anul imediat

următor. Articolele 8, 9 și 16 conțineau dispoziții privind statutul evreilor. Potrivit ultimului articol, condițiile esențiale pentru dobândirea naturalizării erau două: cel care solicita naturalizare – ea se făcea individual – trebuia să fi locuit în țară în ultimii 10 ani și, de asemenea, să fi renunțat la orice fel de protecție străină.³² Codul civil nu a acordat emanciparea politică completă, dar a făcut posibilă naturalizarea în condițiile menționate.

Într-un mesaj adresat Parlamentului, la 6/18 decembrie 1864, domnitorul Cuza aducea noi argumente la poziția sa față de evrei, privind integrarea lor graduală în societatea românească. „Moldova și Țara Românească – spunea domnitorul – aveau fiecare un Cod civil deosebit, acestea s-au înlocuit printr-un singur Cod civil... care proclamă egalitatea drepturilor civile pentru toți locuitorii. Egalitatea cultelor și libertatea conștiinței a primit noi cheazășii“. Și în continuare: „Ținând seama de împrejurările locale, guvernul meu a luat și va lua măsurile convenite pentru a grăbi, pe cât cu putință, emanciparea românilor de rit israelit“³³ Mesajul princiar, cât și măsurile concrete care fuseseră luate în 1864 – legea comunală și Codul civil – au provocat numeroase și puternice manifestații de bucurie și recunoștință din partea comunităților evreiești din diferite zone ale țării încât, pe bună dreptate, Ernest Dréolle putea să afirme, în ziarul parizian „La Patrie“ (15 noiembrie 1854), că actele legislative adoptate în România după lovitura de stat făceau din această țară „o oază de democrație și de libertate creată de energia unui om, un nou pas către civilizația modernă“.³⁴ Numeroase telegrame, ce exprimau laude, mulțumiri și sprijin, i-au fost adresate domnitorului de către reprezentanții evreilor din Iași, Galați, Bacău, Roman, Bârlad, Botoșani, București, Vaslui, Piatra Neamț, Tecuci, Focșani. „Alteța, scriau evreii din Bacău, israelitul român va rămâne pentru totdeauna recunoscător de a fi avut... onoarea de a vă preocupa de soarta sa. Fiți sigur, Alteța Voastră, că israelitul român va fi demn de viitorul pe care i l-ați pregătit; veți găsi în el un cetățean bun și un fidel susținător“.³⁵ În același timp, președintele Comitetului uniunii israelite din Iași, în telegrama trimisă către București, la 13/25 decembrie 1864, scria printre altele: „Cu strigăte de bucurie, cu respect și nemărginit devotament, comunitatea evreilor din Iași vine să așeze la picioarele Înălțimii voastre profundul omagiu pentru ceea ce guvernul a făcut spre a grăbi emanciparea evreilor în România“.³⁶

Cei șapte ani de domnie ai lui Al.I. Cuza reprezintă un amplu și complex proces de renaștere națională, cu inerente și nu totdeauna comode transformări sociale, economice și politice. În cadrul acestui proces, problema integrării populației evreiești a fost susținută de personalitățile marcante ale vieții politice românești, în frunte cu domnitorul, în ciuda unor tensiuni existente între români și evrei, mai ales în Moldova, a contradicțiilor existente în interiorul comunităților evreiești sau a imigrării masive și neîntrerupte ce a continuat și în timpul domniei lui Al.I. Cuza. „Măsurile liberale luate de domnitorul Al.I. Cuza – susține unul din competenții cercetători ai problemei – întăriseră speranța unei complete integrări a israeliților în viața țării și a sfârșitului problemei evreiești”.³⁷ Evident, nu se ajunsese la o soluție completă, „dar calea rațiunii fusese inaugurată și un proces istoric fu deschis, chiar dacă pentru desăvârșirea lui va trebui să se aștepte încă jumătate de secol”.³⁸

NOTE

¹ Arh. St. București, Colecția Microfilme, Austria, Rola 272, c. 366-368 (Has-Hof-und Staatsarchiv, Viena, P. A. IX, England, Kart. 47, Berichte, f. 252-263).

² *Ibidem*, P. A., IX, Franchiech, Kart. 62, f. 214.

³ *Ibidem*, Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, Correspondance politique, Russie, vol. 218, f. 217 (În continuare C.P. Russie).

⁴ *Ibidem*, f. 134.

⁵ *Ibidem*, f. 138.

⁶ *Ibidem*, f. 144.

⁷ *Ibidem*, f. 147.

⁸ *Ibidem*, f. 140.

⁹ *Ibidem*, f. 346.

¹⁰ *Ibidem*, vol. 219, f. 24.

¹¹ C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ed. a II-a, București, 1970; T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale, 1856-1866*, București, f.a., p. 316-319; N. Corivan, „Politica externă a lui Alexandru Cuza“, în „Danubius“, VI-VII, Galați, 1972-1973, p. 139-140; Leonid Boicu, *România în relațiile internaționale 1853-1856*, Iași, 1980, p. 170-173.

¹² Dan Berindei, „Constituirea statului național român în context european“, în *Cuza Vodă. În memoriam*, Iași, 1973, p. 139.

¹³ Victor Slăvescu, „Domnitorul Cuza și Victor Place“, București, 1942, p. 123 și urm.; N. Iorga, „Un mémoire de Victor Place sur la question rurale en Roumanie“, în „*Revue Historique de Sud-Est Européen*“, IV, 1927, p. 283 și urm.; M. Emerit, *Victor Place et la politique française à l'époque de l'Union*, București, 1931.

¹⁴ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IX, București, 1938, p. 58.

¹⁵ Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919)*, de la

excludere la emancipare, București, 1996, p. 61.

¹⁶ N. Iorga, *Mesagii, proclamații, răspunsuri și scrisori oficiale ale lui Cuza Vodă*, Vălenii de Munte, 1910, p. 18, 27-28.

¹⁷ *Lucrarea statistică a Moldovei*. Capitolul II, Populația pe 1859-1860, p. 107-115.

¹⁸ D. Berindei, E. Oprescu, Valeriu Stan, *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza*, București, 1989, vol. I (1859-1861), p. 231.

¹⁹ Comitetul Central al Uniunii evreilor pământeni, *Cuza Vodă și Mihail Kogălniceanu în chestia evreiască*, București, 1911, p. 10.

²⁰ Circulara din 12/24 mai 1860. „Tribuna română“, II, Iași, nr. 91, 15 mai 1860; Ecaterina Negruți, *Din istoria evreilor din Moldova în secolul al XIX-lea. Schimbarea portului iudeo-polon*, în „Europa XXI“, III, 1994, Iași, p. 116-117; Dumitru Vitcu, „Emanciparea evreilor români în gândirea și practica politică Kogălniceană“, în *SAHIR*, II, București, 1997, p. 129.

²¹ Dr. E. Schwartzfeld, „Cronica israelită în România“, în „Anuar pentru israeliți“, X (1887-1888), p. 123-124; Carol Iancu, *op.cit.*, p. 156, nota 3.

²² „Tribuna română“, II, Iași, nr. 91, din 15 mai 1860, p. 3; Ecaterina Negruți, *Din istoria evreilor...*, p. 117; Dan Berindei, „Les Juifs dans les Principautés Unies (1859-1865)“, în *SHVUT*, Tel Aviv University, 1993, nr. 16, p. 144; Dumitru Vitcu, *op.cit.*, p. 130.

²³ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, vol. III, București, 1894, p. 234.

²⁴ Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu, Bibliografie*, București, 1971, p. XLVIII.

²⁵ „Monitorul Oficial al Moldovei“, II, nr. 189, 1860, p. 2; vezi și Dumitru Vitcu, *op.cit.*, p. 131.

²⁶ Comitetul Central al Uniunii evreilor pământeni, *op.cit.*, p. 24.

²⁷ Dan Berindei, E. Oprescu, Valeriu Stan, *Documente...*, vol. I, p. 151-152.

²⁸ Al. Zub, *op.cit.*, p. 265.

²⁹ Comitetul Central al Uniunii evreilor pământeni, *op.cit.*, p. 21.

³⁰ *Ibidem*, p. 26.

³¹ „Monitorul Oficial“, Ședința din 5 martie 1864, p. 1.147-1.151; vezi și Un grup de evrei pământeni, *Dreptate. Chestia evreilor din România*, București, 1910, p. 13-15; Dan Berindei, *Les Juifs dans...*, p. 146-147.

³² „Monitorul Oficial“, București, 4/16 decembrie 1864, p. 1.287.

³³ N. Iorga, *Mesagii, proclamații, răspunsuri...*, p. 134.

³⁴ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, p. 312-313.

³⁵ Biblioteca Academiei Române, Arhiva Al.I. Cuza, tom. XVI, f. 140.

³⁶ Constantin C. Giurescu, *op.cit.*, p. 312-313.

³⁷ Carol Iancu, *op.cit.*, p. 134.

³⁸ Dan Berindei, *Les Juifs dans...*, p. 149.

STRUCTURA ECONOMICO-SOCIALĂ A POPULAȚIEI EVREIEȘTI DIN BUCOVINA (1848-1914)

Mihai-Ștefan CEAUȘU

Momentul 1848 a reprezentat și în istoria, populației evreiești din Bucovina, ca și a tuturor evreilor din hotarele Monarhiei de Habsburg, un punct de cotitură în îndelungatul proces de emancipare, dar și de asimilare a lor în cultura și civilizația germană. Desființarea în 1848 a ultimelor restricții în materie de impozite la adresa evreilor, acordarea unor drepturi cetățenești pentru aceștia prin Constituția imperială din martie 1849, ridicarea în anii 1859-1860 a ultimelor opreliști privitoare la exercitarea unor profesii și la dreptul de proprietate, precum și declararea lor ca cetățeni egali ai monarhiei, prin Constituția din 1867, fără a fi recunoscuți ca naționalitate în Austro-Ungaria¹, au contribuit la emanciparea economică, socială și politică a populației evreiești din imperiu. Totodată, măsurile liberale luate la adresa evreilor au condus la câștigarea acestora de partea Vienei, aceștia devenind sprijinitorii cei mai fideli ai statului austriac.

Pe lângă efectele actelor emancipatorii, constituirea Bucovinei într-o provincie autonomă a Monarhiei de Habsburg, separată de Galiția, în anul 1849, fapt ce impunea adoptarea unor noi strategii și reorientări, în perspectiva unei dezvoltări economice accelerate pe calea capitalistă a zonei, conforme cu dorința unanimă de progres și prosperitate, a oferit noi oportunități de afaceri și profesionale pentru evreii din această provincie, atrăgând în număr mare și pe alții, din Galiția sau din Rusia. Toate acestea au favorizat o creștere foarte rapidă a populației evreiești din provincie, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, astfel încât, la începutul secolului următor, aceasta se mărise de peste șase ori, ajungând la 96.150 suflete, respectiv peste 13% din ansamblul locuitorilor provinciei, față de numai 3% cât reprezenta în 1848.² Ritmul rapid de creștere demografică, mai ales în mediul urban, a determinat și o anumită dinamică a structurii social-economice a evreimii bucovinene,

în special după ridicarea ultimelor restricții legislative, funcție de pătrunderea masivă a acesteia atât în comerț, industrie sau meserii, cât și în domeniul marii proprietăți funciare, în cel al profesiunilor liberale sau al funcțiilor publice, ce necesitau o pregătire academică. Acest fapt a fost favorizat de lipsa unei burghezii creștine puternice în mediul urban, capabilă să se opună, precum și de slaba concurență întâlnită din parte celorlalte naționalități din Bucovina, implicit a românilor, fie că erau moșieri sau țărani, generată de păstrarea unor mentalități învechite.³

După 1848, populația evreiască din Bucovina, masată în mediul urban, mai ales, se va impune tot mai pregnant în viața economică a provinciei. Într-o primă fază, până la începutul deceniului șapte al secolului al XIX-lea, există o anumită continuitate socio-profesională pe calea deschisă la sfârșitul secolului al XVIII-lea și consacrată în prima jumătate a veacului următor⁴, aceasta ocupându-se cu comerțul, cu împrumuturile de capital, cu arendășia, cu practicarea anumitor meserii, dar și cu anumite activități speculative, aflate adesea la margine sau în contradicție cu legea.

Poziția geografică a conferit de la început Bucovinei rolul de emporium comercial, pentru comerțul desfășurat de Monarhia de Habsburg cu Rusia și mai ales cu Moldova și apoi cu România, fapt ce a dus la o creștere constantă a firmelor de comerț bucovinene, creștere ce se accentuează mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, de la un număr de 2.613 firme consemnate în anul 1851, se ajunge la 3.718 în 1871, pentru ca să crească la 5.774 în anul 1885, din care majoritatea erau deținute de israeliți.⁵

Deși în epocă s-a crezut că odată cu construirea căii ferate Lemberg-Cernăuți-Suceava-Roman, ca și a liniei Cernăuți-Novoselița, ce făceau legătura cu România și Rusia, se va realiza o legătură directă între oamenii de afaceri din vestul monarhiei și cei din cele două țări vecine, fără intermedierea negustorilor evrei bucovineni, fapt ce va impune scăderea numărului acestora⁶, acest lucru nu s-a realizat. Din contra, numărul negustorilor evrei ce comercializau diferite produse din Bucovina, din restul monarhiei sau din străinătate, a crescut constant la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului XX, aceștia continuând să dețină întâietatea în clasa comercianților.⁷ Următoarea situație statistică este sugestivă asupra numărului *negustorilor* bucovineni și a împărțirii lor pe naționalități, în preajma primului război mondial:

Orașul și districtul	Români	Evrei	Alte naționalități	Total
Cernăuți	45	2517	393	2955
Câmpulung	81	775	67	923
Cotmani	-	259	65	324
Gura-Humorului	75	402	78	555
Rădăuți	98	1070	124	1292
Siret	44	567	107	718
Storojineț	33	610	75	718
Suceava	68	534	42	644
Vășcăuți	-	251	37	288
Vijnia	-	1082	76	1158
Zastavna	-	575	162	737
În toată Bucovina	444	8642	1226	10312

Sursa: I.E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, p. 393.

Liberalizarea legiferată, în anul 1859, a dreptului de a practica o meserie, ce înlătura toate restricțiile anterioare privitoare la practicarea unei meserii, pe termen scurt, a condus la o creștere bruscă a numărului de meseriași în provincie. Camera de Comerț și Industrie a Bucovinei nota în 1871 că această liberalizare a contribuit la ruina meseriilor, datorită sporirii numărului celor ce le practicau, peste cerințele pieței.⁸ Starea precară a meseriilor din Bucovina s-a accentuat între anii 1886-1893, datorită „războiului vamal“ dintre Austro-Ungaria și România, pentru a se ameliora treptat, după normalizarea relațiilor comerciale dintre cele două state.

În general, după momentul de vârf de la începutul anilor șazeci, a urmat o perioadă de reflux în deceniul următor, pentru ca din anii optzeci ai secolului al XIX-lea să se producă o creștere constantă a întreprinderilor meșteșugărești din provincie, așa cum rezultă din tabelul de mai jos:

Nr. întreprinderilor meșteșugărești din provincie:	ANUL				
	1844	1851	1861	1871	1885
Rotării	67	90	166	116	139
Fierării	171	234	465	251	303
Măcelării	216	292	325	354	370
Mori	469	569	562	514	584
Croitorii	271	312	402	290	381
Cojocării	245	282	283	183	203
Cizmării	531	660	683	541	673
Tâmplării	116	152	196	228	221
Olării	161	182	199	85	73
Brutării	53	69	84	81	?

Sursa: Marie Mischler, *Soziale und wirtschaftliche Skizzen aus der Bukowina*, Wien-Leipzig, 1893, p. 17.

Pentru evreii din Bucovina, liberalizarea dreptului de a practica o meserie, a fost un moment de cotitură. Dacă până în 1859 majoritatea trăiau din comerț și din activitățile conexe, după această dată foarte mulți s-au îndreptat spre meserii, mai ales spre acelea ce se puteau învăța ușor și care necesitau puțin efort fizic în exercitarea lor.⁹ Această reorientare către meserii și creșterea constantă a numărului celor angajați în domeniul meșteșugăresc a făcut ca populația evreiască din Bucovina să ocupe, la începutul deceniului al doilea al secolului XX, mai mult decât toate celelalte naționalități din provincie, toate grupele de profesii burgheze, inclusiv în rândul muncitorilor.¹⁰ Sub aspect numeric, acum aceștia ajung să reprezinte mai mult de jumătate din numărul *meseriașilor* existenți în provincie, așa cum se poate desprinde din următorul tabel:

Orășul și districtul	Români	Evrei	Alte naționalități	Total
Cernăuți	90	2165	1276	3531
Câmpulung	134	343	270	747
Colmani	-	143	91	234
Gura-Humorului	102	165	241	508
Rădăuți	147	485	428	1060
Siret	88	247	270	605
Storojineț	37	297	201	535
Suceava	139	381	172	192
Vășcăuți	-	89	66	155
Vijnita	-	535	289	833
Zastavna	-	241	181	422
În toată Bucovina	737	5091	3494	9322

Sursa: I.E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, p. 302.

În anumite profesii, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, în lipsa unei concurențe serioase din partea celorlalte naționalități din Bucovina, meseriașii evrei ajung să dețină majoritatea. Astfel, în domeniul alimentară existau 29 de proprietari de cafenele evrei dintr-un total de 29, 407 casapi din 584, 16 cofetari din 28, 1.312 cârciumari din 1.897, 31 hotelieri și ospătari din 44, 121 pitari din 164 etc. În profesiunile ce țineau de industria textilă și a confecțiilor existau 9 boiangii evrei dintr-un total de 10 existenți în provincie, 460 de croitori din 585, 115 croitori de damă din 157, 24 țesători din 28 etc. De asemenea, ajung acum să dețină primatul în anumite meserii din domeniul metalurgiei (7 alămari din 8, 20 aurari din 22, 147 tinichigii

din 153), al mecanicii fine (89 ceasornicari din 93) sau al transporturilor (1 automobilist din 1, 266 birjari din 320). Fiind interesați de orice activitate aducătoare de profit, evreii pătrund și în acele profesii din sfera serviciilor, ca proprietari de diverse agenturi (7 din 8), expeditori (41 din 42), frizeri și coafori (176 din 203) etc.¹¹

Deținând capital și spirit întreprinzător, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, evreii ajung să domine aproape cea mai mare parte a *industriei bucovinene*. În industria forestieră, din 149 de firme producătoare de cherestea consemnate în anul 1895, majoritatea erau proprietatea unor firme evreiești. Dintre acestea se remarcă întreprinderile lui „P.&C. Götz&Co.” din Cernăuți și Mezybrodi, prima cu 400 și a doua cu 195 de lucrători.¹²

În aceeași perioadă, evreii ajung să ocupe o poziție predominantă în cadrul industriei alcoolului și a berii, așa cum rezultă din următoarele două tabele statistice:

Statistica proprietarilor de distilerii și producția realizată în anul 1907

Nr crt	Localitatea în care se află distileria	Numele patronului	Oficiul de percepție fiscală	Cantitatea de alcool produsă	
				hl	l
1	Bainiț	Dikmann Bendet & Weinreb Josef	Siret	1203	70
2	Banila Rusească	Weissmann Mechel	Vijnița	996	55
3	Banila Rusească	Eifermann Chaim & Peisach	Vijnița	725	91
4	Slobozia Banilei	Hernes Moses Josef	Vășcăuți	990	51
5	Berhomet	Eltes Jakob & Horowitz Nathan	Coțmani	642	07
6	Boian	Gottesmann Motio	Boian	1635	44
7	Boianciuc	Sokol Gustav & Josef	Zastava	1347	88
8	Broscauți	Golhagen Alter	Storjineț	990	97
9	Cernauca	Rosenstock Bernhard	Sadagura	1675	39
10	Cireș-Davideni	Schauder Solomon	Storjineț	1126	46
11	Cireș-Opaiț	Sternschuss Berl & Fleischer Jakob	Storjineț	672	51
12	Chinceu	Liskowacki Kasimir. Ritter von	Zastwna	754	35
13	Hliviste	Goldner Otto & Rosa	Coțmani	1034	51
14	Dobronăuți	Lande Mottel & Schulem David	Sadagura	645	81
15	Doroșăuți	Fröhlich Aron & Gottlieb Israel	Zastavna	1371	10
16	Hliboca	Dr Skibiniewski Alexander. Ritter von	Siret	1409	21

17	Ispas	Fischer Marcu	Vijnita	464	60
18	Calafindești	Kittner Benjamin	Siret	1403	00
19	Călinești Cuparencu	Rubel Elias	Ițcani	782	07
20	Carapciu	Kryzstofowicz	Vaşcăuți	1164	92
21	Carapciu pe Siret	Grigorcea Modest. Ritter von	Storojineț	1677	22
22	Chicera	Sinnig Helene, von	Siret	873	55
23	Chiseleu	Fischer Marcu & Holdner Kalman	Zastavna	635	97
24	Comănești	Dikmann	Cacica	947	86
25	Crasna IIschi	Grinfeld David & Landau Max	Storojineț	1533	19
26	Lencăuți	Weissglas Hersch	Sadagura	403	68
27	Lucavăț	Eisenkraft T & Comp	Vijnita	743	76
28	Măreței	Frații Helman, Halpern Max & Horn Julius	Ițcani	546	25
29	Mihova	Fränkel Itzig	Vijnita	2798	72
30	Mihova	Schmerler Josef & Schlomiuk B	Vijnita	809	00
31	Milie	Bohosiewicz Stanislaus	Vijnita	1179	88
32	Negostina	Adlersberg Emil	Siret	1638	09
33	Ocna	Metsch Wolf & Simon	Zastavna	713	79
34	Oșchlib	Bohdaniewicz Kasimir, Ritter von	Cotmani	670	19
35	Pătrăuții de Sus	Brodowski Alexander	Storojineț	729	96
36	Piedecăuți	Horowitz Nathan	Cotmani	754	40
37	Prisăcăreni	Frölich Aron	Storojineț	1072	53
38	Repujineț	Gottesmann Solomon & Emanuel	Zastavna	675	35
39	Șcheia	Wiznitzer Israel Leib	Suceava	1632	33
40	Slobozia Ropcei	Archner Herz	Storojineț	1389	89
41	Stăneștii de Jos	Weissglas Morith	Stănești	1131	70
42	Stefanovca	Blum Josez	Zastavna	665	17
43	Stărăjoaia	Wiznitzer Jakob	Gura Humorului	1057	40
44	Storojineț de Jos	Gottlieb Moses & Comp	Storojineț	1089	39
45	Storojineț de Sus	Lanwehr Osias	Storojineț	569	87
46	Stroiesti	Vogel meier	Suceava	1012	32
47	Todirești	Fischer Kalman & Janku	Suceava	1655	45
48	Toporăuți	Fischer Josef	Sadagura	1675	74
49	Valeva	Jakubowicz Gregor	Cotmani	869	41
50	Vaslăuți	Blum Josef	Cotmani	1415	05
51	Vasileu	Metsch Joel & Leon	Zastavna	619	90
52	Vasileu	Bratkowski Leon	Zastavna	326	48
53	Vaşcăuți	Hollinger Mortko & Schauer David	Vaşcăuți	1045	37
54	Vaşcăuți	Freitag Roman	Vaşcăuți	1339	90
55	Verenceanca	Korn Mortko	Zastavna	1645	77

56	Verenceanca Nouă	Korn Mortko	Zastavna	726	35
57	Vilaucea	Weissglas Hersch	Vaşcăuți	351	54
58	Zamostie	Freitag Roaman	Vaşcăuți	721	30
59	Zastavna	Weissglas Hersch	Zastavna	1545	16

Sursa: *Statistisches Jahrbuch des Herzogtums Bukowina für das Jahr 1907*, în *Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina*, XIV Heft, Czernowitz 1910, p. 202-207.

Statistica fabricanților de bere și producția realizată în anii 1906-1907

Nr. crt.	Localitatea	Numele patronului	Oficiul de percepție fiscală	Producția de bere realizată în hl.
1	Cernăuți	Ronchetti Ferdinand & Comp.	Cernăuți	12385
2	Cernăuți	Steiner A. & Comp.	Cernăuți	24130
3	Cernăuți-Clocucica	Aktiengesellschaft	Cernăuți	55585
4	Rădăuți	Rudich Salomon	Rădăuți	22902
5	Siret	Beil Inozenzia	Siret	9905
6	Solca	Bressner Aron & Zwecker Chaim	Rădăuți	8287
7	Suceava	Breier Leib & Frații Hallmann	Suceava	6596

Sursa: *Statistisches Jahrbuch des Herzogtums Bukowina für das Jahr 1907*, în *Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina*, XIV Heft, Czernowitz 1910, p. 209.

Ridicarea, la începutul anilor șazeci ai secolului al XIX-lea, a ultimelor opreliști legislative privitoare la achiziționarea de proprietăți funciare, a permis evreilor din Bucovina să pătrundă în clasa marii *proprietăți funciare*. După ce în anul 1862 prima moșie, Camena a ajuns în mâinile unui proprietar evreu¹³, treptat, în deceniile următoare numărul marilor proprietari israeliți a crescut fără încetare. Această situație a fost favorizată și de faptul că unii din mari proprietari români au ajuns să acumuleze, din diverse motive, mari datorii, fiind nevoiți să-și vândă proprietățile spre a le achita. Cel mai frecvent, arendașul evreu al moșiei, ce dispunea de capitalul necesar, era cumpărătorul potențial. Următoarea situație statistică privitoare la numărul comparat al marilor proprietari din Bucovina reliefează pe deplin această creștere până la începutul secolului al XX-lea:

Anul	Creștini	Evrei
1870	296	10
1880	274	32
1890	236	66
1900	213	81

Sursa: Verax, *La Roumanie et les Juifs*, Bucarest, 1903, p. 343.

Creșterea spectaculoasă a numărului evreilor în clasa marii proprietăți funciare a dus la creșterea influenței și a rolului lor politic. Dacă în 1875 evreii aveau 14 electori în colegiul electoral al marii proprietăți, în anul 1891 numărul acestora va spori la 38, respectiv la aproximativ ¼ din totalul electorilor.¹⁴

Încă de la începutul stăpânirii habsburgice în Bucovina, evreilor, la fel ca celorlalte etnii din provincie, li s-a acordat *dreptul de a frecventa școlile publice*.¹⁵ Faptul că, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului XX, existau numeroase interdicții care limitau accesul evreilor în cadrul profesiunilor liberale, a determinat un interes scăzut din partea acestora pentru școală, mai ales pentru formele superioare de instrucțiune. Odată cu înlăturarea, în deceniul șapte al secolului al XIX-lea, a tuturor restricțiilor, evreii realizează că prin școală și educație pot avea acces, treptat, spre administrație și spre acele profesii liberale ce cer o pregătire academică. Ca urmare, numărul israeliților ce urmează liceul a crescut vertiginos până la începutul secolului XX, aceștia realizând cea mai mare rată de participare, în raport cu ponderea deținută în ansamblul populației provinciei, în comparație cu românii și cu celelalte naționalități. În acest sens, este semnificativ următorul tabel privitor la numărul elevilor, după confesiune, care au urmat cursurile Gimnaziului superior din Cernăuți între anii 1850 și 1906:

Anul școlar	Catolici	Ortodocși	Protestanți	Mozaici
1850-1851	210	177	7	24
1855-1856	212	190	5	26
1860-1861	233	218	4	74
1865-1866	220	228	8	100
1870-1871	228	204	8	88
1875-1870	205	170	19	136
1880-1881	224	208	21	296
1885-1886	213	189	7	316
1890-1891	176	156	19	323
1895-1896	229	175	31	420
1900-1901	228	318	51	430
1905-1906	212	267	55	664

Sursa: Rudolf Wagner (Ed.), *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, vol. II, München, 1986, p. 80-81.

Pe măsura creșterii numărului absolvenților de gimnaziu de confesiune mozaică, a sporit și numărul studenților de această confesiune de la Universitatea din Cernăuți, totodată numeroși tineri

evrei au studiat la Universitatea din Viena, precum și la alte universități din cadrul monarhiei. În anul 1907 erau un număr de 318 studenți de confesiune mozaică, dintr-un total de 799 studenți ce urmau cursurile acestei universități. Cei mai mulți (213) erau auditori la Facultatea de Juridică, iar restul la Filozofie.¹⁶ Totodată, evreimea a fost atrasă de cultura germană, fiind tot mai predispusă spre asimilare. *Procesul de asimilare și de integrare în cultura germană* a evreilor bucovineni atinge în a doua jumătate a secolului al XIX-lea punctul său maxim, astfel încât în statisticile oficiale austriece de la sfârșitul secolului și în cele de la începutul secolului următor, ei sunt socotiți în rândul populației germane, deosebindu-se de germani doar sub raport confesional.

Odată cu reorientările de opțiune ale populației evreiești din Bucovina, dictate de conjuncturile economice și politice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se produce un transfer de interes dinspre activitățile comerciale spre profesiunile liberale și spre funcțiile publice. Astfel, de la un număr de 2 avocați evrei dintr-un total de 12, câți existau în anul 1865 în provincie, numărul acestora a crescut la 82, dintr-un total de 96, în anul 1900.¹⁷ La începutul deceniului al doilea al secolului al XX-lea evrei au ajuns să pătrundă în număr mare în cadrul funcțiilor publice și al profesiunilor liberale, așa cum rezultă din următoarea statistică:

Personal angajat în:	Români	Evrei	Alte naționalități	Total
Justiție	95	281	251	627
Administrație	128	109	665	902
Școală	860	203	1232	2295
Poștă și telegraf	51	130	356	537
Cale ferată	31	120	247	398
Medici	14	109	28	151
Farmacисти	1	113	17	131
Total general	1180	956	2796	4941

Sursa: I.E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, p. 194.

Evoluția în plan economic a populației evreiești din Bucovina, pe parcursul celei da-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea a făcut ca aceasta să ocupe, la sfârșitul acestui secol și la începutul celui următor, mai mult decât românii sau celelalte naționalități din provincie, *toate grupele de profesioni orășenești* burgheze, dobândind un statut social ridicat. În acest fel s-a ajuns ca la începutul secolului

XX. în orașe, dar și la nivelul întregii provincii, evreii să devină una din principalele componente ale societății burgheze bucovinene. Atingând un statut social ridicat, în urma emancipării economice și politice, aceasta a înțeles nevoia acumulării unui capital simbolic prin integrarea rapidă și intensă în cultura și civilizația germană, ca un fapt ce-i permitea să iasă din izolarea confesională și îi deschidea noi posibilități de participare economică, socială și politică.

NOTE

¹ Mihai-Ștefan Ceașu, „Reprezentarea evreimii în Dieta Bucovinei (1861-1911)“, în SAHIR, V, București, 2000, p. 199.

² „Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina“, Heft XVII, Czernowitz, 1913.

³ Andrei Corbea, „Cu privire la cultura germanofonă a evreilor bucovineni“, în SAHIR, I, București, 1996, p. 223-224.

⁴ Mihai-Ștefan Ceașu, „Populația evreiască din Bucovina. Statut juridic, evoluție demografică și economico-socială la cumpănă de veacuri (XVIII-XIX)“, în SAHIR, II, București, 1997, p. 115 și urm.

⁵ Marie Mischler, *Soziale und wirtschaftliche Skizzen aus der Bukowina*, Wien – Leipzig, 1893, p. 48.

⁶ *Ibidem*, p. 45.

⁷ Vezi analiza detaliată a situației negustorilor, pe districte administrative, în I.E. Torouțiu, *Populația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, p. 307-392.

⁸ Marie Mischler, *op.cit.*, p. 15-16.

⁹ *Ibidem*, p. 47-48.

¹⁰ Martin Broszat, „Von der Kulturation zur Volksgruppe. Die nationale Stellung der Juden in der Bukowina im 19. Jahrhundert und 20. Jahrhundert“, în: „Historische Zeitschrift“, 200, Heft 1-3, München, 1965, p. 577 și urm.

¹¹ I.E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, p. 296-301.

¹² H. Wiglitzky, *Gewerbe, Industrie, Handel, und Verkehr*, în: *Die österreichische-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, vol. 20, Wien, 1899, p. 523-526.

¹³ Marie Mischler, *op.cit.*, p. 43-44.

¹⁴ *Ibidem*, p. 44.

¹⁵ Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina habsburgică de la anexare*

la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815), Iași, 1998, p. 122-123.

¹⁶ „Statistisches Jahrbuch des Herzogtums Bukowina für das Jahr 1907“, în: *Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina*, XIV Heft, Czernowitz, 1910, p. 84.

¹⁷ Verax, *La Roumanie et les Juifs*, Bucarest, 1903, p. 347.

ÎMPREJURĂRILE ȘI SEMNIFICAȚIA VIZITEI LA SINAIA A DIPLOMATULUI AMERICAN OSCAR S. STRAUS (1910)

Dumitru Vitcu

Odată cu agravarea raporturilor internaționale și cu apariția primelor focare de război în Europa, în chip firesc interesele politice și publice americane au fost centrate spre mai buna informare și cunoaștere a zonelor fierbinți ale „vechii lumi“, ca și spre direcționarea propriei conduite a Statelor Unite. În consecință, Balcanii, supranumit „butoiul cu pulbere al Europei“ sau „laborator al istoriei“¹, au devenit o sursă predilectă de subiecte pentru reportaje, corespondențe, note și comentarii transmise din zonă, redacțiilor marilor cotidiane, de mulțimea gazetarilor prezenți în cele mai agitate puncte, ilustrând confruntările diplomatice premergătoare celor militare și calculele politice angajate în regiune. „România se alătură, poate, Triplei Alianțe“², se zvonea în vara anului 1909, fără a se exclude posibilitatea unei direcționări de atitudine comună cu Italia, la expirarea ultimului termen (1910) de prelungire a adeziunii acesteia din urmă la alianța cu Puterile Centrale.

Comentarii variate au fost prilejuite de stricta neutralitate a României – socotită ca „membru proeminent al proiectatei confederații balcanice visată de Serbia“ – în cursul evenimentelor ce au condus la proclamarea independenței Bulgariei și la anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria. „Dacă România se lasă acum atrasă în cercul de influență austro-german, de partea Turciei, ar fi destul de neplăcut pentru republica franceză“³ și, bineînțeles, pentru aliații acesteia. Se cuvine precizat faptul – și am făcut-o cu un alt prilej⁴ – că, aproape în totalitate, comentatorii politici americani, formulând ipoteze asupra conduitei internaționale de perspectivă a României, aveau în vedere faptul că regele Carol era un Hohenzollern.

Desigur, dacă din perspectivă externă, statutul, rolul și potențialul României se constituiau în subiecte la modă pentru o anumite categorie de interpreți, cea a comentatorilor politici, dispuși la

evaluări sau prognoze în cuprinsul cărora adeseori era dat frâu liber fanteziei, în schimb, din cealaltă perspectivă, internă, realismul devansa imaginarul grație reperelor concrete și elementelor de fond evidente „cu ochiul liber“ în societatea românească a începutului de secol XX.

Caracterul deschis al acesteia a îngăduit un spațiu larg de afirmare, îndeosebi în plan economic, a unui însemnat segment alogen alături de cel autohton. Numărul relativ mare de străini, între ei și evrei, pătrunși în țară în contextul frământărilor revoluționare din Rusia anilor 1905-1907 și implicarea ori numai presupusul amestec al unora dintre aceștia (de orientare socialistă) în provocarea flagelului social din primăvara anului 1907 a generat impresia, intens mediatizată, că societatea românească era expusă la grave primejdii, tocmai în faza accentuată a asimilării civilizației occidentale. Spiritul contestatar al noilor veniți și încercarea de difuziune a ideologiei revoluționare de sorginte rusească, prin aceeași intermediari a provocat îngrijorarea cercurilor politice interne, îngrijorare amplificată și prin presiunile externe exercitate, ori numai inițiate⁵, asupra autorităților românești pentru înlăturarea discriminărilor politice și pentru naturalizarea în masă a evreilor.

Considerați, în general, ca o amenințare pentru propășirea economică și politică a națiunii române, motivată, fie prin deținerea principalelor pârghii economice, fie prin propovăduirea ideilor socialiste, evreii se înfățișau la început de secol cu atât mai periculoși, în viziunea unora, cu cât își găseau susținători printre români și chiar unii de marcă. Cum printre aceștia din urmă se afla (după Petre P. Carp) și Take Ionescu, o acțiune în favoarea revendicărilor lor politice devenea cu totul suspectă. Semnificativ este faptul că, între primii parlamentari care au cerut, în noiembrie 1907, o acțiune concertată în Cameră pentru „asigurarea elementului românesc o situație preponderentă în oraș“, s-a aflat șeful viitorului partid naționalist-democrat, istoricul Nicolae Iorga. Datoria guvernului – spunea el – consta în a nu lăsa „să se piardă elementul românesc în folosul burgheziei străine și mai ales evreiești“. Cerea precauție în această direcție, liberalii nemulțumindu-l că, în perspectivă, aduceau „jidaniilor“ cetățenie în masă și dependență de capitalul „anglo-iudaic“.⁶

Accentuarea unei stări de spirit naționaliste în țară poate fi ilustrată și printr-un alt exemplu, luat din afara elitei politice a vremii. În cuprinsul unui memoriu adresat, în decembrie 1910, primului ministru în exercițiu, funcționarul craiovean de la căile ferate, G. Emilescu, făcea apel la istorie (în măsura în care îi fusese accesibilă) pentru a demonstra că, începând cu marea Revoluție Franceză din 1789, evreimea mondială se implicase în toate evenimentele politice majore, inclusiv în revoluția rusă de dată recentă. Maniera cea mai eficientă de interferare și de subminare a societăților europene era asigurată, în propria-i viziune, atât de puterea banului, cât mai ales de „ideile cosmopolite“, care, în acele momente, lua formă unei democrații întinsă până la masele populare. Pentru o țară mică, precum România, aflată la început de drum pe calea renașterii politice și economice, evreii – spunea el – erau extrem de periculoși, făcând această dovadă atât în 1888, cât și în 1907, când, prin infiltrarea lor la sate și prin susținuta campanie propagandistică, încercaseră destrămarea sistemului politic al monarhiei constituționale și înlocuirea acestuia cu o republică. În 1910, prin socialiștii din jurul lui Constantin Mille și al presei controlată de aceștia, dar și prin „trădători“ de talia lui Take Ionescu, care se făcuse exponentul curentului favorabil acordării cetățeniei colective evreilor, România – conchidea semnatarul – se afla în fața unei „revoluții“, un fel de apocalipsă, care s-ar solda cu destrămarea instituțiilor politice, un preludiu al unei acțiuni de anvergură împotriva absolutismului țarist.

Evident, era și aceasta opinia unui naționalist, caracteristică pentru starea de spirit a momentului istoric. În vederea eliminării influenței evreilor din societatea românească se propunea remodelarea întregului sistem economic și politic, prin care nu s-ar mai fi găsit loc decât unui singur partid și n-ar mai fi fost chemat la urne decât un electorat trecut de 30 de ani. Ca urmare, statul, prin instituțiile financiare, ar fi trebuit să centralizeze întreaga economie, eliminând pe evrei.⁷

Pe acest fond – suficient de învolburat pentru români dacă se mai iau în calcul, ca elemente constitutive, și tentativa eșuată de asasinat împotriva primului ministru Ionel Brătianu din decembrie 1909, supravegherea severă a mișcării socialiste îndeosebi după expulzarea lui Christian Racovski și după reconstituirea Partidului

Social-Democrat, care opunea societății liberale armonice, ca și elitismului conservator, teoria claselor și a luptei de clasă⁸ – a avut loc vizita în România a foarte influentului om politic american și apărător de marcă a cauzei evreilor de pretutindeni, Oscar S. Straus.

Cartea de vizită a înaltului oaspete al familiei regale era impresionantă. Descendent dintr-o familie de negustori evrei naturalizați în New York la mijlocul secolului al XIX-lea, a optat pentru cariera juridică și, fără a se înregimenta politic, l-a sprijinit pe candidatul democrat Grover Cleveland în alegerile prezidențiale din 1884. Victorios, acesta din urmă l-a răsplătit cu funcția de ambasador în Turcia, misiune prelungită mulți ani după aceea și de succesorii lui Cleveland, grație meritelor dobândite de Straus, atât în direcția protejării drepturilor supușilor americani din imperiu, în speță a coreligionarilor, cât și în promovarea „diplomației dolarului“ în zonă.⁹

Pacifist convins, a militat neîncetat pentru realizarea aceluși mecanism legal, capabil să așeze disputele internaționale pe fâgașul soluționării lor amiabile. Nu întâmplător, președintele american Theodore Roosevelt (1901-1909) l-a nominalizat ca membru al Tribunalului Internațional de Arbitraj de la Haga, numire reînnoită încă de patru ori după aceea. Pentru o optimă percepție a însușirilor diplomatului, ar mai trebui spus că, în vremea primului război mondial, ca și după încheierea conflagrației, Straus se va dovedi un campion al proiectării și înfăptuirii Ligii Națiunilor.

Ca primul etnic evreu ce a deținut o funcție executivă în guvernul american, pe aceea de secretar (ministru) al Comerțului și Muncii în cabinetul președintelui Roosevelt (între anii 1906 și 1909), Oscar S. Straus s-a dovedit partizanul reformelor politice – precum introducerea scrutinului direct, liberalizarea politicii imigraționiste, reducerea tarifelor vamale, ameliorarea serviciilor publice ș.a. – menite a perfecționa sistemul democratic. Totodată, a impus un acut simț al responsabilității față de comunitatea din care provenea, intervenind de nenumărate ori în cadrul dialogurilor politice cu oamenii de stat europeni, în favoarea afirmării și a apărării drepturilor coreligionarilor săi, îndeosebi din Rusia și România.

Adversar al sionismului politic, înaltul demnitar american nu s-a opus, ci dimpotrivă, a contribuit la cristalizarea variatelor proiecte de reconstituire fizică a Palestinei și a sprijinit schemele

geografice de implementare a așezărilor pentru evreii persecutați. Ca fondator și ofițer al Fundației Baronului de Hirsch, adăugate ipostazei de membru fondator al Comitetului evreilor americani (1906), Oscar S. Straus a activat neobosit în direcția ameliorării statutului noilor imigranți din Statele Unite, în paralel cu încurajarea măsurilor terapeutice în bazinele furnizoare – și România, la începutul secolului al XX-lea, constituia un asemenea bazin – pentru stăvilirea valului migrator devenit îngrijorător pentru cercurile politice americane.¹⁰

Om de cultură totodată, a fost și cel dintâi președinte al Societății de istorie a evreilor americani, evidențiind în cuprinsul lucrărilor elaborate – și îndeosebi în *The Origin of the Republican Form of Government in the USA* (1887) – impactul conceptelor ebraice în spiritualitatea americană. Între alte scrieri ilustrative pentru dimensionarea personalității lui Oscar S. Straus, se numără *Roger Williams, the Pioneer of Religions Liberty in the United States* (1896), precum și lucrarea cu caracter memorialistic, din care am și desprins episodul prezenței sale pe pământ românesc în 1910, *Under Four Administrations*, tipărită imediat după război.¹¹

Din perspectiva raporturilor bilaterale româno-americane, momentul ales pentru această vizită părea oarecum mai calm după tensiunile prilejuite de Apelul diplomatic din 1902 al lui John Hay¹² – document de a cărui preparare Oscar Straus n-a fost străin¹³ – și după agitațiile politice (urmând campaniei de presă) circumscrise răscoalelor țărănești din 1907 și îndeosebi caracterului atribuit acestora. Mai trebuie precizat că, la acea vreme, funcția diplomatică de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Statelor Unite la București era îndeplinită, începând din septembrie 1909, de John Ridgely Carter. Fost secretar al Ambasadei americane la Londra și succedând în noua ipostază lui Spencer F. Eddy, acesta este „autorul moral” al vizitei demnitarului american în România în toamna anului 1910.

De altfel, împreună cu John R. Carter, Oscar S. Straus a părăsit Constantinopolul la 3 septembrie același an, îndreptându-se spre România cu obiectivul declarat de a-i vizita „capitala de vară”, Sinaia și cu convingerea împărtășită însoțitorului său în petrecerea unui sejur agreabil în frumoasa stațiune montană. Țelul nemărturisit, dar subînțeles, al acestei călătorii a constat în luarea pulsului politic de

la cea mai autorizată voce a scenei publice românești, investigație raportată desigur la chestiunile de interes comun, dintre care nu putea lipsi chestiunea evreiască. Invitat fiind în mai multe rânduri la Palat, în aceeași companie, Straus ține să sublinieze din start caracterul neprotocolar, oarecum intim, al acelor vizite și să asemene la înfățișare pe amfitrion cu poetul, gazetarul și criticul american dispărut cu doi ani mai înainte, Edmund Clarence Stedman.¹⁴ Pe parcurs, atenția i-a fost distrasă, se pare, de „remarcabila personalitate“ a reginei Elisabeta, cunoscută deja în lume – potrivit notațiilor sale – prin creația poetică semnată Carmen Sylva. Oaspetele avea să-și exprime ulterior admirația pentru forța spiritualității reginei-poetă, pentru neobișnuita-i capacitate de comunicare („vorbind perfect și cu egală fluență limbile engleză, franceză și germană”)¹⁵ și pentru bogăția cunoștințelor sale în domeniul poeziei americane. L-a impresionat faptul că regina, după ce-i dezvăluise obârșia pseudonimului adoptat¹⁶, cunoștea creația tuturor poezilor americani, chiar și pe a celor de mână a doua, de al căror nume el însuși recunoștea cu franchețe că nu auzise.

Într-una din după-amiezile petrecute la castel, Oscar Straus a fost invitat să viziteze camera de lucru a reginei, după ce, în ajun, văzuse chilia mănăstirii din preajmă, preferatul loc de creație al amfitrionului până la inaugurarea Palatului. Camera, de pe terasa căreia oaspetele a putut admira grădinile italiene terasate și vârfurile împădurite ale Carpaților pe fundal, era „invadată“ de cărți engleze, franceze și germane, cu frumoase legături, iar mașinile de scris, cu caracterele specifice celor trei limbi, erau pregătite pe biroul gazdei, în așteptarea momentului de inspirație, care să le solicite concursul. Cu acea ocazie, oaspetelui i-au fost oferite, în dar, două volume (unul de poezie și altul de eseuri) în limba germană, *Meine Ruhe* și, respectiv, *Mein Penatenwinkel*, având înscrise fiecare autograful autoarei.

Sejurul petrecut de Straus la Sinaia s-a dovedit profitabil dintr-o altă perspectivă. Invitat de cuplul regal, într-una din zilele următoare, la un prânz și o audiție muzicală, oaspetele american a avut parte de un discret refugiu într-o cameră alăturată celorlalți musafiri, unde, în compania doar a lui Carol I, au fumat, au băut cafele și au făcut politică. Știind că interlocutorul îndeplinise până nu demult funcția de secretar al Muncii și Comerțului în guvernul Statelor Unite, regele a canalizat discuția pe teme economice, arătându-se surprins de

neimplicarea investitorilor americani în rețeaua românească de transporturi și căi ferate, ce prezenta la acea dată un grad sporit de atractivitate pentru străini. „I-am explicat soluția noastră în domeniu – a fost replica oaspetelui – pe care el (regele – n.ns.) a considerat-o mai socialistă și mai arbitrară decât în propria-i țară“.¹⁷ Cum economicul nu putea fi înțeles în afara politicului, interlocutorii au ajuns repede a vorbi despre obiectivele politicii americane circumscrise justiției sociale, temă care îi va fi dat frisoane gazdei, când amintirea lui 1907 nu era încă prea îndepărtată; Carol – nota mai târziu Straus – a regretat foarte mult că președintele Roosevelt nu vizitase România, unde era admirat, deopotrivă, ca om și ca om stat.

„Conversația noastră – continua același experimentat om politic și diplomat – a fost îndreptată apoi spre chestiunea evreiască. Regele mi-a vorbit cu toată simpatia despre evrei, afirmând despre ei că sunt cetățeni devotați și buni ostași, că nu există persecuții religioase împotriva-le și că chestiunea evreiască în România este una pur economică. Evreii care vin din Rusia și Polonia constituie comunități separate în țară, cu obiceiuri, limbă, mod de viață și concepții străine patriei de adopțiune“.¹⁸ În replică, Straus i-ar fi răspuns că în țările cele mai civilizate nu există o „chestiune evreiască“ din simplul motiv că etnicii evrei nu erau tratați, prin legi restrictive, ca grupuri sociale separate. Dar, ceea ce nu știa oaspetele, ori se făcea a nu ști, era riscul pe care România și-l asumase vreme îndelungată prin deschiderea granițelor sale din nord și răsărit pentru imigranți. De acest lucru profitaseră valuri succesive de evrei originari din Galiția și Rusia, unde statutul lor se înrăutățise considerabil în ultimele decenii, în raport cu al celor din România. „Dacă le-am acorda acum drepturi depline – motiva suveranul român, conștient de deficitul de imagine al politicii restrictive promovate – am avea o invazie de imigranți mult mai mare decât a fost deja“. Desigur, el se arăta preocupat de aflarea unei soluții grabnice și convenabile unei chestiuni care lezase și leza prestigiul României în lume, manifestând interes și pentru sugestia ce i-a fost făcută de interlocutor în direcția restrângerii imigrației, ca soluție alternativă la politica restrictivă a „drepturilor naturale“ ale evreilor. „Am mai discutat – adăuga Straus – și despre legislația poștală, ca și despre sistemul de economii al Statelor Unite, asupra cărora regele mi-a cerut o schiță, gândindu-se că ar putea fi avantajos adoptate și de România“.¹⁹

Câteva zile mai apoi, cu prilejul unui noi prânz la Palat alături de familia regală, oaspetele a fost plăcut surprins de faptul că regina, după ce i-a reprodus un fragment dintr-o poezie spusă de el anterior, i-a cerut și alte versuri spre a exersa, probabil, gimnastica memoriei în limba lui Shakespeare. Interesant și sugestiv totodată este răspunsul lui Straus, care a preferat să satisfacă plăcerea gazdei prin declamarea ultimei strofe din ceea ce el numea „Imnul lui Hay“, în fapt versurile care însoțeau finalul mult-discutatului și controversatului Apel diplomatic al lui John Hay din 1902:

„Wherever man oppresses man,
Beneath the setting sun,
O Lord, be there, thine arm make bare,
Thy righteous will be done“²⁰

Regina s-ar fi arătat încântată de acele versuri și, rugându-l pe oaspete să i le transcrie pe cartea de vizită ce i-o oferise deja, a promis acestuia că le va utiliza drept sursă de inspirație pentru un viitor poem pe care i-l va trimite după definitivare.

De sinceritatea și buna intenție a gazdelor, Straus nu s-a îndoit, mai ales după ce avea să descopere, prin lectura volumului de eseuri primit în dar de la Carmen Sylva, calda evocare a personalității cărturarului evreu Michael Bernays, un oaspete obișnuit al casei de Wied²¹, revendicat cu recunoștință ca mentor al tinereții ei spirituale. „De atunci am citit-o de câteva ori – rememora, în încheierea segmentului românesc al amintirilor sale, Oscar Straus – și pe mulți ar putea surprinde asemenea elogii și simpatii la adresa evreilor și iudaismului din partea reginei unui stat în care evreii sunt totuși supuși unei drastice și regretabile discriminări“.²² Cu siguranță însă, diplomatul și omul politic american, unul dintre susținătorii cei mai puternici și mai devotați cauzei evreilor români, va fi înțeles mai bine la fața locului esența și particularitățile unei chestiuni care direcționase în manieră decisivă cursul relațiilor politice bilaterale și care chestiune avea să revină în dezbaterea părților în vremea războaielor balcanice și în anii primului război mondial, fiind reactivată diplomatic, ulterior, prin mijlocirea misiunii militare americane la Iași condusă de generalul Hugh L. Scott.²³ Înainte de a părăsi Sinaia, Straus a primit din partea reginei un tablou reprezentând-o și având o dedicație generatoare de supoziții ori speculații: „Newer mind deep waters, there are pearls to be found. Elizabeth, Sinaia, September 1910“.²⁴

În absența desăvârșită a unei reprezentanțe diplomatice oficiale românești la Washington, care să promoveze și să apere, prin mijloacele specifice, interesele și imaginea țării, impresiile adunate și opiniile formulate de un personaj politic atât de însemnat precum Oscar S. Straus vor fi contribuit, fără îndoială, alături de notele sau rapoartele emise de legația americană din București, la mai buna percepție și înțelegere a problematicii locale și zonale, în perspectiva conflictului ce se prefigura deja în sud-estul european.

NOTE

¹ William Miligan Sloane, *The Balkans. A Laboratory of History*, New York, 1914.

² „The New York Times“ (în continuare NYT), June 13, 1909, p. 2, col. V; vezi și Dumitru Vitcu, „Românii în presa americană, 1859-1918“, în AIIAI, XXIII¹, Iași, 1986, p. 83-98.

³ NYT, October 2, 1910, p. 12, col. IV.

⁴ Dumitru Vitcu, *op.cit.*, p. 93.

⁵ Idem, „România și apelul diplomatic al lui John Hay“, în vol. *Istoria ca lectură a lumii*, ed. Gabriel Bădărău, Iași, 1994, p. 276 și urm.

⁶ Apud, Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România, 1859-1918*, Editura Albatros, București, 1995, p. 306.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Pe larg, Anastasie Iordache, *Viața politică în România, 1910-1914*, București, 1972, p. 41; vezi și N. Filipescu, *Tendințele socialiste ale guvernului Brătianu*, București, 1909, p. 3-15.

⁹ Cf. *Encyclopaedia Judaica*, vol. 15, Jerusalem, 1978, p. 430.

¹⁰ Dumitru Vitcu, Gabriel Bădărău, „Implicații politice ale emigrărilor românești spre America până la 1918“, în ASUAIC, tom XXXVI, Iași, 1990, p. 286.

¹¹ Oscar S. Straus, *Under Four Administrations. From Cleveland to Taft*, Boston and New York, Houghton, Mifflin Company, 1922.

¹² Dumitru Vitcu, *România și apelul diplomatic...*, p. 276-287.

¹³ Oscar Straus, *op.cit.*, p. 168.

¹⁴ Edmund Clarence Stedman (1833-1908) a fost, în egală măsură, poet, jurnalist, critic dar și om de afaceri. Între scrierile sale pot fi amintite: *Lyric and idyllic* (1860), *Victorian Poets* (1875), *The Library of American Literature* (1888-1889), *The Nature and Elements*

of Poetry (1892), *Victorian Anthology* (1895), *American Anthology* (1900) ș.a. Cf. *The Encyclopedia Americana*, International Edition, vol. 25, American Corporation New York, p. 555.

¹⁵ Oscar Straus, *op.cit.*, p. 301.

¹⁶ „Când a început să publice versuri, la vârsta de 35 de ani, ea l-a rugat pe un cunoscut scriitor german să-i spună echivalentul latin al cuvântului *pădure*. Acesta i-a răspuns, *sylva*; apoi i-a cerut termenul latin pentru *pasăre*, care însă nu i-a plăcut. În cele din urmă, *Carmen*, echivalentul latinesc al cuvântului *cântec*, l-a considera potrivit pentru alcătuirea pseudonimului care să-i definească mai bine sensul poetic al propriei creații“ (*Ibidem*).

¹⁷ *Ibidem*, p. 302.

¹⁸ *Ibidem*, p. 303.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Michael Bernays (1834-1897), critic literar și istoric, fusese profesor de literatură germană la Universitatea din München, remarcându-se prin studiile sale despre Goethe. Devenit apoi adversar al iudaismului, s-a convertit, rupând legăturile cu familia în 1856 (Cf. *Encyclopaedia Judaica*, vol. 4, Jerusalem, 1978, col. 673).

²² Oscar Straus, *op.cit.*, p. 304.

²³ Ion Stanciu, „Misiunea generalului Hugh Scott și România în vara anului 1917“, în *RdI*, nr. 7, 1987, p. 714-725; Gh. I. Florescu, „Raporturi româno-americane în anii primului război mondial. Misiunea Hugh L. Scott (1917)“, în *AlIAI*, XXV², 1988, p. 263-301; Dumitru Vitcu, Radu R. Florescu, „Comments concerning the visit of general Hugh L. Scott at Iasi in the Summer of the Year 1917“, în *ASUAIC*, tom XL-XLI, 1994-1995, p. 61-70.

²⁴ Oscar Straus, *op.cit.*, p. 304.

UN EPISOD DIN VALUL DE EMIGRĂRI AL EVREILOR DIN ROMÂNIA DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Ion PĂTROIU și Al. ZIMBLER

Se împlinesc în aceste luni o sută de ani de când orașele și târgurile evreiești dar și marile orașe ale României au fost surprinse de o puternică mișcare de emigrare a tinerilor evrei – cea a „emigranților pedestri“.

Inițiativa a pornit din Moldova, se pare că din Bârlad, a cuprins repede multe localități și a devenit, spre mijlocul anului 1900, un fenomen de care au trebuit să țină seama și presa, și cercurile economice și chiar guvernul.

Am socotit că se cuvine să rememorăm acum acele întâmplări, să amintim măcar principalele cauze ce le-au determinat, consecințele lor și mai ales reflectarea lor în acea parte a țării în care se desfășoară activitatea noastră prezentă – Oltenia.

1. Situația evreilor din România la începutul secolului. Valul de emigrări

1.1 În 1899, statisticile oficiale consemnau că în România locuiau 269.015 evrei (față de peste 218.000 în 1878) ceea ce reprezintă un procent de 4,5% din populația totală a țării de 5.912.520 locuitori (3% în 1859). Era evidentă o creștere a populației evreiești din România pe fondul unei explozii demografice generale.

În România începutului de veac populația evreiască era concentrată, în majoritatea ei, în Moldova (deși un proces de migrație internă făcuse să crească și numărul evreilor din Muntenia; la București se aflau în 1893 un număr de 43.274 de evrei).

În ceea ce privește „structura ocupațională“ a populației evreiești, aceasta păstra, din trecut, preponderența categoriilor active de diverși meseriași și negustori...

Date din 1901-1902 precizau că din totalul comercianților țării 21,1% erau evrei, dintre meseriași 19,6%, dintre antreprenorii industriali 19,5% erau, de asemenea, evrei, iar dintre muncitori 5,3%. Această structură ocupațională, privită de aproape, era cât se poate de grăitoare asupra locului deținut de evrei sub raport social.¹

Cu toate acestea, populația evreiască avea o situație nesigură. Devenea evident că politica de naturalizare individuală a evreilor nu răspundea speranțelor acordate la adoptarea acestei măsuri. Între 1880 și 1913 ea fusese acordată unui număr de cca. 529 persoane dintre mii de solicitanți, mulți dintre aceștia din rândul categoriilor foarte avute. Măsurile restrictive, formalismul, tergiversările limitau integrarea evreilor în societatea românească.

Deziluzia creată de ritmul naturalizării a fost în curând sporită de alte măsuri și prevederi legislative privind drepturile străinilor în România, care în mod indirect, dar limpede, îi vizau pe evrei. Au apărut numeroase prevederi restrictive pentru evreii nenaturalizați – care constituiau o majoritate copleșitoare – incluse în legislația privind exercitarea meseriilor și micul negoț. Interdicția vânzării de către evrei a băuturilor spirtoase (alcoolice), ridicată în 1878, a fost reintrodusă în 1880 și extinsă la micile orașe.

Prin diferite legi, evreilor li s-a interzis practicarea activităților de „agenți de schimb“ și „agenți de bursă“ (1881), de negustor ambulant (1884) – care a afectat dintr-o lovitură existența a 5.000 de familii evreiești, din care o parte au fost nevoite să emigreze. Alte acte normative i-au scos pe evrei din sectoare și servicii unde ocupaseră poziții importante în ultimele decenii ale secolului trecut: serviciile vamale (1883), loteria (1889), valorificarea produselor de drogherie (1886), monopolul tutunului (1887), căile ferate (1899). Legea camerelor de comerț și industrie din 1886 îi înlătura pe evrei de la luarea unor decizii în probleme comerciale și industriale, sectoare în care ei dețineau poziții importante.

Evident, asemenea măsuri au sporit nevoile, deznădejdea în ulița evreiască. Lor li s-au adăugat și discriminările în domeniul învățământului. În ciuda unor rețineri inițiale, evreii și-au trimis copii la școlile primare de stat, unde învățământul era gratuit, realizând astfel năzuințele specifice ale poporului spre carte, spre cultură. Desigur, a apărut rapid o reacție de răspuns cu privire la „invadarea

școlii de către evrei“. care a dus, în 1887 la o acțiune de excludere a copiilor de evrei, retrasă însă ca urmare a unor proteste inclusiv din partea câtorva personalități din rândul populației majoritare.

Curând însă politica restrictivă din învățământ a fost reluată. Legea învățământului primar din iunie 1893 prevedea că străinii nu mai beneficiază de gratuitate în învățământul primar, decât cu o aprobare a ministerului, iar acceptarea lor se va face în limita locurilor libere, după includerea românilor. Această prevedere, viu criticată, nu a fost modificată nici ulterior. Mai mult, principiile ei au fost extinse și asupra învățământului secundar. În învățământul superior taxele pentru străini aveau să fie stabilite la 50 de franci, iar limita de admitere la o cincime din locurile rămase libere după admiterea românilor.

1.2. Toată această situație defavorabilă a stat la baza unui fenomen unic în istoria evreilor din România de până atunci – un puternic val de emigrare în cadrul căruia s-au detașat coloanele de călători pedestri, spre punctele de frontieră, iar de acolo mai departe, spre America, Australia, Canada, ș.a.

Publicistul româno-îsraelian Marius Mircu consacră acestui capitol trist de istorie din anii 1889-1890, pe care îl intitulează „o răscoală a evreilor în România“. 170 de pagini din primul volum al interesantei și documentatei sale lucrări *Ce s-a întâmplat cu evreii în România?*

„Secolul XX a debutat cu o răsunătoare revoluție a evreilor din România – scrie Marius Mircu –, o răscoală care nu era îndreptată împotriva cuiva. N-au pornit răsculații să pedepsească pe cineva, nu s-au înarmat cu furci, cu topoare, n-au pornit să distrugă, să prade ca la orice revoluție cumsecade, a fost o răscoală împotriva răsculaților înșiși.

S-au răsculat și s-au adunat în cete, pe localități, pe meserii au luat cu asalt trenurile, vapoarele și s-au îndreptat unde le-a venit mai întâi gândul. Unii – mai realiști – s-au încumetat tocmai spre Statele Unite ale Americii, spre Canada – țări în prima lor fază de dezvoltare. Alții s-au mulțumit să meargă mai aproape: Anglia, Franța, Elveția, Germania, Spania. Mulți, mai visători, au preferat Anatolia sau Cipru, ca un prim pas spre Țara Sfântă, unde Turcii nu-i îngăduiau...“².

2. Ecouri în presa vremii. Gazetele emigranților „pedeștri“

2.1. Acțiunea de emigrare a evreilor de la începutul secolului a fost însoțită de o suită de manifestări publice (spectacole, colecte, tombole) și o puternică acțiune de presă:

„Valul emigrărilor spre America sufoca în întregime marea idee sionistă” – scrie cercetătorul Hary Kuller. „În toată țara apar zeci de gazete ale... pedeștrilor, ale valului de emigranți ce urmau să se imbarce spre America. Asemenea gazete efemeride apar și la București, este vorba de foile volante de numai 2 pagini, format mic – intitulate „Apel”, „Der Auswanderer”, „Pietonii”, „Vocea Canadei”, ș.a. având drept unic conținut îndemnul la plecare și încercarea de a persuadea în vederea obținerii sprijinului necesar pe parcursul desfășurării acestei acțiuni disperate.

Presiunea acțiunii pedeștrilor, resimțită și la București era atât de mare încât nici o gazetă a vremii nu putea să n-o gândească.³ Marius Mircu dezvoltă acest subiect: „Am arătat că emigranții pe jos din România au reprezentat pe parcurs numeroase piese de teatru spre a aduna fonduri cu care că poată păși mai departe. Un succes deosebit au obținut acești emigranți cu gazetele ocazionale scoase de diferite grupuri în câte un singur număr. foarte rar în două sau trei... O revoluție tinerească susținută de atâtea gazete nu s-a pomenit nicăieri în lume”.⁴

Se citează, în continuare, o serie de titluri ale acestor gazete care ca număr se apropie de o sută. Unele titluri arată localitatea de origine a grupului, ca de exemplu: „Drumeții bârlădeni”, „Drumeții de Iași”, „Pedeștri botoșăneni”, „Emigranții buhușeni”, „Ecoul pribegilor din Piatra Neamț”, „Speranța vasluienilor”. Alte gazete emigrante indică durerea despărțirii: „Adio”, „Dorul”, „Rămas bun” sau regretul pentru țara părăsită: „Adio România”, „Jețias Romania” (Iași), „Trăiască România”.

Au apărut gazete și în alte limbi: „Der Auswanderer”, „Der oiswanderer” (Buhuși) în idiș și chiar în ebraică (la Bacău).

3. Gazeta „Emigrantul fix” – Craiova

3.1. Dacă majoritatea gazetelor care susțineau scopul emigranților au apărut, firește, în Moldova și, după cum am văzut, la București, mai putem semnala apariția unei asemenea publicații în această parte a țării.

Este vorba de ziarul „Emigrantul fix – Craiova”, care poartă sub titlu mențiunea „apariția ocazionată pentru mărirea fondului grupărei emigranților 40 fix „Craiova” și data 8 iunie 1900. Prețul era de „10 Bani Numărul” și, ca orice publicație ce se respectă, avea în colțul din stânga sus tipărit „Anul I, numărul 1”.

Pe exemplarul pe care-l avem la dispoziție cineva a scris, de mână, data de „15 iunie 1900” (Probabil că difuzarea ziarului a întârziat).

Cele 4 pagini cuprind materiale care au ca scop justificarea hotărârii luate de a emigra, înfățișarea vieții grele a evreilor din diaspora, un apel din străinătate pentru sprijinirea emigranților, două scrisori patetice de rămas bun și informații cu privire la felul cum a sprijinit populația orașului pe pribegi.

Lectura articolelor ne-a permis să ne imaginăm atmosfera ce domnea în Craiova începutului de veac și solidaritatea cetățenilor ei în fața unor necazuri.

Cei 40 de drumeți își anunță în ziar hotărârea: „Plecăm la 18 Iunie 1900 pe jos căci n-avem mijloace pentru transport și mergem în tovărășia convoiului, părăndu-ni-se că astfel vom suporta mai ușor greutățile unei lungi călătorii”.⁵

Din cuprinsul gazetei se pot identifica și numele câtorva emigranți: Abständer (secretarul grupului), Leibu Eisner, Leopold Finkler (casier), Samuel H. Pomerantz (autorul scrisorii publicate în pagina a 3-a) S. Ruhig, Herman L. Wolff (Sperăm că după publicarea materialului să primim din partea unor descendenți și alte nume de emigranți).

4. Cauze nemijlocite ale valului de emigranți

4.1. Cauzele emigrărilor de la începutul veacului au fost analizate și peste hotare: Într-un apel al „Alianței Israelite” semnat de oreședintele de onoare – marele rabin Yadoc Kahn și președintele N. Leven se cere sprijinul pentru evreii aflați în nevoi.

„Înfiorătoarea“ stare a evreilor într-o parte a Rusiei, în România și în Galiția ne impune astăzi datoria să adresăm lumii israelite un nou și călduros apel.

Se cunoaște marea mizerie a evreilor din Rusia. Pe un teritoriu limitat, de care legea nu îngăduie să se depărteze, se află cinci milioane de evrei, care luptă și îndură: grozava concurență, izvorâtă chiar de îngrămădirea lor, aduce o nemaipomenită scădere a salariilor.

La această continuă cauză de mizerie s-a mai adăos anul acesta foametea cu feroasele ei urmări...

În România situația evreilor este încă și mai tristă decât în Rusia. De mulți ani deja Alianța a cerut să li se acorde, conform Tratatului din Berlin, egalitate civilă și politică. Guvernul român și-a călcat îndatoririle luate în fața puterilor. Astăzi încă ea privește și tratează pe evrei ca străini, deși de sute de ani ei trăiesc în țară și-și îndeplinesc toate datoriile la feliu cu ceilalți cetățeni. Am văzut cum niște legi ucigătoare le-au smuls bucățica de pâine din gură oprindu-i de la anumite ocupațiuni, interzicându-le șederea în sate ca și posesiunea de imobile; în fine, ca măsura să fie plină, o lege nouă închide copiilor învățământul public de toate gradele.

Evreii români au îndurat toate nedreptățile, toate umilințele, dar durerea de a-și vedea copiii osândiți la ignoranță i-a adus la desperare. Pe lângă aceasta, actuala criză economică ce bântuie în România a dus mizeria lor la un grad de necrezut.

Toată Moldova, care numără aproape 200.000 de evrei e pustiită de foamete și aci pribegesc mii de mii de evrei ca să cerșească de lucru sau o bucată de pâine“.⁶

4.2. Cum își justifică tinerii evrei craioveni gestul disperat de a porni în pribegie?

„Simțul de conservare individuală, înăscut în om odată cu a lui apariție pe lume ne-a îmboldit și pe noi a ne căuta adăpost în altă parte de pământ, țara aceasta, deși destul de fertilă și ospitalieră, azi ne mai putându-ne hrăni și deci ne-am hotărât... să ne îndreptăm pașii spre o nouă patrie.

...Decisiunea... este dictată de starea precară materială în care cu toții ne găsim în vremea crizei ce bântuie de un an încoace și

care, în prima linie a lovit în noi muncitorii, astfel că azi nu ne mai pitem agonisi nici măcar pâinea, de cum un traiu potrivit“.⁷

5. Evreii în diaspora. Mișcarea emigranților pedestri și sionismul

5.1. Ziarele vremii – cele ale emigranților, presa evreiască, publicațiile democratice, dar și cele antisemite au folosit valul de emigrație pentru a relua tema „Jidovului rătăcitor“. Marius Mircu citează un text din „Vocea Pribeagului“, gazeta într-un număr unic, scoasă de 100 de emigranți din Moinești.

– „Cine ești tu acolo cu fruntea plecată și cu spatele încovoiat? Ce înseamnă lacrimile care-ți inundă fața și plânsetele tale jalnice care-mi sfâșie inima?

– Cine sunt? Sunt descendent al unui neam vechiu și glorios, urmaș al celui care în veacurile de ignoranță și de întuneric a aprins în răsărit și a purtat sus făclia luminii și a adevărului. Dar e mult de atunci de când devotat credinței mele strămoșești și ideilor frumoase, invidioase de înalta și sfânta misiune ce mi-a fost încredințată de providență – hoardele barbare m-au alungat din Căminul părintesc împrăștiindu-mă în toate colțurile pământului.

De atunci sunt pribeag și luând toiagul în mână rătăcesc, rătăcesc mereu.

Dar pretutideni pe unde au trecut pașii mei au fost apostolul învățăturilor Dumnezeiești și propovăduitorul ideilor umanitare...“.⁸

Și iată replica din celălalt colț al țării, din Craiova și tot într-o gazetă a drumeților pedestri – „Emigrantul Fix“, care publică pe prima pagină un articol „Vecinic la drum“, din care cităm: „În orice parte ne-am stabilit, am fost promotorii și întemeetorii isvorului de îmbogățire a țărilor și cu toate astea nu mult timp ne-am putut încălzi la razele soarelui ce luminează acest pământ, căci tocmai din cauza acestei laboriosități, uragane de persecuții s-au dezlănțuit peste capetele poporului Israel și l-au silit din nou la pribegire în necunoscut, așa că azi am ajuns răspândiți peste întreaga suprafață a globului terestru.

Ceea ce s-a întâmplat în vechime își află scuzele în gradul de civilizație în care se afla omenirea pe acele vremi, azi însă în secolul

al XX-lea, când se pretinde că civilizația ar fi la apogeu, continuitatea aceluiași stări de lucruri denotă că mai lipsesc mult omenirii, până ce va ajunge la acea stare de cultură unde să nu se mai facă deosebire între om și om, ci numai în calitățile ființei omenești.

Dar vai!... până atunci au să se strecore încă multe zile și ca urmare mulți iarăși vor avea de îndurat multe suferințe“.⁹

5.2. Semnalând un nou exod al evreilor, gazetele vremii arată desigur că puternicul val de emigranți nu se îndreaptă de data aceasta spre Țara Făgăduinței. Dificultățile întâmpinate de pionierii „alialei“ din România de sfârșitul secolului trecut, ostilitatea autorităților turcești au făcut ca truda mai firească și mai apropiată în fond, să fie ocolită. E adevărat, unele grupuri de pribegi au încercat să se îndrepte spre Anatolia, spre Cipru, pentru a fi mai apropiați de Ereț Israel, dar despre soarta lor nu am găsit informații. Și gazeta la care ne referim „Emigrantul Fix“ abordează cu curaj această problemă în aparență delicată, în articolul „Sionismul și Emigrările“.

„Sionismul, fiind în momentul de față problema supremă în istoria națiunii evreiești și coprinzând în sineși elementele tuturor problemelor secundare ce s-au putut ivi în cursul existenței noastre în mijlocul celorlalte națiuni, nu poate să nu țină seamă de problemele și soluțiile momentane, izvorâte din viața de mizerie și pribegire a lui Israel, nici chiar atunci când se înnoiește cu haina marii probleme politico-sociale...

Nici cei ce-și caută refugiul pe teritoriul american sau canadian, etc. etc. și nici cei cari îi ajută la aceste strămutări nu fac ceva contrariu sionismului, fiind că emigrarea ajută cum se practică azi este o necesitate imperioasă de simțul de conservare avându-se în vedere starea materială și modul de traiu a majorității poporului evreu, aglomerat în unele locuri și unde prin forța împrejurărilor independente de voința lui a ajuns că n-are unde și ce mai munci și deci ce-și agonisi pentru existența zilnică“.¹⁰

6. Solidaritatea umană în sprijinul drumeților

6.1. Conștienți că prin forțele proprii nu vor putea obține cele necesare unei călătorii atât de îndepărtate, emigranții craioveni apelează la înțelegerea, la caritatea concetățenilor.

„Da, involuntar procedarea noastră este o demonstrație, dar contrar sărăciei pe care tot fără voia noastră nu o putem ascunde, după cum nu ne putem sustrage nici de la starea destul de înjositoare pentru un om tânăr și sănătos, de a apela la caritatea publicului, fie ea chiar și a fraților noștri, căci, de fapt, întreaga noastră reușită depinde de ajutorul material și moral pe care l-am avut și-l implorăm semenilor noștri, să ni-l dea și de aici încolo, până ce vom avea fericita ocazie de a ne stabili la muncă, dupe care alergăm să găsim pe pământul american. Ajuțați-ne deci, ca să putem deveni și noi în rândul și în starea oamenilor, a măsurii concepției cuvântului de «om» și vă asigurăm că prin conduita noastră nu vă vom da ocazia să regretați jertfele făcute“.¹¹

6.2. „Alianța Israelită“ – Viena apelează și ea la caritatea publică:

„De când s-a întemeiat Alianța Israelită caritatea evreiască ne-a dat puțința să ajutăm pe coreligionarii noștri ori de câte ori erau loviți de o catastrofă... Mii și mii de lucrători sunt lipsiți de lucru, sute de industriași rămân pe drumuri, fără ajutoare, fără de a găsi ocupațiuni aiurea...

...Avem nevoie de contribuții mari ca să dăm de lucru la mii de oameni în mizerie, ca să dăm pâine copiilor și femeilor lor și să scăpăm pe cei bolnavi. În împrejurări grele iudaismul și-a făcut întotdeauna datoria: Avem convingerea că nu va rămânea niciodată mai prejos de marile tradiții ale trecutului său“.¹²

Apelul de mai sus a fost lansat ca urmare a intervenției d-rului Theodor Herzl și la propunerea rabinului dr. Bloch. Apelul a fost citit în sinagogi și a avut efect. S-a accentuat asupra situației evreilor din România.

6.3. Pentru strângerea fondurilor la Craiova s-a organizat la 14 mai o tombolă pentru care s-au primit:

5 farfurii de fier smălțuite și o secure de la dl. I. Popescu

40 perechi ciorapi de la dl. Marcu Weiss

2 perechi ciorapi de la d-na Șmil

3 foi tinichea pentru felinare de la dl. Tobias Milder

1 plapumă de la dl. Marcu Elias, croitor str. Madona

Promisiuni pentru momentul plecării:

40 pachete tutun de la dl. Isac Aderca

40 pâini de la dl. Leon Mandelbaum

1 kg. ceai de la dl. Heschia B. Aron

– material textil pentru confecționarea costumelor de călătorie de la: dl. Marin Teodorescu, 6 m., Dl. Grigorie Dumitrescu, 7½ m., dl. I. Pârvulescu. 3 m., dl. Hristea Ionescu. 5 m., dl. Leon Baruch, 4 m., un craiovean (n-a vrut să-și dea numele), 52 m. pânză albă

Dl. Mladin Govoreanu. frizer, str. Madona, 2 brice de ras, un foarfece, una pensulă și o curea de ascuțit bricele; totodată s-a oferit ca la plecare să radă și să tundă gratis întreg grupul de emigranți

Dl. Jaques Catz, din București a expediat prin cale ferată și la adresa emigranților, 40 de bidoane pentru apă.¹³

Reprezentăția teatrală

La 3 iunie (sâmbătă seara) în grădina Băilor Comerciale. trupa d-lui Burienescu a prezentat un program în beneficiul emigrației.

De acest spectacol a aflat după un secol Marius Mircu care scrie în lucrarea menționată anterior: „Primul grup de pedestri din Craiova a avut norocul să se bucure la spectacolul lor de concursul renumitei trupe naționale a lui Zaharia Burienescu (evreu, de altfel)“.¹⁴

Din aceeași sursă reiese că asemenea spectacole de binefacere au avut loc în multe alte localități care, la fel ca și cele aproape 100 de gazete ale drumeților, făceau parte dintr-o competiție aproape spontană de susținere a mișcării.

Gazeta craioveană „Emigrantul Fix“, la care ne referim, arată, în continuare, că artiștii oaspeți au prezentat „Fluierul fermecat“, cum și piesa „În haine civile“, în care întreaga trupă a cules aplausele bine meritate a publicului asistent, în pauza dintre piese, emigrantul Leib Eisner, imitând din buze pe fliegelhornistul, a executat câteva arii naționale, cari au surprins plăcut pe cei de față, în așa grad că, la cererea generală, a trebuit să reapară pe scenă și să continue, iar dl. Advocat Ghiățoiu l-a gratificat cu cinci lei“.¹⁵

Gazeta drumeților menționează, în continuare, „aproape tot ce Craiova are ca elită, fără distincțiune de naționalitate, a venit să-și depună obolul; chiar și corpul ofițeresc a fost respectabil reprezentat“.¹⁶

Cei mai necăjiți au fost, probabil, membrii „Corului de emigranți locali”, anunțat pe afișele din oraș, care nu și-au mai prezentat programul fiind înlocuit de o trupă foarte cunoscută în acea vreme. În schimb, beneficiul de 368 lei, care s-a adăugat fondului de întâmpinare a cheltuielilor de drum, i-a bucurat desigur, pe viitorii drumeți.

7. Patriotismul tinerilor emigranți. Durerea de a-și părăsi țara natală

7.1. Studiind conținutul mesajelor, al scrisorilor și articolelor publicate de cei nevoiți să-și părăsească meleagurile natale nu găsești – paradoxal – sentimente de reproș, acuzații la adresa țării. Dimpotrivă! În toate aceste materiale se regăsisse sentimentul de dragoste de patrie, regretul de a pleca – poate pentru totdeauna din locurile ce au însemnat „acasă”.

Tot în lucrarea lui Marius Mircu ni se relevă materiale care ilustrează sugestiv această idee. În „Spovedania unui emigrant” din gazeta „Emigrantul buhușean” din 9 iulie 1900 se spune: „Pe băncile școlii, la cuvântul România tresăream și eu, învățam cu plăcere Istoria României, eram mândru de faptele eroice ale strămoșilor. Vai ar fi fost de acela care ar fi îndrăznit să ponegrească sau să arate ca neînsemnate faptele eroilor noștri Mihai Viteazul, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare. Nu era simțământ meșteșugit acesta, era simțământul copilului naiv, încrezător în toate, simțământ adânc în inimă și nu poate fi niciodată dezrădăcinat”.

Gazeta „Emigranții Romanului” din 1 iunie 1900 scrie sub semnătura unui viitor „pedestru” M. Gălățeanu: „În babilonul de limbi în care ne aventurăm nu vom înceta un moment de a cultiva dulcea și frumoasa limbă... (limba română – n.n.) și ne vom sili ca și copiii noștri să știe că se trag din evreii-români”.¹⁷

Grupul „Lev Echad” („O singură inimă”) din Piatra Neamț a pornit la drum purtând banderole cu tricolorul românesc. Scrisorile de pe drum ale emigranților vorbesc despre cântecele românești cu care se împleteau în decursul călătoriei nu numai în țară ci departe în Europa și chiar pe vapoare – cântece de dor și alean, învățate la școală ori auzite de la lăutari, doine și romanțe pe două și trei voci...

7.2. În ton cu relatările menționate sunt și materialele craiovenilor din publicația de care ne ocupăm „Emigrantul fix“.

„Chiar împrejurarea destul de dureroasă că ne despărțim de sânul familiei ce ne-a crescut și-n care ne-am obicinuit – se scrie în articolul de fond – exclude orice tendință demonstrătoare ostilă atât față de țară cât și poporul român, cari sufer de o potrivă cu noi“.

Sentimentele celor care-și părăseau orașul natal sunt oglindite însă mai puternic în materialul final „Adio România!“

„Deși-n floarea vârstei și-nflăcărați de darul muncii totuși te părăsim țară iubită, împinși de undele miseriei abătută peste capetele noastre.

Cu inima sfâșiată ne despărțim de tine, scumpă Românie, ce ne-ai crescut la sânul tău, și ne-ai adăpostit și pe care de la naștere am fost obicinuiți a te iubi din toată inima și cu toată ardoarea proprie fiilor unui neam care, în manifestarea sentimentelor, merg până la fanatism.

Am fost și suntem evrei, dar nimic nu ne a împiedicat și nici când de a da dovezi de dragoste ce am avut pentru tine, de supunerea către legi și devotament față de tron. Faptele fraților noștri din anii 1848, 1877 și 1896 dovedesc aceasta cu prisosință“...

E dureros momentul în care trebuie să te despați de ceea ce ai mai scump pe lume: patrie, familie și prieteni și să pornește în necunoscut...

Rămâi cu bine, scumpă Românie și-ți urăm din suflet să devii mare, puternică și glorioasă prin forța civilizației. Trăiască România!¹⁸

Sentimentele sincere ale craiovenilor pe cale de a-și părăsi țara au fost remarcate și de alții. În lucrarea citată anterior se subliniază: „Emigranții pedestri din Craiova, la plecare au intonat Imnul Regal, era, atunci suprema dovadă de patriotism“.¹⁹

8. Emigranții evrei în Oltenia. Comunitatea evreiască din Craiova – mediul de unde provin cei 40 de „drumeți“

8.1. Se cuvine să spunem câteva cuvinte despre mediul de unde porneau în pribegie cei 40 de „pedestri“.

Comunitatea evreiască din Craiova este atestată documentar încă din secolul al XVII-lea în scrierea *Călătoriile patriarhului Macarie* a lui Paul de Alep. Aici se află cele mai vechi

urme de existență statornică a evreilor sefarzi în Țara Românească, după cum, reiese dintr-un manuscris al rabinului din Vidin-Iuda B. Benzion. Obștea evreilor s-a dezvoltat odată cu orașul.

În prima jumătate a deceniului al patrulea al secolului al XIX-lea orașul avea 11.665 de locuitori, printre care 82 familii de evrei. În 1860 se înregistrau, de acum, 490 evrei, printre care apar și cei de rit occidental. Spre sfârșitul veacului – adică în perioada la care ne referim – la Craiova se aflau 2.891 evrei în două comunități, cea askenază și cea spaniolă, cu două sinagogi frumoase încăpătoare, un cimitir îngrijit, școli bine organizate pentru copii. Evreii, erau activi în toate domeniile economiei, fiind bine cunoscute Întreprinderile Mendel – M. Weiss și fiii. Isac Beligrădeanu, Banca „Frații Aser Eschenasy“, editura, tipografia și librăria „Samitca“. Printre societățile comerciale și atelierile conduse de evrei se găseau mori, magazine de postăvărie, manufactură, galanterie și tricotate, prăvălii având ca profil comerțul cu parfumerie, articole tehnice, sticlărie, încălțăminte, confecții, textile, coloniale, ș.a., depozite de mobile bune, lemne de foc, cherestea, agenții de cereale, ateliere de bijuterie, pielărie, ceaprazărie, blănărie, ceasornicărie, frizerie, foto, legătorii de cărți, spălătorie chimică, confecții de perii ș.a.

Aici și-au desfășurat activitatea multe personalități în domeniul instrucțiunii, științei, culturii artei. Putem numi printre acestea pe medicul și cărturarul Iuliu Barash – medic al județului Dolj între anii 1847-1851, profesorul M. Stăureanu – intelectual de vază al urbei, cu merite deosebite în dezvoltarea Școlii israelito-române „Lumina“, cunoscutul filolog Aurel Candrea, scriitorii Felix Aderca, Constantin Șeineanu, Luca B. (Bernstein), muzicianul Filip Lazăr – creator de talie europeană ș.a.

8.2. În preajma evenimentelor la care ne-am referit, cele două comunități evreiești din Craiova ajunseseră la un număr de 2.891 de membri – numărul cel mai mare de evrei înregistrați statistic în întreaga istorie a acestui grup etnic. După cum se pare, creșterea populației evreiești pe fondul unei explozii demografice generale n-a fost caracteristică numai pentru Moldova. Creșterea demografică asociată cu criza economică și legislația restrictivă trebuia firesc să provoace șomaj și în această localitate, situată geografic, departe de

zonele unde apăruse mișcarea emigranților pedestri. După părerea noastră, constituirea unor grupuri de emigranți aici ar putea fi însă și o consecință a faptului că orașul se afla în drumul unor pribegi spre granița de la Vârciorova.

O dovadă în acest sens constituie relatarea în „Emigrantul Fix” a trecerii prin Craiova a unor bucureșteni în drum spre zări îndepărtate: „Miercuri 31 Maiu a.c. cu trenul de 3 ore p. m. au sosit în orașul nostru parte din grupul „Pietonii bucureșteni” în număr de 20 persoane”.

În continuare se relatează că evreii respectivi s-au oprit la Craiova în așteptarea unei a doua părți a grupului, care a sosit a doua zi. Au fost primiți de grupul local de emigranți și de multă lume, cazați, ospătați și înconjurați de atenție. Materialul de presă înfățișează mai pe larg momentul plecării celor 56 de bărbați, femei și copii. „Putem zice că aproape toți Craiovenii veniseră ca să asiste la dureroasa priveriște ce urma să se desfășoare și în adevăr că un tablou nu se poate mai mișcător. ne-a ramas drept amintire, momentul despărțirii și plecării pribegilor bucureșteni cari deși străini de orașul acesta, dar în atari momente de supremă surescitare, individul ne mai putând comanda simțurilor, iubirea semenilor izbucnește întocmai ca erupția vulcanică și se manifestă în mod inconștient întocmai după cum s-a întâmplat în cazul de față, când cei asistenți fără deosebire de clasă socială – naționalitate sau credință nu-și puteau stăpâni lacrămile, de parea că cei ce pleacă erau de fapt frați de sânge de ai tuturor asistenților”.²⁰

Interesantă e interpretarea pe care o dă o gazetă antisemită trecerii evreilor prin Oltenia.

Ziarul „Binele Public” din Craiova scria în iunie 1900: „Emigrările jidovilor din Moldova nu sunt decât o curată șarlatanie. Sub cuvânt că pornesc spre America ei dau năvală în Oltenia. Această sectă mizerabilă recurge la expediente vrednice de descendenții lui Yuda. Ne urmărește un mare pericol”.²¹

De „ce-au dat năvală jidovii în Oltenia” se va vedea din fragmentul de mai jos, dar ce nu a vrut să spună această fițuică antisemită este că plecau și evrei ai căror părinți și bunici au trăit și au muncit la Craiova, au contribuit la dezvoltarea acestui oraș.

Rațiunile pentru care grupurile de pribegi simțeau nevoia de a face un popas, o regrupare în preajma părăsirii țării devin clare

când citim corespondența trimisă de emigranțul Mezer Marcus din București ziarului „Egalitatea” de la Turnu Severin, publicată în cartea lui Marius Mircu:... acolo s-au adunat 800 de emigranți din București, Brăila, Bacău, Focșani, Iași. Galați, Piatra Neamț, Tulcea (cu care ocaziune s-au oficiat o căsătorie și două logodne între tineri care abia s-au cunoscut)“. Emigranții au reușit să treacă, la Vârciorova, în Austro-Ungaria. Când să coboare din tren au năvălit grăniceri unguri și i-au împiedicat. „Să fi văzut – scrie corespondentul – cum jandarmii unguri au încărcat armele și cum bieții emigranți se aruncară în fața baionetelor. Bărbați, femei, tineri, fete își sfășiau hainele și cămășile de la piept, cu strigătul dureros că sunt gata a muri pe acel teritoriu, decât a se întoarce“.²²

Noroc că au intervenit jandarmii români și i-au împins să coboare. Ungurii îi trimiteau înapoi, românii îi împingeau să înainteze; a început cearta între jandarmii români și cei unguri și ... când doi se ceartă profită evreul: Cei 800 au năvălit în iureș, după care jandarmii români și jandarmii unguri s-au împăcat, au băut adălmașul: dispăruse obiectul certei.²³

Următoarele grupuri de emigranți pedestri n-au mai fost deranjate.

9. Concluzii

9.1. Care au fost consecințele acestei mișcări?

– Dacă încercările de emigrare din deceniile anterioare au avut un caracter limitat, dar uneori de excepțională importanță (vezi epopeea primilor sioniști originari din România (Moinești) colonizați în Israel, precum și originala acțiune a consulului american de la 1872 – B.F. Peixotto), emigrările pornite în 1899-1900 – deși s-au lovit de numeroase obstacole și până la urmă chiar de împotrivirea guvernului, îngrijorat de imaginea defavorabilă pe care o avea țara peste hotare – a constituit o mișcare puternică, bine motivată economic și susținută de un original mod de a atrage simpatia opiniei publice.

– Desigur, nu toate grupurile au și ajuns la destinație, unii au ajuns în altă parte, alții s-au întors din drum, dar până la urmă, conform unei statistici care nu-i cuprinde decât pe evreii care au plecat legal (cu pașaport), în perioada 1899-1904 au emigrat din România

aproape 50 000 de evrei dintre care – potrivit enumerării lui Marius Mircu – 45 bărbieri, 84 măcelari, 131 brutari, 224 servitori, 346 comercianți, 604 tinichigii, 625 tâmplari, 503 cizmari, 3.071 croitori, și 85 modiste (croitorese). Destinația acestora: 25.000 în S.U.A., 2.000 în Canada, 500 în Argentina, 1.500 în Egipt, 3.000 în Franța și Anglia.²⁴ Mulți, foarte mulți au plecat clandestin, fără pașapoarte.

Mărturia nu este doar a cifrelor. Treptat cei de acasă au început să primească câte o veste pe căi ocolite de la cei plecați și mai târziu, după ce hoinarii au mai prins cheag – câte o scrisorică, un pachetel sau chiar niște dolari. Emigranții din Craiova au reușit să revină în țară târziu, după primul război mondial. Dar au venit apoi, copiii, nepoții, bucuroși să cunoască locurile unde s-au născut, au crescut, au învățat și au muncit părinții și bunicii lor.

– Am ținut să evocăm în acest crâmpei de istorie și reflectarea lui la Craiova pentru a demonstra că acest oraș al Olteniei nu a lipsit de la momentele respective ale istoriei românilor și, în bună parte, și de la cea a minorităților etnice.

Începutul veacului, care s-a încheiat deja, a însemnat pentru evreii din România într-un fel, o culme a afirmării, a participării la viața țării, a demnității prin cerința de a fi egali în datorii dar și în drepturi. El a marcat însă și începutul descreșterii demografice, care va continua de-a lungul veacului prin emigrări, prin crudele măsuri ale vremii Holocaustului și, până la urmă, prin micșorarea naturală a acestei minorități naționale.

NOTE

¹ Dr. Ion Stanciu, „Evreii în istoria României“, cap. IV „Între anii 1821-1918“ în volumul *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*. Coordonarea generală acad. Nicolae Cajal. dr. Harry Kuller, București, 1996, p. 61-62.

² Marius Mircu, *Ce s-a întâmplat cu evreii în România*, vol.I, Editura Papirus, Israel-1996, p. 42.

³ Harry Kuller, *Opt studii despre istoria evreilor din România*. Al șaselea studiu „Sionismul“, Editura Hasefer, 1997, p. 238.

⁴ Marius Mircu, *op. cit.*, p. 193.

⁵ „Emigrantul fix“, Craiova, 1900, p. 4.

⁶ *Ibidem*, p. 2.

⁷ *Ibidem*, p. 1.

⁸ Marius Mircu, *op. cit.*, p. 51.

⁹ „Emigrantul fix“, p. 1.

¹⁰ *Ibidem*, p. 2.

¹¹ *Ibidem*, p. 1.

¹² *Ibidem*, p. 3.

¹³ *Ibidem*, p. 4.

¹⁴ Marius Mircu, *op. cit.*, p. 186.

¹⁵ „Emigrantul fix“, p. 3

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 4.

¹⁸ „Emigrantul fix“, p. 4.

¹⁹ Marius Mircu, *op. cit.*, p. 190.

²⁰ „Emigrantul fix“, p. 2-3.

²¹ „Binele Public“, Craiova, 1900, p. 3.

²² „Egalitatea“, Turnu Severin, 5 august 1900, p. 1.

²³ Marius Mircu, *op. cit.*, p. 206.

²⁴ *Ibidem*, p. 224.

CÂTEVA CONSIDERAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU STATUTUL LIMBII IDIȘ ÎN ROMÂNIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA (I)

Ion LIHACIU

O estimare corectă a importanței idișului ca limbă de comunicare pe teritoriul României în perioada dintre cele două războaie mondiale, impune analiza răspândirii și utilizării ei în toate domeniile vieții sociale, politice și culturale. Cercetarea idișului în spațiul rusesc și polon în a doua jumătate a secolului trecut s-a soldat cu rezultate deosebite. Au fost întocmite lucrări consacrate istoriei idișului, precum și dicționare performante. Eforturile depuse pentru cercetarea socio-lingvistică a idișului în România sunt destul de reduse, iar în ceea ce privește particularitățile lingvistice regionale ale acestei limbi, studiile care operează cu mijloacele specifice dialectologiei sunt aproape inexistente. Se poate constata, prin urmare, că îndemnul lui Lazăr Șăineanu, adresat în anul 1889 în revista lui M. Schwarzfeld¹, în legătură cu efectuarea unor studii și cercetări aprofundate, a rămas, încă, actual.

Cu acest prilej, efectuăm o scurtă trecere în revistă a părerilor pro și contra utilizării idișului ca *lingua franca* în diferite domenii ale vieții culturale în cadrul comunității evreiești din România de la începutul secolului al XX-lea până în anul 1938.

Printre domeniile care oferă date interesante în legătură cu folosirea idișului ca limbă de comunicare sunt și acelea care, aparțin vieții sociale, și virtual au o influență mare asupra unui număr important de vorbitori. Avem în vedere în primul rând sistemul educațional, dar, cu siguranță, literatura, teatrul sau presa nu sunt mai puțin importante în impunerea sau dezvoltarea unei limbi.

Dezbateri pe tema limbii care se impunea a fi folosită ca limbă de predare în școlile evreiești au avut loc pe întreg teritoriul Europei (prin urmare, nu numai în România). Membri de marcă ai comunităților evreiești s-au pronunțat în favoarea folosirii limbii statului în care locuiau ca limbă de predare, alții, în schimb, erau în

favoarea unei alte limbi, fie idișul, fie ebraica. În cazul comunității evreiești din România, problema se simplifică într-un anumit fel, deoarece curentul de opinie care considera potrivit ca limba de predare în școlile evreiești să fie ebraica nu era la fel de puternic pentru a putea rivaliza cu celelalte două tabere care încercau să impună româna, respectiv idișul. Prin aceasta, nu încercăm să minimalizăm importanța acestui curent de opinie, care s-a afirmat în mai multe rânduri, ebraica fiind chiar propusă, uneori, ca o cale de mijloc între română și idiș; avem în vedere, de exemplu, disputa dintre W. Filderman și „naționalistul” M. Ebner: „dacă ești naționalist, cum se explică faptul că susții idișul și nu ebraica”.²

Așadar, disputele care au avut loc în această perioadă în legătură cu limba de predare erau generate de existența a trei păreri diferite; pe de o parte, s-a manifestat punctul de vedere al asimiliștilor, care propuneau ca limba de predare să fie limba română, pe de altă parte, dezbaterea purtându-se între ebraică și idiș. Doi dintre protagoniștii cei mai de seamă ai acestei dispute sunt avocatul W. Filderman³, care considera că, în școlile evreiești, cel mai potrivit ar fi ca limba de predare să fie atât româna, cât și ebraica, și căruia i se opunea bucovineanul Mayer Ebner, care pleda – în special – în numele bucovinenilor, dar și al basarabenilor, pentru introducerea idișului, argumentând chiar că Uniunea nu va putea crea altfel filială în Bucovina.⁴ În urma acestor dezbateri, s-a optat pentru o soluție de compromis: în Basarabia au existat licee cu predare în ebraică, Bucovina a optat pentru idiș, iar în Vechiul Regat s-a optat pentru predarea în limba română.

O poziție radicală împotriva „introducerii limbii idiș,... a jargonului, ca limbă de predare în școlile evreilor din România” i-a aparținut ziarului „Nădejdea”⁵, care, în iunie 1920, într-un articol de aproape o pagină, lua atitudine față de ampla propagandă dusă în primăvara anului 1920 de publicația „Lumea Evree”⁶ în favoarea folosirii idișului în școlile din România. În primul rând, „Nădejdea” contesta faptul că idișul ar fi o limbă, considerându-l permanent doar un jargon; atunci când se folosea expres termenul de idiș acesta era scos grafic în evidență prin folosirea unui alt corp de litere. În argumentație, s-a accentuat prin excelență asupra faptului că idișul nu este limba tuturor evreilor, făcându-se referire în special la limba de

comunicare a „evreilor spanioli“, precum și la faptul că mari literați și filosofi evrei, precum Heine sau Spinoza, nu au scris operele lor în idiș; s-a adus și argumentul că idișul ar fi doar un grai vorbit de o comunitate restrânsă, făcându-se comparația cu „schwizertutch-ul“. În ceea ce privește cele două argumente la care face apel jurnalistul „Nădejdi“, invocăm, pe de o parte, cei doi termeni, *Ostjuden* și *Westjuden*⁷, termeni care, în diferitele studii apărute de-a lungul timpului demonstau în mod ferm procentul foarte mare de vorbitori ai acestei limbi în estul Europei; mărturie sunt printre altele și literatura de certă valoare de limbă idiș; pe de altă parte, facem referire la conferința desfășurată în anul 1908 la Cernăuți⁸, conferință la care mari personalități culturale ale momentului s-au pronunțat în favoarea folosirii idișului ca limbă de comunicare și în favoarea ridicării acesteia la rang de limbă a unei națiuni evreiești.⁹

Un alt moment foarte important în istoria idișului în Europa, moment cu consecințe și în România, este conferința ce a avut loc la Berlin în anul 1925, conferință organizată de studenți și cercetători de naționalitate evreiască preocupați de științele sociale; la această conferință a fost luată hotărârea de a înființa un institut de cercetare care a reușit să se impună ca fiind cel mai important for în cercetarea de specialitate, cunoscut sub titulatura de Idișer Visnșaftliher Institut (YIVO). La această conferință de la Berlin s-a hotărât înființarea institutului, și ca sediul central să fie la Vilna, filiale înființându-se inițial la Berlin, la Varșovia și la New York. Această instituție a cunoscut o foarte rapidă dezvoltare, numărând la începutul celui de-al doilea război mondial peste 30 de filiale în toată lumea. Sediul central a fost mutat în anul 1940, anul în care Vilna a fost ocupată de nașiți, la New York, unde se află și astăzi.¹⁰

Literaturii de limbă idiș din România i-au fost dedicate diferite studii, care au încercat să scoată în evidență importanța acesteia; nume sonore ale literaturii de limbă idiș intrând în circulația literaturii universale. Pentru moment, nu ne propunem să încercăm o prezentare a acestei literaturi sau a traducerilor în limba română din idiș, ci doar a dilemei unor scriitori în ceea ce privește limba în care ei ar trebui să scrie în România. Un caz tipic pentru această dilemă îl reprezintă acela al medicului, scriitorului și traducătorului Emil Dorian. Dorian s-a dovedit a fi un foarte bun traducător din limba idiș;

printre operele traduse de E. Dorian din idiș am enumera doar traducerea lui Eliezer Steinberg sau ampla antologie românească din lirica de limbă idiș – apărută abia în 1955. Succesul traducerilor sale au făcut ca el să se gândească dacă nu cumva ar fi mai bine, ca propriile încercări literare să fie concretizate în limba idiș, luând asupra sa sarcina de a crea o *Fundație Culturală a Evreilor din România*. El a încercat să-i strângă în jurul acestei idei pe Ury Benador, Mihail Sebastian, Al. Dominic, Eugen Relgis, George Silviu, M.H. Maxy, Enric Furtună, I. Gropper, I. Peltz, Lascăr Șaraga și alții. Dorian era de părere că „limba este o patrie în care te naști”¹² și de aici această proiectată concentrare a scriitorilor și publiciștilor evrei într-o *Fundație*, care din păcate, din cauza „diferențelor de opinii, a murit înainte de a se naște”.¹³

O componentă a literaturii o reprezintă literatura dramatică, care prin intermediul punerilor în scenă ale lui Goldfaden, și-a croit propriul drum în cadrul dramaturgiei universale. În prima parte a secolului XX scena teatrelor evreiești din România era împărțită între piesele ce erau jucate în română și cele jucate în idiș. Printre trupele ce au interpretat piese din dramaturgia de limbă idiș un loc aparte ocupându-l trupa din Vilna, ale cărei turnee în România erau foarte bine primite de către publicul spectator.¹⁴

Cu privire la dezbaterile în legătură cu eventualitatea folosirii limbii idiș în școli pe teritoriul României, interesante sunt și alte articole din presa vremii. În general, presa poate reprezenta unul dintre mijloacele cele mai exacte de documentare. Bineînțeles, nefăcând abstracție de diferitele orientări sociale, politice, religioase etc. ale diferitelor organe de presă.

În ultima parte a secolului XIX presa cunoaște o dezvoltare importantă în toată Europa – în special din punct de vedere tehnic –, ceea ce a dus și la posibilitatea de a scădea prețul de producție și la o ridicare impresionantă a tirajului unor publicații. Această stare de fapt și-a făcut efectele și în publicistica românească. Prima publicație de limbă idiș din România a apărut încă din anul 1855: este vorba de „Korot Haitim” (Cronica Timpului). Pe parcursul celei de a doua jumătăți ale secolului al XIX-lea au văzut lumina tiparului aproape 50 de publicații periodice în limba idiș,¹⁵ cu o viață de mai lungă sau mai scurtă durată. Începutul secolului douăzeci se caracterizează printr-o

creștere considerabilă a numărului publicațiilor de limbă idiș ce sunt editate pe teritoriul României, (incluzând aici, după 1918, Bucovina și Basarabia, regiuni în care au fost publicate numeroase ziare și reviste în limba idiș).¹⁶

Una dintre caracteristicile presei de limbă idiș din această perioadă constată în faptul că nu toate publicațiile apăreau **exclusiv** în idiș. Există publicații care apăreau în idiș și în română, dintre acestea am enumera doar („Timpul“, „Thikwas Israel“, „Jețias Romania“); altele apar în idiș și în ebraică „Di Libe fon Zion“ (Hivas Sion), „Kwitzei Efraim“ în idiș și în germană (Der Emigrant), sau chiar în trei limbi: în germană și în română („Corespondența mensuală a comitetului de organizație sionistă din Brăila“). Două cazuri aparte din acest punct de vedere sunt reprezentate, de exemplu, de apariția paralelă, în două limbi („Buletinul Comunității Israelite din Piatra Neamț“, 1909), sau apariția unui ziar într-o singură limbă, dar cu un rezumat și în altă limbă – este, de exemplu, cazul lui „Ostdeutsche Zeitung“ din Cernăuți, care apărea în limba germană, iar pe ultima pagină făcea, de cele mai multe ori, un rezumat în limba idiș. Un alt caz aparte îl reprezintă acele publicații care sunt scrise în limba română și care oferă cititorilor doar un supliment în limba idiș, cum este cazul „Tribunei“. Însă, majoritatea presei care face obiectul acestor rânduri apare doar în limba idiș; și aici putem face, însă, o distincție în legătură cu folosirea alfabetului latin, respectiv folosirea caracterelor ebraice la tipărire. Publicațiile se recomandă, în subtitluri, ca fiind politice, literare, artistice, financiare, culturale, de informație, independente etc. Unele au dispărut în scurt timp – uneori chiar după numai câteva numere – pentru a apărea mai apoi cu noi redactori sau proprietari. Cu siguranță, fiecare titlu apărut își are locul în cadrul unei istorii a presei de limbă idiș. Dorim să facem referire la două reviste culturale cu o viață destul de scurtă: „Idiș“ și „Licht“, dar al căror rol important în cadrul culturii de limbi idiș nu poate fi negat. Prin manifestul programatic apărut în numărul inaugural al revistei „Idiș“, redactorul descrie literatura în limba idiș, și lansează o chemare către tinerimea intelectuală, de a traduce în/și din idiș și prin aceasta de a contribui la întărirea poziției pe care o ocupă idișul ca limbă de comunicare în cadrul comunității evreiești din România. În viziunea autorului manifestului programatic idișul fiind „limba (...) în care oricare

adevărat tânăr intelectual evreu își poate aduce contribuția la cultura evreiască^{.17} Cel care semnează manifestul programatic în această revistă, care se subintitulează „revistă de literatură și cultură“, este M. Alterman. Alterman consideră că: „recunoașterea idișului, ca și a oricărei valori morale sau sociale este obligatorie, deoarece idișul reprezintă un bun funcțional comun tuturor evreilor din România“.¹⁸ Printre tinerii care colaborează la această revistă de literatură și cultură îi enumerăm pe: B. Iosif, A. Spina, Haim Rabinsohn, Haim Kleiman sau T. Emanuel. Pentru Altman idișul însemna modul comun de exprimare al tuturor evreilor din România, deoarece „sunt aici evrei unguri, evrei bucovineni, evrei basarabeni și evrei din Vechiul Regat, care, din pricina culturilor diferite din care provin, nu se prea înțeleg“.¹⁹

În ceea ce privește revista cu caracter literar „Licht“, aceasta a apărut la Editura „Kadima“ din Iași, între noiembrie 1914 și octombrie 1915. Revista și-a încetat apariția prin editarea la 18 noiembrie 1915 a unui supliment satiric, gratuit, intitulat „Die Fuhn“. Printre colaboratorii „Licht“-ului îi enumerăm pe I. Steinberg, Motty Rabinovici, Efraim ș.a. ale căror creații literare, eseuri cu privire literatura de limbă idiș, sau texte – ce erau cifrate conform regulilor foiletonului – care analizează diferite probleme sociale ale comunității, merită o atenție sporită din partea idișiștilor.

*

*

*

Celor care neagă importanța idișului ca limbă de comunicare pentru comunitatea evreiască, li se poate reaminti, pe de o parte, faptul că teatrul prin intermediul căruia A. Goldfaden obține recunoașterea internațională s-a jucat în limba idiș. Pe de altă parte, poate fi amintit faptul că întâiul periodic evreiesc din România, publicație al cărei prim număr a văzut lumina tiparului la Iași, în anul 1855, era editat în idiș cu caractere ebraice și, cu certitudine, acest lucru nu era întâmplător. Este vorba de „Korot Haitim“ (Cronica Timpului) care apărea de două ori pe săptămână: luna și joia, și pe care Podoleanu – în lucrarea sa dedicată istoriei presei evreiești din România din secolul XIX – o prezintă ca pe „cea dintâi foaie a evreilor din Principate“.²⁰

NOTE

¹ Vezi scurta privire istorică dată de Lazăr Șăineanu *Studiu dialectologic asupra graiului evreo-german* în „Anuar pentru Israeliți“, nr. XII, 1889.

² Citatul preluat după W. Filderman, *Chestia învățământului* în *Un avocat al etniei sale. Un avocat al cauzei naționale a României*, vol. I., p. 356. Vezi și disputa dintre cei doi pe această temă, dispută ce a fost purtată în paginile *Curierului Israelit*, respectiv *Ostjudische Zeitung*, cf. „Idiș sau ebraică“ în W. Filderman, *op. cit.*, vol. I. p. 138–139.

³ Avocatul Dr. Wilhelm Filderman a fost ales în 1921 vicepreședinte al Uniunii Evreilor Pământeni, iar între 1929-1948 funcționează ca președinte al Uniunilor de Comunități Evreiești din România.

⁴ Vezi „Curierul Israelit“, din aprilie 1929, cf. W. Filderman, *Chestia învățământului*, *op. cit.*, vol. I., p. 356.

⁵ „Nădejdea“, anul I, nr. 10, duminică 13 iunie 1920, p. 4.

⁶ „Lumea Evree“, o revistă bilunară care a reușit să supraviețuiască aproape doi ani, apărând între 1919-1920, și care se intitula revistă socială-politică-literară.

⁷ În privința delimitării evreilor din Europa în *Ostjuden* și *Westjuden*, vezi Simon Dubnow, *Documenting Jewish History in Eastern Europe* (February 25, 1927) republicată în: *The Jew in the Modern World. A Documentary History*, editată ed. P. Mendes-Flohr și J.Reinharz, Oxford University Press 1995, p. 242-245, precum și poziția cernăuțeanului Eugen Ehrlich, *Die Aufgaben der Sozialpolitik im osterreichischen Osten*, Cernăuți, 1909. Profesorul de drept Eugen Ehrlich era un foarte cunoscut și recunoscut specialist în materie. Ehrlich a fost mulți ani profesor de drept la Universitatea din Cernăuți, universitate al cărei rector a și fost în perioada 1906-1907. Despre

juristul Ehrlich, vezi Hugo Sinzheimer. *Jüdische Klassiker der deutsche Rechtswissenschaft*, Frankfurt a. M., 1953, Frankfurter Wissenschaftliche Beiträge, vol. VII, p. 187-206.

⁸ Pentru o privire completă asupra celor dezbătute și hotărâte la Conferința de la Cernăuți, din anul 1908 vezi, diferitele studii consacrate momentului, care a intrat în istoria lingvisticii sub denumirea de *Tshernovitser Conference* sau *Czernowitzer Sprachkonferenz*, studii importante în această privință fiind cele ale lui J. Fishman publicate în volumul Joshua A. Fishman, *Never Say Die!* Mouton Hague, 1981, și E. Goldsmith, *Architects of Yiddishism at the Beginning of the Century*, Fairleigh Dickinson University Press, 1976.

⁹ În acest sens sunt și punctele din hotărârea finală luată la sfârșitul congresului de către participanți vezi *supra*.

¹⁰ Vezi și articolul lui S. Leteanu, „Conferent farder idișer sprach“, în „Adam“, 15 mai 1929.

¹¹ Emil Dorian, *Jurnal din vremuri de prigoană*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 31.

¹² *Ibidem*, p. 134.

¹³ *Ibidem*, p. 56.

¹⁴ Pentru o privire de ansamblu asupra teatrului evreiesc în România vezi: Israil Bercovici, *Hundert ior idiș teater în Rumenie*, București, Kriterion, 1976.

¹⁵ S. Podoleanu, *Istoria presei evreiești din România*, vol. I, 1875-1900, București, 1938.

¹⁶ În anexă încercăm o întocmire a unei liste de publicații idiș (fără a avea pretenția că aceasta este completă) pe care ne propunem să le studiem mai îndeaproape, în vederea elaborării în viitor a unei lucrări mai ample cu privire la rolul și importanța presei de limbă idiș din România.

¹⁷ Vezi „Manifestul programatic“ din „Idiș“, numărul 1/1935 semnat de M. Altman.

¹⁸ „Idiș“, numărul 2, 1935, p. 1.

¹⁹ E. Dorian, *op. cit.*, p. 24. Tot aici, Emil Dorian, prezintă discuția dintre el, Altman și Benador cu privire la apariția unui cotidian în idiș pe care M. Altman intenționa a-l scoate pe piață.

²⁰ S. Podoleanu, *Istoria presei evreiești din România*, vol. I,

1875-1900, București, 1938, p. 35-36. Cu privire la lucrări de specialitate ce se ocupă de istoria presei evreiești din România vezi și E. Braunstein, „La presse juive en Roumanie“ în „Revue hebraïque“, Paris, 1913, sau mai recenta lucrare a lui Harry Kuller, *Presa evreiască bucureșteană 1857-1994*, București, 1996.

„Ahawath Zion“, Galați, feb.-aug.1898 (română și idiș).

„Arbeiterlied“, Cernăuți, 1922.

„Der Auswanderer“, București, 30 mai 1900 (numărul unic în românește și idiș).

„Der Belțer Wort“, Bălți., 1936 (supliment la revista

„Șurot“).

„Berith Am“, Iași., 1911-1916 (redactor John Resnick și P.

Gordon).

„Bibliotek idische wissenschaft“, *Zwei wochenlicher journal für literatur und histoire*, Iași., 1919.

„Bucarester israelit“, București, 1879 și 1895 (doar două numere).

„Buletinul Ateneelor Populare din București“, 1949.

„Buletinul comunității israelite din Piatra Neamț“, 1909 (apare paralel în română și idiș).

„Der Compass“, Brăila apoi București, 17 mai 1896-9 iulie1987) editori Rokeach Apter și I. Segall).

„Das cooperative Vort“, Chișinău, 1927-1928.

„Correspondența mensuală a comitetului de organizație sionistă din Brăila“, (apare în limbile română, germană și idiș) Brăila, 1901.

„Czernowitzer Bleter“, Cernăuți, 1929-1937.

„Czernowitzer Humentasch“, Cernăuți, 1934.

„Das Dredale“, Galați, 1913 (număr unic).

„Dorsche Zion“, București, 9 aug.-29 nov.1902 (redacția Sal. Segall).

„Der Emigrant“, *Organ der jüdische interessen beferdet*, București, 1882-1883 (germană și idiș).

„Et Ledaber“, București, 1859 (românește și idiș).

„Die Freiheit“, Cernăuți, 1920-1924.

- „Gecajlte Werter“, *Literatur, Teater und Kunst*, Cernăuți, 1929.
- „Der Grager“, București, 1895.
- „Das jüdische Blatt“, București, 1920-1924.
- „Die Freiheit“, Cernăuți, 1920-1924.
- „Haghibor“, București, apoi Galați sep.1886–apr.1887 (săptămânal politic redactat de Lipa M. Rodescu).
- „Hajoetz“, București, 12 iun. 1874 – 3 iul.1896 (redactor Michel Asiel Conti).
- „Der wahre Hajoetz“, București, 20 dec.1895-2 mart.1913 (redactor Iosif Asiel).
- „Hamer“, Brăila 26 aug.1915-1 iun.1916 (revistă bilunară).
- „Hamwasser“, Iași, 1903 (revistă literară sionistă redactată de Z. Helmann).
- „Haor“, Botoșani, 1882 (redactorul H.L. Teller și D.S. Silberbusch).
- „Haor“, *Organ für der Licht*, București, 1909 (redactor Hirsch Rabinsohn).
- „Haor“, Roman, 24 iul. 1904-28 ian. 1905.
- „Hatokea“, Botoșani, 1885 (editat de Zwi Hirsch Iosef).
- „Hatzofe“, Roman, 4-18 aug.1890.
- „Dr. Herzl“, număr unic ocazional (p.3-4 în idiș), Iași, 1904.
- „Die Hofenung“, *Organ für Politik und Literatur*, Piatra Neamț, 1881-1882.
- „Der Humor tasch“, *Umoristische Zeitschrift*, Galați, 1912-1914 (redactor Marcu Strulowitz).
- „Der Id“, Chișinău, 1920-1922.
- „Das idișe Wort“, Bălți, 1934.
- „Idiș“, *Monatsschrift far literatur und kritik*, București, 1935 (redacția M. Altman).
- „Der rumänische Israelit“, Iași, iul.-13sep.1882.
- „Jețias Romania“, Iași, 1900 (număr unic în română și idiș).
- „Das Jidise Wort“, Cernăuți, 1934-1937.
- „Der Jüdische Geist“, Iași, mar.1898-20 nov.1899.
- „Die Jüdische Morgenpost“, București, 1885.
- „Die Jüdische Post“, Iași, 1895 (editat de Israel Kunovici).
- „Die Jüdische Presse“, București, aug.-oct.1880 (redactor B. Sufrin).

„Die Jüdische Stimme“, Dej, 1933.

„Das Jüdische Volksblatt“, Iași, 1886.

„Der Jüdische Volksfreund“, Iași, 29 ian.-11 sep.1887.

„Der Jüdische Wächter“, Botoșani, 1884 (redactor H.I.

Teller).

„Die Jüdische Welt“, Galați, 1905 (editor Schlechter).

„Die Jüdische Zukunft“, Iași, 23 iul.-13 nov.1899 (editat de

Gerson Kohn).

„Die Jüdische Zukunft“, Iași, și apoi București, 1907-1916

(redactor Levi Segal).

„Jüdischer Telegraph“, București, 1877-78 (redactor Joseph

M. Asielescu).

„Judith“, *A jüdische Zeitung für Politik, Literatur und*

Kritik, București, 1883 (redactor R.A.Brodes).

„Der Kolonist“, *Organ für Verheitung der Idee von*

Erdarbeit, București, 1881.

„Korot Haitim“, Iași, 1855-1871 (cu întreruperi, editată de

T. Codrescu apoi Hirsh Goldner).

„Kwitzel Efraim“, Iași, 1914-1916 (apare în ebraică, dar

uneori și articole în idiș, direcția Efraim Landau).

„Leșunu abun bemițraim“, *Festival țaitșift für Șobăs*

Hagudl, Focșani, apr.1910 (redactor Moritz I. Klein).

„Die Libe fon Zion“, (*Hivas Sion*), Iași, 1899 (ebraică și idiș).

„Libanon“, Piatra, Nemț 1 sept. 1901-12 mai 1902) în

română uneori articole în idiș).

„Licht“, *A vierteljahring sammelbuch*, Iași, nov.1914-

oct.1915.

„Lumina israelită“, București, 27 feb.-3 sep.1901.

„Mischpoche“, Galați, 1909.

„Mizrajem-Woch“, *A humoristisches far Schabes Hagudt*,

Cernăuți, 1928-1937.

„Der Morgen“, Chișinău, 1919-1920.

„Dos Naje Leben“, Cernăuți, 1920-1926.

„Die Naje Zeitung“, Cernăuți, 1927-1933.

„Neue Jüdische Zeitung“, Iași, 1885 (redactor G. Frenkel).

„Das Neue Volksblatt“, București, 1892 (redacția B. Souffrin).

„Die Neue Zeit“, Botoșani, 1885 (în ebraică și idiș).

- „Ostjüdische Zeitung“, Cernăuți, 1919 (germ. și idiș).
- „Der Parech“, Cernăuți, 1929.
- „Der Politiker“, București, 1877.
- „Purim Blat“, București, 25 feb. 1887 (supliment la Hajoetz).
- „Die richtige jüdische Zukunft“, *A hoidesch Blat für Zionismus, Literatur un Wissenschaft*, Iași, 1907.
- „Speranța“, Piatra Neamț 1888 (număr unic).
- „Șomer“, București, 7feb.-8aug. 1903.
- „Thikwas Israel“, Iași, 1903 (rom. și idiș).
- „Timpul“, Iași, 1872 (rom. și idiș).
- „Tribuna“, București, 1931 (în rom. cu supliment în idiș).
- „Der Volksfreud“, Iași, 1883.
- „Der Volksgarten“, București, 1888.
- „Die Wahrheit“, Galați, apoi București, 1883-1884
(redacția Bern și Israel Margulies).
- „Der Wecker“, Iași, 19 apr.-27 sep.1896.
- „Der Wecker“, Iași, 18 iul.1915-26 mar.1916.

DIN CREAȚIA LITERAR-ARTISTICĂ EVREIASCĂ DIN ROMÂNIA ÎN ANII PRIGOANEI. SEMNIFICAȚILE EI ISTORICO-DOCUMENTARE

Lya BENJAMIN

În arhiva mărturiilor despre viața și moartea evreilor în epoca Holocaustului ocupă un loc special lucrările de literatură și artă datorate unor deținuți în lagărele naziste de exterminare, în lagărele de muncă sau de concentrare. Sunt jurnale, memorii, desene, gravuri, picturi sau sculpturi scrise sau create de internați, cu riscul vieții, în locurile lor de detenție, sau reconstituiri ulterioare ale unor supraviețuitori obsedați de ororile trăite. Aceste opere realizate de regulă, într-un stil realist care uneori friza chiar naturalismul, nu au doar valoare literar-artistică, dar și istorico-documentară. Unele desene provenite din lagărul de la Auschwitz au fost folosite ca dovezi documentare în procesele unor criminali de război.¹ În același timp, lucrările respective exprimă și riposta autorului împotriva regimului de dezumanizare, lupta lui cu sine și cu împrejurările, pentru supraviețuire.

Mărturiile de acest gen pot fi regăsite și în documentația privind istoria martiriului evreilor din România. Au fost creatori care au lucrat pe față sau pe ascuns în lagărele din Transnistria, în lagărul de concentrare din Tg. Jiu, pe șantierele detașamentelor de muncă obligatorie. Graficianul Aurel Mărculescu², deportat în anul 1942 în Transnistria, în lagărul de la Vapniarca, continuă să scrijelească, cu ultimele puteri, în special în lemn. Gravurile sale reconstituie zidurile morbide ale clădirii lagărului, munca forțată, viața în barăci ș.a. Sunt imagini despre dramatismul vieții de lagăr, despre care nu a rămas nici un document fotografic, doar desenele amatorului Gabriel Cohen.³

Printre documentele cele mai răscolitoare despre lagărele de exterminare de dincolo de Bug, unde au murit mii de evrei din România și Ucraina, se înscriu jurnalul, desenele și acuarelele pictorului Arnold Dagani.⁴

Despre aceste lagăre și împrejurările în care evreii din România au ajuns acolo relatează istoricul israelian Jean Ancel în

monumentala sa lucrare dedicată Transnistriei.⁵

În primăvara anului 1942, germanii construiau autostrada Durchgangstrasse IV de importanță strategică pentru asigurarea legăturilor între Polonia și sudul Ucrainei. Autostrada în construcție traversa un număr de orașele în care fuseseră înființate lagăre de muncă, devenite în cele din urmă lagăre de exterminare. Compania germană de construcții Todt era responsabilă de realizarea proiectului, angajând diferite firme germane ca subantreprenori. Rămânând fără forță de muncă, autoritățile naziste au solicitat administrației românești din Transnistria să predea deportați din România și evrei ucrainieni. Istoricul israelian reproduce o vastă corespondență dintre autoritățile române și germane cu privire la livrarea forței de muncă evreiești pentru necesitățile construirii de drumuri strategice dincolo de Bug. Așa, spre exemplu, prefectul județului Tulcin a cerut chiar permisiunea guvernatorului Transnistriei ca să predea 5.000 de evrei trupelor SS pentru construirea autostrăzii Nemirov-Gaisin, întrucât el nu avea nevoie de acești evrei pentru nici un proiect de amploare în județul său și nu vroia să continue să-i hrănească.⁶ Predarea evreilor autorităților SS-iste s-a petrecut cu colaborarea și aprobarea autorităților românești, deși se știa exact că lagărele care funcționau dincolo de Bug nu erau doar lagăre de muncă, dar și de exterminare fizică. „Antonescu însuși, conchide Ancel, a hotărât să predea germanilor mâna de lucru din lagărele de evrei”.⁷ Dar dacă în descrierea sa Jean Ancel prezintă contextul în care autoritățile române i-au livrat pe evrei SS-iștilor, artistul și scriitorul Arnold Dagani reconstituie sute de fapte și evenimente privind viața și moartea evreilor în interiorul acestor lagăre, în special în cel de la Mihailovka, unul din lagărele de exterminare mai sus menționate. Importanța unei astfel de descrieri pentru cunoașterea istorică nu poate fi contestată.

Ce-i drept, în formă definitivă Dagani redactează jurnalul după eliberarea sa din lagăr, dar materialul brut l-a adunat încă în timpul detenției. El a început să noteze evenimente, fapte, date, caracterizări despre persoane, din momentul sosirii sale la Mihailovka. Nota pe foile unor manuale pentru învățarea practică a stenodactilografiei în limba engleză și pe niște bucățele de hârtie pe care le ținea ascunse asupra sa. În mod uimitor a reușit să salveze aceste note folosindu-le apoi la redactarea definitivă a jurnalului.⁸ Dacă

respectiv ele însemnări ar fi fost descoperite, ar fi fost motiv sigur de împuşcare pe loc. Este interesant în acest sens de amintit că atunci când a arătat unui soldat german, în care a avut încredere, o acuarelă care reprezenta interiorul lagărului și câteva desene în creion, acesta spuse brusc: „Trebuie să le distrugeți. Cine știe! S-ar putea ca să ajungă în străinătate acum ori după război și atunci ar deveni o propagandă contra Germaniei”.⁹

Ce plus de cunoaștere aduce jurnalul lui Dagoni despre viața și moartea evreilor la Mihailovka față de rapoartele autorităților oficiale sau ale personalului din corpul de pază? Desigur, suntem departe de a afirma că dispunem de o documentație completă în acest sens. Însuși Jean Ancel, în prezentarea sa, precizează că nu a utilizat toate sursele care descriu soarta evreilor români în lagărele germane de dincolo de Bug.¹⁰ Dar, cunoscând în general stereotipul documentelor oficiale, putem conchide că ele nicicând nu au reflectat experiența evreiască în lagărele respective. Ele redau situația din punctul de vedere al organelor represive pentru care evreii erau niște dușmani care trebuiau lichidați. Natura umană a victimei cu virtuțile și defectele ei, inocența ei, aspirația și eforturile ei de supraviețuire, riposta sau resemnarea ei în fața morții, capacitatea ei de solidaritate interumană sau individualismul ei și multe alte aspecte psiho-sociale necesare pentru o cunoaștere istorică nu doar de pe versantul dușmanului, dar și de pe poziția victimei, lipsesc din documentele oficiale. Nici condițiile materiale de existență ale victimei nu sunt corect redată. Iar în ceea ce privește natura brutală a tortionarilor, ea niciodată nu apare în adevărata sa lumină în actele oficiale; victima este considerată a fi de adevărată vinovăție, ca atare ea trebuie pedepsită.

*
*   *

Prima consemnare în jurnalul lui Dagoni datează din 18 august 1942, când 480 de evrei aflați într-un lagăr românesc de dincoace de Bug au fost treziți pe neașteptate, noaptea, de jandarmi români și soldați germani, încărcăți în camioane și duși cu destinația dincolo de Bug, la marginea satului Mihailovka. „Erau reprezentate toate vârstele, de la șase luni până la 91 de ani. Un amestec cu cele mai diverse înfățișări: unii cu aspecte fizice desăvârșite, alții slăbănogi, cocoșați,

piperniciți, un orb, tineri și tinere în floarea vârstei, bătrâni, copii, sugari, muncitori pentru Organizația Todt¹¹, pentru August Dormann Arbeitsgemeinschaft, Remscheid-Renania, unde alocația zilnică era de o sută grame mazăre și șaptezeci de grame mei de persoană. Se dormea în grajd, fiind despărțiți de cai prin niște scânduri. Se lucra la cariera de piatră sub loviturile sentinelor cu patul puștii sau cu bețe de cauciuc. Se trăia în condiții igienice subumane, conviețuindu-se cu păduchii și cu alți paraziți. Pentru spălat s-a folosit, de regulă, ceașca cu apă fiartă ce se dădea dimineața în locul micului dejun.¹²

În cele aproape 200 de consemnări, ultima datând din 22 octombrie 1944, sunt redate într-o formă lapidară principalele evenimente din viața cotidiană a internaților.

Moartea era un fapt cotidian. Evreii mureau de boală, în execuții individuale și colective sau prin sinucidere. Iată câteva exemple în acest sens, notate în jurnal din primele zile:

20 august 1942. Doamna Trebitsch, de 70 de ani, care sosise cu fiul ei în ajun, a murit în urma unui atac de cord. Mai erau doi morți în lagăr. Heimer, profesorul de matematică și un necunoscut. Fuseseră împușcați.

23 august 1942. S-a aflat că Minte (ajutor de comandant) pretinde o mie de mărci pentru ca sugarii să nu fie împușcați. Suma fu colectată.

29 august 1942. Șaisprezece oameni fură împușcați.

14 septembrie 1942. 25 de oameni au fost împușcați. Toți au fost aruncați într-o groapă comună. Se povestea că unii dintre evrei înainte de a fi fost duși la locul de execuție, dădură bani și aur pentru a fi împușcați mortal.

21 septembrie 1942. Au fost împușcate mama și mătușa lui Sali Fuchs.¹³

Împușcăturile se auzeau aproape zilnic. Până când locul execuției a fost mutat în afara șantierului. Măsura s-a luat la intervenția proprietarului societății. Dormann, care se temea că execuțiile ar putea influența în rău capacitatea de muncă a celor rămași în viață. Societatea considera că epurația făcută departe de șantier impresiona mai puțin.¹⁴

Au fost și cazuri de decese survenite din boală sau inaniție: la 16 decembrie 1942 a murit tânăra poetă în vârstă de 17 ani, Selma

Eisinger, la 17 decembrie a murit de inaniție dr. Gottlieb ș.a.

Și totuși, viața își urma cursul.

La 18 septembrie, locuitorii grajdului din lagărul de la Mihailovka au sărbătorit Roș Hașana. „În mijlocul încăperii pâlpâia un fel de candelă improvizată – o sticlută de *eau de cologne*, umplută cu gaz și cu un fitil de vată. Deținuții ședeau ca de obicei pe culcușurile lor (...). Soția doctorului Rudich avea încă de acasă o mică rezervă de miere din care servi pe fiecare din jurul ei. De jos se auzi un zumzet ca de sinagogă. Bătrânii noștri se rugau (...) implorau pe Dumnezeu pentru salvarea noastră”.¹⁵ La 28 septembrie era Iom Kipur. În pauza de lucru „fiecare în parte făcu rugăciunea pentru pomenirea morților”.¹⁶ Nici în această zi nu au încetat execuțiile.

Jurnalul nu reflectă existența unei organizări interne a deportaților. Nu a acționat o rezistență colectivă în fața violenței și agresivității opresorului. Reacțiile par să fi fost individuale, spontane și sporadice.

Au fost cazuri de evadări; unii au încercat să se sustragă execuțiilor căutând să se ascundă sau să înduplece pe cei care decideau cine trebuia să moară. Dar încercările erau zadarnice. De aceea, deși tensionați de pericolul permanent al execuțiilor, totuși, majoritatea deținuților a ajuns la o stare de resemnare în fața destinului. În acest sens este relevantă următoarea discuție surprinsă și relatată de Dagani:

„Seara, trecând pe lângă culcușul lui Marcel Gâtlan am auzit o discuție între doamna Landmann, doctorul Seidner și Poldi Weisselberg:

– Și dacă au luat Stalingradul sau nu? Zicea doamna Landmann. Drept să vă spun, nu mai pot. Ce rost are să sperăm? Chiar dacă sovieticii vor ține frontul sau îi vor da pe nemți înapoi, o să vină ei la timp ca să ne salveze?

Poldi protestă vehement.

– N-ai dreptate, coniață! Nu viața noastră contează, ci salvarea omenirii! Afară de aceasta așa avea și eu o bucurie grozavă să mă pot răzbuna pe Minte, Kiesel, Zelinskas ș.a.

– Și totuși, Poldi, interveni doctorul Seidner, tu însuți ai ridicat-o pe bunica ta să o așezi în căruță (pentru a fi dusă la execuție – n.a.). De ce n-ai omorât atunci sentinela? De altfel, observ că în lista înșirată de tine n-ai menționat și pe Wisotzkas, ucigașul bunicii tale (...) Ce-i demnitatea, tinere? Vorbești de răzbunare? Nu văd pe nici

unul dintre noi să se răzbune. Dar, în definitiv, ce rost are să ne înfierbântăm? Ascultați-mă pe mine: nu scăpăm de aici!”.¹⁷

Și totuși, în mod uimitor, moartea nu a izbutit să înfrângă definitiv dorința de a trăi. La 9 decembrie 1942, Dagani notează că doamna Lebel năștea al doilea copil. Când doctorul a venit, totul era terminat.¹⁸

Destinul personal al lui Dagani și al soției sale a fost oarecum influențat de profesia lui de pictor. La un moment dat în lagăr a venit un oarecare Kustin – ulterior instalat în funcția de comandant al lagărului –, căruia Dagani i-a fost prezentat ca pictor, cu studii la München¹⁹. Se pare că informația s-a răspândit, Dagani fiind solicitat de conducerea lagărului să presteze diferite servicii în calitatea sa de artist, fapt ce i-a și facilitat evadarea. Desigur, condițiile de lucru nu au fost chiar prielnice pentru creație artistică. La 26 octombrie, Dagani nota: „Supraveghetorul Pita Mihailowsky mi-a cerut să-i fac portretul pe șosea, îngăduindu-mi să schimb târnăcopul cu pensula de acuarelă. După vreo 15 minute am fost nevoit să întrerup lucrul. Degetele îmi erau degerate”.²⁰ În general nu era ușor să lucrezi alternativ cu târnăcopul și pensula. Dar, datorită acestei activități, Dagani a intrat în posesia unor secrete de importanță vitală pentru el, la care ceilalți internași nu aveau acces. A fost la începutul anului 1943, când, în timp ce picta portretul comandantului de lagăr, a aflat de la el că va veni și ziua „epurării” generale a tuturor internașilor²¹; eveniment ce s-a și petrecut la sfârșitul anului 1943. Țăranii din împrejurimile locului au povestit că execuția a durat șase ore. Groapa se găsește în livada de vișini.²²

Dagani a reușit să evadeze în mijlocul lunii iulie 1943. A traversat Bugul împreună cu soția sa în noaptea de 19 iulie. Mapa cu însemnările și cu acuarelele despre secvențe de viață din lagăr se aflau într-un sac pe care îl ținea deasupra capului. Salvarea acestor mărturii era de mare importanță. De altfel, încă în lagăr fiind și arătând lucrările sale unui tovarăș de suferință, acesta îl sfătui să-și încredințeze mapa spre păstrare unei persoane de încredere, căci „ar fi păcat ca lumea să nu afle cum am fost torturați... Pentru noi nu este nici o scăpare. Dacă rușii vin... nu ne vor găsi nici măcar groapa”.

Prima consemnare în jurnal după evadare datează din 9 august 1943, când familia Dagani se afla de-acum în ghetoul din

Berșad, situat pe versantul românesc al Bugului. „Aici, nota Dagani, trupele au lăsat măcelul pe seama tifosului exantematic și a mizeriei care au secerat aproape 7.000 de evrei deportați din România”.²³

Este interesant de menționat că arătând desenele sale celor din Berșad, aceștia au considerat că suferințele de la Mihailovka rămân cu mult în urma suferințelor lor.²⁴

Așadar, în jurnal sunt consemnate trei tipuri de reacții la creația Dagani: a neamțului care le considera documente compromițătoare pentru germani; în lagărul de la Mihailovka a unui evreu muribund, care le aprecia ca documente grăitoare pentru suferințele evreiești, ca atare trebuie să rămână pentru posteritate și reacția celor din Berșad. Ceea ce aduce însă sub numitor comun respectivele reacții este că, în ciuda faptului că era vorba despre lucrări de artă, fiecare se raporta la ele ca la documente de viață, de semnificație istorică și le judeca din acest punct de vedere. Incontestabil, jurnalul, textul și ilustrațiile reflectă la scară individuală sistemul de funcționare a lagărelor de exterminare. Se regăsesc într-o formă individualizată tortionarii, victimele și „spectatorii, consecințele psihologice ale conviețuirii cu moartea și cu pericolul morții.

Familia Dagani a revenit la București la începutul anului 1944. Introducerea semnată de Dagani la prima ediție a jurnalului poartă data de iulie 1944.²⁵

*
*   *
*

În prezentarea noastră ne propunem să evocăm alături de Arnold Dagani, un alt artist al epocii Holocaustului. Avem în vedere pe Lazăr Zin, consemnările și desenele lui despre cimitirul Sevastopol din București. Dacă opera lui Dagani reflectă destine evreiești, opera lui Lazăr Zin reflectă destinul unei instituții evreiești desființată în anii prigoanei.

Soarta cimitirului Sevastopol din București a fost pecetluită de regimul antonescian în toamna anului 1940. În ședința Consiliului de Miniștri din 8 octombrie a avut loc următoarea discuție pe această temă:

General Ion Antonescu, conducătorul statului: Omenirea merge spre progres și cimitirele trebuie să dispară cu timpul. În primul rând trebuie să scoatem cimitirele evreiești din centrele orașelor. Avem

în plin centru al Capitalei cimitirul Filantropia și din str. Sevastopol.

Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de Miniștri: Nu trebuie să dăm impresia că luăm o măsură împotriva religiei lor.

General Ion Antonescu, conducătorul statului: trebuie să-i pregătim pe o chestiune de igienă. Trebuie să pregătim pe evrei ca să caute din vreme un alt cimitir. Când îl vor găsi, vom aproba folosința lui cu condiția ca să fie amplasat la 100 km de Capitală.²⁶

Desființarea cimitirului evreiesc din str. Sevastopol însemna dispariția unuia dintre cele mai vechi și mai importante monumente ale evreimii bucureștene. Înființat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cimitirul atesta vechimea evreimii în Capitala Țării Românești, iar inscripțiile și monumentele funerare reflectau starea socială a evreilor, ocupațiile lor și prestigiul de care s-au bucurat în societate.

Oficial, cu privire la desființarea cimitirului, Centrala Evreilor din România (CER) a fost înștiințată la 12 martie 1942.²⁷ Comunitatea evreiască a fost profund afectată. Atât în cadrul comunității sefarde, cât și în comunitatea de rit occidental (cimitirul a fost comun pentru ambele comunități), s-au afirmat puncte de vedere care cereau să se intervină pentru revocarea respectivei hotărâri. Argumentele au fost de natură rituală: religia mozaică interzice deshumarea osemintelor, religia impune un profund respect pentru morți.²⁸ Dar insistențele au fost zadarnice. Decizia cu privire la exproprierea terenului cimitirului și strămutarea osemintelor și a monumentelor a fost definitivă și irevocabilă. În consecință, în cadrul ședinței Sfatului rabinic din 13 martie 1942, la care au participat marele rabin S.D. Djaen, rabinul dr. M.A. Halevy, rabinul H. Guttman, rabinul dr. A.M. Beck, rabinul H. Alperin, șef rabinul Alex. Șafran conchidea: Ca cetățeni loiali ai țării, respectuoși față de legile ei, ne plecăm în fața dispozițiunii exproprierii pentru că așa vrea Dumnezeu.²⁹

Așadar, singurul lucru care a rămas în puterea comunității evreiești a fost obținerea dreptului ca întreaga procedură de dezafectare a cimitirului să se realizeze în spiritul respectului pentru prescripțiile religiei mozaice. La cererea Societății „Sacra” a comunității evreiești din București, s-a obținut aprobarea pentru ca lucrările de deshumare și strămutare a mormintelor să fie efectuate de un detașament evreiesc

de muncă obligatorie. Pe lângă cei care trebuiau să execute lucrările propriu-zise de deshumare s-au creat comisiile de fotografiat, de citire și descifrare a monumentelor istorice, de documentare și paleografie. Comisiile de specialitate aveau misiunea să adune toate datele pentru întocmirea unei lucrări de istorie: „singurul lucru care va rămâne din cimitirul Sevastopol care a fost de o valoare morală și materială incomensurabilă”.³⁰

S-a stabilit ca osemintele deshumate să fie reînhumate în cimitirele Giurgiului, Belu Spaniol și Filantropia. Osemintele personalităților urmau să fie reînhumate în morminte separate, păstrându-se monumentele inițiale. În această categorie intrau mormântul lui Iuliu Barasch, al fiului gaonului M.L. Malbim, al cantorului Avram Confino, al fostului conducător al comunității sefarde, Slomo Halfon, al marelui rabin Menahem Papo (bunicul lui Edgar și al Letiției Papu), al lui Hilel Manoah ș.a.

La 15 mai 1942, Primăria Municipiului București a somat conducerea Centralei Evreilor să înceapă executarea lucrărilor de deshumare și de transportare a osemintelor din cimitirul Sevastopol, „în conformitate cu obligațiunile luate prin actul de cedare gratuită a terenului”.³¹

Activitățile pe șantierul cimitirului au început în iunie 1942. Conform prescripțiilor rituale, Sfatul rabinic împreună cu alți enoriași au oficiat o slujbă rostind următoarea rugăciune: „Astăzi, în ziua de joi Tișa be Av din anul 5702 (1942) de la facerea lumii, ne-am adunat aici, jeluitorii Ționului și ai Ierusalimului ca să tânguim și să plângem casele sfinte ce au fost înmormântate în cimitirul cel vechi, din strada Sevastopol, din urbea noastră și care au fost aduse aici în cimitirul cel nou din șoseaua Giurgiului pentru ca să-și găsească odihna veșnică... Ochii noștri se îndreaptă către Părintele nostru din Ceruri; Dumnezeu plin de îndurare să ierte păcatele noastre”.³²

Din detașamentul de muncă obligatorie de pe șantierul cimitirului Sevastopol a făcut parte și pictorul și graficianul Lazăr Zin. Suntem în posesia unor mărturisiri scrise de el din care rezultă motivațiile intime care l-au determinat să se zbată pentru încadrarea sa în acest detașament.

„Aflând de înființarea detașamentului de muncă obligatorie pentru șantierul cimitirului am cerut să fiu repartizat la

acest șantier. La inițiativa mea, resortul cultural al Comunității Evreilor m-a însărcinat să desenez ornamentele de pe pietrele funerare și aspecte ale cimitirului. Ce m-a determinat să propun acest lucru? (...) Cimitirul trebuia să fie ca în palmă după expresia unui legionar. Distrugerea cimitirului a început cu doborârea arborilor bătrâni. S-au fărâmat și furat numeroase pietre funerare de marmoră... Această acțiune de profanare a continuat până la 23 august 1944. În seria de desene lucrate pe șantierul vechiului cimitir m-am străduit să scot în relief frumusețea naivă, uneori și primitivă, dar inspirată a lucrărilor unor meșteșugari, creatori ai unei arte populare din ultimele două secole, necunoscute marelui public... Nenumărate pietre desenate atunci de mine, mai târziu s-au deteriorat, s-au sfărâmat, au dispărut. Unele fiind de marmoră, au fost furate de hitleriști, așa cum mi-a povestit bătrânul paznic al cimitirului, ba chiar am fost și eu martor ocular la un asemenea fapt.

Sper că am contribuit cu modestele mele mijloace de desenator-cronicar, la o pagină din nefericire de prea tristă memorie din istoria contemporană a evreilor români. Cele 53 de desene pe care le-am executat în doi ani și jumătate, cât a ținut șantierul, se găsesc în arhiva documentară a F.C.E.R. ³³

Din documentația care ne stă la dispoziție nu rezultă dacă comisia însărcinată cu fotografierea pietrelor funerare din vechiul cimitir a îndeplinit această sarcină. Nici proiectata istorie a cimitirului nu cunoaștem să fi fost scrisă. În atari condiții lucrările executate de Lazăr Zin rămân unica mărturie despre fostul cimitir. Datorită desenelor sale de detalii și de imagini de ansamblu, cimitirul Sevastopol nu numai că nu a dispărut, ci dimpotrivă, a cunoscut o nouă fază istorică. Creația lui Lazăr Zin a făcut să se valorifice în documente de artă simbolistica evreiască de pe pietrele funerare din acest cimitir bucureștean, comparabilă cu simbolistica din cimitirul medieval din Siret³⁴, cu aceea din marile cimitire evreiești din estul și centrul Europei.

Dar, ce legătură are această artă de reconstituire a simbolisticii evreiești dintr-un vechi cimitir cu arta epocii prigoanei din anii 1940-1944? Răspunsul la această întrebare îl dă dr. M.A. Halevy într-un manuscris inedit aflat în fondurile arhivei Centrului de Istorie a Evreilor din România. Numind lucrările lui Zin „cronica unei

epoci apuse”. dr. Halevy face următoarele considerații: „Culegerea de față trebuie situată în imensa literatură documentară a anilor de prigoană antisemită, hitleristo-antonesciană. Deși prilejuite de un singur eveniment local – desființarea vechiului cimitir evreiesc din București, – aceste desene alcătuiesc totuși o parte de cronică iconografică cu tâlc mult mai cuprinzător. Căci expulzarea osemintelor celor morți din așa-zisele lăcașuri de veșnică odihnă, de aci și din alte părți, era în raport direct cu evacuarea din căminurile lor, cu deportarea în necunoscut și cu și mai lugubrul exod al urmașilor încă vii, înspre lagărele de chin ale genocidului. Dar dacă tirania rasistă pornise să nimicească până și urmele monumentale epigrafice ale celor dispăruți de veacuri – pictorul Lazăr Zin, ca vrednic artist al poporului prigonit, ca luptător înarmat cu talentul artei sale grafice, s-a pus în rândurile anonime ale rezistenței și avu perseverența de a culege și păstra aceste documente de care un istoriograf al culturii colectivităților evreiești de pe aci nu se poate lipsi cu ușurință”.³⁵

Ca și dr. M.A. Halevy, și poetul Iacob Groper, care a lucrat și el pe acest șantier, evidențiază valoarea istorico-documentară a creației lui Lazăr Zin: „Cele 53 de desene ale tale de la arhiva Federației de Comunități, le consider ca o cronică a acestei triste epoci din istoria noastră, ca un document autentic al ei”.³⁶

Suita desenelor despre ornamentele funerare se completează cu desene și descrieri despre diferite întâmplări petrecute pe șantier. Astfel, într-o scurtă tabletă intitulată *Made in Germany*, L.Z. relatează următorul episod: „Privesc la deshumarea osemintelor. Bătrâni evlavioși scormonesc cu linguri ruginite în pământul cleios și galben... Descoperă și adună cu greutate mult putrezitele oase ale zbuciumaților noștri strămoși ce nici în odihna de veci nu sunt lăsați în pace... Mădularele lor sunt puse în saci de hârtie, cu murmuri de rugăciuni oftate...

Întâmplător, astăzi am aruncat o privire asupra unui asemenea sac și am văzut cu uimire și silă că purta marca „Made in Germany – 1941”.³⁷

Desigur, atmosfera epocii în care s-a desfășurat această sinistră activitate nu se degajă din desenele prin care Lazăr Zin a remarcat farmecul ornamentelor funerare din cimitirul Sevastopol. Această atmosferă se reflectă în acele desene care înfățișează aspectul

de șantier al cimitirului. Aici se dezvăluie cu adevărat priveliștea dezolantă a unei distrugerii premeditate: pietre funerare împrăștiate, șanțuri lungi formate din gropile de morminte, ici și colo rădăcini întortocheate, smulse din pământul răvășit. Lucrări de atmosferă sunt și cele care evocă activitatea comisiei istorice, rugăciunea pentru morți, transportul osemintelor în saci de hârtie.

Creația lui Lazăr Zin nu se compară ca forță dramatică cu cele care poartă amprenta experiențelor tragice acumulate în lagărele de exterminare. El nu a cunoscut nici calvarul lui Arnold Dagani, nici pe cel al lui Aurel Mărculescu. Și totuși, creația lui se înscrie în arta epocii Holocaustului, căci datorită lui au supaviețuit, cum spune Marius Mircu, „piesele dintr-un Muzeu care a fost înghițit de urgia hitleristă”.³⁸.

NOTE

¹ Vezi în acest sens, *The Trial of Adolf Eichmann*, vol. VI, Jerusalem, 1994, p. 2.419.

² Aurel Mărculescu (1900-1947) a fost deportat în Transnistria pentru activitate antifascistă în anul 1942.

³ Gabriel Cohen, internat în lagărul de la Vapniarca pentru activitate antifascistă, autorul unor albume cu zeci de desene despre viața și activitatea internaților.

⁴ Arnold Dagani (1909-1985) s-a născut la Suceava; în anul 1942 a fost deportat în Transnistria împreună cu soția.

⁵ Jean Ancel, *Transnistria*, vol. II, Editura Atlas, București, 1998, p. 225-238.

⁶ Jean Ancel, *op. cit.*, p. 226.

⁷ Jean Ancel, *op. cit.*, p. 229.

⁸ Edward Timms, „Memories of Mikkhailowka Labour Camp. Testimonies in the Arnold Dagani Archive“, publicat în „Centre for German-Jewish Studies Research Paper“ no. 4, June 200, p. 10.

⁹ Arnold Dagani, *Groapa este în livada de vișini* (în continuare A.D.), Editura Soceck Co. S.A.R., București, 1947. Consemnare făcută la 8 iunie 1943, p. 106.

¹⁰ Jean Ancel, *op. cit.*, p. 238.

¹¹ A.D., p. 15-19.

¹² A.D., *loc.cit.*

¹³ A.D., p. 21, 24, 33, 39.

¹⁴ A.D., p. 10.

¹⁵ A.D., p. 36-37.

¹⁶ A.D., p. 42.

¹⁷ Consemnare făcută în 29 octombrie 1942, A.D. p. 52-53.

¹⁸ A.D., p. 62.

¹⁹ A.D. Consemnare făcută în ziua de 4 octombrie 1942, p. 44.

Cf. Informațiilor furnizate de Edward Timms, deși Dragani a făcut călătorii în străinătate, este îndoielnic faptul că ar fi făcut studii de specialitate la München (Vezi E.T., *op. cit.*, p. 3).

²⁰ A.D., p. 51.

²¹ Consemnarea datează din 4 ianuarie 1943, A.D. p. 68.

²² Această informație A.D. o nota în jurnal la 22 octombrie 1944, fiind deja în București.

²³ A.D., p. 155.

²⁴ Consemnare făcută în ziua de 10 august, A.D. p. 156.

²⁵ Prima ediție a jurnalului Dagan a apărut la București în 1947. Titlul jurnalului, *Groapa este în livada cu vișini*. Include 16 reproduceri după acuarelele executate în lagăr.

²⁶ Lya Benjamin (ed). *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 143-144.

²⁷ Se face referire la un document într-o notă însemnată cu privire la exproprierea cimitirului Sevastopol. Arh. CSIER, fond III, ds. 952, fila 2.

²⁸ Vezi procesul-verbal al ședinței Consiliului de Reprezentanți din 16 și 17 martie 1942. Arh. CSIER, *loc. cit.*, fila 3.

²⁹ Arh. CSIER, fond III, ds. 868, fila 97.

³⁰ *Loc. cit.*, fila 24.

³¹ *Loc. cit.*, ds. 952, fila 1.

³² *Loc. cit.*, ds. 868, fila 1.

³³ *Loc. cit.*, fond IX, ds. 32.

³⁴ Vezi în acest sens Silviu Sanie, *Dăimire prin piatră. Monumentele cimitirului medieval evreiesc de la Siret*, București, Editura Hasefer, 2000, 315 p.

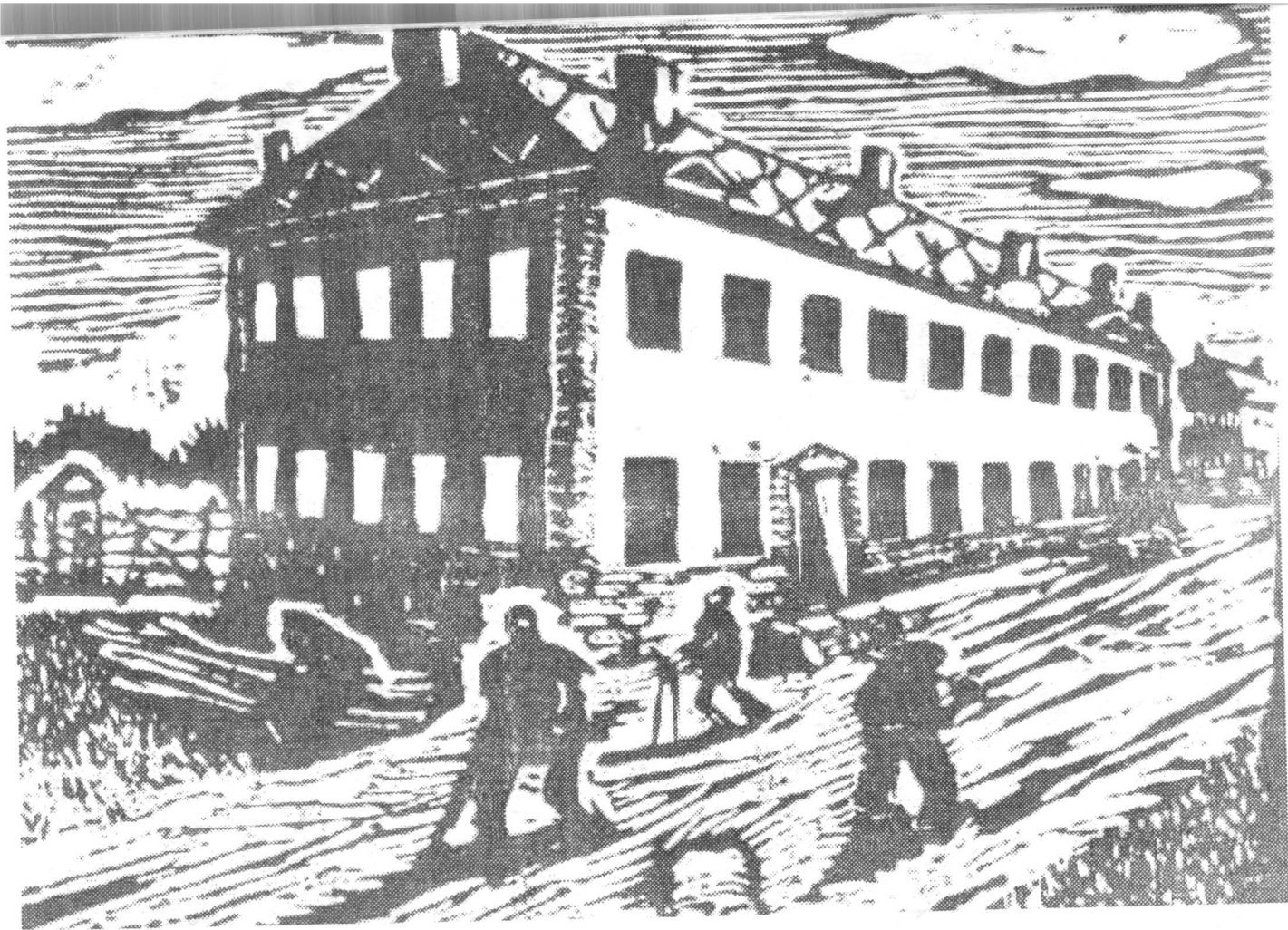
³⁵ Arh. CSIER, fond IX, ds. 32.

³⁶ *Loc. cit.*

³⁷ *Loc. cit.*

³⁸ *Loc. cit.*

Aurel Mărculescu, *Lagărul de la Vapniarca* (pavilionul 3)

(Reproducere din albumul *Ghetto și Lagăr*, 18 gravuri în lemn, Editura Continent S.A.R., f.a.)

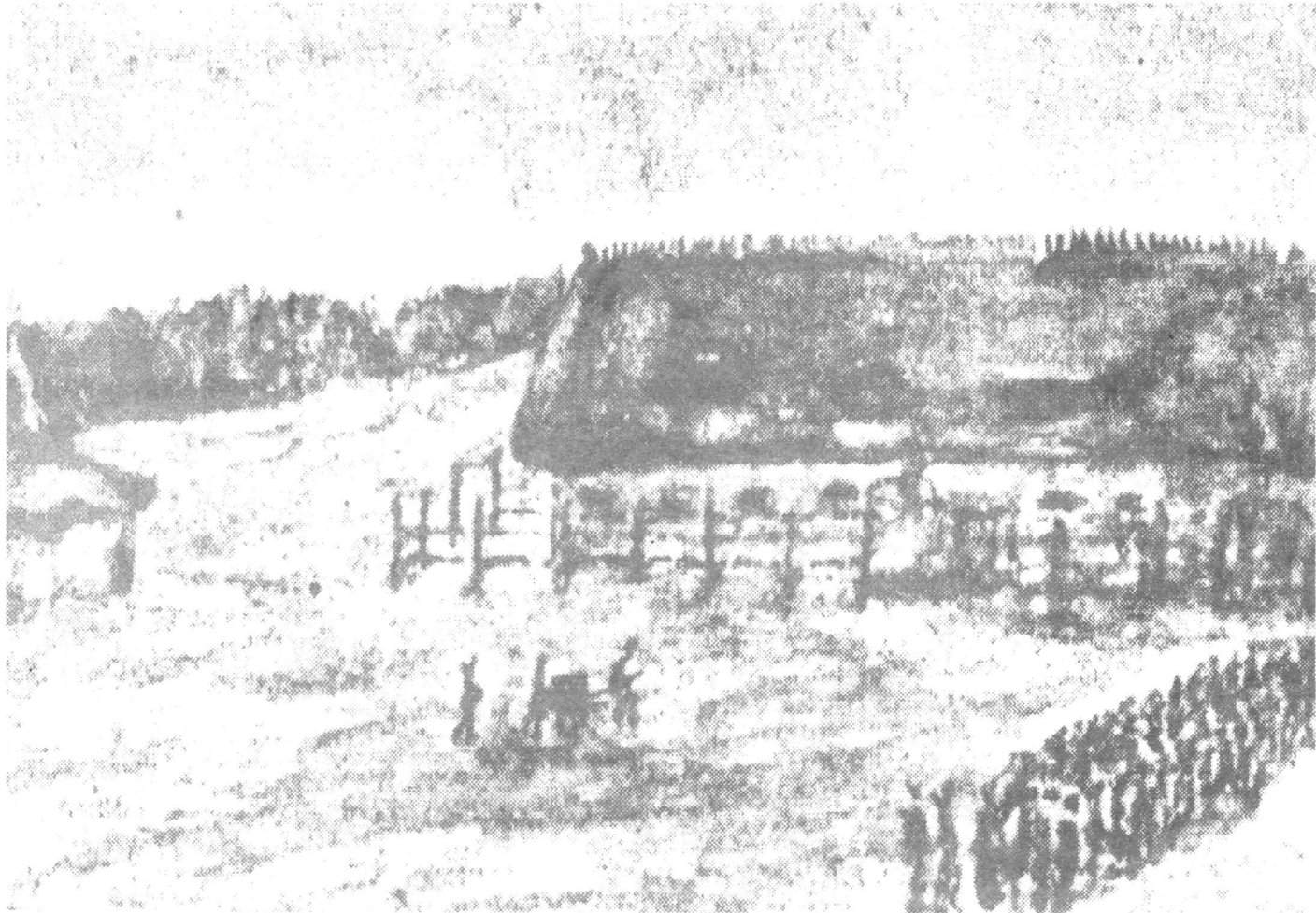

Aurel Mărculescu, *Căratul lemnelor la bucătărie în lagărul de la Vapnița*
(Reproducere din albumul *Ghetto și lagăr*, 18 gravuri în lemn, Editura Contiu
S.A.R., f.a.).

Arnold Dagani, *Consternare*, acuarelă (1942).

Reproducere din Arnold Dagani, *Groapa este în livada de vișini*, București, Editura C & Co., S.A.R., 1947).

Arnold Dagani, *Coloana și grajdurile*, acuarelă (1942).

(Reproducere din Arnold Dagani, <https://biblioteca-digitala.ro> / <http://adxenopol.academiaromana-is.ro> București, Editura Socec & Co.

Arnold Dagani, *Carieră de piatră*, acuarelă (1942).

(Reproducere din Arnold Dagani, *Groapa este în livada de vișini*, București, Editura Socec & Co., S.A.R., 1947).

Arnold Dagani, *Berşad*, acuarelă (1943).

(Renproducere din Arnold Dagani *Groana este în livada de visini*. Bucureşti: Editura Sococ & Co.

Handwritten notes in the top left corner, including the name "Jancu" and other illegible scribbles.

Handwritten notes in the top right corner, including the name "חיים ז' וק" and other illegible scribbles.

Main body of the document, containing several lines of printed text in Romanian, which is mostly illegible due to fading and blurring.

Vertical handwritten notes on the right side of the page, written in a cursive script.

Section of the document containing a signature and some printed text, possibly a date or location.

Large area of handwritten signatures and notes at the bottom of the page, including names and dates.

În facsimil: textul rugăciunii rostite și semnătura participanților în iulie 1942, când au început lucrările de transmutare a mormintelor din cimitirul Sevastopol la cimitirul Giurgiului, iulie 1942.

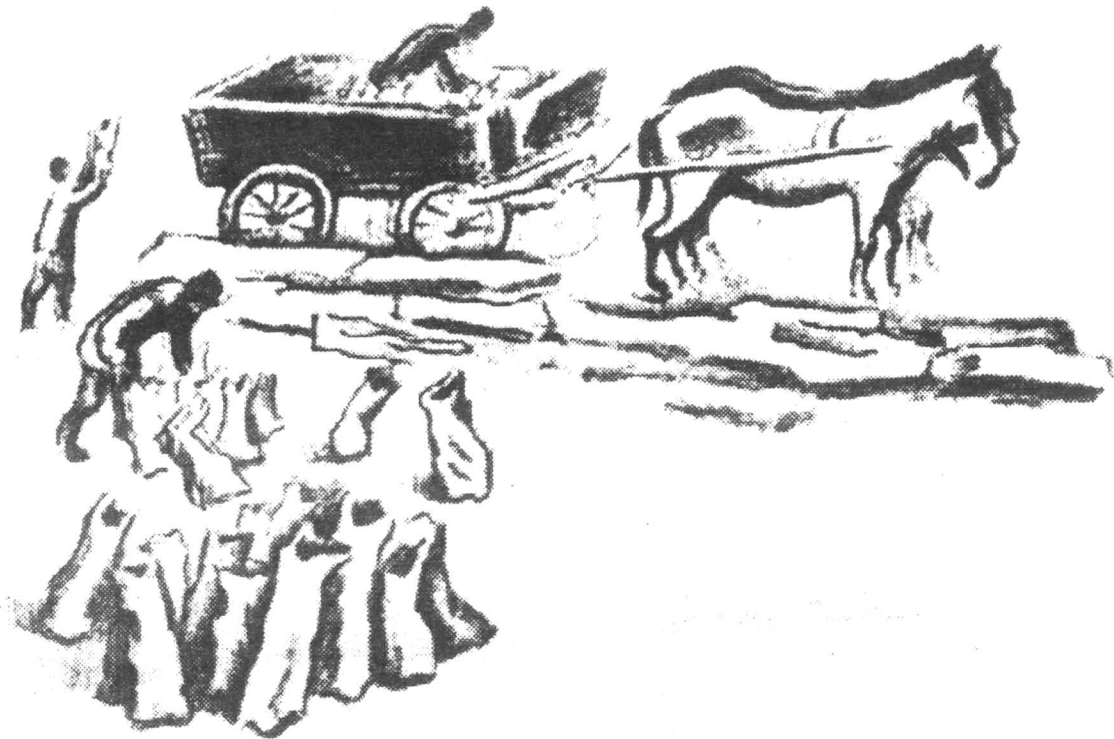
Lazăr Zin, reproducere de pe piatra funerară a starostelui Mordehai ben Țvi înmormântat în cimitirul Sevastopol în anul 1745.

(Desenele lui Lazăr Zin se păstrează în reproducere foto în arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, fond IX, dosar 32). <https://biblioteca-digitala.ro> / <http://adxenopol.academiaromana-is.ro>

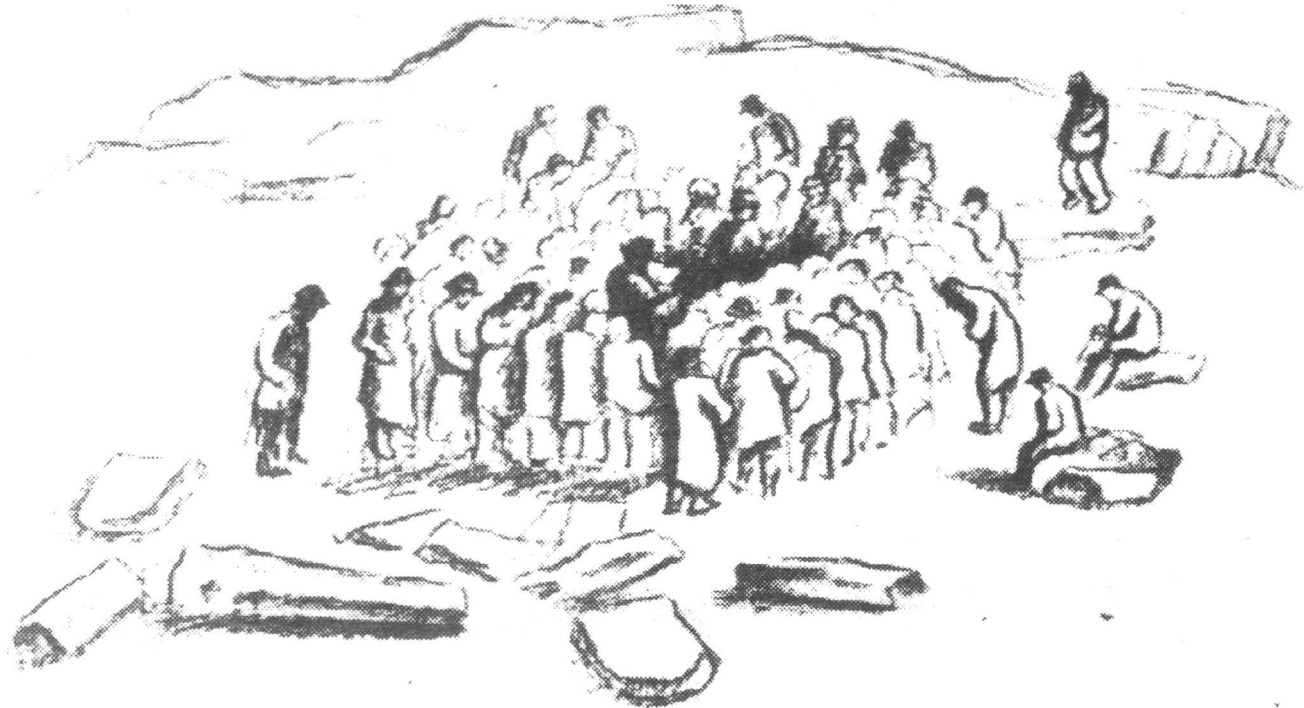
Lazăr Zin, *Pe șantierul cimitirului Sevastopol*, desen (1942).

(Desenele lui Lazăr Zin se păstrează în reproducere foto în arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din

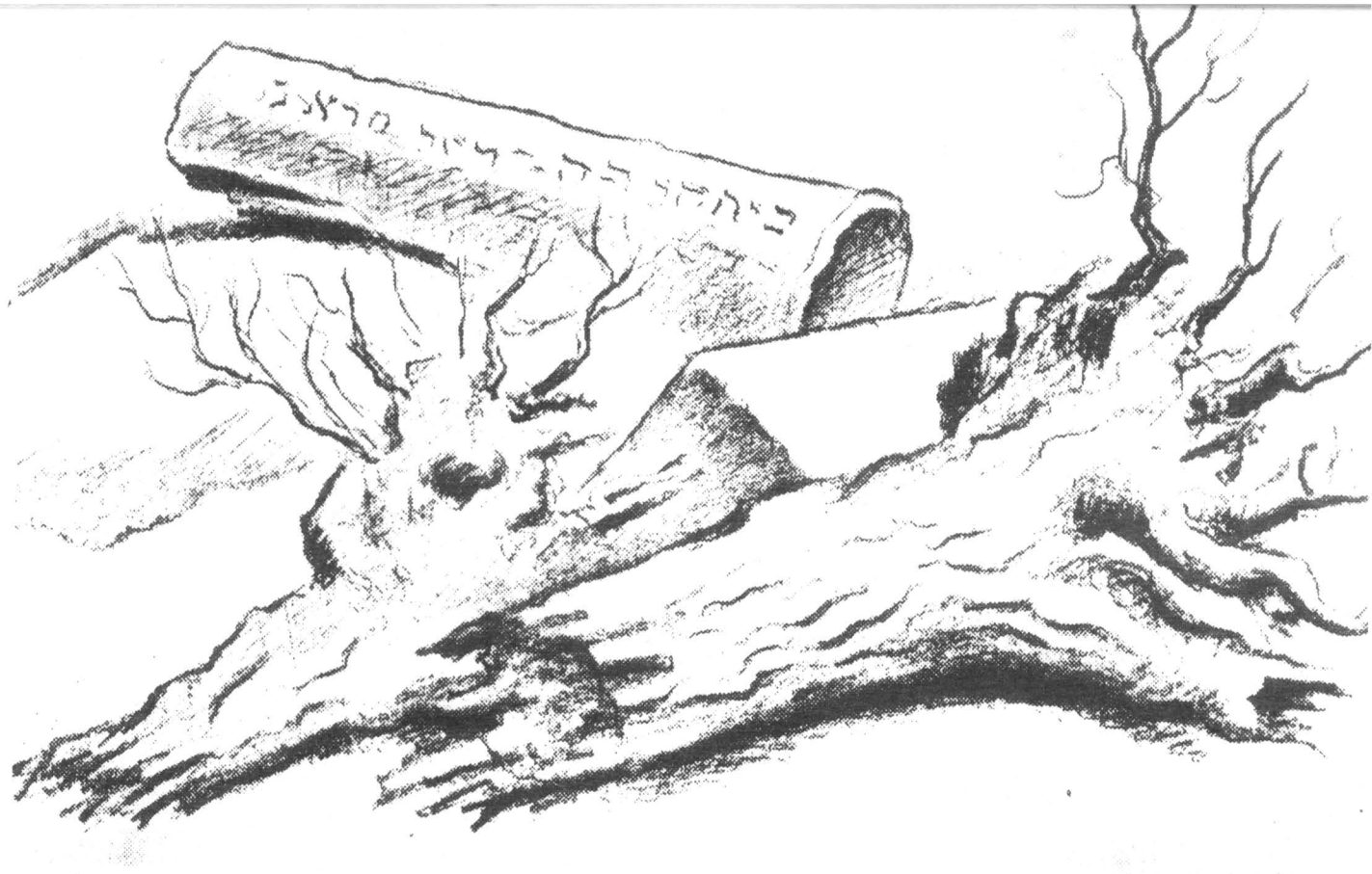
Lazăr Zin, *Transportarea osemintelor*, desen (1942).

(Desenele lui Lazăr Zin se păstrează în reproducere foto în arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, fond IX, dosar 32). <https://biblioteca-digitala.ro> / <http://adxenopol.academiaromana-is.ro>

Lazăr Zin 1942

Lazăr Zin, *Rugăciune pentru iertarea păcatului de deshumare a osemintelor*, desen (1942).
(Desenele lui Lazăr Zin se păstrează în reproducere foto în arhiva Centrului pentru Studiu Istoriei Evreilor din România, fond IX, dosar 32). <https://biblioteca-digitala.ro> / <http://adxenopol.academiaromana-is.ro>

Lazăr Zin, *În cimitirul Sevastopol după tăierea copacilor*, desen (1942).

(Desenele lui Lazăr Zin se păstrează în reproducere foto în arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, fond IX, dosar 32). <https://biblioteca-digitala.ro> / <http://adxenopol.academiaromana-is.ro>

The twentieth century has not been very kind to minorities. Among other ethnic groups Armenians, Jews, Gypsies (Roma) suffered a great deal, experiencing huge traumas, genocide and mass destruction at certain times of their troubled History during this „Age of extremes“ (Eric Hobsbawm’s characterization of the last century). After 1918, at least in theory, the nation finally inherited the state but in a lot of cases the minority groups trapped within these national states were left out in the cold. The rights and obligations of minorities have become an acute question for minority peoples, for the states in which they dwell and for the European and world order generally. In particular, the rise of nationalism during the twentieth century with its plethora of manifestations has brought the issue of minority rights to the top of the international agenda. Many solutions were envisaged in order to put at rest this general problem but none of them seems to offer the right, universally accepted, answer. At certain points of History, especially in our troubled 20th century, the goal of achieving ethnic purity inside nation-states – an obvious dystopia – was pursued with obstinacy by different political regimes leaving usually bloody traces and bad memories in the societies experiencing these methods. Displacing large number of peoples, changing borders or populations, „ethnic cleansing“, emigration and immigration etc. all these usually connected with legal and statutory measures didn’t solve the problem so far. It is my strong conviction that by losing ethnic diversity the modern societies will lose their spiritual and cultural diversity and richness.

My topic is concerned with such a phenomenon; namely the dramatic fall in numbers – due to emigration – of the Jews living in Romania after the Second World War. In 1996 Romania was inhabited by less than 15.000 Jews among whom 75% were retired and

old, 15% still active and middle aged and 10% were youngsters¹. Today, according with certain data², there are less than 9.000 Jews living in this country. This statistics are relevant when one compares these figures with the number of Jews living in Romania in 1946: more than 428.000. Of course, this process of constant fall in numbers of the Jewish population characterize the whole Europe – with few exceptions, France being the most notable – after 1945 – as you can see in the following table³ – and one can easily identify a bunch of different historical causes and explanations.

<i>Country</i>	<i>1937</i>	<i>1946</i>	<i>1967</i>	<i>1999</i>
Austria	191000	31000	12500	12500
Belgium	65000	45000	40500	31800
Bulgaria	49000	44200	5000	1700
Czech & Slovak Rep.	357000	55000	15000	7500
Denmark	8500	5500	6000	6400
Switzerland	18000	35000	20000	19000
Estonia	4600	-	-	2500
Finland	2000	2000	1750	1300
France	300000	225000	535000	520000
Germany	500000	153000	30000	70000
Greece	77000	10000	6500	4800
Italy	48000	53000	35000	31000
Yugoslavia	71000	12000	7000	3200
Latvia	95000	-	-	12000
Lithuania	155000	-	-	5000
Luxembourg	3500	500	500	600
Great Britain	330000	370000	400000	286000
Norway	2000	750	1000	1000
Holland	140000	28000	30000	25000
Poland	3250000	215000	21000	5000
Portugal	-	4000	1000	300
Ireland	5000	3900	2900	1000
ROMANIA	850000 ⁴	420000	100000	9000
Spain	-	6000	6000	12000
Sweden	7500	15500	13000	16500
Turkey	50000	48000	35000	18000
Hungary	400000	145000	80000	55000
URSS / CSI	2669000	1971000	1715000	470000
Total	9248100	3198350	3119650	1628100

In spite of different figures used by some authors regarding the wave of Jewish emigration from Romania in the last half of the last century we can approximate than at least 400.000 Jews left the country, among them 300.000 for Israel. For example, in 1978 one out of twelve Israeli citizens was of Romanian origin⁵. The Jewish population of Romania decreased in the last 50 years by about 43 times. It is obvious

that this demographic change was of great importance for the Jews as well as for the Romanians. Furthermore, Jewish emigration from Romania had a huge impact not only at the social and economic levels but also at the political and cultural ones. Beside a lack of historical and sociological literature dedicated to this subject in Romania, these are some of the reasons why I choose to deal with this topic. I limited chronologically my research to the mid '60s for two different reasons: on one hand, the possibility to do research in the archives is restricted to certain years, and on the other hand, the greatest part of this emigration movement – in terms of persons involved – took part from 1945 to 1965⁶. I divided this period in two different intervals: 1945-1948 and 1948-1965 considering the historical context in which the Jewish emigration took part.

THE AFTERMATH OF WW II (1945-1948)

When King Michael and the democratic political forces arrested Marshall Ion Antonescu and Romania changed sides in World War II – 23-rd of August 1944 – by joining the United Nations, the situation of the Jewish population living in Romania was also changed. The new political regime abrogated the racial legislation⁷ enacted before (starting with 1938) and reinforced partially the 1923 Constitution of the country. The Romanian Jewry was reduced by almost a half in 1944 as a result of the war and of the politics and measures directed against this community. The biggest part of the Jewry living in pre-war Romania was destroyed on the Romanian territories lost in 1940 to Hungary and other neighboring countries⁸, which applied the Third Reich's policy concerning the infamous „final solution“ Antonescu's regime had its fair share in this process despite its more „humane“ attitude regarding the Romanian Jews⁹. Anyway, by the end of the war the Jewish community in Romania numbered around 380.000 persons. The great majority of the Jewish population was in profound economic distress and seriously affected by the former discriminatory legislation, by deportation and all kinds of hardships connected with the war. Also, it is fair to say that a small number of Jews accumulated wealth during the war due to their connection with the administration in Romania or in Transnistria¹⁰.

It is interesting to point out that Russian authorities (established in Romania as an occupying force) encouraged with great success large numbers of Jews living in Basarabia, now a part of USSR, to emigrate in Romania. Many of the Jews living in that territory established themselves in Romania with the undissimulated hope to emigrate in Palestine¹¹. Another category of Jews was brought directly by the Russian authorities as translators or members of the communist party working in exile until 1944¹². Also, a significant number of Jews entered Romania from the neighboring countries – Hungary, especially – hoping for better living conditions and opportunities to emigrate in Palestine. The reaction of the Romanian population, traditionally anti-Russian, was mixed now with anti-Semitism and a lot of Romanians commented on how the Russian gave back to Romanians the Jews without the territories they inhabited before¹³. By the end of 1944 more than 70.000 requests to leave for Palestine were registered by the Romanian authorities. According to a Jewish lawyer working in 1945 in Romania, Eliezer Frenkel, quoted by Nicolas Sylvain¹⁴ there were two main categories of Jews requesting a permit to leave for Palestine: almost 60.000 residing for a longer time in Romania but deprived of their economic opportunities to live a decent life and a second group (almost 60.000) formed by Jewish refugees from other countries and Jews returned from concentration camps wishing to find their place in the Promised Land. In June 1945, the Jewish Telegraphic Agency announced that more than 150.000 Jews were registered to leave Romania, almost a third of the total Jewish population of the country¹⁵.

Immediately after 23-rd of August 1944 the Romanian Government was a strong supporter of the emigration trend inside Jewish community facilitating with all its means and powers Jewish migration to Palestine. As it is well known the British authorities were strongly against this policy, therefore a strong illegal emigration toward Palestine occurred. In November 1944, Turkish ships were allowed to carry Jews in Palestine but in January next year the Soviets forbidden such transports from Constanța Harbor. Anyway, with the acceptance of the British authorities during 1945 almost 3.000 Jews left by boat or train Romania in order to establish themselves in Palestine. Beside this, a much greater number emigrate illegally from

Romania. Nicolas Sylvain¹⁶, backed by Institute of Jewish Affairs of the World Jewish Congress, suggested that at least 40.000 Jews left Romania during 1944-1948 period. One can find proves about this situation in Romanian archives belonging to the Minister of Internal Affairs. For example, a Note emanating from the police authorities in Sălaj county in April 1946 informed us that: „...in March 33 Jews tried to cross the border illegally and in April another 40. All of them were young, less than 25 years old and belonging to both sexes...“¹⁷. This illegal emigration movement was highly amplified next year as the documents I have seen in the archives demonstrated.

The state authorities were certainly overwhelmed by the current problems of the postwar reconstruction and by the strong Soviet interference in all Romanian internal affairs. Numerous legal acts¹⁸ (laws, decrees etc.) were published during 1945-1948 period regarding the Romanian citizenship and nationality and the Penal Code was modified in order to regulate the migratory movement inside and outside the country. All these legislative measures were strongly affected by the process of communist takeover and therefore their intended impact was diminished.

The Jewish community living in Romania was practically divided in two large groups in what concerns the emigration. The main group, due to a large number of reasons – primary the Holocaust, economic situation, ideological and political factors and determinations – was strongly Zionist and in favor of immediate emigration. The second one, smaller in numbers, was actively involved in the process of building the new political regime in Romania¹⁹.

In 1944-1947 period, practically all the aspects of the Jewish communal life were reinstated as well as the Jewish political parties and NGO s. In a 30 page Report presented at the Jewish World Congress on 2-nd of March 1952 was stated: „The constitution recognized Jews as equal citizens, and laws for restitution of property and lost positions were both enacted and enforced. The Jews worked for their rehabilitation with admirable vigor and diligence. Synagogues and religious and communal organizations were revived; hospitals and homes for the aged were opened; dozens of schools were established; sixteen Jewish periodicals sprang up; Jewish businessmen rebuilt their firms relatively quickly“²⁰.

The biggest problem, which faced the Jewish community, was, of course, the economic one. In this respect it is interesting to underline the Soviet attitude regarding the problem of property restitution to former Jewish owners. As early as August 1946, in a meeting between Dr. Nahum Goldman and Vyshinsky (the omnipotent Soviet ruler of Romania at that time) held at the Soviet Embassy in London the topic of the Jewish population living in Romania was addressed in connection with the future Peace Treaty. The meeting was described in „Jewish Chronicle“ and I want to focus on a specific part of the discussions regarding mainly the economic aspects: „We told Vyshinsky that we are not asking for any special political or national status for the Jews in Romania, but only that Romania should undertake to give them the right to exercise their own cultural and religious way of life. To this he replied that, in his opinion, this right was a necessary implication of the human rights clause in the draft Peace Treaty, and should be considered as included in it. Then we explained our proposals that Jews in Romania and Hungary should as victims of Nazi persecution have their confiscated and stolen possessions restored to them. Vyshinsky said he agreed that persecuted Jews should be regarded as United Nations nationals, since they were treated as enemies by the Nazi and fascist regime, and accordingly they were entitled to restitution of their possessions. These solemn obligations were incorporated in the Peace Treaties.“²¹ After concluding the Peace Treaty with Romania the Soviet behavior changed dramatically. Under this treaty the Soviet Union obtained the ownership of all former German assets in the country. The large German holdings in Romania, obtained mostly during the war by the robbery and forced sale of Jewish and Romanian property were now turned by the Soviet Union to its own benefit. The German assets seized by the Soviets were used as a basis for the formation of so-called Soviet-Romanian (Sovrom) companies. But the Soviet Union's contribution to this partnership consisted of shares stolen by Germany from Jewish and Romanian owners. The joint companies represented a powerful instrument of Soviet pressure on Romania. They were also a serious factor preventing the restitution of Jewish property looted during the war. The early expectation that property confiscated by the Antonescu's regime would be returned to its former owners proved

illusory. The Decree of 4-th of December 1945 was ostensibly intended to reinstate the previous Jewish owners in their rights. Paragraph 5 of the Decree reads: „all property formerly belonging to Jews, which is now owned by the state or in the possession of any purchaser is regarded as always having belonged to the dispossessed titular owners and is returned to them without any additional legal procedure. Leases held upon property seized from Jews are automatically canceled on promulgation of the decree“. But the paragraph following it gave a peculiar twist to the question of restitution. It specified that: „Jews cannot return to buildings owned by them until April 1945, i.e. the buildings are now occupied by factories, schools or artisan shops unless the Jewish owners lived there immediately prior to their deportation or forced transfer elsewhere. The following categories of persons are not required to leave property belonging to Jews before April 23 1945 unless by special agreement: workers and artisans with a monthly income of less than 30.000 lei and married war widows, invalids, orphans, state employees and social welfare institutions“ This paragraph left so many loopholes that the practical value of the decree remained questionable. This type of „balanced“ law was presented as „justice, not revenge“.

The economic collapse of the Romanian economy in 1947 made things extremely difficult for Jewish population and a Decree of April 1947 permitting private entrepreneurs to dismiss their surplus of labor led to considerable unemployment. Jews who had found employment in 1945 possessed no seniority rights and were the first to be released.

Because of the difficult financial situation of the Romanian Jewish community an appeal was made abroad. The American Jewish Joint Distribution Committee (JDC) largely financed the postwar activities of Jewish community. In cooperation with other international Jewish organization, the JDC allocated funds for a broad network of welfare institutions operating in Romania. By 1947, the local communities and the World Union for the Protection of the Health of Jews and *Hechalutz* provided for all the children's needs. By the end of this year some 164 homes and nurseries caring for 21.000 children were functioning in Romania. During the droughts of 1945 and 1946, which were accompanied by epidemics of spotted typhus and typhoid

fever, the Jewish population was depended entirely on the importation of medical supplies and equipment from abroad. In 1947, the local communities were operating a network of no less than 158 institutions (22 hospitals, 44 dispensaries, 11 dental clinics and 81 medical centers). We have to add that Romania was one of the first countries to start credit co-operatives (more than 46.000 loans awarded in 1947)²².

When the communist government turned its attention to the Jewish welfare institutions, restriction after restriction was placed on them. At first these affected only the co-operatives; subsequently the entire Jewish welfare program was taken in hand.

Another important factor in the Jewish community was the political one. Beside the very strong Zionist movement and the traditional Jewish Party, major political trends led by Al. Zissu and W. Filderman, a new political force rise to power: the communists. Taking advantage of the opposition of the Jewish communities of Northern Transylvania and Southern Bucovina to the Bucharest leadership of the Jewish Federation, and the hostility of many Jews, Zionist and Non-Zionist, to the past political connections of the leadership of the Federation²³, the communists launched a well-calculated attack on the Jewish community. The communists then begun to build their own front organization in the Jewish community, appealing to the destitute Jewish strata, provincial communities and opportunists and trying to unite in a political front with the Jewish Social Democrats and the left-wing Zionist organization. Once the November 1946 elections were over, the communist government speedily eliminated the opposition parties, both in the Jewish community and the country at large. The Romanian Communist Party already enrolled a large number of Jews, many of them occupying top party positions. A document found at the Open Society Archives gave the following explanation to this process: „Until 1950, the Party’s attitude toward minority groups – citizens and non-citizens alike – was to encourage them to keep their ethnic identity and form individual sections within the main body of the Communist Party. From the time the communists came to power, minority members of the party have been set to work with a view to organize and enlist worthy people of their own ethnic groups. This process went on until 1950, by which time approximately 25% of the Armenians, 60% of the Jews almost all Albanians and a large percentage of Turks

living in Romania were Communist Party members. There is an important correlation between minorities of the lower social classes and those among them, which turned Communist. Therefore, since the Greeks and Armenians represented the prosperous business class, there were many among them who shunned Communist Party membership. The Jews, who formerly were highly commercial, do not fit into this pattern. The Jews, as a reaction to persecutions suffered during the war, are willing to co-operate with the communists as a kind of security – physically at least – and the leading role played by Ana Pauker encouraged their participation. As a result the Jews occupied high governmental and industrial posts²⁴.

Under communist pressure in 1946 the Jewish Party was dissolved „voluntarily“ The Jewish Democratic Committee was taken over by „progressive elements“. In November 1947 the Jewish Democratic Committee held a conference where „purification“ was decided in the public and political Jewish life. This purification was carried out with the direct aid of the police. On 23-rd of December 1947, the Grand Rabbi of Romania, Alexandru Safran, fled to Switzerland. On the recommendation of a special committee, the government installed Sandu Liblich as temporary president of the Federation of the Unions of the Jewish Communities. It soon became apparent that Liblich was a sort of political commissar assigned to enforce the communist line. Moses Rosen who subsequently was appointed Grand Rabbi of Romania assisted him.

It worth mentioning that the attitude of the Romanian communist officials regarding Zionism and the Jewish population during this period was copied after the Soviet one. In 1947 the Soviet official attitude grew into an active interest in the development of Israel with the aim of eventually securing a foothold on the eastern side of the Mediterranean. During this period the communist regime in Romania was largely neutral towards Zionism. Romanian Jewish publishing houses were bringing out books about Palestine and Zionist History. This policy was valid only until the end of 1948 when Moscow traced a new line.

To conclude in demographic terms our short presentation about 1944-1948 period we have to mention that at the beginning of 1947 the number of Jews living in Romania was 428.312. The great

majority was urban (84.8%) only 16.934 living in the countryside. The active population was about 120.000 people²⁵. Among the Jews who left Romania until 1948 (almost 40.000 persons) the great majority were youngsters educated by Zionist organizations, survivors from concentration camps and wealthy *Jews*.

JEWISH EMIGRATION 1948-1965

The year 1948 marked in the Roinanian History the completion of the communist takeover process. Since this year Romania became a humble satellite of the Soviet Union. Stalinization and Sovietization were the main two ideological and political processes, which dominated the public life of Romanian society until late 50's when the dawns of the evil national communism occurred. Political trials, purges, deportations of political opponents etc. depicted the political scene in Romania. To all this I have to add the severe economic conditions in which all Romanian citizens were supposed to live. Industry and commerce were nationalized, in agriculture the violent collectivization process developed in a rapid way and practically private property almost disappeared. It is understandable that the general situation of the Jewish minority in the country was deeply affected by these transformations as well as by the Soviet general politics toward its own Jewish minority and the Israeli State. Also, I have to point out that during this 17 years (1948-1965) more than 213.000 Jews left Romania in three waves: 1948-1952 (117.950 persons), 1958-1960 (32.462 persons), 1961-1965 (63.549 persons). As it is easy to observe between 1952 and 1958 the Jewish emigration was practically stopped (with the exception of few fortunate people and a bunch of Zionists released from communist jails²⁶ as the result of the official policy of the Romanian communist government which was heavily influenced by Moscow. There are also differences between this three emigration waves with respect of the socio-economic profile of the emigrants: the first wave (1948-1952) was composed mainly from *petite bourgeoisie*, lower middle class, shopkeepers etc.; the second one (1958-1960) was formed by persons working in liberal professions and some intellectuals; the third wave was dominated by persons from all socioeconomic strata seeking to reunite their families, it is curios

enough that a tiny number (several hundreds) of Jewish emigrants to Israel have decided to return to Romania in the same period specially in mid 50's. An interesting document concerning this topic stated that: .....over 500 Jews returned to Romania from Israel in the past year or so, giving substance to the propaganda of the Romanian Repatriation Committee. When the redefectors arrive in Romania, they are given 300 lei and are lodged in hotels in Bucharest at government expense for a month during which they are used for propaganda purposes. They speak over the radio or in public places, such as the cinema of Bucharest's Jewish quarter. They depict the situation in Israel in the most somber colors and try to dissuade whoever intends to leave for that country. After the first month the state abandons the redefectors to their fate. They seek shelter in houses of relatives, most of whom do not accept them. They get lowly employment at average salaries of 250 lei per month. All of them had greatly repented for having given faith to the bulletins of the Repatriation Committee and having left Israel. They would all return but Israeli government does not permit their re-entry"²⁷.

The situation of the Jewish population living in Romania was dictated from 1948 to 1952 by two determining factors: the internal evolution of the Romanian communist regime and the Soviet policy toward Israel. Romania's evolution followed a pattern similar to all satellite countries in Central Eastern Europe. In 1944, the Romanian Communist Party was the weakest of all the Communist parties in the future Soviet bloc (less than 1000 members, 60% of them non-Romanians). By 1947, on its road to complete control over the country and state apparatus it had picked up 750.000 people. The purging of Lucrețiu Pătrășcanu, secretary of the Party, in June 1948 for having followed a nationalist policy offered the pretext for a mass purge officially called „verification“. The verification process started in November 1948 and lasted until May 1949. During this period almost 192.000 party members were expelled. This through going purge was also a part of the campaign against „cosmopolitanism“ then going in the communist camp. However, despite its light anti-Jewish note, the purge did not at the time imply the elimination of the Jews as such from public positions. In 1950 almost 50.000 party members were Jews²⁸. A second major purge was launched in May 1952 orchestrated

with Moscow's approval involving the leading figure of Ana Pauker (communist leader of Jewish descent). This time, the purge from the outset took on a distinctly anti-Jewish character. It is worth mentioning that as early as 1948 a campaign directed against Zionism and Jewish communal life was initiated following the Moscow's model. When in September 1948, the Communist Party of the Soviet Union announced a new anti-Zionist, anti-Israel turn in its policy²⁹ the communist rulers of Romania quickly jumped on the bandwagon. Further attacks were launched on Zionism, „Jewish nationalism“ and Jewish organizations in general. In December 1948 the Politbureau of the Romanian Workers Party (the official name of the communist party at that time) published a resolution on minorities containing a special paragraph condemning Zionism and „Jewish nationalism“. It was concluded that a thorough reorganization of the Jewish Democratic Committee itself was necessary; it should be purged of Zionist elements and reinforced. The ideological campaign and the repression which accompanied it not only ultimately destroyed all the Zionist organizations, but engulfed even „Unirea“³⁰ newspaper and some of the communists of the Jewish Democratic Committee.

The attack on Jewish communal life was also accompanied by police repression against Zionist organizations and by a violent drive for the eradication of Zionist influence in Jewish life. Of course, a new wave of anti-Semitism was born³¹. On 3-rd of November 1948, police raided the offices of the Jewish National Fund and the Palestine Foundation Fund arresting few leaders. In December, the same year, the headquarters and offices as well as the clubs belonging to Zionist organizations were closed. Among the organizations affected were the Poale Zion, Mizrachi, B'nai Akiba, B'nai B'rith etc. On 23-rd of December 1948, the Central Board of the Zionist Organization voted to suspend all activities. In reality, there was no choice left but to disband. In three month time there was not a single Zionist organization in the country. More than 110.000 Jews were involved in the activities of these organizations. In 1949 an estimate number 175 Zionists were in Romanian camps and jails. Numerous arrests and trials also marked the period 1950–1954 in which Jewish Zionist leaders living in Romania were involved. Many of them after serving long times in prison were allowed to settle in Israel³².

1948 was the last year of independence for Jewish schools. The Constitution adopted on 28 of March 1948 charged the state with providing the teaching of the Jewish population „in their mother language“. The Jewish schools were simply absorbed into the general school network of the country and reorganized on the Russian pattern. The two Jewish theatres, one in Bucharest and one in Iași were nationalized in 1948 and 1949 during the anti-Zionist campaign. In April 1949, a conference of Jewish writers was held in Bucharest in order to mobilize them „to combat Zionist, nationalist and reactionary tendencies in Yiddish literature“. Jewish religious communities were reorganized under a new statute published in 1949³³. According to this statute only one Jewish community could exist in each town; it was to include all Jewish religious groups. All Jewish communities had to belong to one central body, the Federation of Romanian Jewish Communities, which was to be their supreme administrative authority. A Supreme Rabbinical Council of twelve members, appointed by the Ministry of Religions on the recommendation of the Federation, was to be the highest spiritual authority. No other rabbi or other religious functionary could officiate, and no religious services of any kind could be carried out without the consent of the reorganized communities whose leadership was in communist hands. This was the general atmosphere in which the Jewish population lived during 50's. Furthermore, no permits to leave the country were granted until 1958.

Considering all the facts exposed above, it is understandable why, in autumn 1958, when the policy regarding Jewish emigration was changed again, more than 100.000 Jews applied for an exit visa³⁴. The consequences of such a demand were quite dramatic for the petitioners. As soon as Jews registered for departure they were liable to lose their jobs, their position being filled by non-Jews. Their homes, too, were assigned to government officials. Jews leaving for Israel had to surrender their houses and flats in completely good order, redecorated and rest to the state in which they were originally occupied. Another hardship to which intending immigrants were subjected was that of having to submit the few belongings they were allowed to take out with them in the customs in Bucharest. This frequently involved travelling hundreds of kilometers for the sole purpose of obtaining an exit permit for the goods the emigrants wish to

take with them. Furthermore they were asked to pay high custom duties for everything except a baggage of 72 kilos – in one packing case of government prescribed dimensions. Except for wedding rings no money or jewelry can be taken³⁵. Even in these conditions a lot of ethnic Romanians envied the Jews for the opportunity they got to leave the „socialist heaven“. It is fair to recognize that in spite of the pressures exercised by Soviet Union and numerous Arab countries³⁶ the Romanian government allowed such a great number of Jews to leave legally the country.

By 1965 the Jewish population of Romanian origin living in Israel was about one fifth of the entire Israeli population. The Romanian Jews were concentrated in Haifa and Tel Aviv but having a minor political influence on the Israeli scene. A comparison with the Jewish emigration to Israel from other European countries (until 1966) is more than relevant in terms of the proportions of the migratory waves³⁷:

Country	1948-1951	1952-1966
Austria	2632	1011
Belgium	291	747
Bulgaria	37260	2336
Czechoslovakia	18788	2317
Switzerland	131	536
France	3050	3386
Germany	8210	2579
Greece	2131	916
Italy	1305	714
Yugoslavia	7661	481
Great Britain	1907	3233
Holland	1077	1131
Poland	106414	46531
ROMANIA	117950	108478
Spain	80	427
Turkey	34547	13281
Hungary	14324	11447
USSR	8163	22283
Other countries	1343	340
TOTAL	367349	222531

Of course, the presence of so many Jews of Romanian extraction in Israel marked the Romanian – Israeli relationships. These relations were good immediately after the proclamation of the Jewish State, cool starting with early 50's and finally a rapprochement was made in mid 60's. Since then these relationships were fairly good.

It is interesting to notice that the Jewish population

originated from Romania and living in Israel – in the 1945 – 1965 period and even afterwards – enjoyed a certain professional prestige in the Israeli society. The highly trained doctors, lawyers, engineers, professors etc. coming from Romania were really appreciated for their knowledge and skills³⁸. After arriving in Israel many of the Romanian Jews tried to keep in contact with their families and friends left behind but were also interested in the general evolution of their former country. The „Romanian“ community inside the Israeli society lacked a certain degree of unity and therefore adapted itself quickly to the new environment and devoted its energy to the benefit of their new country.

As a conclusion to these considerations regarding Jewish emigration from Romania during the first two decades after World War II there have to be outlined several aspects:

a. In the period 1944-1965, Romania was the biggest human reservoir for the Jewish emigration to the newly established state of Israel;

b. One can distinguish two main periods concerning the Jewish emigration from Romania: 1944-1948 and 1948-1965. Each period had its peculiarities: the first one was dominated by „chaotic“ and largely illegal emigration and had a multitude of causes, the second one was mainly generated by the communist takeover and was the result of the political decisions taken by the communist authorities.

c. Inside the Jewish community during the communist takeover process and even afterwards we can easily traced two main groups: the most numerous one animated by Zionist ideal and ready to emigrate and the second group, less numerous, strongly involved in the communist structures of the country. The second group gradually diminished during the Stalinist and national communism periods.

d. Official politics toward the Jewish minority in Romania was dictated in these years, especially after 1948, by Moscow's general policy directed to its own Jewish minority and Israeli State. In the late 50's Romanian authorities put a stop to this obedience and promoted their own, more „liberal“ policy toward Jewish emigration. It is important to underline that new waves of anti-Semitism were provoked from time to time by the communist officials in order to promote their interests and to justify certain failures of the system. The popular

mood was easily controlled by the official propaganda and furthermore a lot of ethnic Romanians was frustrated by the fact that the Jewish population had a fair chance to abandon the „socialist heaven“.

e. It is certain that the sharp decline of the Jewish population living in Romania in this period affected seriously both Jewish community and Romanian society as a whole. It is my strong opinion that during History ethnic and cultural diversity was a benefit rather than a problem for all polities and societies.

NOTE

¹ Hary Kuller, *Opt studii despre istoria evreilor din România*, Hasefer Publishing House, Bucharest, 1997, p. 12.

² Bernard Wasserstein, *Dispariția diasporei. Evreii din Europa începând cu 1945*, Polirom Publishing House, Iași, 2000, p. 6.

³ *Apud*, Bernard Wasserstein, *op. cit.*, p. 6. Of course, as almost every statistic there are debatable figures. Yet, on the whole the table is quite reliable.

⁴ The 1930 Census – a very reliable source – indicate only 757.000 Jews living in Romania in that year.

⁵ *Apud*, Reuters, Bucharest, 29-n of June 1978.

⁶ Beginning with 1965 only aprox. 50.000 Jews left the country.

⁷ See, *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. I, *Legislația antievreiască*, Hasefer Publishing House, Bucharest, 1993, *passim*.

⁸ In 1940 Romania lost 93.364 sq. Km out of 295.049 sq. Km and one third of its total population to Hungary, USSR and Bulgaria. On these territories lived 58% of the Romanian Jews (275.000 in Basarabia and 150.000 in Northern Transylvania).

⁹ There were no „death trains“ sent from Romania to concentration camps in Poland or elsewhere in the Third Reich. Furthermore the Romanian government allowed Jews to emigrate during WWII. In order to get more informations regarding this topic please see, *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940-1944. Culegere de documente*, Silex Publishing House, Bucharest, 1993.

¹⁰ In this respect there are evidences in folders deposited at the Romanian National Archives (ANO, fond Inspectoratul de Jandarmi Oradea, dosar 36/1944, f. 12; ANT, fond I, Comitetul

Regional PCR Banat, dosar 1/1944, f. 139; ANB, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 4/1946 etc.) as well as memoirs and articles published in different journals.

¹¹ ANB (National Archives Bucharest), fond Direcția Generală a Poliției, dosar 3/1946, f. 444.

¹² ANB, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala, dosar 35/1946.

¹³ Cf. Stephen Fischer-Galați. „Fascism, Communism and the Jewish Question in Romania“, in Bela Vágo, George O. Mosse (eds.), *Jews and Non-Jews in Eastern Europe 1918-1945*, New York, 1974, p. 173.

¹⁴ Nicolas Sylvain. *Rumania*, in Peter Meyer et. Al (eds.), *The Jews in the Soviet Satellites*, Syracuse, 1953, p. 530.

¹⁵ *Apud*. D. Sandru. „Imigrarea și emigrarea evreilor 1944-1948“, in „Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol“ Iași, tom XXXIV, 1997, p. 256.

¹⁶ Nicolas Sylvain, *op. cit., loc. cit.*, p. 531.

¹⁷ AND, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala, dosar 50/1946, vol. III, f. 92.

¹⁸ See. Law No. 86/1945, Law No. 629/1945, Law No. 4/1948, Law No. 6/1948 etc.

¹⁹ The problems concerning the relationships between the Jews and the Romanian Communist Party, still a heated, leaded and debated topic in actual Romanian historiography, are not tackled extensively in the present paper. Of course, the main reason for this is the fact that the paper is focused on a different topic.

²⁰ *Apud*, OSA (Open Society Archives), Box 279, Folder 1.100, Item No. 3.711/52.

²¹ A.L. Easterman, „Vyshinsky and Antisemitism“, in „Jewish Chronicle“, 10-th of December, 1946.

²² Data gathered from „Joint Distribution Committee Revue“, vol. IV, No. 3, May 1948.

²³ Many Jewish leaders were in contact during the war with personalities of the former regime and sometimes with the regime itself.

²⁴ OSA, Box 282, Folder 1100, Item No. 7824/52.

²⁵ Hary Kuller, *op. cit.*, p. 22.

²⁶ From the statistics available to me these are the figures for few years: 1953 – 61 Jews have legally emigrated; 1954 – 53; 1955 – 235; 1956 – 117; 1957 – 401.

²⁷ OSA, Box 279, Folder 1100, Item No. 2.130/57.

²⁸ *Idem.* Item No. 223 9/62.

²⁹ „Letter to Alexander R.“ in „Pravda“, 21-st of September 1948.

³⁰ „Unirea“ (Union) was the most influential Jewish newspaper with a pro-communist attitude.

³¹ OSA, Box 279, Folder 1.100, Item No.1.015/51.

³² *Idem.* Item No. 7.503/55.

³³ „Official Monitor“, 12-th of July, 1949.

³⁴ OSA, Box 279, Folder 1.100, Item No. 327/64.

³⁵ *Idem.* Item No. 3.070/58.

³⁶ Egipt being the most active in this field.

³⁷ *Apud*, Bernard Wasserstein, *op. cit.*, p. 80.

³⁸ OSA, Box 89, Folder 1.100, Item No. 30/67.

VIAȚA EVREIASCĂ DIN ROMÂNIA DUPĂ CATASTROFĂ. AJUTOARE PENTRU SUPRAVIEȚUIRE ȘI DESPĂGUBIRI.

Hildrun GLASS

După schimbarea produsă la 23 august 1944, pentru evreii din România au luat sfârșit anii persecuțiilor. Din 1938, se văzuseră expuși unei politici antisemite, care se radicalizase în etape – de la privarea de drepturi până la jaf și exterminare în masă. Eliberarea de persecuții, produsă în august 1944, a asigurat inițial doar supraviețuirea fizică, ea singură nu a facilitat drumul spre un viitor mai bun. Pentru populația evreiască problemele nu au încetat câtuși de puțin: Dezrădăcinați și sărăciți, oamenii căutau cu disperare o cale care să-i conducă din nou spre normalitatea vieții cotidiene și asigurarea existenței zilnice. Pentru aceasta, au găsit ajutor numai la comunitățile evreiești și la organizațiile de ajutorare evreiești internaționale. Statul român s-a sustras în mare măsură răspunderii sale pentru acești oameni, care suferiseră cumplit sub dictatura Antonescu și nu numai atât: Egalitatea cetățenească în drepturi a fost rapid restabilită, dar chestiunea cum trebuie aceasta să se realizeze concret, care ar trebui să fie despăgubirea convenită pentru deportare, pentru pierderea unor membri de familie, pentru averile expropriate sau pierdute, pentru privarea de drepturi, pentru prejudicii, pentru pierderea șanselor de viață și profesionale, această chestiune a devenit o problemă controversată politic, a cărei rezolvare a fost cu greu obținută abia după ani. Nu numai că rezultatele s-au lăsat îndelung așteptate, dar, în plus, ele au fost nesatisfăcătoare pentru partea evreiască.

Răspunderea pentru neglijarea acestor două domenii – ajutorarea imediată și despăgubiri – a revenit guvernelor dominate de comuniști și miniștrilor comuniști. Așadar, tocmai comuniștii au fost cei care, în punctele centrale, s-au arătat puțin îndatoritori, cu totul contrar așteptărilor față de PCR nutrite atât de neevrei, cât și de evrei și, de asemenea, cu totul contrar părerii răspândite până azi în părți ale opiniei publice că evreii ar fi profitat într-o măsură deosebită de preluarea puterii de către comuniști.

1.

În septembrie 1944, în România trăiau circa 285.000 de evrei. Numărul lor a crescut datorită revenirii supraviețuitorilor din lagărele germane și repatrierii supraviețuitorilor lagărelor din Transnistria și (într-o mai mică măsură) datorită valurilor de refugiați ce se îndreptau spre Palestina, ajungând la 428.000 în anul 1948. (Din acest moment, numărul evreilor din țară a început să scadă din nou). În covârșitoarea lor majoritate, cei ce se întorceau și refugiații nu posedau nimic altceva decât hainele sărăcicioase de pe ei. Trebuia să fie hrăniți, îmbrăcați, adăpostiți și îngrijiți medical. Populația evreiască, jefuită și sărăcită, din statul român trebuia astfel să poarte o dublă povară, pentru care inițial nu a primit nici un sprijin de la stat. Fără ajutorul organizațiilor evreiești internaționale, nu ar fi putut face față acestor provocări extreme. Pentru a putea îngriji săracii, bătrânii și nevoiașii din raza lor de acțiune, comunitățile evreiești din țară au susținut secții de asistență, care asigurau alocații financiare celor aflați în nevoie. Secțiile de asistență acordau suplimente pentru haine, plata chiriei și a încălzirii iarna, sprijineau pe cei bolnavi și contribuiau la costurile nunților și înmormântărilor.¹ Dar problemele create de persecuții și război nu mai puteau fi rezolvate cu mijloacele atât de limitate ale comunităților izolate. La fel ca în timpul războiului, și acum, vreme de mai mulți ani, ajutorul organizațiilor evreiești internaționale a rămas indispensabil pentru evreii din România.

Imediat după prăbușirea dictaturii, încă înaintea revenirii masive a supraviețuitorilor, deveniseră evidente dimensiunile enorme ale problemelor sociale. Într-un document mai lung, din octombrie 1944, Elias Costiner a plecat de la cifra de 140.000 de persoane având nevoie de ajutor, ceea ce înseamnă că peste jumătate din populația evreiască trăia în sărăcie și mizerie. Erau, în principal, cinci grupuri. Dintr-unul făceau parte circa 45.000 de bărbați, care trebuiseră să execute muncă obligatorie sau fuseseră internați într-un lagăr împreună cu familiile lor. În multe cazuri bărbații executaseră cele mai grele munci în condiții groaznice, s-au întors acasă înfometăți și epuizați, cu haine zdrențuite și fără încălțăminte. Neavând de ani de zile posibilități de câștig, familiile trăiseră din vânzarea bunurilor de valoare. La al doilea era vorba de 16.000 până la 18.000 de deportați care, până la începutul lui octombrie 1944, reveniseră din Transnistria. În marea lor

majoritate, ei se aflau într-o stare încă și mai proastă decât cei ce fuseseră trimiși la muncă forțată. Deportați de cele mai multe ori împreună cu întreaga familie, ei au trebuit să asiste la omorârea celor dragi. Cei mai mulți dintre ei nu aveau domiciliu și nu posedau nimic altceva decât hainele zdrențuite ce-i acopereau. Cel de al treilea grup era format din circa 20.000 de evrei din totalul de 30.000, care fuseseră alungați în 1940/41 din sate și orașe mai mici, fiind obligați să lase în urmă tot ce aveau. În al patrulea rând, Costiner considera ca persoane aflate în nevoie două treimi din cei 15.000 de evrei care fuseseră evacuați din anumite zone de război, ca de exemplu Târgu Neamț, Târgu Frumos, Fălticeni, Pașcani. În sfârșit, trebuiau îngrijiți cei circa 62.000 de refugiați din Polonia, Ungaria și din alte țări, care veniseră în România.

Costiner nu lua în calcul o rapidă diminuare a numărului celor care aveau nevoie de ajutor. În trei luni, doar un sfert dintre ei vor fi în situația de a-și asigura singuri existența, așa că, până una alta, e de așteptat să fie cel puțin 100.000 de primitori de ajutoare. Costiner a fixat o sumă de 175 de lei, pe zi și pe persoană, pentru acoperirea celor mai elementare necesități vitale. Așadar, era necesară zilnic o sumă de 17,5 milioane de lei și, din octombrie până în decembrie 1944, o sumă totală de 1,575 miliarde de lei. La aceasta se adaugă faptul că, cel puțin pentru 70.000 de evrei, trebuiau asigurate haine, încălțăminte și lenjerie. Costiner a estimat o dotare de bază la 25.000 de lei, ajungând astfel la suma totală de 1,75 miliarde de lei, necesară acestui scop. Cu aceasta, mijloacele necesare pentru trei luni însumau 3,325 miliarde de lei.²

Totuși, în toamna lui 1945 au existat probleme în asigurarea fondurilor necesare. Aceasta s-a manifestat rapid la acțiunea destinată celor circa 45.000 de oameni care executaseră muncă obligatorie. Ca primă măsură de ajutorare, responsabilii evrei din București hotărâseră să acorde fiecăruia dintre aceștia un ajutor unic de 4.000 de lei, iar celor reveniți din lagăre și închisori (al căror număr nu era indicat) să le asigure regulat un „modest“ ajutor financiar. În afară de aceasta, toți nevoiașii trebuiau să primească îmbrăcăminte. Între 25 august și 5 octombrie 1944, Comitetul de ajutorare și CEB au plătit câte 4.000 de lei la 14.662 persoane. Dintre acestea, 9.312 erau originare chiar din București, iar 5.350 din provincie. Suma totală a fost de 60 milioane de lei. Alte 10 milioane de lei au ajuns la cei circa

700 de evrei reveniți din lagăre și închisori. Au fost împărțite haine la circa 5.000 de oameni.³ Deja la 5 octombrie, alocațiile de sprijin au fost din nou sistate deoarece fondurile CEB erau epuizate. În București a putut fi ajutată doar o parte a celor sărmani; ajutorarea comunităților din provincie nici măcar nu începuse. A fost continuată doar distribuirea de îmbrăcăminte, deoarece în depozite existau provizii și, totodată, s-au cumpărat materiale, dându-se comenzi pentru confecționarea de haine pentru bărbați și femei (costume, pantaloni, fuste, cămăși etc.). Dar și în acest domeniu a ieșit în evidență faptul că doar o parte din cei nevoiași puteau fi aprovizionați din stocurile existente. Față de stocurile pentru circa 5.000 de persoane, se aflau în țară, potrivit estimărilor, 30.000 de oameni care aveau nevoie urgent de îmbrăcăminte.⁴

Elias Costiner recomandase în expunerea sa ca, pentru a aduna banii pentru măsurile cele mai necesare, să se ceară statului român o subvenție de 250 milioane de lei.⁵ Desigur, aceasta nu reprezenta nici măcar o zecime din suma necesară. Cu toate acestea, statul romând nu a făcut în 1944 nici o contribuție financiară. Organizația de ajutorare a evreilor americani, Joint Distribution Comitee (adesea prescurtat ca: Joint), a fost cea care a sărit în ajutor și a preluat de facto toate cheltuielile. Cu acești bani, plățile au putut fi continuate sau inițiate. La sfârșitul lui 1944, refugiații evrei și cei ce se întorceau în Transilvania au primit de la Joint și de la Jewish Agency un ajutor lunar de 12.000 de lei, suplimentar față de o sumă unică pentru îmbrăcăminte în valoare de 40.000 de lei (zece dolari). Erno Marton a estimat că, prin aceste alocații lunare se garanta jumătate din necesarul pentru un trai modest.⁶

Din august până în decembrie 1944, Joint-ul a procurat aproape 2,1 miliarde de lei, o sumă enormă, dar reprezentând totuși doar două treimi din suma estimată de Costiner pentru perioada octombrie-decembrie. Din acești bani ai Joint-ului s-au dat în plus circa 750 milioane pentru sprijinirea refugiaților evrei din Polonia, Ungaria și alte țări.⁷ Pentru prima jumătate a anului 1945, Joint-ul a virat la București subsidii în valoare de 1 milion de dolari și 18 milioane de franci. Aceste fonduri erau însă destinate nu numai pentru România, ci și pentru evreii din statele învecinate. Administrarea fondurilor i-a revenit lui Wilhelm Filderman, care era din 1921 și

președintele secției române a Joint-ului. Până la sfârșitul lunii iulie 1945, el distribuise 17 milioane de franci și 50.000 de dolari, ceea ce, la cursul de atunci (dolar/franc în raport cu leul), corespundea unei sume de 15.680 milioane de lei. Din aceste fonduri, României i-au revenit 7.750 milioane de lei, Ungariei 5.900, Ucrainei carpatice 1.100; sume mai mici de 730 milioane și 200 milioane au primit Slovacia și Polonia.⁸

Până la sfârșitul anului 1945, Joint-ul îi sprijinise pe evreii din România, în ansamblu, cu circa 6,5 milioane de dolari (pe atunci, circa 17,5 miliarde de lei). Fondurile au fost trimise la 89 de comunități evreiești, pentru ca acestea să-și poată îndeplini sarcinile religioase și sociale. 55.000 de repatriați, victime ale persecuțiilor, au primit alocații financiare directe ale Joint-ului; între aceștia erau 20.000 de bărbați reveniți de la munca forțată, 6.500 de refugiați din Polonia și circa 1.000 din alte țări, 2.000 de persoane alungate din localități rurale la oraș și, nu în ultimul rând, 2.000 de orfani din Transnistria. Prin donațiile Joint-ului a fost acoperit, total sau parțial, necesarul de îmbrăcăminte pentru 51.000 de persoane.⁹

Necesitatea unui sprijin din partea Joint-ului pentru România nu a scăzut nici în anii de după 1945 deoarece, prin repatriere și imigrare din alte țări, numărul populației evreiești a crescut enorm, iar masa acestor oameni era extrem de săracă. Situația se prezenta extrem de dramatic în Moldova și Bucovina de Sud, unde în iunie 1947 nu mai puțin de 40% din populația evreiască era practic cu totul dependentă de ajutoare.¹⁰ În restul țării situația nu era mai bună. La sfârșitul lui 1947, între 40 și 45% din evreii din România primeau ajutoare de la Joint, care estima că o treime din totalul populației evreiești trebuie considerată drept complet lipsită de mijloace.¹¹ În octombrie 1948, Comunitatea Evreiască din București înregistra încă 25.000 de cereri pentru îmbrăcăminte, din care, din lipsă de fonduri, nu a putut aproba decât 15.000, iar cantinele sale ofereau zilnic o masă caldă la 4.500 de oameni.¹² Când în 1950, colaboratori ai Secției de restratificare a FUCE au verificat, prin vizite la domiciliu, cât de nevoiași erau solicitanții de ajutoare, ei au constatat că cei mai mulți trăiau într-adevăr în condiții foarte proaste. Familii cu patru sau cinci persoane împărțeau o singură cameră. Adesea locuințele se aflau în curți dosnice sau în pivnițe, erau umede, cu pereții acoperiți de

mucegai, lipsea o încălzire convenabilă. Mulți tineri sau bătrâni erau bolnavi și inapți de muncă, deosebit de alarmantă fiind proporția mare a celor cu boli pulmonare. Copii nu puteau merge la școală și nici părăsi locuința deoarece nu aveau literalmente nimic de îmbrăcat; controlorii au întâlnit și adulți care, neavând haine potrivite pentru iarnă, n-au putut să se angajeze.¹³

În anii ce au urmat imediat după 1944, guvernul român nu a contribuit aproape deloc la sprijinirea victimelor dictaturii Antonescu. El s-a mulțumit cu măsuri singulare, în 1944/45: punerea la dispoziție a unui tren pentru aducerea în țară a evreilor din Transilvania de Nord deportați în lagărele de exterminare germane, trimiterea de delegații la graniță pentru primirea repatriaților și organizarea călătoriei înapoi spre locurile de baștină.¹⁴ În cursul unei convorbiri cu primul-ministru, la 30 mai 1945, Wilhelm Filderman a cerut ca guvernul să participe la cheltuielile pentru întreținerea evreilor întorși din lagăre; el a propus o cotă de 35%. Filderman i-a amintit lui Groza că acești oameni fuseseră deportați datorită guvernului român și că, de aceea, guvernul e de fapt dator nu numai să-i aducă înapoi, ci să se ocupe de ei și să-i despăgubească. Groza s-a eschivat de la un răspuns direct. În principiu, i-a dat dreptate lui Filderman, dar a evitat totuși să facă promisiuni, arătând că problema urmează să fie discutată în următoarea ședință a Consiliului de Miniștri, la 1 iunie.¹⁵ Dar acolo nu s-a luat nici o hotărâre. Din păcate, în acest domeniu situația surselor e deosebit de slabă. Din documente reiese că, oricum, până în toamna lui 1945 statul a pus la dispoziție un ajutor financiar de 300 milioane de lei pentru refugiați și cei care reveneau acasă în Transilvania de Nord, precum și 80 milioane pentru primirea repatriaților din URSS.¹⁶ E posibil să fi fost realizate și alte plăți, dar până în prezent ele nu sunt documentate. Totul indică însă că suma totală a fost foarte modestă în comparație cu cele 17.5 miliarde de lei procurate de Joint și că nu a ajuns nici pe departe la proporția sugerată lui Filderman.

La fel de dezamăgitor a sfârșit și cea de-a doua problemă prezentată de Filderman primului-ministru la 30 mai. De fapt, statul era obligat prin lege să acorde comunităților evreiești subvenții pentru școli și cult. Guvernele parlamentare din perioada interbelică își îndeplineseră această obligație doar în mod incomplet, iar după 23 august 1944 această practică a fost continuată, făcându-se trimitere la

generală lipsă de fonduri a statului. Înainte de discuția sa cu Groza, Filderman fusese pe rând la trei ministere. Situația comunităților era dramatică. Numai în București creanțele însumau 30 milioane de lei. În mai 1945, nu mai puteau fi plătite integral salariile celor angajați în școli, spitale și alte instituții. În timp ce ministrul Cultelor Burducea și cel al Învățământului, Voitec, au făcut concesii parțiale, ministrul Sănătății a refuzat din principiu acordarea oricărei sume. Când Filderman i-a prezentat primului-ministru situația disperată a comunităților evreiești, Groza a reacționat cu indignare. A replicat că nu se lasă șantajat, că reclamații asemănătoare au fost prezentate de multe grupuri de interese, dar că pentru guvern sunt hotărâtoare posibilitățile reale ale bugetului său.¹⁷ Cum arătau aceste „posibilități reale“ pentru învățământul evreiesc din București, de pildă? În Capitală existau 36 de școli evreiești cu peste 5.000 de elevi. Predarea se făcea potrivit planului de învățământ al statului, completat cu limbă ebraică și religie. Dar ajutorul financiar acordat nu era suficient nici măcar pentru 50% din ceea ce era necesar pentru acest scop, fără a mai vorbi de acoperirea altor cheltuieli necesare pentru funcționarea școlilor. Problematika a fost sporită și de cheltuieli suplimentare, pentru care nu exista nici un temei legal de a solicita sprijinul financiar al statului. Astfel, atunci când sărăcia de acasă nu permitea o alimentație îndestulătoare, fiecare al cincilea elev primea micul dejun la școală, iar fiecare al zecelea și o masă de prânz.¹⁸ Trei ani mai târziu, în 1948, nu se schimbaseră nimic cu această subfinanțare. În acest moment, comunitățile evreiești din România susțineau 15 grădinițe, 77 de școli elementare și 20 de școli de nivel superior. Lucrau aici 1.175 de educatori și cadre didactice. Subvențiile de la stat se ridicau la 30 milioane lei anual; față de această sumă, înainte de sfârșitul anului, numai pentru salarii era nevoie de 50 milioane de lei.¹⁹

Deficitul a putut fi acoperit numai din fondurile Joint-ului. Când în iunie 1945, Filderman solicitase în zadar de la primul-ministru asigurarea unei treimi din fondurile care, de fapt, se cuveneau comunităților evreiești, Joint-ul a împiedicat prăbușirea multor instituții sociale și educative evreiești. La începutul lui iunie, el a acordat 30 milioane de lei pentru CEB, pentru a acoperi cheltuielile curente, precum salarii și pensii pe luna mai. Pe plan intern, între Joint și CEB, aceste 30 milioane au fost înregistrate ca plată anticipată din

fondurile de ajutoare viitoare.²⁰ Prin aceasta, practic Joint-ul prelua o parte din cheltuielile statului român, mai ales a cele destinate școlilor și spitalelor evreiești. Astfel, guvernul român a putut să scape în mare măsură de obligațiile sale față de populația evreiască. Desigur, aceasta dovedește o slab conturată conștiință a responsabilității pentru nedreptățile și crimele comise de statul român împotriva evreilor. În același timp, firește, trebuie luate în considerare imensele probleme financiare cu care se vedea confruntat guvernul român în urma războiului. În această privință este imaginabil că sustragerea de la obligațiile financiare s-a produs tocmai acolo unde se primea ajutor din stăinătate. Atitudinea guvernului român a devenit însă discutabilă deoarece, nu numai că a transferat obligațiile asupra Joint-ului, dar a și deviat o parte considerabilă din acest flux financiar în favoarea bugetului general de stat. În acest mod, ajutorul pentru populația evreiască era încă o dată diminuat. Nu a fost vorba de incidente izolate, ci de o practică utilizată ani de zile.

Prin plățile Joint-ului intrau în România cantități imense de deize. Acestea nu puteau fi schimbate pur și simplu pe piața de capital liberă. Un caz din anul 1945 documentează procedura. Filderman nu a putut să găsească persoane private interesate în cumpărarea câtorva milioane de franci elvețieni, ce proveneau din fondurile Joint-ului pentru al doilea semestru din 1945. De aceea, pentru acoperirea cheltuielilor curente, Filderman a deschis mai întâi un credit bancar de 1 miliard de lei, pentru care deizele erau garanția. Apoi, în luna iulie, s-a văzut obligat să înceapă tratative cu guvernul Groza în legătură cu un schimb valutar organizat de stat. În cele din urmă acesta s-a oferit să schimbe francii elvețieni în monede de aur românești (napoleoni de aur), dacă la Banca Națională Elvețiană i se creditează pentru ei cantitatea corespunzătoare de aur și în plus, guvernul român a mai cerut și un comision pentru eforturile sale.²¹ Constrâns de împrejurări, Joint-ul și-a dat acordul în septembrie 1945. Suma disponibilă de 18.75 milioane de franci elvețieni a fost schimbată în 250.000 de napoleoni de aur, iar guvernul român și-a încasat comisionul.²² A cărui mărime nu reiese, din păcate, din documente. Tranzacții ulterioare ne permit totuși să bănuim care erau aici relațiile obișnuite. E mereu vorba de aceleași teme: cursuri de schimb, comisioane și taxe vamale. Spre ilustrare, iată un exemplu din anii 1947 și 1948.

În noiembrie 1947, delegatul Joint-ului pentru Europa,

Joseph Schwartz, a avut negocieri cu Vasile Luca, Gheorghiu-Dej și Emil Bodnăraș. A fost vorba, între altele, de discuțiile în contradictoriu privitoare la cursul de schimb. Toate sumele puse la dispoziție de Joint pentru evreii din România trebuiau schimbate la un curs stabilit de statul român, care era atunci de 150 de lei pentru 1 dolar. Acest curs era desigur foarte nefavorabil pentru Joint. Pe piața neagră pentru un dolar se primeau 400 de lei. În această situație, Schwartz a adus în discuție ideea că Joint-ul ar putea să importe mărfuri și să-și finanțeze activitatea sa caritativă în țară prin profituri, în loc să transfere capital. Ministrul de Finanțe, Luca a insistat ca pentru bunurile astfel importate să se plătească vama normală, câștigurile realizate din vânzare să nu poată depăși lunar suma de 150.000 de dolari, iar câștigurile să fie înregistrate complementar, în compensarea datoriilor guvernului român la Joint. Pe parcursul negocierilor, Luca a cedat doar privitor la cerința sa inițială de a încasa suplimentar încă 4 milioane de dolari taxe vamale pentru cele 700 tone de ajutoare pe care Joint-ul le distribuise gratis în cursul anului 1947. Față de reprezentantul diplomatic american, Schwartz s-a arătat dezamăgit de modul în care au decurs convorbirile. El s-a plâns că, la argumentul său că poziția guvernului român periclitează activitatea de ajutorare a Joint-ului, Gheorghiu-Dej a ripostat că marile proiecte de reformă socială nu pot fi realizate fără durtăți.²³

După săptămâni de lupte înverșunate, la sfârșitul lui ianuarie s-a ajuns la o înțelegere privitoare la schimbul a 2 milioane de dolari. Pentru conducerea comunistă de la București totul a fost extrem de lucrativ: a primit drept comision 20% din sumă, adică 400.000 de dolari, iar schimbul s-a făcut la cursul de 1 dolar la 180 de lei. Acesta era puțin mai bun decât cursul oficial (cu totul ireal) de 1 dolar la 150 de lei, dar era și acum mai prost decât cursul actual de piață de 1 dolar la 400 de lei.²⁴ Pentru suma rămasă, de 1,6 milioane dolari, se calculează astfel pentru partea română un câștig la curs de 160.000 de dolari. În total, din cele 2 milioane de dolari de la Joint, aceasta a deviat pentru sine 560.000 de dolari, peste un sfert din suma totală. Populația evreiască a dovedit îndulgență și a trebuit să renunțe la o parte considerabilă din ajutoarele ce-i erau, de fapt destinate ei. Joint-ul era pus în fața dilemei de a accepta pretențiile guvernului de la București, sau poate de a trebui să-și înceteze activitatea în România.

Ca organizație umanitară, nu i-a rămas altă opțiune decât să acționeze așa cum a făcut-o.

În acest context trebuie luat în considerare faptul că Joint-ul ajuta într-adevăr preponderent populația evreiască, dar nu exclusiv pe aceasta. Atunci când foametea în Moldova a atins punctul culminant, în septembrie 1946, guvernul român l-a solicitat pe Wilhelm Filderman să obțină ajutorul Joint-ului.²⁵ Filderman a reușit într-adevăr să obțină sprijin pentru românii din Moldova aflați în nevoie. Într-un interviu cu Agence France-Presse în februarie 1947, el a subliniat că Joint-ul a livrat alimente pentru populația creștină și a organizat cantine pentru hrănirea celor sărmani. În afară de aceasta, el însuși, în calitate sa de președinte al secției române a Joint-ului, s-a îngrijit ca Centrala din New York să acorde guvernului român un credit de 1 milion de dolari. Potrivit lui Filderman, acesta a fost primul credit pe care România l-a primit din SUA, după terminarea războiului.²⁶ În martie 1947, Joint-ul a acordat statului român un nou credit de 1,5 milioane de dolari, destinat achiziționării de semințe. Banii trebuiau restituiți în zece rate lunare. Restituirea s-a realizat în lei, în condițiile unei rate de schimb stabilite de comun acord care, măsurată la cursul liber al valutilor, corespundea la circa 90% din valoarea pe piață a dolarului. De altfel, acestea erau datoriile guvernului român la Joint pe care, în negocierile cu Schwartz din noiembrie 1947, Vasile Luca vroia să le știe compensate cu eventualele câștiguri ale Joint-ului în țară.

Ce-i drept, în mai puțin de un an comuniștii din București au rezolvat definitiv problema datoriilor lor la Joint. La 18 februarie 1949, Secretariatul C.C. al P.C.R. a hotărât dizolvarea tuturor structurilor Joint-ului din România până la 1 martie.²⁷ Stocul de ajutoare a trecut la FUCE; dar numai temporar; în aprilie 1949 au fost preluate de stat.²⁸

2.

Articolul 6 al Convenției de armistițiu semnate la 13 septembrie 1944 obliga România să pună în libertate toate persoanele care fuseseră condamnate „din cauza activității lor pentru Națiunile Unite sau din cauza originii lor etnice”, precum și să abroge toate legile ce discriminau aceste cercuri de persoane.²⁹ Dar egalitatea în drepturi în fața legii nu s-a realizat de la o zi la alta. Chiar dacă egalitatea în ce

privește drepturile cetățenești ale evreilor a fost principial restabilită prin reintrarea în vigoare a Constituției din 1923, în realitate rămăneau în vigoare o sumedenie de legi și dispoziții de aplicare antisemite. Guvernul Sănătescu a pornit la abrogarea acestora pe rând. Această procedură era complicată și nesatisfăcătoare. La 19 decembrie 1944, guvernul de coaliție condus de primul-ministru Rădescu a adoptat, la propunerea ministrului de Justiție comunist Pătrășcanu, o lege prin care, pausal, se declarau nule și neavenite toate legile și ordonanțele administrative îndreptate împotriva evreilor, precum și sentințele judecătorești ce se bazau pe ele.³⁰

Dar guvernul nu putea să îndrepte abuzurile și jafurile anilor precedenți doar abrogând dispozițiilor respective ale regimului Antonescu. Populația evreiască aștepta un ajutor concret la impunerea drepturilor sale recîștigate, la restituirea bunurilor sale (materiale și imateriale) pierdute. Wilhelm Filderman a criticat legea pentru că nu garanta tocmai așa ceva. Asupra acestui subiect s-a dezvoltat o puternică controversă între el și Pătrășcanu. Și trimisul american Y. Berry considera că legea conținea prea multe porțițe de scăpare, că acordarea de reparații e abordată prea ezitant.³¹

Chiar cu cea mai mare bunăvoință din partea guvernului, repararea nedreptăților ce cădeau în răspunderea regimului Antonescu ar fi fost o chestiune extrem de complexă, satisfacerea tuturor revendicărilor îndreptățite ar fi fost dificilă. Cu trecerea lunilor și a anilor, s-a dovedit tot mai mult că enormele probleme la punerea în aplicare a dispozițiilor de acordare a reparațiilor aveau drept cauză și sau tocmai faptul că guvernul lui Petru Groza, dominat de comuniști, nu avea nici un interes într-o cuprinzătoare acțiune reparatorie, câtă vreme aceasta amenința să depășească unele gesturi mai degrabă simbolice și să contravină celorlalte țeluri ale partidului comunist. Această situație poate fi ilustrată prin două exemple: Soarta chiriașilor evrei ale căror contracte de închiriere, pentru case și apartamente, fuseseră reziliate fără preaviz, precum și cea a angajaților evrei ce fuseseră concediați fără preaviz. În aceste cazuri este vorba de repunerea în vigoare a unor contracte care fuseseră anulate de o legislație antisemită, iar nu de o mult mai complicată restituire de bunuri, în legătură cu care aproape că s-ar fi putut aduce scuza că nu putea fi deloc dorită de comuniști, dacă aceștia intenționau oricum

redistribuirea bogăției sociale și exproprierea tuturor mijloacelor de producție. Prin aceste exemple devine vizibil că în spatele tacticii de tergiversare a PCR se aflau cu totul alte motive: Deoarece în faza de preluare a puterii creșterea rapidă a partidului constituia prioritatea maximă, era în joc atragerea de adepți și dintre profitorii legislației antisemite. PCR dorea să câștige ambele părți, atât populația evreiască, cât și antisemiții, și de aceea s-a văzut obligat să facă un ciudat șpagat. La început, se părea că e posibilă o înțelegere satisfăcătoare. În toamna lui 1944, conducătorul tratativelor din partea organizațiilor evreiești, Wilhelm Filderman, a propus guvernului Sănătescu un automatism în ambele chestiuni. Toate persoanele care au trebuit să-și părăsească imobilele și locuințele în baza legilor antievreiești trebuie să se instaleze imediat din nou în aceste spații și în orice caz să li se asigure acest drept; cei care locuiau acolo în acel moment vor putea folosi imobilele sau locuințele eliberate de evrei. Pentru a facilita desfășurarea acestei acțiuni, Filderman vroia ca ea să fie realizată cartier după cartier și ca serviciile de stat să se angajeze pentru a ajuta la mutarea ambelor părți. În acest mod, chestiunea ar fi fost rezolvată până în două luni. O executare rapidă, argumenta el, ar evita amărăciuni inutile. După negocieri purtate vreme de mai multe zile între Filderman, de-o parte, și ministrul Agriculturii Dimitrie Negel (în acest moment, pentru scurtă vreme și ministru al Justiției ad interim)³², ministrul de Externe Nicolescu-Buzești și președintele Băncii Naționale Române, Mihail Romniceanu, de partea cealaltă, s-a căzut de acord asupra unui proiect de lege apropiat de propunerile lui Filderman. La două zile după acordul cu Filderman, cabinetul Sănătescu a demisionat și cu el a dispărut și reglementarea gata formulată a revendicărilor evreiești.³³ Sigur, disponibilitatea pentru compromis a taberei burgheze era motivată mai ales de speranța de a câștiga astfel favoarea puterilor occidentale, mai ales a SUA, care făceau presiuni în vederea luării de măsuri reparatorii. Rămâne însă remarcabil faptul că guvernul Sănătescu, format în majoritate din reprezentanți ai partidelor burgheze, a venit în întâmpinarea revendicărilor lui Filderman mai mult decât toate guvernele ce vor urma, dominate în măsură tot mai mare de comuniști. Ministrul Justiției în noul guvern Rădescu a devenit comunistul Lucrețiu Pătrășcanu, ce fusese avut în vedere pentru acest post încă din august

1944. El a elaborat un proiect cu totul nou, care a devenit în cele din urmă parte a legii din 19 decembrie 1944. Diferit de predecesorul său ad interim, Pătrășcanu nu s-a consultat cu Filderman; când acesta a solicitat o convorbire, noul ministru al Justiției a refuzat-o fără ocolișuri.³⁴

Legea promulgată la 19 decembrie stabilea ca contractele de închiriere sau de muncă anulate în baza legilor rasiale să reintre în vigoare. Nu mai era însă prevăzut automatismul; orice restabilire într-o locuință sau la locul de muncă trebuia mai întâi anunțată și solicitată, iar în caz de litigiu se ajunge la tribunal. În plus, legea formula deja numeroase excepții de la regula generală. Unor categorii cuprinzând numeroși chiriași în case anterior locuite de evrei nu li se putea, în nici un caz, rezilia contractul de închiriere până în primăvara lui 1945.

Prevederea se referea la funcționari de stat pensionați, cei care câștigau puțin, invalizi, orfani, minori, văduve și alții. Organizațiile publice situate în case anterior evreiești nu puteau fi în nici un caz evacuate.

După instalarea sa, guvernul Groza a continuat extinsa marginalizare a revendicărilor de restituire a foștilor chiriași evrei. Intervalul de timp anunțat inițial pentru păstrarea locuințelor de către chiriașii neevrei a fost prelungit de mai multe ori, mai întâi de la 23 aprilie 1945 până la 10 mai 1945 (legea din 16 aprilie 1945 referitoare la reinstalarea chiriașilor evrei), apoi, prin legea protecției chiriașilor din 4 mai 1945, cu încă un an. Această prelungire de termen era valabilă pentru șapte grupuri: funcționari de stat, pensionari, văduve și orfani, invalizi de război, mici meșteșugari, muncitori.³⁵ Prelungirea prin lege a termenului de depunere a cererilor de reinstalare în locuințe – survenită patru săptămâni mai târziu, la 8 iunie 1945 – a însemnat doar o aparentă concesie față de foștii chiriași și proprietari evrei.³⁶ De fapt, și apoi reinstalarea chiriașilor evrei a fost atacată în practică de guvernul Groza prin limitările legale, și așa foarte extinse.³⁷

În negocierile sale cu Negel și chiar mai târziu, în discuția sa cu ministrul Justiției Pătrășcanu, Wilhelm Filderman a cerut insistent un automatism și în cazul reîncadrării angajaților evrei concediați. Ei toți ar fi trebuit să-și reprimească vechile posturi, iar cei care le ocupaseră în acest răstimp să fie concediați. Dacă reîncadrarea era imposibilă, celor afectați de această situație trebuia să li se

repartizeze un loc de muncă la o întreprindere înrudită din aceeași localitate. Negel, conducătorul negocierilor din partea guvernului Sănătescu, a fost de acord. Față de aceasta, legea din 19 decembrie 1944 prevedea să se redea postul tuturor angajaților evrei care fuseseră concediați din funcții publice, dacă aceștia îl revendicau în termen de 45 de zile; ei nu primeau însă despăgubiri pentru câștigurile pierdute; oricum, perioada respectivă era calculată la pensie. Toți cei încadrați în economia privată aveau dreptul să solicite, într-un interval de 20 de zile, reangajarea lor în aceleași condiții ca înainte de concediere. Angajatorul trebuie să dea curs acestei solicitări în termen de două săptămâni; în caz contrar, decizia revenea unei comisii de la oficiul muncii, abilitat pentru aceasta. Dacă era lipsă de posturi, se recurgea la o serie de criterii pentru a decide angajarea preferată: Care petent avea o familie numeroasă, un salariu mic, nu avea alte posibilități de câștig sau suferise în mod deosebit în urma persecuțiilor politice?³⁸

De regulă, funcționarilor de stat evrei (oricum, în număr mic) li s-a repartizat, la cerere, un post corespunzător calificării lor. Lucrurile au fost mai complicate pentru angajații din sectorul privat. Aplicarea legii s-a poticnit, căci angajatorii care desconsiderau decizia comisiei de arbitraj și care refuzau reangajarea nu trebuiau să se teamă de sancțiuni. De aceea, nu trebuie să mire foarte lentă reîncadrare a lucrătorilor evrei, câtă vreme angajații care inițial îi înlocuiseră pe evrei nu au fost concediați tocmai pentru că aceasta, la rândul său, ar fi contravenit prevederilor legislației muncii. Până la sfârșitul lui 1945, doar 50% dintre evreii concediați și-au recâștigat poziția profesională de dinainte.³⁹

NOTE

¹ Ca exemplu pentru o asemenea enumerare, vezi L. Filderman / S. Blum, Raport de activitate 1.1.-30.12.1945, CSIER, fond VII, dosar 202, f. 204-205.

² E. Costiner, Die aktuellen Assistenzbedürfnisse, der jüdischen Bevölkerung, die notwendigen Fonds und die Mittel zur Deckung derselben, 2.10.1944, Central Zionist Archives, S. 26/1.466, p. 1-7.

³ Vezi Ajutorarea pauperilor întorși din detașamente M.O., eliberați din închisori și lagăre, 12.10.1944, CSIER, fond VII MR, dosar 42, f. 70-73.

⁴ Vezi Ajutorarea pauperilor întorși din detașamente M.O., eliberați din închisori și lagăre, 12.10.1944, CSIER, fond VII MR, dosar 42, f. 70-73.

⁵ E. Costiner, *op.cit.*, (Necesitățile actuale de asistență pentru populația evreiască, fondurile necesare și mijloacele pentru acoperirea acestora), 2.10.1944, Central Zionist Archives, S. 26/1.466, p. 8.

⁶ OSS, Situation of Hungarian Jews refugees în Roumania, 13.12.1944, National Archives, Rg. 226, E. 108, box. 85.

⁷ E. Costiner, Nota. 6.2.1945, CSIER, fond VII MR, dosar 52, f. 94-95.

⁸ Transmiting. Message to Mr. Joseph Schwartz of the American Joint Distribution Committee [Scrisoare a lui Filderman], 26.7.1945, National Archives, RG 84, Bucharest US Mission General Records 1945, box 26.

⁹ La situation de la population israelite de Roumanie, 9.2.1946, CSIER, fond VII MR, dosar 33, f. 1.

¹⁰ UER., Memoriu pentru Comisia de anchetă a O.N.U., iulie 1947, Yad Vashem, Filderman archives P/6-26, f. 145.

¹¹ Yehuda Bauer, *Flight and Rescue: Brichah*, New York; 1970, p. 297.

¹² Secția Asistență, f. d. [noiembrie 1948], CSIER, fond VII, dosar 222, f. 39.

¹³ Persoanele care urmează a fi sprijinite [...], 7.2.1950, CSIER, fond VII, dosar 348, f. 118-120.

¹⁴ L'assistance des juifs repatriés en Roumanie, f. l., f. d., CSIER, fond VII, dosar 134, f. 1.

¹⁵ W. Filderman, Notă de audiență la D-I Prim-Ministru în ziua de 30 mai 1945, Yad Vashem, Filderman archives P/6-44, f. 147-148.

¹⁶ Proces-verbal al ședinței secției de asistență FUCE, UCE și Comisiunea Specială pentru Asistența Deportărilor, 22.10.1945, Yad Vashem, Filderman archives P/6-98, f. 171-172; D. Rosenkrantz, Notă de audiență la dl. secretar General I. Șraer, 2.4.1945, Filderman archives P/6-97, f. 224.

¹⁷ W. Filderman, Notă de audiență la D-I Prim-Ministru în ziua de 30 mai 1945, Yad Vashem, Filderman archives P/6-44, f. 146-147.

¹⁸ Emil Dorian, Raport general asupra situației comunității, ianuarie 1946, CSIER, fond VII, dosar 138, f. 24.

¹⁹ L. Streisfeld / O. David către Ministerul Învățământului, 9.1.1948, CSIER, fond VII, dosar 272, f. 8.

²⁰ FUCE către CEB, 8.6.1945, fond VII, dosar 98, f. 373.

²¹ Transmitting Message to Mr. Joseph Schwartz of the American Joint Distribution Committee. [Scrisoare a lui Filderman], 26.7.1945, National Archives, RG 84, Bucharest US Mission General Records 1945, box 26.

²² Joint către B.Jacobson, București [Telegramă prin Departament of. State], 11.9.1945, National Archives, RG 84, Bucharest US Mission General Records, box 26.

²³ Schoenfeld and Washington, Conversation with Dr.Joseph Schwartz Concerning difficulties Experienced by the American Joint Distribution Committee in its Relief in Roumania, 21.11.1947, National Archives, RG 319, e. 85, ID 418.677.

²⁴ Schoenfeld an Secretary of State, 4.2.1948, National Archives, RG 84, Bucharest Records 1948, box 1.

²⁵ Sursa „Z“, Din cercurile evreiești, 7.9.1946, Selected Records from the Romanian Information Service, United States Holocaust Memorial Museum, RG 25.004 M. r. 10.

²⁶ Déclarations du Dr. Filderman à l'Agence France-Presse

(Raymond Audebert), 19.2.1947, Yad Vashem, Filderman archives P/6-25, f. 41.

²⁷ Proces-verbal al ședinței Secretariatului, 18.2.1949, Arhivele Naționale București, fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 62/1948, f. 3-4.

²⁸ C. Montagu Pigott an Washington, Naționalization of Romanian Jewish Relief Organization, 15.4.1949, RG 319, e. 85, ID 550.990.

²⁹ Convenția de armistițiu, publicată în Stelian Neagoe (edit.), *Istoria politică a României 1944-1947. Crestomația tranziției dintre două dictaturi*, București, 1996, p. 54.

³⁰ OSS, New Law abolishing anti-Jewish Laws passed, 21.12.1944, NA RG 226, E 108, box 85.

³¹ Berrz an Departament of State, The Position of the Jews in Romania, 7.2.1954, NA, RG 226, E 19, XL-44.633.

³² Vezi Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi (1859) până în zilele noastre (1995)*, București, 1995, p. 150-151.

³³ Berry an Secretary of State, The Position of Jews in Romania, 22.12.1944, NA, RG 84, Bucharest, Secret Files 1944, box 1.

³⁴ Wilhelm Filderman, The Jewish Problem 23 August 1944-June 1946 [traducere în engleză a originalului în română], f. d., NA, RG 319, E 85, ID 285.240, f. 1-4.

³⁵ *Ibidem*, Appendix A, f. 1-2.

³⁶ *Ibidem*, Appendix A, f. 1-2.

³⁷ Melbourne an Departament of State, Government Housing and Population Movement Controls, 9.7.1945, NA, RG 84, Bucharest US Mission General Records, box 26.

³⁸ Situația legislației reparatorie după 23 august 1944 la data de 31 decembrie 1946, 9.1.1947, Yad Vashem, Filderman archives P/6-25, f. 9.

³⁹ *Ibidem*.

UN DOCUMENT REVELATOR

Leon EȘANU

Documentul inedit pe care îl publicăm în continuare l-am descoperit recent printre prețioasele fonduri existente la Arhivele Naționale – Direcția județeană Iași. El ne edifică asupra modului în care au conceput autoritățile guvernamentale românești la sfârșitul anului 1921 transportul și fixarea pe pământul țării a masei de circa 22.000 de evrei evacuați din Basarabia după actul de la 27 martie 1918.

Întrucât conținutul documentului este edificator, nu socotim necesar nici un comentariu suplimentar. Socotim totuși bine să precizăm că acest ordin a fost emis în condițiile când și locuitorii evrei din România erau lipsiți de drepturile cetățenești ce vor fi înscrise prin Constituția din anul 1923.

Ministerul de Interne

Direcția Poliției și Siguranței Generale

Nr. 71279 S   14 noiembrie 1921

Domnule.....

Ca urmare a ordinului nostru circular nr. 61.379 din 5 octombrie curent referitor la îndeplinirea Deciziei Ministeriale cu nr. 57.666/1921 și 58.993/1921 vă reamintim că de la 20 noiembrie se va începe transportul refugiaților evrei din Basarabia în zona hotărâtă la vest de linia Focșani-Nămoloasa-Galați. orașul Galați intrând în această zonă.

Ministerul fiind preocupat, ca acest transport să se facă cât mai grabnic și în astfel de condițiuni ca Siguranța Statului să nu aibă nimic de suferit, țin a vă atrage atențiunea asupra celor ce urmează:

Cifra generală a refugiaților ridicându-se la circa 22.000 repartizarea lor s-a hotărât astfel: Orșova 100, T. Severin 120, Calafat 50, Craiova 250, Slatina 50, Vâlcea-Drăgășani 100, Pitești 150, Roșiori Alexandria, Turnu Măgurele-Zimnicea 500, Târgoviște 100, Giurgiu 300, Ploiești-Câmpina 1.000, Slănic 1.000, Călărași 100.

Buzău 300, Râmnicul Sărat 300, Focșani 1.000, Brăila 1.000, Galați 5.000, Lacul Sărat 2.000, în barace Craiova, Ploiești, Buzău, Focșani, Brăila 3.000 copii repartizați proporțional localităților mai sus menționate. Total 19.300, restul de 2.700-3.000 se vor repartiza de asemenea proporțional pe toate celelalte localități atingând astfel cifra 22.000. În cazul când cifra ar depăși se va continua transportul lor, măbind capacitatea de primire a fiecărui oraș indicat cu 10% sau 15%, Basarabia urmând a fi evacuată complect de evreii trecuți peste Nistru.

Localitățile de îmbarcare vor fi Chișinăul pentru 18.000 refugiați, Bălți 1.070, Ismailul 86 și Akermanul 150. Îmbarcarea se va face cam cu 35 persoane de vagon, neadmițându-se ca bagaje obiecte de mobilier, ci numai efectele de corp și pat, în pachete, cutere sau lăzi mici, sub supravegherea reprezentantului Ministerului de Interne, al Comandamentului Garnizoanei și al Uniunii Evreilor Pământeni, care vor întocmi tablouri ce vor fi remise stațiilor de debarcare.

Transporturile se fac sub conducerea unui delegat al Uniunii Evreilor Pământeni și sub supravegherea autorităților militare în care scop Marele Stat Major a dat ordinele convenite precum și cel al Siguranței Generale.

Reprezentanții autorităților vor însoți aceste transporturi luând măsurile de ordine, nepermițând darea jos din trenuri a refugiaților, decât numai în stațiunile unde delegații însoțitori ai U.E.P. au indicațiuni, că li s-au pregătit hrana.

De asemenea, se va împiedica cu desăvârșire ducerea prin orașe a refugiaților acolo unde oprirea transporturilor va fi de mai lungă durată.

Cazarea refugiaților se face în orașele arătate mai sus, în care scop U.E.P. va desemna delegați, care în fiecare oraș de debarcare, împreună cu Dv. și delegatul Garnizoanei, veți lua măsurile necesare pentru recepționarea după tablourile prezentate și încartiruirea lor.

Chestiunea refugiaților din Rusia, prezentând o importanță deosebită pentru Siguranța Statului, vă rugăm a pune toată solitudinea Dv. luând toate măsurile ce comportă efectuarea unei asemenea lucrări, ținând Ministerul în curent cu cele ce veți observa.

/ Ministru

G. Marincu

/ Director General

Gh.D. Bănescu

Memorii ale Comunității Evreilor din Iași din anul 1941

În anul 1941 situația evreilor din România s-a înrăutățit considerabil. După suprimarea „statului național-legionar“, nu s-a produs, de fapt, o transformare fundamentală în privința atitudinii autorităților față de populația evreiască. A continuat elaborarea de legi rasiale, ca și un proces complex de expropriere și „românizare“ a bunurilor și a întreprinderilor aparținând evreilor, după cum o atestă numeroase documente ale timpului.

În această perioadă, s-a aplicat evacuarea evreilor din localitățile rurale, internarea în lagăre, s-a introdus și generalizat munca obligatorie. pogromul de la Iași din vara anului 1941, combinat cu dramaticele „trenuri ale morții“ au dus la masacrarea a peste 12.000 de evrei.

Măsurile represive împotriva populației evreiești din vara anului 1941, au îmbrăcat forme deosebit de violente în Basarabia și Bucovina, imediat după recucerirea acestor teritorii de către armata română.

Luarea de ostateci din rândurile populației evreiești, deportările în Transnistria și altele asemănătoare au constituit elemente permanente de terorizare fizică și morală al evreilor.

Pentru aplicarea acestor măsuri, a existat și funcționat un întreg aparat represiv.

Obligațiile excepționale la care au fost supuși evreii în condițiile războiului erau apăsătoare nu doar din punct de vedere moral și civic, dar și din punct de vedere material. În acest sens sunt edificatoare acele decrete-legi cu privire la stocurile de îmbrăcăminte, încălțăminte și diferite taxe excepționale pe care evreii trebuiau să le depună, în condițiile când erau deposedați de bunuri, concediați, ajunși la o stare de gravă pauperizare.

Restricțiile de circulație, măsuri cum fuseseră cele referitoare la stabilirea orelor când aveau voie să se aprovizioneze în piețe sau cele privitoare la rațiile de zahăr, pâine pe care evreii le puteau primi erau comunicate, în mod obișnuit prin ordonanțe emise de autoritățile locale.

Am încercat să schițăm prin cele arătate în linii cu totul generale tabloul care configura viața minorității evreiești din România în perioada menționată.

Pentru a veni în ajutorul populației evreiești și a le ameliora grelele condiții de viață din acel timp, Comunitatea Evreilor din Iași s-a adresat de multe ori autorităților antonesciene.

Chiar dacă șansele de rezolvare a celor solicitate erau reduse, aceste solicitări concretizate în numeroase memorii și cereri au atras atenția asupra draconicelor condiții de viață ale populației evreiești și constituie adevărate mărturii și documente de epocă.

Cele 4 memorii inedite pe care le prezentăm în continuare sunt edificatoare pentru problemele pe care le-am menționat și fac parte din bogatele fonduri existente la Arhivele Naționale, Direcția județeană Iași.

Alături de alte materiale configurând o problemă asemănătoare, ele constituie o concludentă pagină de istorie din cele desfășurate în urmă cu șase decenii în viața României contemporane.

COMUNITATEA EVREILOR

- I A Ş I -

STR. C.M. MARINESCU No. 24

BULEVARDUL

1938

DOMNUL PREFECT,

Comunitatea Comunitate a Evreilor din Iaşi, cu profund respect
vă rugăm să ne trimiteți

MEMORIU

În zilele de 29 și 30 Junie a.c., un număr de 5-6000 de Evrei, bărbați, femei și copii, oameni de toate vârștele, de toate profesiunile și stările sociale, au fost ridicați din Iași transportați în diferite localități din țară.

Evacuarea acestor oameni s'a făcut fără vre-o cercetare sau anchetă preliminară, individuală sau colectivă, fără triaj, fără se stabili identitatea lor.

Nici o viață, de nici un fel, nu apăsă asupra lor.

La începutul lunii Septembrie Evreii ceari făceau excoastați la Galați-Ialomița, au fost retrimiși acasă. În același timp o fost trimiși la cetele lor Evreii din diferite localități, ceari făceau ră evacuați la Caracal, Trg. Jiu etc.

Dintr'ia se părea de vedere, Evreii evacuați la Podul-Iloșiei nu au fost retrimiși acasă, deci situația lor nu diferă de a mace de a celor evacuați la Galați.

No. 04.

Situația acestor oameni, în număr de cea 800, este jek

De 4 luni trăiesc înghesuși în camere care erau hoi dăptătoare chiar și pentru Evreii băgătași, suferind de lipsa de hrană și lipsiți de îmbrăcăminte, deoarece mai toți au ajuns la Podul-Iloșiei cu mâinile sdranțuite, sau aproape goi. Mulți dintre ei sunt bolnavi, alții au diferite plângi, fără a li se putea de vre-o asistență medică.

Cei mai mulți sunt comercianți, industriali, meseriași și lucrători. Lipsiți de 4 luni de posibilitatea de a-și agonisi exi tență, mulți dintre ei ca și familiile lor rămase la Iași, sunt pradă celei mai negre miserii. Pâinea zilnică lipsește din sute de case.

Toamna înaintată și iarna care bate la ușă, speroșe e caria și deșănțată. Frigul se va alătura în curând foamii; o mare trănță se desprinde din scorta acestor oameni cu deasfârșire nevăzută.

Printre Evreii evacuați la Podul-Iloșiei se găsește în afară de comercianți și industriali, care sunt necesari desfășurării normale a vieții economice a orașului, un mare număr de meseriași: croitorii, nișorii, zidarii, atolarii, etc.

Acești meseriași și în special croitorii, cizmarii și confecționarii de rufe, sunt cu deosebire necesari la Iași.

DOMNUL PREFECT

DOMNUL PREFECT AL JUDEȚULUI

Prin Decretul-Legge Nr. 936 din 21 Octombrie ori., Evreii sunt obligați să predea în natură anumite efecte de îmbrăcăminte și încălțăminte. Aceste efecte însumază pentru Iași cantități considerabile, care trebuie confecționate într'un termen scurt. Meseriașii croitori, sâncari și confecționatorii de rufe de care dispunem astăzi sunt insuficienți, căci foarte mulți dintre cei care exercită aceste meserii se află la Podul-Ilcoșiei.-

Comerțianții și industriașii urmează să subscrie la "Impozitul-Reintegrării", dar nu au posibilitatea de a o face, câtă vreme sunt ținuți departe de orice activitate.-

Rezumând cele de mai sus, vă rugăm, Doamne Prefect, să binevoiți a lua în considerație situația Evreilor aflați la Podul-Ilcoșiei, starea jalnică în care se află ei și familiile lor, în preajma Ieșiei, după 4 luni de inactivitate și de miserie, împrejurarea că ceilalți Evreii, care făceau evacuarea în alte localități, s'au refăcut șansa și utilitatea pe care o prezintă acești comerțianți, industriași, meseriași pentru viața economică a orașului Iași.-

Sunt cu toții oameni peșnici, necertați de Justiție, animați de sentimente de ordine de disciplină și de devotament față de Țară.-

Mulți dintre ei și-au făcut datoria de ceteși pe câmpurile de luptă ale Războiului pentru întregire, iar alții sunt fii de război luptători.-

Vă rugăm, Doamne Prefect, să binevoiți a interveni la autoritățile competente pentru a se dispune returnarea la casela lor a Evreilor din Iași evacuați la Podul-Ilcoșiei.-

Ne punem toată speranța în soluționarea favorabilă a cererii noastre și vă rugăm să binevoiți a primi asigurarea profundului nostru respect.-

P R E S E D I N T E

Secretar general

1256

DOMNUL COMANDANT,

Subscrierea Comunității a Revizilor din Iași, în vederea aplicării Decretului-Lege Nr. 936 publicat în Monitorial Oficial din 21 Octombrie a.c., respectuos vă supunem urezătorul

MEMORIU :

Conducerea Comunității Iașene și întreaga populație Evrească a Iașilor, sunt amicale de cea mai hotărâtă voință de a face față în mod spontan și fără șovăire îndatoririlor create prin noul Decret-Lege. Aceasta ca o urmare naturală a spiritului de devotament și de jertfă față de Teră, de care am dat și înțelegerea de dovadă în toate împrejurările. —

Conștințiuți de aceste intențiuni și sentimente ne permitem a vă face unele propuneri echitabile, menite să înlesnească în fapt executarea sau zădușirea Decret-Lege:

1/ SA fie dispenseți de contribuțiune, dacă nu se vor realiza următoarele categorii de persoane, avându-se în vedere situația lor socială sau meritele, ce le-au fost recunoscute prin Decretele-Lege anterioare:

- Invalizii, văduvele și orfanii de război. —
- Cei decorați cu decorații de război și soții alteia pentru acte de bravură. —
- Erznicii de război, oder dacă nu sunt invalizi. —
- Moșii, vădușii și vădușii celor de secol sau. —

2/ SA fie dispenseți de contribuțiune datorită lipsii biletului evidente de a face față acestor obligațiuni:

- Cei care sunt în serviciu Asistenței Sociale, se află în Azile de bătrâni sau în Ospicii. —
- Cei aflați în Spital. —
- Cei din închisori și cei aflați în lagăre de muncă. —
- Cei evacuați din diferite localități. —
- Cei fără de venituri din detegamentele de muncă.

M.O.F. —

3). Infirmii, neputincioșii și interzișii care în mod notoriu sunt întreținuți de alții, fără a fi în serviciu asistenței publice. —

În subsidiar rugăm ca pentru cei de la punctele b-e să se acorde cel puțin o prelungire a termenului, ocazită de la data când va înceta răspunderea lor forțată de a se executa.

DOMNULUI SAIE

MEMORIU SUBSCRIBIT DE COMUNITATEA EVREASCĂ A IAȘILOR

3/. SA se prelungească termenul de 30 zile, acordat lor și cel de 15 zile, acordat Comunităților întrucât nici unul din ei nu pot face față obligațiilor lor într'un termen scurt.-

4/. Procurarea efectelor pune o problemă foarte grea, mai ales în regiunile cu o mare populație evrească și care care servesc în mod nemijlocit pentru aprovizionarea Armatei.

Pentru remedierea acestei situațiuni dificile, propunem să se permită deplasarea comerțanților evrei în localitățile unde s'ar putea procura aceste stocuri de efecte.-

Dessemenon, rugăm respectuos să se permită acordarea contribuțiilor în natură sau în bani, la alegerea celui plătit, fixându-se un tarif al valorii efectelor.- Acestea cel puțin întru efectele care sunt extrem de greu de procurat ca : pâinea, boacani, flanele de lână etc.-

Nădăjduim că veți binevoi, Domnule Comendant, să în vedere cele expuse de mai sus, rugându-vă să binevoiți să interveniți la forurile în drept pentru rezolvarea favorabilă a celor mai sus.-

Mulțumindu-vă, vă rugăm să binevoiți a primi saluarea deosebitului nostru respect.-

P R E S I D E N T E

Secretar general,

Referat

Prezintă Comunitatea evreilor din Iași, prin comisarul delegat acordat Comand.

47. vrea să fie dispensat de contribuțiile prevăzute de D.L. nr. 936/1941 mai multe categorii de evrei.

Fiindcă legea nu prevede asemenea excepții, menținem de ponde că Comandamentul 47erit nu are competența să se pronunțe asupra cererii de față, raportând chestiunea respectivă la Direcția Județeană de Iași pentru a se dispună în consecință.

7. 11. 1941
Se învață în urma a
Comandant ex Târnăveni
de la Direcția Județeană
de Iași și Comandamentul
1000

STATUTA EVREILOR

- I A S I -

9. SF. CONSTANTIN 5

TELEFON 6303

1657

No.

DOMNIULE COMANDANT,

Subscries Comunitatea Evreilor din Iași, respectuos
vă rugăm următoarele :

În urma influenței de către Comunitatea noastră men-
ținea școlare pentru copiii orfani și cei lipsiți de mijloace,
în localul din Fund. Măgureț No. 3, s'a constatat că acest lo-
cal nu este suficient față de numărul mare al copiilor ce în-
cerc să scoale.-

Vă rugăm, respectuos să binevoiți să permiteți ca
această cantină să se mute la școala "Junimea No. 2" din str.
Felat, unde sunt internaji actualmente osteteci evrei, iar
scoala să fie mutată în localul cantinei școlare care sate
sădecat pentru osteteci, cât și pentru corpul de gardă.-

Primiți, vă rugăm, Domnule Comandant, odată cu mul-
țumirile noastre asigurarea deosebitului nostru respect.-

PRESEDINTE

Secretar g-mal,

DOMNILE-ȘALE

DOMNULUI COMANDANT AL COMANDAMENTULUI IV TERITORIAL

- I A S I -

Aug. 5 Decembrie 1941

COMUNITATEA EVREILOR

- I A S I -

SF. CONSTANTIN 3

TELEFON 2202

no. 1602

46701
12 15

DOMNUL COMANDANT,

Subscrierea Comunității Evreilor din Iași, respectuos
vă rugăm să binevoiți a permite existenței evreilor, internați
la școala primară "Junimea No.2" din str. Palat, să facă baie
săptămânal, un medic al Comunității să le facă vizite medicale
iar un frizer din oraș să-i tundă --

Primiți, vă rugăm, Domnule Comandant, asigurarea res-
pectului nostru.--

P R E S E D I N T E

Secretar g-131,

Reșea
Într-o scrisoare, a se aproba
ca omenirea să fie vizitată
de un medic al Comunității
în fiecare săptămână
și să se tundă.
Bună se va face ca până
la prezent

DOMNULI-BALE

DOMNULUI COMANDANT AL COMANDAMENTULUI XV TERITORIAL

I A S I

MEMORIA CA OPUS AL INDIFERENȚEI

Andrei CORBEA

Urs Altermatt, profesor de istorie contemporană la Universitatea din Fribourg și unul dintre cei mai reputeți istorici elvețieni de astăzi, este deja cunoscut publicului nostru prin versiunea românească a cărții sale din 1996, *Das Fanal von Sarajevo. Ethnonationalismus in Europa*, publicată de Editura Polirom în 1999 sub titlul (din păcate nefericit tradus în românește) *Previziunile de la Sarajevo*. Dincolo de cercetarea propriu-zisă a materiei luate în considerare, autorul a dat acolo și o foarte convingătoare probă despre modul și măsura în care știința istorică poate să se investească și să participe la interpretarea și chiar remodelarea prezentului; competența interdisciplinară, în care reconstrucția „faptelor”, exploatând și filtrând informația înmagazinată de izvoare diverse, s-a servit concomitent de utilajul conceptual oferit de politologie și de psihologie socială ar fi fost însă fără obiect în absența unui arome „curaj” al istoricului de a aborda, cu riscuri bănuite și nebănuite, chestiuni „dificile” pentru o actualitate în care realitatea se transformă de cele mai multe ori în „imagine” mediatică, fără consistență și relief, și unde interese obscure de putere își revendică legitimitatea publică în numele unei „corectitudini politice” nu întotdeauna (cel puțin ca fundamentare istorică) legitime și corecte, dacă nu chiar, subtil ori flagrant, manipulate.

În același spirit temerar a purces Urs Altermatt la defrișarea unui complex tematic care, nu doar din perspectiva dezbaterilor din ultimii ani, se vedește nu mai puțin delicat; cartea care a rezultat de aici se numește *Katholizismus und Antisemitismus. Mentalitäten, Kontinuitäten, Ambivalenzen* (Verlag Huber, Frauenfeld / Stuttgart / Wien 1999, 414 p.), și, deși se dorește a constitui, conform subtitlului *Zur Kulturgeschichte der Schweiz 1918-1945*, un „studiu de caz”, ea atinge prin forța lucrurilor aspecte de o relevanță ce depășește

asemenea autoimpuse limite. Însuși capitolul introductiv, în care istoricul de astăzi rememorează clipele când, fiu al unei familii catolice practice din cantonul Sotothurn, a înregistrat primele semnale ale unei confruntări cu acea alteritate difuză la care trimitea momentul *Oremus et pro perfidis Judaeis* din rugăciunea rostită în biserică împreună cu ceilalți copii în Săptămâna Patimilor. marchează implicarea aproape „sentimentală” a autorului într-o problemă pe care, ca pe un legat al propriei memorii, ține, în fine, s-o epuizeze. Constatarea sa dintâi este consemnată deja în titlul ales pentru respectiva introducere: „Vom schwierigen Umgang mit der Shoah” (Despre dificila abordare a Shoah); faptul că recapitulează aici „capcanele” hermeneutice ale oricărei încercări de a sintetiza perspectivele diferite ale victimelor și „făptașilor” asupra teribilei crime instrumentate de Hitler și acoliții săi împotriva evreimii europene, altfel spus efortul de a-și trasa drumul propriu prin hățișul unui veritabil „război al amintirilor” nu intră câtuși de puțin în contradicție cu convingerea istoricului cum că „obiectivitatea” pretinsă celui ce se îndeletnicește cu un asemenea subiect nu poate fi decât complementară judecării preponderent etice, „moralei istoriei” pe care acesta are a și-o însuși tocmai pentru a conferi examenului său o îndubitabilă credibilitate. Urs Altermatt își formulează astfel direct și limpede propria viziune asupra Holocaustului, în care recunoaște, din punctul de vedere al memoriei evreiești, „evenimentul central” al istoriei contemporane, și pe care, la rândul său, îl definește, la scara secolului, drept o veritabilă „fractură de civilizație”, o „pecete a infamiei” peste conștiința colectivă a europenilor. Or, „unicitatea” acestui genocid se află, pentru dânsul, dincolo de vreo îndoială, căci „nicicând n-au fost trimiși la moarte din rațiuni de stat atâția oameni, într-un timp atât de scurt și într-o manieră atât de sistematică și birocratic-industrială”.

De aici rezultă de altfel și teza în jurul căreia profesorul de la Fribourg își construiește întregul demers al cărții: sindromul „Auschwitz” ar fi afectat nu doar identitatea evreiască, ci și pe cea a întregului Occident european, dat fiind că secole de-a rândul memoria religioasă a Europei creștine i-a considerat pe evrei drept alteritatea prin excelență, recunoscută în ipostaza mitică atât a poporului „ales”, cât și a celui „blestemat”. După Urs Altermatt, consimțământul dat de către

bisericile creștine ale Europei, depozitare ale unei seculare tradiții comune a popoarelor sale, la sacrificarea unei componente (chiar și „negative“) a identității culturale a continentului, cel puțin prin pasivitatea cu care, pe lângă guvernele europene nealiate cu Hitler – între care s-a distins cel al Confederației Helvetice – au asistat la Șoah, nu poate fi, dată fiind greutatea consecințelor sale, trecut cu vederea. Oare nu cumva chiar esența doctrinei teologice despre așa-zisa „substituire“ a Bisericii în locul Sinagogii, doctrină după care, odată cu venirea lui Isus, proiecția grației divine asupra „fiilor lui Israel“ s-ar fi deplasat asupra creștinătății, a opacizat relația culturală nemijlocită dintre iudaism și creștinism și a consacrat, începând eu Evul Mediu, excluderea socială a evreilor? Oare nu cumva ideologiile laice, propagând prigoana și exterminarea evreilor, și-au emis și șlefuit argumentele tocmai în prelungirea acesteia? În centrul discuției se plasează astfel chestiunea, deloc nouă, a „continuității“ și „discontinuității“ dintre antiiudaismul creștin și antisemitismul modern, pentru care segmentul catolic din societatea elvețiană, cu mentalitățile sale predominante în perioada 1918-1945, ar oferi, crede autorul, un exemplu paradigmatic.

Anul 1996 se înfățișează nu întâmplător ca unul de cotitură în interesul opiniei publice din Elveția față de istoria reală a Confederației – stat, industrie, bănci, armată, biserici etc. – în anii celui de-al doilea război mondial; zguduirea produsă de acuzațiile și pretențiile financiare ale organizațiilor evreiești internaționale a însemnat, mai mult decât toate tentativele inițiate încă din anii '60, impulsul decisiv în a reconsidera clișeul oficial, cultivat din 1945 încoace, al „strictei neutralități“, dublate de așa-zisa „apărare spirituală a patriei“, promovate față de o Germanie nazistă principial inamică, și implicit, de a examina fără prejudecăți antisemitismul latent al societății elvețiene, fenomen cu urmări deloc inocente asupra ambiguității prin care aceasta, și odată cu ea clasa politică, ierarhia ecleziastică și chiar o parte a intelectualității, au reacționat la provocarea ideologiilor rasiste. Cercetările lui Urs Altermatt și ale Școlii din Fribourg asupra catolicismului helvet se înscriu în acest curent și, concomitent, în ansamblul mării dezbateri consacrate de istoriografa germană, americană, israeliană etc. asupra originilor și complementelor antisemitismului; în controversele dintre diferite

„școli de gândire”, ce susțin fie teza „rezistenței” Bisericii catolice și a credincioșilor față de antisemitismul rasial, sau cel puțin indiferența lor față de manifestările sale, fie cea a aversiunii principale a catolicilor față de evrei, antisemitismul prezentându-se astfel ca o derivă ultraradicală a acestei atitudini; autorul nostru preferă teoria „ambivalenței”, ce insistă asupra poziției contradictorii, în virtutea căreia, deși se distanțează de doctrina raselor, mai cu seamă în varianta sa nazistă, catolicismul nu ezită să cultive sub diferite forme ideea incompatibilității culturale cu iudaismul, idee care a născut ulterior, pe fondul adversității față de modernitate, obsesia concurenței economice și sociale dintre evrei și creștini, precum și cea a asocierii evreimii liberale într-o „conspirație” internațională, francmasonă, capitalistă sau socialistă. Cu alte cuvinte, el consideră că „opозиția față de național-socialism nu este totuna cu refuzul antisemitismului”. Este și punctul de plecare al principalelor coordonate asupra cărora se concentrează Urs Altermatt în cercetarea de față: evaluarea rolului jucat de dogmele teologice în tăcerea bisericii față de grozăviile Holocaustului și decelarea, la nivelul structurilor mentale ale societății elvețiene, atât a stereotipiilor ce leagă antiudaismul creștin tradițional de argumentația biologic-rasială a antisemitismului, cât și a formelor prin care accentele anti-moderniste din scrierile de inspirație catolică ale perioadei date iau o turnură antisemită.

Dimensiunile investigației sunt impresionante. După ce, din scrupul superior didactic, fiecare concept și fiecare fenomen în parte este introdus și explicat în perspectivă semantică și diacronică, uriașul material documentar colectat din domenii aparent diferite – de la elemente ale canonului religios al Paștilor până la publicistica clericală, inclusiv cea de „consum”, în limbile germană, franceză, italiană și chiar retoromană din Elveția interbelică, de la tradiții folclorice și până la corespondența privată a unor personalități proeminente din cercurile catolice – este valorificat în cheie unitară, într-un discurs moderat, fără excese retorice, îmbinând fericit narațiunea cu analiza lucidă, cumpănită, a întregii factologii „expresive” pentru istoric. Deosebit de versat, inclusiv în subtilități teologice, profesorul Altermatt alcătuiește, din aproape în aproape, un inventar aproape exhaustiv al instrumentarului antisemit de sorginte catolică în circulație în spațiul public helvet, ecleziastic sau laic, până

în 1945, cu momentele sale de vârf pe care le-au suscitât evenimentele politice, mai cu seamă cele din Germania vecină, cu consecințele știute pentru măsurile extrem restrictive ale autorităților federale de la Berna față de imigrația evreiască. Diagnosticul nu poate fi, pe de altă parte, decât unul diferențiat, căci în aceeași lume catolică se înregistrează și voci distonante față de curentul dominant, precum cea a colaboratorilor revistei catolice de stânga „Entscheidung” din Lucerna, sau a teologului Charles Journet din Fribourg, extrem de critic încă în anii '30 cu reminiscențele antiiudaice dintr-o serie de rugăciuni catolice, și apoi, după 1940, adversar declarat al represiunii antisemite din Franța regimului de la Vichy. Din păcate, constată autorul, lumea catolică a început să conștientizeze realmente articulațiile fatale dintre antiiudaismul creștin, „permis” de doctrină, și antisemitismul antimodernist ca predecesor al rasismului pur și simplu abia după al doilea război mondial și experiența Holocaustului; afirmația din documentul „We Remember. A Reflection on the Shoah” din 16 martie 1998 – punct culminant al unei profunde reforme a Bisericii Romano-Catolice, inițiată de Papa Ioan al XXIII-lea și de Conciliul Vatican II – cum că antisemitismul „regimului neopăgân” care a plănuțit și înfăptuit masacrarea evreimii europene și-ar avea „rădăcinile în afara creștinismului” i se pare însă, în lumina bilanțului consemnat în cartea de față, nesatisfăcătoare și insuficientă.

Inclusiv din acest motiv, „căutarea și conservarea urmelor a tot ceea ce a condus la demența Holocaustului”, gest fundamental și simptomatic pentru cultivarea neîncetată, „cu glas tare”, a memoriei, înseamnă în lumea de astăzi, pentru un istoric și un intelectual ca Urs Altermatt, „opusul indiferenței”.

Îmbinarea dintre elementele vieții reale și perspectiva imaginarului sugerează o operă deosebită, compensatorie pentru omul ce-și clarifică mecanismul psihic prin intermediul scrisului: „Tot ce scriu a fost cândva viață adevărată”¹.

Structura lumii înconjurătoare e privită de un ins care, de la 19 ani, cu scurte intermitențe, e obligat să stea aproape nemișcat în vată și pansamente. Sensibilitatea sinelui și forța culturii desfac nuclear diferitele complexe: al lui Oedip, al lui Narcis, toate revelate estetic prin intermediul imaginarului ce trimite la vis. Scopul întregii existențe rămâne, așadar, propria cunoaștere. Cele două lucrări – *Întâmplări din irealitatea imediată* (1937) și *Inimi cicatrizate* (1937) – pot fi privite drept jurnale, pornind de la motivul psihologiei iudaice, al sanatoriului și al importanței corpului (placheta de versuri *Corp transparent*, 1934).

În 1971, volumul de opere complete *Vizuina luminată* propune o imagine globală a textelor lui M. Blecher; traducător din Apollinaire, Pierre Unikapa și Shane Leslie, recenziile și eseurile despre Blake, Kierkegaard, Geo Bogza (în faza lui avangardistă) sugerează universul cultural al autorului. Reținem predilecția pentru filosofia lui Schopenhauer și Bergson și importanța acordată relației cu lumea prin intermediul simțurilor², ca și aceea acordată unei schițe de teză despre inconștient, considerat a fi punctul de manifestare a revelației și a inspirației, din unghiul de vedere al metaforei „insula de coral”:

„Irealitatea și ilogismul vieții cotidiene nu mai sunt de mult pentru mine vagi probleme de speculație intelectuală: eu „trăiesc” această irealitate și evenimentele ei fantastice. Întâia libertate pe care mi-am acordat-o a fost aceea a iresponsabilității actelor mele interioare unul față de celălalt – am încercat să rup bariera consecințelor și – ca o

onestitate față de mine însumi, am căutat să ridic la egal de lucidă și voluntară valoare orice tentație a halucinantului”³.

Opera reprezintă un spațiu edenic, insulă spre care se îndreaptă eul, fixându-se asupra lui însuși. Amintim un autoportret, desenat ca o fotografie, cu fixație asupra ochiului, a frunții, a nasului și-a buzei senzuale sau imaginea suprarealistă din *Viața inexorabilă* (1934), în care o femeie cu cap canin stă în genunchi pe o plajă plină de cochilii, cu spatele la un copac, din coapsa femeii ridicându-se un cap care încearcă, cu o a treia mână, să apuce un evantai. Simbolurile falice și cele feminine, sugerând spaima și interferența regnurilor, sunt evidente și în *Tuș*, în care o statuie fără cap se mângâie concupiscent, pe un fundal de munți și apă. Partea inferioară a corpului feminin e învelită în falduri și e privită de un păun, simbol al morții și al gloriei. Al treilea desen, *Prințul meu*, reprezintă un unicorn-femeie, posedând jartieră și rochie, călărit de un bărbat-mireasă, ce-și poartă pe brațe propriul cap, în chip de mască. Motivul nunții, al morții, al androgenului, al întâlnirilor imposibile încearcă să îndepărteze spaima de moarte, corpul uman fiind asemănat cu un copac al durerii prin care eul percepe universul: „Iată un splendid copac, un copac bătrân și râmuros care, de peste o sută de ani, își întinde tot noi brațe ca să cuprindă cât mai mult aer, cât mai mult volum, și se înalță și se lărgește și iată, când trunchiul e tăiat la rădăcină și se prăbușește întreg copacul cu tot imperiul lui de frunze și de foșnete, acolo, în aer, în locul lui, n-a rămas nimic care să poată reaminti efortul acela de o sută de ani”⁴.

Argumentele biologice despre cromozomi sau argumentele mitice, încercarea de a descoperi originea Cabalei⁵, importanța *Zoharului* sau a *Cărții splendorii* devin argumente pentru a-și reconsidera propria ființă:

„Dumnezeu a creat lumea prin scădere, adică scăzând din el însuși universul. Substanța divină e lumina. Legea sexuală reconsideră pe Dumnezeu hermafrodit”⁶.

Miturile sugerează autorului grefarea propriei sensibilități pe axa hermafrodită a divinului. Chiar lucrarea lui Axel Munthe, *Cartea de la San Michele*, e privită prin simbolul ochiului-lacrimă sau prin ochelarii calului-inorog, căci Blecher însuși devine un obiect al realului, obsedat de misterul durerii și de esența artei:

„Ce este o evidență? Iată nelămuriri de care profită poetul

când clădește lumile lui imaginare în care sunt posibile aparițiile unor evidente inedit⁷.

Umanismul și filosofia sunt raportate la excepția lui Blake, poetul vizionar, pictor și tipograf, ce desena și scria doar despre ceea ce vedea. Filosofia reprezintă variația subtilă, tăgăduită sau afirmată de către autorii tulburați de viziunile eficace ale altora: „Putem foarte bine concepe o atitudine interioară care să schimbe viziunea lumii. ieșită din bucuria de a munci, de exemplu. Vibrația interioară pe care ar putea-o da acest sentiment poate desigur atinge același grad de esențialitate ca și cercetarea profundă a problemelor ontologice⁸”.

Răsucit în el însuși, căutând semnificația durerii în propria-i carne, Blecher încearcă să descopere în text sâmburele necesarei viziuni cristaline:

„De-ar fi să am obiecte ce-n inimă au viață

Și gânduri în mătase și amintiri în sticlă

Din vizitele tale aș vrea brățări de sânge“. (*Materializări*)

În raza enormă a propriei cărnii se adună obsesiile plastice, devenite, în literatura sa, purtătoare ale „ostenelelor“ și „enervărilor“. Obsesia sângelui¹⁰ sugerează importanța cărnii prin opoziție cu putreziciunea și originalitatea confesiunii despre obișnuința cu durerea. Concentrarea textelor în titlul volumelor și transformarea inconvenientelor lumii și a tensiunilor exterioare în tensiuni ale cuvintelor se vedește în apropierea dintre dragoste și moarte. „Vizuirea luminată“ încorporează simbolul negativ și pozitiv al feminității, prin cros îndepărtându-se moartea și prin cele două scene simbolice din final sugerându-se febrilitatea cărnii și a lumii somnului „greu, fără visuri“¹¹. Proiecțiile în vizuină presupun fixații sexuale, profunzime, orbire și un complex al lui Iona ce-și caută un spațiu securizant. Împotriva morții e invocată însăși moartea și visul nocturn, de incizare a pupilei creează o imagine a durerii, ca spațiu opus morții, căci există două ipostaze ale morții: una bună și una rea:

„Cu un bețișor scormonii prin găuri, dar nimic nu se auzea și nici un șoricel nu ieșea la chemarea mea. Era un frig îngrozitor pe cimentul rece, dârdâiam cu putere, în același timp, odaia văzută de jos mi se părea în multe locuri necunoscută, era o adevărată excursie în regiuni fantastice. Și găurile, în fața mea, găurile negre și rotunde își

deschideau ochii în întuneric. Era ca și cum m-ar fi privit din orbitele goale¹².

Eul naratorului încearcă să se coboare în el însuși, să convertească prin dubla negare „destinul-căpcăun“, în imaginar, în vis, dedublând la nesfârșit negațiile, neatingând sensurile:

„Eram în craniu, în craniul calului, în splendidul și uscatul gol al oaselor uscate. Era odaia mea, o odaie ca oricare? Erau crăpăturile pereților crăpături adevărate?“¹³

Pulsiunea exterioară a distrugerii presupune recreerea unui spațiu ideal al „irealității imediate“, în care se poate cicatriza inima și în care se pot face exerciții despre viața reală și despre vis deopotrivă. Motive obsedante sunt noroiul și bălegarul care răspund bolii, la nivelul numirii, într-un spațiu propriu, edenic. Personalitatea autorului nu este doar transferată asupra operei, ci interpretarea psihanalitică, referitoare la complexul lui Oedip pornește de la structura unui vis ce conturează tensiunile ulterioare:

„Tatăl meu adineaora în odaie mi-a tras câteva palme peste fesele goale. Nu știu prea bine pentru ce. Mă gândesc. Stăteam culcat în pat lângă o fetiță de vârsta mea, puși acolo amândoi să dormim, în timp ce părinții noștri erau duși la plimbare“¹⁴.

Complexul posibil de interdicție se convertește în simpatie pentru nebuna orașului și în despărțirea de lumea ordonată, burgheză. Remarcăm și semnificația tulburătoare a femeii de ceară:

„Într-o ladă de cristal zăcea o femeie îmbrăcată în dantele negre, cu fața lucioasă și palidă“¹⁵.

Organizarea propriei vieți fizice în funcție de durere și a vieții psihice prin raportarea la părinți și la iubitele infirmiere se împletește în jurul unor concepte filosofice și astronomice, care îmbină detaliul cu generalul:

„Cred că viața se condensează câteodată în anumite fapte mici și devine atunci de zeci, de mii de ori mai grea și mai intensă ca de obicei, ca nucleele acelea de materie stelară ce plutesc prin spațiile astronomice“¹⁶.

Complexul lui Narcis, creat prin opoziție față de imaginile părinților, se bazează pe conștiința propriului corp, adversar temut și iubit simultan, iritant și docil, izvor de transformări nervoase și de senzații neobișnuite:

„Operația nu era deloc complicată: doctorul lua câte o fâșie, o tăvălea în ghips și o înmuia în apă, apoi o aplica în toată lungimea ei pe spatele lui Emanuel, ca pe o compresă. Baf! Una... Baf! Încă una!... Se lipeau de coaste, de piept... de șolduri... Aderau la piele ca niște animale lipicioase, vii, insinuante“.¹⁷

Nevoia de a transforma durerea într-un contrar erotic pornește de la încercarea de a descoperi reversul spațiului închis într-o lume spirituală, prelungire a bolii:

„Bolnavii nu au nevoie de sănătate“.

Explicația rupturii dintre personajele Emanuel și Solange ține de spațiul bolii, lucid, plin de obiecte, dar în primul rând ocupat de corpul-obiect al personajului principal. Imediat ce descoperă un lucru, autorul caută contrariul acestuia și lipsa religiozității presupune nu numai reificarea lumii, ce naște o operă absurdă, ci și prezentarea personajelor dintr-o perspectivă grotescă. Irealitatea imediată, morbidă, înconjoară ființa personajelor, presupune luciditate senzuală, dar și imposibilitatea de a rezolva lipsa dinamismului exterior. De aici concentrarea naratorului în „praguri“, pe care personajele „sănătoase“ le consideră în afara percepției obișnuite. Elementele concrete și cele abstracte se adună în jurul unor simțuri din care remarcăm dominanța olfactivului:

„Mirosul gelatinos al descompunerii cojilor de portocale“.¹⁹

Abolirea lumii exterioare prin intermediul irealității reușește să îndepărteze teama de singurătate. Consemnarea întâmplărilor în text pare un fel de visare cu ochii deschiși, o modalitate de reverie prin intermediul lucidității, o plutire în afară de orice lume, o trăire într-un spațiu secret al lucrului scris. Emananția scrisului apropie naratorul de obiectele ce invadează ulterior și realitatea și visul:

„Tot ce mă înconjură mă invadează din cap până în picioare, ca și cum pielea mea ar fi fost ciuruită“.²⁰

Experiențele eului oscilează între cruzimea desființării granițelor și dorința de a descoperi perfecțiunea unei lumi fixe. Drumul parcurs de narator între el însuși și obiecte e încărcat de spaima solitudinii ce se risipește în momentul scrierii. Fuzionarea cu obiectele, pașnică, benefică, sau aceea sadică, dureroasă, poate fi comentată ca o încercare a eului de a se desface pe sine pentru a trăi altfel existența:

„Câteodată vroiam să fiu câine, să privesc lumea aceea reală din perspectiva oblică a animalelor, de jos în sus, întorcând capul. Să merg mai aproape de pământ, cu privirea fixată în el, legat strâns de culoarea vânăta a noroiului“.²¹

Suprapunerile dintre realitate și imaginar sunt atât de dese, încât în timpul actului sexual „eram posedat de un vis“.²² Forța brută a reveriei în planul realității ține de opoziția între *a fi* și *a părea*. Personajul se distanțează de sine întrucât nu-și suportă propriul corp și în acest narcisism întors își imaginează interior lumea ca un panopticum, realitatea ca irealitate, tragicul existențial ca pe o formă a comicului din care țâșnește grotescul. Obligat să se autocontemple, naratorul simte că visul e comunicabil, e trupul său adevărat, e prelungirea ființei, e elementul caracterizant pentru propria libertate. Spargerea lumii logice – o închisoare de vis – nu se poate face în planul real, ci doar în domeniul cuvintelor și revelația identității apare personajului *alter ego* Emanuel ca o unificare a eului în fața visului. Istoricul bolii și reflecția față de boală din *Inimi cicatrizate* sau privirea către vis din *Întâmplări din irealitatea imediată* pregătesc o călătorie a lectorului într-un spațiu nou, imaginat cu alte identități pentru personaje și pentru cititor:

„Ceea ce era mai comun și mai cunoscut în obiecte aceea mă tulbura cel mai mult. Obişnuința de a le vedea de atâtea ori isprăvise probabil prin a le uza pielea exterioră și astfel ele îmi apăreau din când în când jupuite până la sânge: vii, nespus de vii“.²²

După ce eul însuși a fost jupuit, visele acestuia își capătă o altă piele, de murdărie și noroi, maladia indezirabilă devenind eliberatoare în fața spaimei de lumea continuu roasă de șoareci. Mișcările ascunse ale trupului și sufletului se împacă în limanul visurilor și bolnavul se eliberează în imaginar. Fie că visează cu ochii deschiși, în fantasmă ce-l întorc spre un trecut fericit, fie că vede lucruri stranii sau, cu ochii închiși, încearcă, rezonabil, să cunoască vise coerente, naratorul transformă realitatea neacceptabilă într-un spațiu suportabil, dincolo de durere. Fără vârstă și fără putere, un negustor ambulant de înghețată străbate un spațiu plin de căldură, în care un băiat mic, cu fața perfect indiferentă, caută să depășească fie obstacolul zidului, fie pe acela al căruciorului.²³ Contururile de vis ale întâmplărilor, improbabilitatea obsesiilor de a fi fost reale se învârt în

jurul unui spațiu al grădinii, mereu căutate, niciodată deplin cunoscute. Spațiul ocrotitor erotic sau spațiul cimitirului sunt prezențe ale acestei grădini dintre vis și joc. Visul rămâne jocul permis în coșmarurile realității. Îndepărtata copilărie cu structuri artificiale, adăugate de rațiune, închide luminile fericirii. Vânzătoarea de flori, ca și neguțătorul de înghețată, sunt figuri ermetice, din spațiul oniric, ce sugerează adevărata realitate în lumea estetică a visătorului. Inversarea domeniilor și retransformarea realității în vis devin o caracteristică a operei lui Blecher, deopotrivă elogiul ale instinctului, dar și al inteligenței.

Succesul operei lui Blecher în epoca de astăzi nu se datorează stilului scriitorului, abrupt, cât întrebărilor grave, interpretabile deopotrivă la nivelul real și la acela alegoric. Mecanismul lăuntric al narațiunii pornește de la reunirea imaginilor, romanul fiind construit prin idei adiționale și inițiatice. Intrarea în domeniul sacru al visului presupune o dublă inițiere, a naratorului și a cititorului, fascinantă fiind muzicalitatea montajului, relația dintre descripție și disperarea tragică a naratorului. Faptele eului reflectate în vârtej în text se apropie de tehnica modernă prin intermediul ironiei. Nu numai grotescul, dar și ironia crează o postură disproporționată în expresionismul imaginilor. Intuiția și tiparul epocii reușesc să propună într-un text narativ relația dintre eu și eros, prin durere sau prin narativitate, în palierele deosebite ale privirii.

Textul sacadat, cu funcție terapeutică pentru autor, propune multe spații libere, privite de un ochi din afară, ce modulează motivele apei și ale pământului. Fiecare dintre capitole structurează ororile prin intermediul cuvântului pentru a nega teroarea. De fapt, modularea imaginii corpului în ritmul catastrofei, al spectacolului, al obiectelor și al bălciului, mișcă în spirală cuvintele referitoare la artificial și real: copilăria clară, adolescența. Eul fotografiat sau sub forma unei fotografii se suprapune lumii obiectelor și realizează un teatru la diferite nivele. Textul nu poate fi repovestit, ci e simțit ca o modalitate de a crea vise diurne prin proiecția motivelor în spații cognoscibile:

„Când ieșeam din nou în stradă, aveam senzația de a fi dormit adânc. Visul continua însă parcă mereu și priveam cu uimire oamenii vorbind între ei cu seriozitate. Ei nu-și dădeau seama oare că se poate vorbi cu gravitate despre orice? Despre absolut orice?”²⁴

Între cuvinte, scrisori, fotografii, sertare, elemente de decor panoptic, figuri de ceară, amintiri din copilărie, din epoca contemporană, e imposibil de definit ce este sau ce nu este realitatea. Autorul este conștient de propria-i simpatie pentru Paul (un alt *alter ego*), inutilitatea și plictiseala vieții, de necesitatea actoricească a tatălui de a-și juca rolul de tată și astfel capitolul VI din textul lui Blecher presupune o uimitoare organizare a vieții ca vis și a visului ca realitate.

Oricare dintre imaginile obsedante pornește în organizarea ei de la relația cu enigma sau de la încercarea de a descoperi un punct de referință, cum este visul fiului și al tatălui despre vehiculul miraculos. Chiar dacă, în secret, ambele vise răspund imaginilor Cabalei despre inițierea în lumea divină, fiecare frază demonstrează prezența propozițiilor oscilând între adevăr și visare. Omul este o paiată și se simte ca o paiată:

„Încet însă, pe nesimțite, mișcarea paiatei începu a se domoli. Mai întâi talgerele nu se mai atinseră, apoi deodată paiata rămase cu brațele încremenite în aer. Îmi dădui seama aproape cu groază că paiata se oprise din joc. Ceva în mine înlemni dureros. Un moment frumos și vesel înghețase în aer.”²⁵

Enigma majoră a textului lui Blecher curge din încercarea de a transforma imposibilul în posibil, de a îmbina introvertitul cu extravertitul, dragostea cu moartea și durerea cu fericirea. Capcana realității, mai puternică decât orice capcană-coșmar, se înfruntă în text cu visarea, sugerând inexistența unei alte lumi decât aceea în care, deocamdată, trăim:

„Mă zbat, țip, mă frământ. Cine mă va trezi? În jurul meu realitatea exactă mă trage tot mai jos, încercând să mă scufunde. Cine mă va trezi? Întotdeauna a fost așa, întotdeauna, întotdeauna...”²⁶

Respins de peste tot de oameni și de obiecte, naratorul se simte liber și netulburat în lumea noroiului ce cristalizează ideal o frământare viitoare.

NOTE

¹ M. Blecher. *Vîzuina luminată*, București, Cartea românească, 1971, p. 15.

² Cf. „Chestiunea despre XAY”, în op. cit., p. 297-305.

³ M. Blecher, op. cit., p. 317.

⁴ *Idem*, p. 136.

⁵ *Idem*, p. 228-229.

⁶ *Idem*, p. 239.

⁷ *Idem*, p. 247.

⁸ *Idem*, p. 278.

⁹ *Idem*, p. 157.

¹⁰ *Idem*, p. 132.

¹¹ *Idem*, p. 129-130.

¹² *Idem*, p. 145.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Idem*, p. 27.

¹⁵ *Idem*, p. 43.

¹⁶ *Idem*, p. 24.

¹⁷ *Idem*, p. 181.

¹⁸ *Idem*, p. 226.

¹⁹ *Idem*, p. 9.

²⁰ *Idem*, p. 13.

²¹ *Idem*, p. 88.

²² *Idem*, p. 11.

²³ *Idem*, p. 30-32.

²⁴ *Idem*, p. 19.

²⁵ *Idem*, p. 102.

²⁶ *Idem*, p. 120.

Wilhelm Filderman a fost o personalitate remarcabilă a comunității evreiești din România și a societății românești din prima jumătate a secolului trecut; în același timp, a fost un mare evreu european, după cum l-a caracterizat Louis Marshall. S-a născut la București în 1882; și-a făcut studiile liceale la „Matei Basarab“, a absolvit Facultatea de Drept în 1906, și-a susținut doctoratul la Sorbona cu teza „Succesiunea în dreptul comparat“. A participat la al doilea război balcanic și la primul război mondial, fiind decorat cu ordinele „Virtutea Militară“ și „Coroana României“. A fost membru fondator al Uniunii Evreilor Pământenii (1909) și ales vicepreședinte al acesteia în 1921. Devine președinte al Uniunilor de Comunități Evreiești din România în 1929, funcție pe care o deține până în 1948. În 1927-1930 a fost deputat în Parlamentul României, ales pe listele Partidului Național Liberal. În mai 1943 regimul antonescian l-a deportat în Transnistria. Democrat convins, intră în conflict, încă din 1945, cu autoritățile comuniste; în 1948 ia calea exilului. Moare la Paris în anul 1963.

Sunt numai câteva repere din biografia extrem de bogată a acestei personalități complexe, date preluate din cele două volume apărute sub titlul *Dr. Wilhelm Filderman. Un avocat al etniei sale. Un avocat al cauzei naționale a României. Articole, discursuri, memorii 1921-1948*, ediție critică îngrijită de Teodor Wexler și Michaela Popov¹.

„Domnul Teodor Wexler și doamna Michaela Popov – subliniază în „Cuvânt înainte“ acad. prof. dr. Dan Berindei, șeful secției de istorie a Academiei Române – au adunat la un loc, într-o culegere deosebit de interesantă, textele lui Filderman, de la studii, articole și discursuri la scrisori și memorii, într-o grupare menită a-l înfățișa în variatele sale ipostaze [...]. Textele publicate astăzi de editorii volumelor

ni-l dezvăluie pe Filderman nu numai cu o extraordinară complexitate de preocupări, dar și ca un om de bunăvoință, de echilibru, neîncetat preocupat de a găsi soluții constructive. Fiecare capitol [...], privind un domeniu sau altul al activității sale, este precedat de o sinteză realizată de editori. În aceste «introduceri» cititorul este «pus în temă» și i se facilitează înțelegerea materialelor atât de bogate cuprinse în această valoroasă colecție de izvoare, importantă pentru comunitatea evreiască, dar și pentru comprehensiunea proceselor complexe, pozitive și negative, prin care a trecut România”.

Remarcăm prezența, în postfața la vol. 2, a conferinței ținute de acad. prof. dr. N. Cajal la Universitatea din Tel Aviv, în ziua de 28 decembrie 1998, ce se constituie într-o analiză densă a vieții, a unor momente și etape deosebit de edificatoare din activitatea „marelui evreu român Wilhelm Filderman”². Aceste „Mărturisiri” înlesnesc înțelegerea mai clară a principiilor și atitudinilor adoptate de-a lungul deceniilor, ilustrate cu pregnanță de textele cuprinse în cele două volume.

Dr. Wilhelm Filderman a fost un strălucit avocat al etniei sale, în acțiunea de reglementare a chestiunii evreiești, de recunoaștere a tuturor drepturilor, libertăților și obligațiilor cetățenești, și, în același timp, de combatere hotărâtă a șovinismului. Ampla lucrare a lui Filderman publicată în anul 1925, *Adevărul asupra problemei evreiești din România*³ reprezintă un amplu răspuns la adresa antisemitismului cuzist promovat tot mai insistent după primul război mondial. Erau combătute afirmațiile care deformau realitatea în legătură cu numărul și proporția evreilor în populația din vechea României și din România întregită, se sublinia participarea evreilor la războiul pentru întregirea neamului, se lua atitudine față de ura religioasă, se realiza o „scurtă ochire asupra contribuției evreilor la propășirea culturii românești în raport cu roadele mișcării antisemiste” și se respingea „stupida afirmație că Societatea Națiunilor este o creație evreiască”. Filderman respingea, cu argumente solide, afirmațiile fără acoperire și cifrele fanteziste prezentate de cei care se prezentau ca singurii susținători ai patriotismului. „Înțeleg o dezbatere între adversari – preciza, într-un spirit larg, democratic, Filderman. Ea trebuie să fie totdeauna curtenitoare. Eu înțeleg și antisemitismul și pe antisemiți. Mai mult: le respect convingerile. Mai mult încă: nu le contest sentimentele

patriotice. Ar fi stupid. Ceea ce este însă stupid este pretenția antisemiților de a crede că dețin exclusivul monopol al patriotismului; că toți bărbații politici, români, care au altă părere decât a lor, trebuie să fie tratați de nepatrioți și de criminali; că toți evreii trebuie să fie puși într-o căldare și tratați de periculoși etc. Sunt evrei buni, sunt evrei răi, după cum sunt români buni și români răi, francezi buni și francezi răi etc.". El imputa antisemiților lipsa de loialitate în discuții, exagerarea chestiunilor pentru a induce în eroare publicul, „lipsa de încredere, fiindcă pretind a fi monopolizat patriotismul românesc“. Atrăgea atenția asupra consecințelor grave ale unei asemenea atitudini: „Da, antisemiții sunt patrioți, numai că, după umila mea părere, ei sunt patrioți care își iubesc așa de mult țara, încât cu metoda lor riscă să-i oprească mersul ascendent, întocmai ca pelicanul, care-și iubește așa de mult puii, încât îi strânge până îi sugrumă“.

În discursul rostit la Congresul Uniunii Evreilor Pământeni, la 19 februarie 1923, Filderman a combătut vehement diversionismul acțiunilor antisemite, ale celor care, între altele, se pronunțau pentru introducerea lui „*numerus clausus*“ în învățământ, comerț, industrie, finanțe etc. Făcând deosebirea între cei care propagau xenofobia și marea masă a poporului român, Filderman atrăgea atenția asupra necesității de a acționa pentru ca răul să nu se întindă: „Nu trebuie să judecăm populația după vorbirea zgomotoasă și scrisul agresiv și trivial al aceluia care întrebuițează această metodă tocmai pentru a acoperi golul dindărătul lor și a face să creadă pe cei puțin avizați că ei sunt cei mai numeroși și că sunt stăpânii situației. Un suport de acest fel, chiar dacă există, nu poate fi decât momentan și n-ar putea exista și în viitor decât dacă noi nu vom voi să-l stăvilim. Și o putem face pentru că avem în favoarea noastră dreptatea și dacă, având dreptatea cu noi, vom pune în slujba dreptății arma de combatere care este cuvântul convingător, pentru că poporul acesta este blând, răbdător și înțelept; desigur că vom stăvili mișcarea. Trebuie să facem operă de convingere pentru că dacă indivizii pot fi influențați când întrezăresc adevărul și dreptatea, odată ce ei se adună și se grupează, ei devin răi, pentru că contopirea răului micșorează evoluția binelui și pentru că bestialitățile, rezemându-se una pe alta, leapădă orice constrângere. Trebuie deci să convingem poporul acesta că sunt oameni care vor să le zvârle vâlul întunericului pe ochi, să scoată țara

din rândul țărilor civilizate, să o dea cu secole înapoi. De aceea, nu putem zice cum s-a întâmplat azi dimineată, că ilustrul profesor Iorga este de partea noastră, că este alături de noi; nu, el este acolo unde e interesul țării, acolo unde este dreptatea și unde este umanitatea⁴. Din păcate, aceste semnale de alarmă nu au fost înțelese la timp și deznodământul (inclusiv al lui N. Iorga) se cunoaște. Alături de ofensiva internă a dreptei, ascensiunea hitlerismului și izolarea externă a României din 1939-1940 și-au pus amprenta pe mersul evenimentelor.

În calitatea de lider al populației evreiești, W. Filderman a exprimat în repetate rânduri atașamentul față de România întregită, pentru consolidarea ei pe baze democratice, atitudinea de respingere a revizionismului teritorial. Cu prilejul adoptării răspunsului la Mesajul Tronului în august 1927, se reafirma respectul necondiționat pentru Constituția și legile țării și colaborarea „în sesiunea ordinară de toamnă, la opera legislativă necesară dezvoltării statului”. Oricare revendicare, de oriunde ar veni, „trebuie să fie subordonată în primul rând justificatelor necesități de reînchegare a poporului roman⁵. Într-un articol publicat în „Curierul Israelit” la 30 aprilie 1933, dr. W. Filderman ținea să precizeze din nou: „Noi, evreii care am suferit mai mult ca toate popoarele, suntem întru totul solidari cu interesele României Mari și vă asigur de solidaritatea noastră indestructibilă contra oricărei încercări împotriva integrității teritoriale a statului român [...]. România însă nu stăpânește decât un pământ străbun care-i aparține în virtutea unor străvechi drepturi; în acest sens, ca președinte al Uniunii Evreilor Români, iau angajamentul solemn de a lupta aici și peste hotare, prin toate mijloacele ce ne vor sta la dispoziție, ca drepturile României care i-au fost recunoscute prin tratate și granițele ei să-i fie întru totul respectate⁶. În „Apelul” adresat populației evreiești la scurt timp după momentul dureros din 28 iunie 1940, se arăta: „Țara trece prin vremuri de cruntă încercare. Basarabia și o parte a Bucovinei au fost despărțite din trupul țării după ce fuseseră reîntegrate în viața de stat a poporului român pe temeiurile unei dreptăți consfințite prin jertfe de glorioasă și eternă pomenire. Solidari prin trecut, prin simțăminte, prin năzuințe și prin înțelegerea propriului nostru destin cu destinele poporului român în mijlocul căruia viețuim, ca și părinții și străbunii noștri, noi împărtășim durerea țării și găsim mângâiere în nădejdea nezdruncinată a fiilor ei”. Această solidaritate

firească „este mai presus de clipa vitregiei unei vremi și mai trainică decât oricare din încercările pe care ni le-ar putea hărăzi soarta. Tot așa de firească este și datoria ce cautăm s-o îndeplinim față de țară, fără precupețire și fără ezitare, fără ostentație și fără nici o rezervă”⁷.

O mare parte din textele publicate în volumul al doilea sunt grupate pe etape: 1921-1929; 1930-1939; 1940-1943; 1944-1945. Ele sunt de natură diferită (articole din presă, corespondență, memorii adresate diferitelor foruri, note asupra unor audiențe la diferite personalități sau asupra unor consfătuiri etc.) și aduc în atenția cititorului de astăzi chestiuni deosebit de semnificative izvorâte din situația politică concretă, internă și externă, a statului roman în una din etapele menționate. Iată câteva titluri: „Înscrierea elevilor evrei în școlile statului“, „Memoriu asupra mișcării antisemite“, „Problema cadavrelor pentru disecție“, „Victoria noastră“, „Problema muncii naționale“, „Asasinate și jafuri săvârșite sub guvernarea legionară“, „Memoriul din 12 martie 1941 privind românizarea și inexistența șomajului în România“, „Memoriul din 25 iulie 1941 adresat Ministerului Afacerilor Interne“, „Despre deportări“, „Nota asupra audienței la gen. Iacobici“, „Notă asupra audienței la dl mareșal Antonescu“, „Notă trimisă de dr. Filderman lui Ion Antonescu“ ș.a., pentru perioada de până la 23 august 1944 și câteva titluri pentru anii 1944-1945: „Declarațiile dr. W. Filderman date ziariștilor englezi și americani“, „Intervenții pentru eliberarea refugiaților evrei internați“, „Memoriul din 10 noiembrie înaintat primului ministru“, „Răspunsul dr. W. Filderman lui Lucreția Pătrășcanu“, „Participarea evreilor la lupta împotriva fascismului și hitlerismului“, „Intervenția la Comisia U.R.S.S.“, „Repararea unor abuzuri“ ș.a.

În ultimul capitol al culegerii de texte – precizează editorii – „am încercat să strângem unele mărturii și judecăți ale unor evrei și neevrei, care au trăit în imediata apropiere a liderului evreu“, la care s-au adăugat „și aprecieri din partea urmașilor, ale contemporanilor noștri“, inclusiv „aprecierile dușmanilor lui Filderman, ale acelor pe care poporul evreu îi numește cu numele generic de Amalek”⁸.

Sub titlul „Măsuri restrictive împotriva populației evreiești“ se publică un memoriul adresat de Filderman, în calitate de președinte al Federației Uniunii de Comunități, unui ministru (probabil de Interne), la 8 august 1941, în care se protestează împotriva măsurilor „de ordin

administrativ și polițienesc, hotărâte în ultimul timp împotriva populației evreiești, care constituie piedici importante în calea normalei desfășurări a activității generale economice“. Ne aflăm la scurt timp după declanșarea războiului din Răsărit, atunci când susținerea economică a armatei constituia o preocupare de primă însemnătate pentru statul român. Or, aceste măsuri luate împotriva evreilor, sublinia Filderman, „prin consecințele ce produc, prejudiciază grav economiei țării în timp de război“. Măsurile respective aveau în vedere: I – Evacuarea întregii populații evreiești din sate și târguri. Internarea bărbaților în lagăre îndepărtate sau înăuntrul orașelor de domiciliu; II – Rechiziții pentru munca de folos obștesc; III – Suspendarea autorizațiilor de călătorie pentru evrei; IV – Purtarea semnului distinctiv (steaua galbenă); V – Alte măsuri, între care se semnaleză amenințările cu împușcarea pentru cei ce nu se prezentau la vizita medicală a evreilor ce urmau a fi trimiși la muncă, precum și interzicerea populației de origine etnică evreiască de a locui sau de a circula înăuntrul unor zone urbane. Problema imposibilității îndeplinirii obligațiilor economice era reluată într-un nou memoriu adresat ministrului Afacerilor Interne. „După cum am avut onoarea – reamintea Filderman – a vă supune personal, verbal și în scris, pentru ca evreii să poată subscrie la Împrumut („Împrumutul Reîntregirii“ – I.A.), trebuie să fie retrimiși la căminele lor, iar pentru ca comunitățile să poată aduna subscripțiile necesare, trebuie ca membrii comitetelor comunităților și funcționarii lor să fie de asemeni eliberați. Dacă cincizeci de mii de evrei – adică 20% – locuitori din comunele rurale; dacă toți sau aproape toți bărbații evrei între 18-60 de ani din numeroase orașe sunt evacuați, și dacă de acolo unde oamenii n-au fost încă evacuați sunt trimiși la muncă, va fi cu neputință să ne realizăm misiunea“.

În declarațiile făcute unor ziariști englezi și americani, publicate în „Curierul Israelit“ din 17 septembrie 1944, Filderman se referea la propria-i deportare în contextul politicii adoptate de regimul lui Ion Antonescu, fără a uita pe cei care l-au ajutat să depășească cel puțin o parte din consecințele acestei politici: „Desigur, acțiunea ce desfășuram în favoarea evreilor, în plin regim rasial, a sporit ura împotriva mea. Când evreii au fost supuși la o nouă dare excepțională de 4 miliarde lei, sub sancționarea deportării în Transnistria, am fost

obligat să intervenim din nou, spre a împiedica această nedreptate. Drept răspuns la intervenția mea, am fost eu însumi deportat în Transnistria. Mi-a fost astfel dat să văd cu ochii mei viața de Apocalips a deportaților. Reîntors din Transnistria, grație intervențiilor aceluiași factori ce au stat tot timpul în ajutorul nostru, la care s-a adăugat acțiunea întreprinsă de reprezentanții în România ai Crucii Roșii Internaționale, am reluat activitatea mea și am izbutit, pe măsură ce războiul lua o altă întorsătură, să găsesc mai multă înțelegere față de situația evreilor și, în primul rând, să determin guvernul să repatrieze pe toți deportații. Au venit vreo zece mii. Dar războiul a înaintat spre frontierele țării și restul a rămas pe loc¹⁰.

Evenimentele de după 23 august 1944 scot în evidență eforturile deosebite ale lui Filderman pentru abrogarea legilor rasiale și pentru ajutorarea evreilor persecutați de fostul regim, pentru elaborarea unei legi a naționalităților pe principii democratice. „Într-un interviu acordat la 17 decembrie 1944 – consemnează editorii – Filderman critică guvernul Rădescu că nu a acordat despăgubiri celor persecutați de legile rasiale. Nici guvernul comunist instaurat la 6 martie 1945 nu o va face. Evreii aflați în rândurile P.C.R. nu și-au ajutat niciodată coreligionarii, ci dimpotrivă” (p. 96). Era inevitabil ca un democrat convins, adversar neîmpăcat al oricărui regim totalitar, să intre în conflict deschis cu comuniștii. Într-un răspuns la declarațiile făcute de L. Pătrășcanu, ministrul Justiției, pe marginea legii naționalităților, Filderman își exprima anumite nedumeriri (expresia îi aparține) și își punea o întrebare căreia timpul i-a dat, din păcate, confirmarea: „Am fost amenințat de cuziști și percheziționat în 1926; am fost amenințat și percheziționat de șase ori de legionari, am fost amenințat cu deportarea de Killinger și de „Bukarester Tageblatt”; am fost eliminat din Barou pentru că m-am opus la deportarea evreilor în Transnistria; am fost amenințat și în urmă chiar deportat în Transnistria, fiindcă m-am opus dărilor spoliatoare impuse evreilor. Să mă fi înșelat când am crezut că, după 23 august, amenințările au dispărut și libertatea de a gândi și de a-și spune gândurile, garantate prin Constituție, a fost reinstaurată?”¹¹.

În „Marturisirile” sale, acad. prof. dr. N. Cajal consemnează: „Hărțuit, calomniat, amenințat, ia drumul exilului (în 1948 – n.n.s., I.A.). La numai câteva săptămâni, în clădirea din str. Negru Vodă din

București a Tribunalului Militar. începe procesul Filderman, proces regizat de generalul Petrescu, cel care a contribuit la înlăturarea unor importanți reprezentanți ai elitei politice, militare și intelectuale a României“. Și în continuare: „Opera lui Wilhelm Filderman aparține deopotrivă evreilor din România, ca și acelor stabiliți în Israel. Dar numele său aparține azi istoriei“. O dată în plus, aceste cuvinte sunt întărite de cele doua volume ale ediției critice îngrijite de Teodor Wexler și Michaela Popov. La materialele incluse în aceste volume, la care ne-am referit aici numai prin câteva exemplificări, mai adăugăm indicele de nume adnotat (p. 433-465), o listă a bibliografiei folosite la întocmirea acestui indice și o completare la indicele de nume (p. 466-467).

Un avocat al etniei sale. Un avocat al cauzei naționale a României reprezintă un valoros și indispensabil instrument de lucru pentru cercetătorul perioadei respective. În primul rând, însă, cele două volume se adresează publicului larg; ele ilustrează elocvent o viață pusă în slujba democrației, a înaltelor valori morale, care trebuie permanent apărute. De aceea îl considerăm pe dr. W. Filderman contemporanul nostru.

NOTE

¹ Volume editate de Fundația „Dr. W. Filderman“, 2000. vol. I, 656 pagini. vol. II, 469 pagini.

² Acad. prof. dr. N. Cajal, „Mărturii despre Filderman“, vol. 2, p. 419-430.

³ Vol. 1, p. 23-107.

⁴ „Congresul U.H.F.“, vol. 1, p. 201.

⁵ „Evreii și răspunsul la Mesaj“, vol. 1, p. 640-641.

⁶ „Împotriva revizionismului“, vol. 1, p. 644-645.

⁷ „Apelul adresat populației evreiești de Federația Uniunilor de Comunități Evreiești“ (președinte, dr. W. Filderman), vol. 1, p. 647-648.

⁸ Vol. 2, p. 363.

⁹ „Despre deportări“, vol. 2, p. 231.

¹⁰ „Declarațiile făcute de dl. dr. W. Filderman ziariștilor englezi și americani“, vol. 2, p. 272. În mai 1943 guvernul a solicitat o nouă sumă, de 4 miliarde de lei, de la populația evreiască (vezi precizările editorilor de la p. 92-93).

¹¹ „Răspunsul d-lui dr. W. Filderman la declarațiile făcute presei de dl. Lucrețiu Pătrășcanu“, în „Curierul Israelit“ din 31 decembrie 1944, vol. 2, p. 345.

RECENZII – PREZENTARI

Iacob GELLER, *HAMALBIM U-MAAVAKO BA-REFORMIN* (Rabinul Malbim și lupta sa contra reformiștilor) 1858-1864 (Ebr.), Orot Iahadut ha-Magreb, Lod, 2000, 294 p. (Rezumat în engleză)

În dinamismul vieții moderne și perioadele istorice se cer analizate, nu după durata lor, ci mai ales după evenimentele care și-au lăsat amprenta în perioada și influența lor ce s-a resimțit, mult după consumarea lor.

România mijlocului celui de al 19-lea secol trăiește evenimente importante.

Deșteptarea conștiinței naționale în țările românești, ducă la Unirea Principatelor și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza în capul statului unit. Politica românească tinde la recunoaștere internațională și prezența României la congresele europene, nu apare întotdeauna pozitivă, fie în fața puterilor, fie din punct de vedere românesc, așa cum îl vedeau politicienii vremii.

Comunitatea evreiască din România, în plin avânt de dezvoltare, se afla și ca la o răscruce de drumuri. Probleme de emancipare și integrare – față în față, cu dorința aprigă de a-și păstra neștirbită tradiția proprie și în același timp de a ține piept unor tendințe antisemite, produc fărâmițări, nasc în sânul comunității contradicții, care atrag intervenții din afara ei, chiar până și cele ale stăpânirii.

Comunitatea evreilor din București, care număra pe acea vreme între 6.000 și 8.000 de suflete, cam 6% din evreii care trăiau în principate, reprezenta toate curentele existente la evrei. Se simțea nevoia unui păstor spiritual, care să răspundă veleităților tuturor, adică să fie un cărturar de seamă, cunoscător al scriptelor sfinte și al codexului iudaic, orator și cu o minte deschisă.

Comunitatea – după ce a schimbat câțiva rabini – se decide să aducă un rabin din afară și-i conferă nu numai titlul de șef rabin al comunității locale – în care mai slujeau și alți trei rabini, îi conferă și

titlul de șef rabin al țării, numire care căpăta *post factum* încuviințarea principelui.

Rabinul Malbim, un cărturar cunoscut în toată lumea evreiască – poate ultimul enciclopedist, în lumea iudaică – comentator original al *Bibliei*, cărțile sale fiind tipărite și retipărite în multe ediții, citat și astăzi de erudiți; comentator al legendelor talmudice; cabalist, în același timp, poet și dramaturg, era și un credincios profund, care nu se putea împăca cu abateri de la tradiție.

Important pentru istoria evreilor din România este faptul că Malbim a înființat în 1860 prima tipografie ebraică la București.

În cei șase ani cât a slujit la București, 1858-1864, el a pus bazele unei comunități ortodoxe, care l-a supus imediat criticilor cercurilor reformiste, adepte ale iluminismului, curent ce prindea rădăcini în populația evreiască din principate – pe atunci.

Având în vedere că numirea unui șef rabin și mai ales a unuia adus din afară, necesita autorizația guvernului și luând în considerație atitudinea miniștrilor Kogălniceanu și Sturdza de a-i moderniza cu orice chip pe evrei – iluminiștii din comunitate s-au adresat guvernului, cerând anularea numirii lui Malbim.

Expulzarea din România, a unor elemente ce nu erau pe placul autorităților era atunci la modă – și intervenția moderniștilor, care a coincis cu interesele guvernanților, a dus la expulzarea rabinului Malbim din România.

Intervenții din străinătate au rămas fără răspuns. Modul necivilizat al expulzării a lăsat o impresie penibilă la multe dintre personalitățile de vază din diferite țări.

Cei șase ani, cât a stat rabinul Malbim în fruntea Comunității, dar nu mai puțin împrejurările în care a fost obligat să o părăsească și-au lăsat amprente adânci în istoria evreilor din România.

Iacob Geller, în cartea sa, redă cu multe amănunte cele întâmplare în acești ani. Relatările sale se bazează: pe documente inedite – 27 la număr – redate integral, pe o bibliografie bogată, întovărășită de cărți, fotografii și 78 de facsimile.

Despre rabinul Malbim și mai ales despre perioada lui la București s-a scris mult, dovadă cele peste 200 de surse citate. Iacob Geller are meritul deosebit de a fi adunat la un loc toate sursele, inclusiv acele inedite documente originale; și are calitatea de a-l

integra pe Malbim în epoca sa.

Cartea lui Iacob Geller umple un gol în cercetarea figurii lui Malbim, care era atât de vestit și prezenta o asemenea autoritate, încât s-a găsit și cine să-i falsifice scrierile, redactând o ediție, în care s-au introdus fragmente – scrise în stilul său și imitate destul de reușit – deși un cunoscător al scrierilor lui le descoperă. Ceea ce n-am găsit în carte: este că piesa lui Malbim „Mașal u Melița“ [„Fabula și Metafora“], o piesă socială, o critică severă la adresa societății românești din mijlocul celui de al 19-lea secol a fost – după umila mea părere – adevărata cauză a expulzării sale sau cel puțin un motiv auxiliar convingător.

O perioadă scurtă de doar șase ani, care rămâne în atenția cercetătorilor trecutului evreilor din România.

Șlomo LEIBOVICI LAIȘ

DOCUMENTE PRIVITOARE LA ISTORIA ORAȘULUI IAȘI, editate de Ioan CAPROȘU și Petronel ZAHARIUC (Iași, 1999-2000)

Prin apariția unei colecții tematice de documente privitoare la unul dintre orașele vechi ale țării demersurile anterioare întreprinse în acest sens au căpătat vigoarea, forța, seriozitatea și acribia necesare unui asemenea proiectii. Inițiativa cunoscutului istoric ieșean profesorul Ioan Caproșu a găsit înțelegere și sprijin din partea Primăriei orașului Iași. În 1999 a apărut primul volum din colecția amintită, editat de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Volumul conține 497 de acte interne, emise între anii 1408 și 1660. Într-un timp foarte scurt au apărut alte două volume, editate de Ioan Caproșu. În acest fel, până în prezent cele trei volume cuprind perioada dintre anii 1408 și 1725.

Ioan Caproșu are o experiență apreciabilă în editarea documentelor interne. Am aminti aici colaborarea la noua colecție de documente interne, editate sub egida Academiei Române, *Documenta Romaniae Historica*, seria A. Moldova. Profesionalismul acumulat de-a lungul timpului îl regăsim și în editarea documentelor referitoare la istoria Iașului. Actele editate au fost descifrate și colaționate după formele originale, fotocopii sau microfilme; prin urmare au fost evitate erorile și scăpările altor ediții. Toate acestea au sporit considerabil valoarea colecției. Diversificarea direcțiilor de cercetare, care stă de mult în atenția cercurilor academice din alte țări, are din ce în ce mai mulți adepți și la noi în țară. Într-un studiu publicat, un alt istoric ieșean, Ștefan Sorin Gorovei, explica de ce în Franța se poate dezvolta direcția istoriografică promovată de Școala Analelor și de ce la noi, ea întâmpină numeroase dificultăți. Explicația a fost una simplă: lipsa izvoarelor publicate. Or, ceea ce trebuia să devină de multă vreme o preocupare prioritară în istoriografia românească, a fost întârziat nepermis de mult. Colecția *Documenta Romaniae Historica*, ce a fost inaugurată în anul 1969 pentru Moldova are până în prezent doar 8 volume.

Iată de ce inițiativa de editare a documentelor Iașului este una extrem de importantă. Majoritatea documentelor cuprinse în cele trei volume sunt inedite. Spectrul problemelor abordate sunt multiple: aspecte de ordin politic, militar, economic, social, cultural, genealogic, lingvistic. Nu vom greși dacă vom afirma că, în mare măsură, această colecție cuprinde însăși istoria Țării Moldovei, Iașul fiind capitala țării, important centru economic, cultural și religios. Nu a fost omis nici spiritul etnic cosmopolit al fostei capitale, unde, pe lângă mențiuni despre armeni, greci, catolici, întâlnim și însemnări referitoare la evrei.

Situația evreilor era una deosebită. Dacă grecii, fiind ortodocși, se puteau integra în societatea românească din toate punctele de vedere, cumpărând și vânzând moșii, iar armenii aveau dreptul să dețină vie, nu același lucru, însă, îl putem spune și despre evrei. Ei nu aveau dreptul să stăpânească sau să tranzacționeze proprietățile funciare din Moldova și Țara Românească, ei putând să practice doar comerțul și activitățile meșteșugărești. Atitudinea din partea autohtonilor față de evrei nu era totdeauna favorabilă. Totuși, după cum se poate remarca, mediul urban ieșean a devenit unul propice pentru dezvoltarea comunității evreiești de aici. Denumirile pentru evrei, alături de „poporul lui Dumnezeu” (vol. I, p. 126-131, nr. 93) sunt cunoscute obișnuitele apelative din limba slavă *jidovi* sau cea de *iudei*. Formulele de blestem stereotipe redau o anumită stare de spirit a societății românești față de evrei (vol. I, p. 22-25, nr. 15; p. 165-170, nr. 121). În cazul documentelor referitoare la orașul Iași numărul mențiunilor referitoare la evrei crește odată cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Astfel, într-o scrisoare din 27 septembrie 1663 a doamnei Ecaterina, soția domnului Istratie Dabija, către marea paharniceasă se interzice vânzarea vinului de către slujitorii domnești evreilor și armenilor (vol. II, p. 60, nr. 57). În catastiful unei dugheni din Iași din 25 august 1679 întâlnim și nume de evrei (vol. II, p. 462-466, nr. 520), iar la 7 februarie 1685 este menționată „mesernița jidovilor” (vol. II, p. 530-531 nr. 599). După cum se știe, pe lângă meșteșuguri și negustorie, evreii practicau și cămătăria. Astfel, la 30 iunie 1699 Ilie Enachi mare stolnic și marii vameși stabilesc la vama din Iași valoarea zăloagelor puse de răposatul Dumitrașco Gherghel la evreul Lazor pentru o datorie de 349 de lei (vol. III, p. 129-130, nr. 149). În judecarea pricinii dintre Matei Sturza, fost mare cămăraș, și

Mihuleț, fost căpitan, pentru o rămășiță din banii văcăritului din vremea lui Constantin Duca voievod, se vorbește de niște bani pe care i-a întors Sturza evreului Cerbul (vol. III, p. 313-314, nr. 350). La 13 iunie 1724 se judecă un caz dintre Ioniță și Ștefan, fiul lui Constantin arbănaș. Din această judecată aflăm că Ioniță a cumpărat un loc de dugheană de la Avram jidov, care, la rândul său, îl cumpărase mai înainte de la Nastasie pârcaľab, fiul lui Mirăuță căldărar. Lângă acest loc, care se afla pe Podul Hagioaei, erau lângă dughenile unui alt evreu, Dănilă (vol. III, p. 559, nr. 647).

Comunitatea evreiască din Iași s-a dezvoltat de-a lungul timpului, diversificându-și preocupările. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea aceasta ne apare ca pe deplin constituită. La 20 decembrie 1698, în documente este întâlnit Nisan „staroste de jidovi“ (vol. III, p. 122-124, nr. 143), iar la 18 septembrie 1714 Solomon, Ursul și Iusup, toți starosti (despre acest act va fi vorba mai jos). La 28 august 1692 este menționată Școala evreiască – sinagoga (vol. III, p. 32, nr. 36). La 18 septembrie 1714 are loc un proces între starostii obștii evreiești, pe care i-am amintit mai sus, și părintele Dionisie, egumenul de la mănăstirea Aron Vodă, pentru locul școlii evreiești. Evreii s-au plâns că li s-a îngărdit pe nedrept hudița dinspre porțița școlii. Făcând apel la catastiful târgului, starostii evreilor au demonstrat cum că acel loc a fost vândut la 15 iunie 1670 de către Marco, fiul lui Lazăr sărar, unor evrei din târg și au avut astfel câștig de cauză (vol. III, p. 424-425, nr. 480).

Această colecție servește drept un model și o direcție de preocupare și pentru alte orașe ale țării, care ar trebui să aibă astfel de reperi documentare. Doar atunci se va putea porni o cercetare minuțioasă, sistematică și de profunzime a istoriei Țărilor Române.

Munca de editare a documentelor este una extrem de grea, necesită o pregătire specială, erudiție și un simț deosebit al documentelor istorice.

Valentin Alexei CONSTANTINOV

Care sunt și cum pot fi tratate problemele pe care le ridică studiul științific al unui cimitir medieval evreiesc? Ele apar și pot fi tratate în condițiile unor cercetări complexe, eșalonând metode de lucru și conducând la concluzii în domeniile arheologiei, epigrafiei, istoriei, antropologiei, demografiei, istoriei artelor, simbolisticii, iudaismului. Un cimitir medieval evreiesc oferă documentație utilă inedită cercetătorilor tuturor acestor discipline.

Lucrarea cercetătorului prof. dr. Silviu Sanie, șeful Colectivului de istorie veche de la Institutul de Arheologie al Academiei Române din Iași, profesor de epigrafie latină la Universitatea „Al.I. Cuza”, răspunde tuturor acestor cerințe. Este pentru prima dată când un cimitir evreiesc medieval din Moldova este cercetat integral, în mod sistematic. Din acest punct de vedere, autorul studiului inaugurează o nouă direcție în cercetarea științifică academică a istoriei evreilor din România, precum și un nou domeniu al acesteia: cercetarea arheologică sistematică a monumentelor ebraice. Rezultatele ei sunt importante atât în privința studiului istoriei evreilor din România, cât și în privința studiului general al istoriei iudaismului. Deoarece analogiile sunt relativ puține în diferite orașe ale Diasporei, această carte completează cunoștințele bazate pe cercetări făcute în alte țări și regiuni, contribuind la o mai bună înțelegere a istoriei vieții spirituale evreiești.

Puținele publicații de inscripții funerare ebraice din România apărute până la această dată, editate de intelectualii Wilhelm Schwarzfild și M.A. Halevy și ulterior de cercetătorii Lazăr Rosenbaum (Ilan) și Athanase Negoită, iar recent într-o formă academică de către cercetătorii Ițic Șvarț-Kara și Stela Cheptea, „cuprind numai textele unor inscripții” parcimonios selectate de pe mormintele unor personalități ale obștii. Studiile publicate erau de natură strict epigrafică, concluziile istorice fiind fundamentate numai

pe aceste inscripții izolate. Din nefericire, tocmai cimitirele vechi ale comunităților evreiești centrale București și Iași nu au supraviețuit Holocaustului, fiind distruse în acea perioadă, materialul lor epigrafic și artistic fiind pierdut în mod irecuperabil. Puținele lucrări referitoare la arta funerară evreiască din România, realizate de istoricii de artă Paul Petrescu și Lajos Erdelyi, au un caracter limitat.

Cartea are următoarea structură: Abrevieri și bibliografie; Cuvânt înainte; I. Mențiuni din istoria Siretului medieval; II. Forma și tipologia monumentelor; III. Descrierea monumentelor; IV. Considerații asupra antroponimelor menționate în epitafuri; V. Apelative, titluri-magistraturi. Expresii calificative și abrevieri; Concluzii; Rezumat în limba engleză.

De data aceasta, cimitirul medieval evreiesc numărul 1 din localitatea Siret (Bucovina de Sud), cuprinzând 342 morminte identificate din perioada 1700-1840 este cercetat ca un complex arheologic integral. Este vorba de pietre tombale parțial existente la suprafața solului, fără necesitatea unor săpături arheologice în adâncime; există o porțiune în care pietrele tombale n-au putut fi cercetate deoarece ele nu apar la suprafața solului, iar săpături nu au putut fi efectuate din considerații religioase. Totodată, în aceeași zonă geografică urbană există încă două cimitire evreiești, menționate de autor sub numele 2 și 3, acestea fiind în curs de cercetare. Stelele funerare studiate au permis însă concluzii referitoare la viața obștii locale în perioada respectivă.

Pe baza unor comparații tipologice cu monumente asemănătoare din regiunile vecine, autorul clasifică stelele funerare în 7 categorii, în funcție de forma și aspectul lor. Cele 7 categorii sunt împărțite în subcategorii, cărora li se adaugă exemplare de excepție.

Cele 342 stele funerare cercetate sunt analizate și prezentate *fiecare în mod individual*, accentul fiind pus pe aspectele epigrafice, artistice și semnificațiile simbolice. Este menționată starea de conservare a stelei *ornamentele* ei (animale reale, păsări, animale fantastice, simboluri iudaice, elemente arhitectonice, alte obiecte, motive geometrice, motive vegetale) prezentate uneori în legătură cu numele (ex. *urs* – pe monument cu numele Dov-Ber, *leu* – pentru Iehuda etc.), titlul și ocupația decedatului sau decedatei. Inscripția ebraică este întregită, alăturată fiind traducerea ei în limba română și data conform calendarului gregorian.

Părți interesante ale studiului sunt considerațiile autorului asupra *antroponimelor* menționate în epitafuri de la etimologii, nume biblice sau nume adoptate din mediile în care au coabitat, precum și studiul *apelativelor, titlurilor de magistraturi, expresiilor calificative și abrevierilor* prezente în inscripții. Interesante sunt și *concluziile* autorului asupra *ornamenticeii* stelelor funerare.

Bazat pe comparații cu alte monumente asemănătoare, ajungând până la perioada elenistică și romană, autorul susține teza valorii simbolice a ornamentelor (respectiv prezența ideilor resurecției, regenerării, înmulțirii, persistenței) și nu a unor simple decoruri, deși accentuează asupra valorii lor artistice și încadrării lor stilistice. De asemenea, sunt interesante tezele sale asupra speranțelor mesianice, pe baza prezenței unor fațade ale Templului de la Ierusalim printre decorurile existente pe stelele funerare din cimitirul cercetat.

Pentru o mai bună înțelegere a ornamenticeii, autorul adaugă numeroase ilustrații, atât de stele funerare, cât și de detalii artistice, ultimele atât sub formă de fotografii, cât și sub formă de desene. Lucrarea include 73 planșe, precum și hărți ale poziției geografice a cimitirului, ca și localizarea altor cimitire evreiești medievale și moderne din nord-estul României. Autorul oferă și clasificarea statistică a decorurilor prezente.

Ne permitem totuși câteva mici observații, care nu reduc cu nimic valoarea deosebită a studiului. Inscripțiile III/57 și V/115 conțin termenul ebraic „ABRKH“ sub forma articulată „HABRKH“ (=haavrekh), interpretat de autor sub forma „AV(B)RKH“, respectiv (în două cuvinte): „tatăl binecuvântat“. Credem totuși că este vorba de titulatura ebraică „avreh“, acordată celui care continua să învețe *Tora* (respectiv studiile religioase) după căsătorie. O altă observație are un caracter tehnico-editorial: lipsa unui index de nume, menit să ușureze cercetări genealogice.

Se impune a adresa un cuvânt de laudă și pentru Editura Hasefer, care a scos această lucrare în condiții grafice deosebite.

Sperăm ca direcția inaugurată de profesorul universitar Silviu Sanie să continue în cercetarea istoriei evreilor din România.

Lucian-Zeev HERȘCOVICI

ISTORIA EVREILOR ÎN PROGRAMUL UNOR REUNIUNI ȘTIINȚIFICE

**Congresul Internațional „LES JUIFS EN ROUMANIE AUX
XIXE ET XXE SIÈCLES: PERMA-NENCES ET
RUPTURES“, Montpellier 25-27 septembrie 2000**

Șeiva SANIE

Autor al unor importante volume despre istoria evreilor din România, Carol Iancu, profesor la Universitatea „Paul Valéry“ din Montpellier, desfășoară și o însemnată activitate în cadrul Centrului de ebraistică și cercetări iudaice cât și în cea de codirector al echipei de cercetări „Juifs, Arméniens et Chrétiens d'Orient“. Întâlnirea de la Montpellier a fost corelată îndeosebi acestei ultime colaborări, Carol Iancu având și misiunea de responsabil științific al Comitetului de organizare.

Alăturarea evreilor și armenilor cu multiple asemănări în momentele deosebit de dificile în existența ambelor popoare, diaspora, a funcțiilor economice de excepție în țările în care au ajuns este inspirată. Sunt desigur și deosebiri majore. Iubitorii istoriei și nu doar lumea savantă așteaptă rezultatele acestor investigații.

Reuniunea care a avut loc în preajma Anului Nou iudaic a avut o temă generoasă. În Comitetul de Onoare și în Consiliul Științific puteau fi reîntâlnite nume de prestigiu din conducerea obștii evreiești din Franța și România, istorici, literați din Franța, România, Israel, Statele Unite, Italia.

Președintele de onoare al Congresului, marele rabin al Genevei, dr. Alexandru Șafran n-a putut fi prezent din motive de sănătate. Comunicarea „Mărturie despre evreii din România în timpul celui de al II-lea război mondial“ și salutul domniei sale au fost prezentate de profesorul Joseph Starobinski, ginerele ilustrului rabin și savant.

După încheierea salutarilor oficialităților, seria contribuțiilor a început cu comunicarea „Evreii în Moldova și în Valahia în timpul primei jumătăți a secolului al XIX-lea: permanențe și ruptură” prezentată de academicianul Dan Berindei. Au urmat: Lucian-Zeev Herșcovici (Ierusalim) – „Tradiție și criză: sfârșitul societății tradiționale evreiești și apariția «evreului modern» în Principatele dunărene Moldova și Valahia”; Adrian Niculescu (București) – „Prezența evreilor în primul ziar liber românesc «Pruncul român»” (1848); Mircea Moldovan (Cluj-Napoca) – „Oradea ca o Florență evreiască în pragul secolului nostru”; Liviu Rotman (Tel Aviv) – „Tradiție și deschidere europeană a evreilor din România în pragul secolului XX”; Țicu Goldstein (București) – „Cilibi Moise, primul scriitor evreu în limba română din România”; Alexandru Barnea (București) – „În jurul unui dicționar apărut în România în 1896”; Silviu Sanie (Iași) – „Câteva considerații asupra simbolismului funerar iudaic în estul României; David Shaary (Ierusalim) – „O minoritate națională într-un mediu ostil: evreii și «politica evreiască» în Bucovina interbelică”; Florence Heymann (Ierusalim) – „Cernăuțiul în ciclul istoriei, 1940-1945”; Delia Vlad (Montpellier) – „Evreii, antisemitismul și imaginarul antisemit în discursul politic post comunist în România”; Paul Stahl (Paris-București) – „Evreii la Iași. Câteva date statistice (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea)”; Mihai Răzvan Ungureanu (București) – „Convertirea evreilor la ortodoxie în Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea”; Edgar Reichman (Paris) – „Jurnalul lui Mihail Sebastian, oglindă a condițiilor evreilor români în preajma și în timpul celui de al II-lea război mondial”; Șeiva Sanie (Iași) – „Muzeul comunității evreiești din Iași: un fragment al memoriei vieții evreilor în România”; Carmen Stoianov (București) – „Un caz particular al elitei evreilor din România: compozitorul Filip Lazăr, participant activ la dialogul iudeo-român în primele decenii ale secolului al XX-lea (1913-1936)”; Theodor Wexler (București) – „Dr. Wilhem Filderman un conducător de elită al evreilor din România”; Alexandra Laignel-Lavastine (București) – „«Problema evreiască» la intelectualii români din anii 30 până la post comunism: ruptură și continuitate”; Hugues-Jean de Dianoux (Paris) – „Note asupra reînnoirii istoriei evreilor în România”; Victor Eskenasy (Praga) – „Permanențe și rupturi: Antonescu și evreii, ieri și astăzi”; Raphael

Vago (Tel Aviv, – „Percepția israeliană a destinului evreilor din România (1948-1952)“; Hary Kuller (București) – „Permanență și ruptură în viața evreilor din România după al II-lea război mondial“; Lya Benjamin (București) – „Supraviețuirea ca rezistență a evreilor în timpul Shoah-ului în România“; Carol Iancu (Montpellier) – „Franța și evreii“; Radu Ioanid (Washington) – „Evreii români sub administrația Antonescu (1940-1944): statistici“.

Cum se poate constata, comunicări de o mare diversitate care răspundeau multor domenii ale istoriei evreilor din România. Prin ilustrarea fundamentată a unor aspecte se ajungea adeseori la momentele de ruptură, fără a forța textul să se plieze tematicii acestei reuniuni. Discuțiile au fost adeseori „fierbinți“ și la obiect, amplificând semnificațiile materialelor comunicate.

Ședința de închidere, moderată de Carol Iancu a încercat să schițeze unele concluzii asupra temei generale și asupra unor direcții de cercetare în viitor.

Timpul pentru vizitarea orașului Montpellier, a muzeelor și monumentelor sale, ca și a localităților apropiate, La Grande Motte și Aigues Mortes, a fost foarte scurt. Congresiștii au fost primiți de profesoara Michele Weil, președinta Universității, la Primăria orașului, la Institutul Maimonide, prof. Michael Iancu, director, a prezentat participanților o mikva medievală restaurată.

În ansamblu, trei zile foarte pline, ale căror prime rezultate vor fi înmănunchiate în volumul cu textele comunicărilor, un bun prilej de cunoaștere între istorici, de estimare a rezultatelor și direcției cercetărilor viitoare.

„PROBLEME EVREIEȘTI“ LA AL 43-LEA CONGRES AL ISTORICILOR GERMANI

Samson MADIEVSKI

Al 43-lea Congres ordinar al istoricilor din Germania a avut loc la Aachen la sfârșitul lunii septembrie, la lucrările lui participând peste două mii de persoane, între care și oaspeți din Anglia, Franța, Italia, Belgia, Olanda, Norvegia, Elveția, Polonia, Cehia, Ungaria, SUA, Canada, Australia, Israel. În cele șase secții au fost prezentate în total circa 250 de comunicări.

Congresul, care s-a desfășurat sub deviza, marcată de un semn de întrebare – „O lume unică – o istorie unică?“, s-a întrunit în orașul unde cândva a fost întreprinsă prima încercare de creare a unității europene. Un loc important, nu atât cantitativ, cât în fond, l-a ocupat tematica evreiască.

Chiar în prima zi a lucrărilor în cadrul ședinței a fost ridicată problema, intenționat formulată provocator: „*Firul roșu*“ *de-a lungul istoriei evreiești? Înțelesul „sângelui“ în discursul religios și de rasă.*

Iorael Juval (Ierusalim) în comunicarea *Sângele lui asupra noastră și asupra copiilor noștri. Sângele cui?* a vorbit despre metaforele creștine și iudaice ale sângelui în Antichitate și Evul Mediu. Apoi a remarcat că după masacrele evreiești din perioada cruciadelor imperativul creștin de a răzbuna sângele lui Iisus a fost transformat de către *Talmud* în mânia Domnului împotriva dușmanilor Israelului pentru sângele jertfelor și mucenicilor acestuia.

Americanul John Efron (Bloomington) s-a oprit asupra criticii ritualurilor evreiești în timpul Reich-ului imperial. Chiar dacă emanciparea evreilor germani în secolul XIX era însoțită de renunțarea acestora la o mare parte a obiceiurilor tradiționale, populația din jur continua să simtă „specificul“ evreilor. În mediul evreiesc își făcea loc critica actelor religioase proprii iudaismului, care cică n-ar fi fost în consens cu sentimentele contemporane, împiedicând astfel integrarea

evreilor în societatea germană. Și mai pronunțat s-a manifestat o asemenea critică din afară – din partea elitei intelectuale protestante, care vedea în ritualurile evreiești o mărturie a naturii atavice a iudaismului, osândindu-le ca arhaice, separatiste și „barbare”. Asemenea aprecieri au găsit un răsunset deosebit de viu la antisemiții militanți, determinându-i pe legiștii evrei influenți să apere ritualurile iudaice atacate; și în primul rând pe cele legate într-o anumită măsură de sânge: brit mila (circumcizia), șhita (tăierea rituală), cașrutul (regulile privind regimul alimentar). Se demonstra că tradițiile evreiești nu numai că nu se opun conceptelor germane despre morală și bunul simț, ci, dimpotrivă, reprezintă întruchiparea acestora. Autorii unor asemenea lucrări, în opinia raportorului, creau un nou tip de literatură evreiască – literatura seculară, ca apologie științifică a evreității.

Ifaat Weis (Haifa) a abordat problema receptării de către evrei a legilor rasiste de la Nürnberg din 1935, subliniind în mod deosebit că procedura israeliană de naturalizare este conștient orientată nu după criteriile religioase (halahice), ci după cele de la Nürnberg. Ceea ce în Germania nazistă era cauza privării de cetățenie, a devenit în Israel temeiul oferirii acesteia.

Printre medievști s-a impus atenției comunicarea profesorului de la Ierusalim Michael Tocha, *Culturile evreiești medievale – unitate în diversitate?* Evul Mediu constituie epoca de izolare a evreimii sefarde, așkenazite, de evreimea orientală și de formare a arealurilor culturale respective cu modurile de viață specifice. În contextul arealurilor menționate s-au dezvoltat subculturi regionale și locale. În Italia, spre exemplu, spre sfârșitul epocii medievale, într-un singur oraș puteau coexista până la cinci comunități evreiești diferite, fiecare având limba, ritualul și sinagoga sa. Aceste deosebiri nu erau întotdeauna conștientizate de populația creștină ori musulmană din jur. De obicei, nu le fixează nici medievistica „generală” contemporană. Evreii înșiși concepeau acest pluralism format de-a lungul istoriei ca pe ceva predestinat. Totuși, iudaismul, care s-a dezvoltat din secolul XIX, impregnat de diferite concepții despre lume și puncte de vedere politice (ortodoxia, neoortodoxia, asimilarea, sionismul), a conferit studierii procesului respectiv criterii externe. Sarcina cercetării contemporane a istoriei migrațiilor și

culturilor evreiești constă în depășirea în măsura posibilităților a părerilor preconcepute, ceea ce ar permite crearea unui tablou mai adecvat al trecutului.

Secția de medievalistică a consacrat tematicii evreiești o ședință întreagă, pregătită de Societatea germană pentru studierea istoriei evreilor. Alfred Haverkamp (Trier) a menționat în cuvântul de deschidere că la ora actuală, la fel ca și în trecut, medievaliștii germani de prestigiu ignoră practic aspectul evreiesc al istoriei medievale, sau îi consacră doar unele menționări scurte și puțin elocvente, susținând *de facto* stereotipul evreului-cămătar, străin societății germane din acele timpuri. Pe de altă parte, istoricii evrei (după apartenența religioasă sau origine) s-au ocupat aproape exclusiv cu istoria internă a comunităților evreiești prin studierea aspectelor cultural-religioase ale acestora. De la începutul secolului XX și mai cu seamă în timpul Republicii de la Weimar au intrat în sfera de interes a autorilor evrei din Germania legăturile istoriei evreilor cu societatea germană din jur. Această tradiție a fost continuată în anii 60 ai secolului XX, îndeosebi la nivelul unor cercetări regionale și locale, de către câțiva istorici tineri din RFG, Austria și Elveția. În Israel un rol asemănător și l-a asumat grupul de istorici-emigranți din Germania, care la sfârșitul anilor 60 a editat colecția de documente în trei volume „Germania Judaica” (perioada de la 1350 până la 1520).

Câteva comunicări interesante au prezentat învățații de la Trier. Astfel, Matias Schmand, luând ca exemplu orașul Köln a demonstrat cât de rodnică poate fi cercetarea situației juridice a evreilor în contextul istoriei constituționale a întregii comunități urbane. Comunitățile evreiești din Westfalia reprezentau în Evul Mediu mai cu seamă ramuri ale comunității de la Köln. Rosemari Kosche a determinat cu ajutorul analizei cărților metrice și de cadastru dimensiunile, caracterul și rezultatele acestei activități de colonizare.

În cercetarea situației juridice a evreilor din *land*-urile germane dominante sunt concepțiile cunoscutului istoric al dreptului Guido Kisch, care a subliniat ruptura dintre dreptul evreiesc (halahic) și „dreptul pentru evrei” promovată de administrația creștină. Kristoph Kluse într-o comunicare cu titlul *Tribunalul de la Regensburg pentru evrei* s-a referit la instanța judecătorească care rezolva pricinile ivite între evrei și cele inițiate împotriva lor. Instanța respectivă era

constituită din doi judecători, un evreu și un creștin, dintre care primul era ales de comunitatea evreiască locală, cunoscând răspândire mai ales în sudul Germaniei și ceea ce este interesant – în sfera de acțiune a dreptului suebic, care comporta o puternică amprentă canonică și era caracterizat de o procedură discriminatorie la adresa evreilor.

Comunicarea lui Herd Mentgen s-a referit la așa-numita „istorie de toate zilele“, care alături de istoria culturii și de „microistorie“ ține de orientările dinamice și la modă ale cercetării istorice. Referentul și-a ales ca temă unul dintre mijloacele de petrecere a timpului liber – jocurile de azart (de cărți, zaruri ș.a., dar, de asemenea, și șahul) ca loc de întâlnire și de contacte între evrei și creștini.

Rolul gospodăresc al evreilor în comunitatea creștină rămâne una dintre problemele disputate ale medievisticii. Annegret Holtmann a introdus în circuitul științific un izvor interesant – cărțile de calcul ale bancherilor și negustorilor evrei din Wesul, care la începutul secolului XIV era reședința grafilor de Burgundia. Alături de alte surse, acest document a oferit posibilitatea de a descrie metodele calculului contabil efectuat de evrei în comparație cu metodele concurenților creștini. De asemenea, au fost sporite informațiile referitoare la activitatea gospodărească a evreilor din Franche-Compté (comerțul cu vin, pânză, acordarea de credite curtenilor locali și țăranilor) și la relațiile reciproce întreținute cu concurenții cămătari din Lombardia.

La secția tinerilor istorici a atras atenția comunicarea Simonei Lessig (Dresda) privind problemele emancipării evreilor în Germania. Este cunoscut, că în secolul XIX evreimea germană a înregistrat un avânt economic și social impresionant. Către sfârșitul secolului originari ai acestui grup social marginalizat în trecut au ajuns să reprezinte într-un mod neproportional de larg toate fracțiunile burgheziei de limbă germană. Ridicând întrebarea despre cauzele și mecanismul acestui fenomen, vorbitoarea s-a referit la sintagma „libertatea de a parveni“, specifică minorităților, ca și la superioritatea primordială a evreilor – experiență istorică la efectuarea operațiilor comerciale și financiare, accentul tradițional înalt pus pe instruire și pe binefăcătorii familiei și, în cele din urmă, raționalismul rabinic vest – și central – european. În același timp, a subliniat Lessig, asemenea

trăsături sunt caracteristice într-o măsură mai mare sau mai mică tuturor evreilor. Totuși, chiar și în regiunea amintită, evreii din Germania și Austria se distingeau prin tempoul alert de a parveni (trăsătură pe care o păstrau și după migrarea în alte țări).

Lessig explică acest fapt în felul următor: datorită iluminismului, a sistemului progresist pentru acel timp de instruire și educație și a componenței și spiritului funcționării germano-austriece întemeiate pe cenzul burghez al instruirii, evreii din pământurile germane au dobândit un „capital cultural“ specific, convertibil (după teoria istoricului francez Pierre Bourdieu) într-unul social și economic. Referindu-se la căile și formele procesului de emancipare, Lessig afirmă: impulsurile adânci și de durată către transformările culturale, iar apoi și către cele sociale, proveneau din sfera religiei și constau nu numai și nu într-atât în apropierea de creștinism, cum au considerat mulți cercetători. Asimilarea valorilor burgheze, a normelor și regulilor trecea și prin prisma iudaismului rabinic, care se modifica în spiritul vremii. La început, propovăduitorii și învățătorii, iar mai apoi și rabinii, se pronunțau în calitate de creatori ai unor noi modele de identificare și interpretare, ai unor practici de viață. Printre acestea se amintește mai ales „feminizarea“ sinagogilor – fenomen petrecut în mod evident sub influența modelului burghez de relații între sexe.

Istoricii perioadei moderne au adus în discuție un șir de conflicte etnice petrecute în regiunile de graniță germano-poloneze între 1863 și 1940. Kristchard Hoffman (Bergen) s-a referit la cea mai puternică și mai lungă manifestare antievreiască din perioada Reich-ului imperial – la cvasipogromul dintr-un șir de orașe din Pomerania de Est și din Prusia de Vest în 1881. Referența a încercat să clarifice care au fost cauzele specifice și ce împrejurări au determinat evenimentele respective, ca și transformarea regiunii amintite într-o citadelă a antisemitismului politic în timpul alegerilor parlamentare din anii 90 ai secolului XIX. Hoffmann leagă, în opinia noastră nu tocmai convingător, orientările antievreiești de cele antipolone manifeste în imperiul german la sfârșitul secolului XIX.

Americanul de origine germană Helmut Smith (Nashville) a abordat istoria „omorului ritual“, care cică ar fi fost săvârșit în anul 1900 în orașelul vest-prusac Konitz. A fost ucis gimnazistul B. Ernst,

diferite părți din trupul căruia au fost găsite în diferite margini ale orașului. Au fost bănuți doi măcelari locali – un evreu și un creștin. Anchetatorii sosiți de la Berlin l-au arestat pe ultimul, care ar fi avut motiv pentru crimă (B. Ernst îi sedusese fiica), dar localnicii au fost de altă părere. Ca rezultat, la Konitz și în împrejurimi au început excese antievrești, devenite în curând periculoase din punctul de vedere al administrației. Pentru a le pune capăt (ca și celor din Neustettin din Pomerania de Est în 1881) a fost nevoie de intervenția trupelor, etichetate de locuitorii Konitz-ului ca „apărători ai evreilor“. Autorul a folosit un asemenea subiect pentru a urmări într-o secvență microistică mecanismul funcționării vechii prejudecăți antisemite și modul ei de funcționare prin segregarea păturilor de jos dintr-un orașel german de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Documentele procuraturii, îndeosebi înregistrările stenografice ale mărturiilor false, au conferit baza documentară necesară pentru asemenea cercetare.

Matias Nindarf (Varșovia) în comunicarea *Nemții, polonezii și evreii în statul polonez din perioada interbelică* s-a limitat la analiza relațiilor dintre aceste etnii în voevodatul Pomeraniei. În opinia autorului cele trei etnii nu erau omogene, de aceea conflictele dintre ele nu respectau întotdeauna granițele etnice și confesionale. Periodic, localnicii se raliau împotriva noilor veniți, între care erau și „lapersdačniki“ neasimilați din teritoriile poloneze ocupate anterior de Rusia și Austria. Un rol important în desfășurarea conflictelor etnice l-au deținut antagonismele social-economice păstrate în acest ținut din timpul Reich-ului imperial, înrăutățirea situației economice în perioada crizei din 1929-1933 și venirea la putere a lui Hitler în Germania vecină.

O lucrare interesantă privind cercetarea izvoarelor a prezentat congresului Desanka Schvara (Leipzig), care a găsit în Arhiva centrală a istoriei poporului evreu din Ierusalim jurnalele a zece tineri și tinere evrei, scrise între 1899 și 1935. Autorii au trăit în țări diferite, au aparținut unor pături sociale diverse, care împărtășeau concepții religioase și politice diferite, iar jurnalele au fost scrise în limbile poloneză, rusă, germană și idiș.

În mod deosebit s-a impus atenției cercetătoarei jurnalul Martei, care a fost scris de la vârsta de 14 ani și până la căsătorie (între

1917 și 1925). Textul de 650 de pagini, scris deosebit de viu, a permis reconstituirea vieții de toate zilele a unui mic ștetl hasidic în apropierea Cracoviei. Pe fondul unui control social absolut al mediului tradițional se desfășoară încercările fetei de a-și câștiga o libertate mai mare în contextul ciocnirilor cu normele și modelele de conduită ale celor din jur. Marta își duce într-un fel existența într-o perioadă de răscruce dintre mediul stagnant din jur și minoritatea activă, care încerca să introducă în viața ștetl-ului forme noi, contemporane. Schimbările se produc încet și greu, iar de aici plângerile permanente ale autoarei jurnalului provocate de deziluzii, așteptări neîmplinite ș.a.

În alte comunicări tematica evreiască, sau cea legată de aceasta, a fost abordată într-un context mai larg. Astfel, Andre van der Velden (Utrecht), referindu-se la umorul olandez din perioada ocupației hitleriste și din primii ani de după război, a descoperit glume „care pun în încurcătură”, legate de prigoana împotriva evreilor. Sensul lor obtuz, uneori antisemit, trezește întrebarea neliniștitoare pe care societatea olandeză și-o pune fără plăcere: „De ce din Olanda au fost deportați mai mulți evrei decât din oricare altă țară din Europa de Vest ocupată de Germania nazistă?”.

Așa cum reiese din cele expuse mai sus, la al 43-lea Congres al istoricilor germani n-au fost comunicate descoperiri în domeniul iudaistic. În aceasta nu găsim nimic neobișnuit, dacă ținem cont că progresele importante în reprezentările noastre despre trecut sunt departe de a fi atestate la fiecare forum științific. Munca științifică de toate zilele constă în adunarea permanentă, analiza, judecarea și regândirea faptelor.

Și, în încheiere, o remarcă nu lipsită de interes. În broșura cu programul congresului au fost incluse și anunțurile editurilor care publică literatură istorică. Între acestea se numără și anunțul Editurii Hrabert din Tübingen. Alcătuitoarii broșurii n-au observat, după spusele lor, titlurile cărților publicate: „Despre originea nemților. 3.000 (!) de ani de preistorie a poporului german“, „Istoria timpurie a germanilor a fost cu totul alta“ ș.a. Dar probabil că cineva le-a atras atenția asupra orientării naționaliste, de extremă dreapta a editurii. Recunoscând greșala și scuzându-se pentru ea, președintele Uniunii istoricilor germani, prof. Johannes Fried, a transmis suma încasată pentru publicarea anunțului nenorocit comunității din Aachen pentru

colaborare creștino-evreiască. Aceste mijloace au fost folosite pentru a edita biografia științifică a liderului tineretului evreu Fredy Hirsch, născut la Aachen și ucis la Terezin, lucrarea respectivă fiind realizată de absolventa Universității din Praga, cehoaica Lucia Ondrichova.

Traducere din limba rusă de Victor COJOCARU

ABREVIERI

- A.C.E.P.N. – Arhiva Comunității evreilor din Piatra Neamț.
- ADH – Annales de Démographie Historique, Paris – La Haye (Société de Démographie Historique, EHESS).
- A.F.C.E.R. – Arhiva Federației Comunităților Evreiești din România.
- AIIAI – Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” Iași.
- AIINC – Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj.
- ANB – Arhiva Națională Piatra Neamț.
- ARBSH – Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique.
- ARMSI – Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice.
- ASCR – Anale Statistice pentru Cunoștința României, București.
- ASI – Arhivele Statului Iași
- ASUI – Analele științifice ale Universității „A.I. Cuza”, Iași.
- AVSLK – Archiv des Vereines / Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt / Sibiu (într-o vreme la Kronstadt / Brașov; ulterior Köln, Graz, Wien).
- BAR – Biblioteca Academiei Române.
- BCIR – Buletinul Comisiei Istorice a României, București.
- BSRG – Buletinul Societății Române de Geografie, București.
- C.E.R.C.C. – Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație.
- C.P. – „Correspondență Provincială”
- CGIA – Central’nyi gosud. ist. arhiv., Moscova.
- DCS – Direcția Centrală de Statistică
- DGAS – Direcția Generală a Arhivelor Statului.
- EHESS – École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris.
- IMER – *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, Ed. vol. I – V. Eskenasy, București 1986; vol. II/1 – M. Spielman, București, 1988; II/2 – L. Benjamin, M. Spielman, S. Stanciu, București, 1990.

- ISD – Iorga, Nicolae, 1901-1916, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I-XXXI, București – Vălenii de Munte.
- M.A. – Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț.
- M.K. – Mape Kaufman.
- M.O. – Monitorul Oficial.
- NEH – Nouvelles Études d’Histoire, București.
- RdI – Revista de Istorie.
- RdS – Revista de Statistică, București.
- R.M. – „România muncitoare“.
- RRH – Revue Roumaine d’Histoire, București.
- SAHIR – Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae.
- S.S.J.N. – Serviciul sanitar al județului Neamț.
- T.N. – Tribunalul Neamț.
- UIR – Urechilă, Vasile Alexandru, *Istoria românilor*, I-XIII, 1891-1901, București.
- ZSLK – Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, IV, Folge, Köln – Viena (Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde).

AUTORII (FIȘIER BIOBIBLIOGRAFIC)

Ion AGRIGOROAIEI (născut în 1936, Chișinău, jud. Lăpușna) este licențiat al Facultății de Istorie de la Universitatea „A.I. Cuza” – Iași. Profesor de istorie contemporană și șeful Catedrei de Istoria Românilor la aceeași facultate. Doctor în istorie din 1974 și conducător de doctorat din 1990. Distins cu premiul Academiei Române în 1985 pentru colaborarea la volumul *Iași. 1600 – 1859 – 1918*. Este membru al Asociației Oamenilor de Știință din România și autor a peste 120 de lucrări (singur sau în colaborare), studii și articole în revistele de specialitate, volume, manuale, crestomații. Coordonator al primei serii (vol. I-IV) *Românii în istoria universală*. Dintre recente apariții: *Basarabia în cadrul României întregite* (1939), *Istoria Liceului internat „C. Negruzzi” Iași* (1995 – în colaborare) și coordonator (împreună cu prof. I. Toderașcu) al compendiului *Istoria Românilor (1996-1998)*. *Opinia publică și starea de spirit în timp de război: Iași, 1916-1918*. (I), Iași.

Lya BENJAMIN, cercetător la Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România și doctorand al Facultății de Istorie a Universității București. După 1989 și-a consacrat activitatea studierii istoriei evreilor din România în epoca Holocaustului. A editat, în colaborare, volumele de documente referitoare la evreii din România (IMER, vol. II/1 și vol. II/2, București, 1987 și 1990) și a contribuit la elaborarea lucrării *Martiriul evreilor din România în anii celui de al doilea război mondial* (București, 1991). A publicat volumele de documente: *Legislația antievreiască, 1940-1944* (1993) și *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri, 1940-1944* (1996); a îngrijit ediția a doua a *Cărții negre de Matatias Carp* (1996), fiind autoarea mai multor studii și articole pe aceeași temă tipărite în revistele de specialitate din țară și străinătate.

Noemi BOMHER, absolventă a Facultății de Filologie și dr. în științe filologice a Universității „Al.I. Cuza” Iași. În prezent conferențiar la Catedra de literatură română „G. Ibrăileanu” a Facultății de Litere a Universității „Al.I. Cuza”. Lucrări reprezentative: *Mit și mitologie eminesciană*, Ed. Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1994; *Inițiere în teoria literaturii*, Ed. Chemarea, Iași, 1994; *Magie luminoasă în opera lui Mihai Eminescu*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1997.

Mihai-Ștefan CEAUȘU (născut în 1952, Rădăuți, jud. Suceava), licențiat al Facultății de Istorie-Filosofie a Universității „Al.I. Cuza” din Iași (1975), arhivist principal la Filiala Suceava a Arhivelor Statului, iar din 1990, cercetător științific principal la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” al Academiei Române. Doctor în istorie al Universității „A.I. Cuza” (1996); a efectuat stagii de documentare la Postdam, Merseburg, Viena și Paris, având preocupări de istorie modernă românească și universală, cu predilecție pentru spațiul etno-cultural și istoric bucovinean. Lucrări reprezentative: *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393-1848* (1983); *Suceava – File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388-1918* (1989, coautor); *Să nu dărâmi dacă nu știi să construiești* (1991, coautor); *Bucovina Habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena* (1998).

Valentin CONSTANTINOV. S-a născut la 2 februarie 1971, în satul Crocmaz, jud. Tighina, Republica Moldova. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității „A.I. Cuza” din Iași. Între anii 1997 și 1998 a urmat studii de masterat și acum este doctorand la Facultatea de Istorie. Este autorul unor note și studii publicate în „Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași și „Revista de istorie a Moldovei”.

Andrei CORBEA [HOIȘIE] (născut în 1951, Iași), licențiat în germanistică la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași. Doctor în filologie al Universității București, cercetător (1980-1982) și cadru didactic (din 1982) la catedra de germanistică a Universității ieșene, profesor (din 1995), șef de catedră (din 1990). A fost bursier al Fundației „Humboldt” la Universitatea din Konstanz (1986, 1991-1992), Fellow al Centrului Internațional de Studii în Științele Culturii din

Viena (1993), profesor asociat al Universității Paris (1996). Director (din 1990) al Editurii Universității „Al.I. Cuza“. Autor a numeroase studii în domeniul germanisticii, teoriei literare, esteticii, istoriei literare comparate, precum și al istoriei culturale a Bucovinei, printre care și volumele: *Ego Alter, Alter Ego* (Iași, 1993), *Despre teme. Explorări în dimensiunea antropologică a literaturii* (Iași, 1995), *Um den meridian* (Viena). A tradus, prefațat și îngrijit volume și ediții, precum: Hans Robert Jauss, *Hermeneutica literară și experiența estetică* (București, 1983), *Interferențe culturale româno-germane* (Iași, 1986), *Kulturalandschaft Bukowina. Studien zur deutschsprachigen Literatur des Buchenlandes nach 1918* (Iași, 1990), Valeriu Marcu, *Die Vertreibung der Juden aus Spanien* (München, 1991), Mirjam Korber, *Deportiert* (Konstanz, 1993), *Metropole und Provinzen in Alt-Österreich* (Wien/Iași, 1996), *Judisches Städtebild Czernowitz* (Frankfurt am Main). Laureat al Premiului „Herder“ (1998).

Leon EȘANU (născut în Iași, la 30 iunie 1935), absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza“ din Iași (1956). Timp de 33 de ani a lucrat ca cercetător științific și cercetător științific principal la Institutul de Studii Istorice și Social-Politice București (sectorul din Iași), publicând un număr important de lucrări de istorie socială, politică și culturală, precum și de istorie a presei la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX. În prezent, este colaborator permanent al Centrului de Studiu pentru Istoria Evreilor de pe lângă F.C.E. din România.

Hildrun GLASS (născută în anul 1961, com. Variaș, jud. Timiș). S-a stabilit în Germania împreună cu familia din anul 1970. În prezent este doctor în istorie și cercetător științific la Institutul de Istorie Est și Sud-Est Europeană al Universității din München. A publicat note și studii despre istoria evreilor din România și cartea *Zerbrochene Nachbarschaft. Das Deutsch-Jüdische Verhältnis in Rumänien 1918-1938*. München, 1995.

Dan Dumitru IACOB (născut în 1971, com. Dragomirești, jud. Vaslui) este absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza“ Iași și a urmat masteratul la aceeași facultate. Din 1999 este cercetător la Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu. A publicat

note și studii despre istoria socială urbană în epoca modernă și este colaborator la proiectul științific *Jewish Identity in Two Different Worlds Jews and Diaspora in Romania and the Netherlands*.

Dumitru IVĂNESCU (născut în 1939, Bârlad), licențiat al Facultății de Istorie-Filosofie a Universității „Al.I. Cuza” din Iași (1963) și doctor în istorie al aceleiași universități (1999). Arhivist principal, director adjunct și apoi director al Arhivelor Statului din Iași (1963-1988), iar din 1988, cercetător științific principal la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” și secretar științific al aceluiași institut. Cu preocupări de istorie, arhivistică și istorie literară, a întreprins cercetări în bibliotecile și arhivele din Franța, Israel și Republica Moldova, abordând teme circumscrise personalității și epocii lui Al.I. Cuza. Membru în colegiul și consiliul de conducere al „Revistei Arhivelor” (1969-1987) și în Comisia pentru evaluarea documentelor din patrimoniul național (1982-1987). Lucrări reprezentative: *Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori* (1973, în colab. cu Virginica Isac); *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. IV, *Colecțiile* (1970, coautor); *Epitropia generală a Casei Spitalelor „Sf. Spiridon” din Iași* (1971, coautor); *Documente din arhive ieșene*, I (1973), II (1976), III (1988); *Eminescu în documente de familie* (1977, în colab.); *Arhivele Statului Iași*, monografie (1981); *Titulescu și strategia păcii* (1982, coautor); *Al. Philippide. Tălmăcirii din teatrul universal* (1982); *Universitatea „Al.I. Cuza”*, I., Inventar arhivistic. *Rectoratul, 1860-1944* (1985); *M. Sadoveanu. Preocupări de teatru* (1986); *Românii în istoria universală*, III (1988, colab.); *Eminescu – sens, timp și devenire istorică*, I (1988), II (1989, colaborări).

Osy LAZAR (născut în 1928, Galați) este absolvent al Facultății de Mecanică a Institutului Politehnic București și al celei de Matematică a Universității București. A fost profesor asociat la Institutul Politehnic, autor a opt volume în specialitatea mecanică. Din 1990 este membru în conducerea F.C.E.R. (în prezent, președinte al Comunității Evreilor din București). A publicat studii și note asupra istoriei comunității evreiești din Galați.

Slomo LEIBOVICI-LAIS, licențiat și doctor în științe istorice, este președintele Asociației Culturale Mondiale a Evreilor

Originari din România – ACMEOR din Tel Aviv. Autor al unor dicționare (român-ebraic și ebraic-român) și cărți despre istoria și cultura iudaică: *Lexicon. Noțiuni, obiceiuri și sărbători evreiești* (1988); *Șabat – cununa creației* (1979); *Reflecții despre iudaism* (1981); *Între legendă și realitate (lumea hasidică)*, 1995.

Ion LIHACIU (născut în 1972, Codlea-Brașov), absolvent al Facultății de Litere, Secția germană-engleză a Universității „A.I. Cuza” din Iași, în anul 1995 și este în prezent asistent la catedra de germanistică. A beneficiat de stagii de specializare în Ungaria, Austria și Germania și a publicat note și studii în domeniul literaturii germane, al idișului și istoriei culturale a Bucovinei.

Pincu PASCAL, farmacist principal, dr. cu însemnate contribuții în istoria farmaciei în general și a farmaciștilor evrei (Cf. N. Cajal, H. Kuller, *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, 1996, p. 193-198). A publicat note, studii și documente despre comunitatea evreilor din Roman și cea din Piatra Neamț, cu o istorie atât de bogată.

Ion PĂTROIU (născut în 1941, Ciofrângenii, județul Argeș). Licențiat al Facultății de Istorie, Universitatea „A.I. Cuza”, Iași (1964) și doctor în istorie din 1976. Este șeful Catedrei de istorie și membru al Senatului Universității din Craiova. Cartea sa *La cumpăna a două epoci 1849-1877* a fost distinsă cu premiul Academiei Române pe anul 1983. Autor, coautor și colaborator la 30 de volume tipărite, 60 de studii, articole și recenzii publicate în reviste de specialitate. Din 1997 – director al Centrului de Studii și Cercetări a Istoriei, Culturii și Civilizației Evreilor din Sud-Estul Europei al Universității din Craiova. Volume publicate: *Anglia și România între anii 1939-1947* (1992); *Ultimele luni de pace martie-august 1939* (1998); *Relații politico-diplomatice și militare româno-italiene* (1999); *Înghet în plină vară*. Praga – august 1968, (1998); *Obșteasca catagrafie a Țării Românești din 1831* (2000); *Relațiile militare româno-germane. 1939-1944* (2000) și mai multe ediții critice.

Silviu SANIE (născut în 1936, Pungești-Vaslui) este licențiat al Facultății de Istorie-Filosofie a Universității „A.I. Cuza”

din Iași (1963). Doctor în istorie al Universității din București (1977), cercetător științific principal și șeful colectivului de Istorie veche al Institutului de Arheologie Iași al Academiei Române. Lucrări reprezentative: *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei, secolele II î.e.n.-II e.n.* (1981), pentru care a fost distins cu premiul Academiei Române în același an; *Culte orientale în Dacia Romană*, I (1981); *Enciclopedia civilizației romane* (1982, coautor); *Die syrischen und palmyrenischen Kulte im römischen Dakien*, în ANRW (1989); *Din istoria culturii și religiei geto-dacilor* (1995) *Dăinuire prin piatră. Monumentele cimitirului medieval evreiesc de la Siret* (2000) ș.a. Este profesor asociat, pentru epigrafie latină al Facultății de Filologie a Universității „Al.I. Cuza“, conducător de doctorat în specializarea Istorie universală veche și membru al colegiului redacțional al revistei „Arheologia Moldovei“. Din anul 1990 cercetează și istoria evreilor din România, fiind distins cu premiul „Emil Dorian“ al Federației Comunităților Evreiești din România.

Șeiva SANIE (născută în 1938, Iași) este absolventă a Facultății de Istorie și Filozofie a Universității „Al.I. Cuza“ Iași (1960). Muzeograf principal la Muzeul de istorie a Moldovei, a făcut parte din colectivele de cercetători care au efectuat săpături arheologice la Barboși-Galați, Bâtca Doamnei – Piatra Neamț și Dumbrava – Iași. A publicat studii și note de numismatică, arheologie dacică și romană, în revistele de specialitate. Ca muzeograf, a contribuit la realizarea secției de istorie veche a Muzeului de Istorie a Moldovei și a expoziției „Civilizația Cucuteni“, pentru care a primit premiul „Margareta Sterian“. A proiectat și realizat, împreună cu Silviu Sanie, Muzeul obștei evreiești ieșene.

Cătălin TURLIUC (născut în 1962, Iași) este licențiat al Facultății de Istorie-Filosofie a Universității „Al.I. Cuza“ din Iași (1986); doctor în istorie al aceleiași universități (1999), profesor secundar la Liceul C. Negruzzi“ și asistent al Universității Tehnice „Gh. Asachi“ din Iași (1987-1991), în prezent cercetător științific (din 1991) la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol“ al Academiei Române și lector al Universității „Petre Andrei“ din Iași. A beneficiat de stagii de

documentare în Spania (1990). Portugalia (1991) și Anglia (1991), fiind bursier al Universității Urbana-Champaign din Illinois (1995) și Visiting scholar al Universității Central-Europene din Budapesta (1996). A publicat studii consacrate naționalismului, etnicității și minorităților în reviste de specialitate din țară și străinătate.

Dumitru VITCU (născut în 1940, Ibănești-Botoșani) este licențiat în istorie-limba și literatura română al Universității „Al.I. Cuza” din Iași (1962); cercetător științific principal și șeful Colectivului de istorie modernă al Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”. Doctor în istorie al aceleiași universități (1974), Visiting Fulbright Lecturer la Emerson și Boston College (1983-1984), a efectuat stagii documentare în URSS (1977), SUA (1980 și 1992) și Israel (1997). Lucrări reprezentative: *Diplomații Unirii* (1979, distinsă cu premiul Academiei Române, având și versiune în limba engleză, în 1989); *Aspecte ale luptei pentru unitate națională* (1983, în colab.); *Istoria salinelor Moldovei în epoca modernă* (1987); *George Enescu în spațiul artistic american* (1994, distinsă cu premiul revistei „Cronica”); *Între Revoluție și Unire. Pagini de istorie socială* (1997); *istoria relațiilor româno-americane timpurii. Convergențe – divergențe* (2000) ș.a. Din 1995 este profesor titular pentru cursul de istoria modernă a României la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, conducător de doctorat în specializarea Istorie modernă (din 1999), membru în colegiul de redacție al „Anuarului Institutului „A.D. Xenopol” și (din 1996) în Comitetul național al istoricilor.

Solomon WEINBERG (născut în 1930 la Bârlad; decedat în 2000 la București) a fost absolvent al Facultății de Limba Rusă a Universității din București. A urcat toate treptele didactice de la preparator la profesor, numărându-se printre slaviștii cunoscuți pe plan intern și internațional. A publicat și note și studii privind istoria evreilor din România. Regretatul profesor a avut o rubrică la „Realitatea evreiască”.

Albert ZIMBLER (născut în 1929, Cernăuți). Licențiat al Facultății de Limbi Germanice și Slave. Universitatea din București (1952). Specializat ca formator pentru predarea limbilor străine

(limbile germană, rusă, ebraică). Profesor la Liceul „Traian“ din Turnu Severin (1951-1953), inspector școlar, Inspectoratul Școlar Dolj, Craiova (1953-1970), profesor, Liceul „Tudor Arghezi“, Craiova (1970-1979), lector Universitatea din Craiova (1977-1983), profesor la Colegiul Național „Frații Buzești“, Craiova (1979-1992). Secretar științific al Centrului de Studii și Cercetări a Istoriei, Culturii și Civilizației Evreilor din Sud-Estul Europei, Universitatea din Craiova, director executiv al Fundației Israelito-Române „Lumina“ din Craiova. A publicat un volum asupra familiei de tipografi și cărturari evrei Samitca: *Institutul de editură și arte grafice Samitca din Craiova*, Craiova, 1998.

Producție:

Tel./Fax: 01 - 233.15.39
e-mail: rcrprint@xnet.ro

STUDIA ET ACTA
HISTORIAE
IVDAEORUM
ROMANIAE

ISBN 973-8056-55-1